

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

**SPECIALYBĖS KALBA:
TYRIMAS IR DĖSTYMAS**

MOKSLINĖS KONFERENCIJOS DARBAI

KONFERENCIJĄ RENGĖ MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
KALBOS KULTŪROS KATEDRA IR VALSTYBINĖ
LIETUVIŲ KALBOS KOMISIJA

2006 m. gruodžio 1 d.

Vilnius 2006

UDK 808.82:34(06)
Sp-17

Redakcinė kolegija: Gintautas Akelaitis
Rūta Brūzgienė
Laima Pečkuvienė
Vida Rudaitienė
Rima Tumėnienė
Vida Žilinskienė

Recenzavo:

Lietuvių kalbos instituto Leksikografijos centro mokslo darbuotoja dr.

Vilija Sakalauskienė

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto prodekanė doc. dr. **Nijolė**

Linkevičienė

Leidiny apsvarstytas Mykolo Romerio universiteto Kalbos kultūros katedros 2006 m. spalio 10 d. posėdyje (protokolo Nr. 1KK-2 išrašas) ir rekomenduotas spausdinti.

Visos leidinio leidybos teisės saugomos. Šis leidinys arba kuri jo dalis negali būti dauginami, taisomi ar kitu būdu platinami be leidėjo sutikimo.

Kalbos kultūros katedros el. paštas – kkk@mruni.lt

Spausdinama pagal autorių pateiktus rankraščius

TURINYS

Pratarmė	4
D. Alešiūnaitė, E. Molytė. Taisytini leksikos vartojimo atvejai Kauno medicinos universiteto Visuomenės sveikatos fakulteto magistrantų baigiamuosiuose darbuose.....	5
R. Andriušytė. Reklamos kalbos tyrinėjimai lietuvių mokslininkų darbuose.....	12
N. Bizys. The Need for Simplicity in the 21 st Century – Language Aspect	22
R. Brūzgienė. Viešosios juridinės kalbos kompozicija: teorija ir praktika..	30
L. Butkutė. Frazeologizmų stilistinės ypatybės.....	37
L. Dantienė, V. Samedy, V. Vaičiūnienė. Užsienio kalbos lygių nustatymo kriterijai rengiant mokymą Mykolo Romerio universiteto kompiuterinėje laboratorijoje.....	43
I. Darginavičienė, V. Vitkauskienė, L. Tamošiūnienė, N. Slaminskienė. Specialybės kalba šiuolaikinės didaktikos ir studentų požiūriu.....	51
J. Girčienė. Gebėjimas klausytis – svarbus dalykinio bendravimo elementas.....	58
G. Kavaliauskienė, L. Anusienė. Aukštosios mokyklos studentų savi analizės ir vertinimo vaidmuo mokant(-is) specialybės kalbos.....	66
D. Kemeklienė. Specialybės kalba: nauji studentų kalbos vartojimo aspektai Kauno technologijos universiteto Panevėžio institute.....	75
R. Koženiauskienė. Daiktavardžių deminutyvų eufemija advokatų kalbose.....	81
A. Liulienė, I. Sagaitienė, D. Žuvininkaitė. Konstruktivistinio požiūrio atspindys kalbų mokyme(-si) naudojant kompiuterį.....	89
I. Norvilaitė. Studentų požiūris į savarankiškus darbus mokantis specialybės kalbos.....	98
L. Pečkuvienė. Specialybės kalba: normos ir vartosenos sankirta.....	106
S. Rackevičienė. Baudžiamajai teisei priešingą veiką įvardijantys terminai Lietuvos ir Anglijos-Velso teisės sistemose.....	114
V. Rudaitienė. Dėl tarptautinių žodžių semantinių pokyčių administracinėje kalboje.....	123
S. Šileikis. Europos Sąjungos politinio diskurso metaforika.....	134
A. Umbrasas. Teisės terminijos kaita 1918-1940 m. Lietuvoje veikusio Baudžiamojo proceso kodekso vertimuose.....	139
A. T. Veličkienė. Nuo <i>provocatio</i> ligi <i>provokacijos</i>	148
R. Vladarskienė. Žodžių tvarka ir jos problemos administracinėje kalboje.....	152
J. Žilinskas. Tarptautinės teisės lietuviškosios terminijos bruožai ir problemos.....	157
V. Žilinskienė. Viešojo administravimo studijų mokomųjų leidinių kalba..	164

PRATARMĖ

Leidinyje spausdinami darbai ketvirtos konferencijos, kurią Mykolo Romerio universiteto Kalbos kultūros katedra rengia kartu su Valstybine lietuvių kalbos komisija. Pirmoji konferencija vyko 2000 m. gegužės mėn. ir buvo skirta teisės kalbos taisyklingumo ir stiliaus problemoms. Antrosios konferencijos, vykusios 2002 m. lapkričio mėn., metu buvo aptariami klausimai, susiję su profesinės kalbos teorija ir praktika. Trečioji konferencija, vykusį 2004 m. lapkričio mėn., tęsė antrosios konferencijos metu pradėtą svarstymą apie specialybės kalbą ir jos santykį su dėstomais specialybės dalykais, apie atitinkamų terminų taisyklingumo problemas.

Šios konferencijos darbų rinkinį sudaro 22 straipsniai, pateikti pagal autorių tekstus. Daugelio jų temas lėmė naujoji specialybės kalbos programa (pagal šią programą dirba visos aukštosios universitetinės mokyklos). Joje daug dėmesio skiriama terminijai ir kitiems specialybės kalbos dalykams. Keliuose pranešimuose būtent ir nagrinėjama teisės, medicinos terminija, taip pat keliuose pranešimuose, vienokiu ar kitokiu aspektu aptariama administracinė kalba. Keli pranešimai skirti dėstymo problemoms.

Tikėkimės, kad ir šios konferencijos darbai leis mums šiek tiek įvairiau pažvelgti į terminijos problemas, į mokslinio ir administracinio teksto ypatybes, sukels naujų minčių, susijusių su naujų dėstymo metodų taikymu.

Sudarytojai

TAISYTINI LEKSIKOS VARTOJIMO ATVEJAI KAUNO MEDICINOS UNIVERSITETO VISUOMENĖS SVEIKATOS FAKULTETO MAGISTRANTŲ BAIGIAMUOSIUOSE DARBUOSE

**Loreta Alešiūnaitė
Elena Molytė**

*Kauno medicinos universitetas
A. Mickevičiaus g. 9, LT-44298 Kaunas
tel. (8 37) 73 3703, el. paštas loreta.a@centras.lt*

Šio straipsnio **tikslas** – apibendrinti magistrantų baigiamųjų darbų taisyntinus leksikos vartojimo atvejus ir nurodyti, kaip juos taisyti.

Darbo objektas – magistrantų gimtosios kalbos įgūdžių tyrimas.

Tyrimo metodai – literatūros analizė, 152 magistrantų baigiamųjų darbų analizė, teorinis apibendrinimas.

Viena iš sudėtinių kurso „Kalbos kultūra ir specialybės kalba“ dalių yra bendrieji mokslinio teksto rašymo ypatumai. Su šiais ypatumais studentai supažindinami tik pradėję studijas pirmame kurse: jiems aiškinama, koks yra mokslinis stilius, kada mokslinis stilius vartojamas, kokios mokslinio stiliaus raiškos priemonės ir kt. Be to, jie buvo išmokyti atpažinti ir ištaisyti neįteiktinus žodžius ir neįvartotinas jų formas bei junginius. Ar išlaiko studentai šiuos įgūdžius per 5 studijų metus ir rašydami magistro darbą, KMU dėstytojai nesidomėjo. Žinodami, kad šį klausimą nagrinėjo kitų aukštųjų mokyklų (KTU, VGTU) dėstytojai, mes 2005 metais taip pat pradėjome tokį tyrimą. Kiekviena aukštoji mokykla turi apibrėžtą studijų kryptį, taigi ir studentų mokslinių darbų tematika skiriasi vartojama leksika, terminija, nors kalbos klaidos yra panašios, tik jos daromos kitų žodžių kontekste (1, 4).

KTU dėstytojos V. Stankevičienė ir R. Žukienė, skaitydamos ir vertindamos magistro darbus, teigė, kad studentai per penkerius studijų metus susidarytų įgūdžių neišlaiko – jų kalboje atsiranda galybė verstinių posakių ir kitų ydingos kalbos pavyzdžių (14, 75).

V. Stankevičienė yra pastebėjusi, kad magistro darbuose yra daug verstinių posakių, darbams yra būdingas pažodinis užsienio literatūros vertimas. Dažnai pažodžiui verčiami net ištisi sakiniai. Kartais perskaičius sakinių net

sunku suvokti pagrindinę mintį, svarbiausius dalykus atskirti nuo antraeilių. Be to, studentai mechaniškai perkelia svetimus nekodifikuotus žodžius, nors į lietuvių kalbą atėjusiems skoliniams yra pakaitalų.

KTU Panevėžio instituto dėstytoja D. Kemeklienė panašiai apibūdino magistrantų darbus. Kadangi institute nuo 2001 metų šiuos darbus skaitė ir vertino lietuvių kalbos specialistai, tai skatino magistrantus atidžiau rašyti baigiamuosius darbus. Bet įvairaus tipo klaidų pasitaikė ir šiuose darbuose (7, 401).

Mes taip pat nusprendėme pasidomėti VSF magistrantų baigiamųjų darbų kalbos kultūra. Magistro darbas – tai mokslo darbas, o mokslo veikalų kalba turi būti taisyklinga, skaitytojui suprantama. Perskaitę 152 darbus iš KMU bibliotekoje esančių 365 darbų, galime teigti, kad mūsų universiteto magistrantų darbuose panašios kalbos klaidos kaip anksčiau aptartųjų universitetų magistrantų. Iš 152 perskaitytų magistro darbų 20 proc. kalbos požiūriu parašyti nepriekaištingai, 27 proc. – su keliais nedideliais netikslumais, 29 proc. yra nemaža įvairių klaidų bei vertalų ir 24 proc. – yra labai daug įvairaus tipo kalbos klaidų, daug netikslumų, pažodžiui iš užsienio literatūros išverstų sakinių.

Šiame straipsnyje mes norime aptarti tik leksikos vartojimo netikslumus magistrantų darbuose. Terminu **leksika** kalbotyroje vadinama kurios nors kalbos, taip pat tarmės ar net individo žodžių visuma. Terminu **medikų kalbos leksika** suprantame leksiką, žodyną, turintį specifinių ypatybių, savitų bruožų, kurie ją skiria nuo kitų kalbos sferų žodyno. Didžioji dalis medikų kalbos leksikos yra vartojama ir suprantama daugelio žmonių. Abejotinai pasidaryti medicinos terminai, medikų vartojami pažodiniai vertalai labai menkina kalbą. Žmonės iš medikų kalbos mokosi specialiųjų terminų, net sakinių konstrukcijų. Todėl labai apmaudu, kad medikų leksikos klaidų dar pasitaiko. Leksikos klaidos – gausiausias medikų profesinės kalbos klaidų sluoksnis. Pasak kalbininko P. Kniūkštos, kalbos kultūrai daug žalos padarė pakrikusi vartosenos drausmė. Kai subyrėjo visuomenę ir jos kalbą kaustę varžtai, į viešumą plūstelėjo neprižiūrimos kalbos srautas su visomis spalvomis ir visomis šiukšlėmis. (...) Svetimų kalbų įtaka ir savosios kalbos skurdimas prasideda nuo atskirų žodžių, nuo nevaldomo svetimžodžių plitimo. Toks jų antplūdis į lietuvių kalbą dabar ir yra sustiprėjęs (8, 2).

Leksika bene lengviausiai pažeidžiama kalbos sritis: žodžiai greitai kinta [...]. Visus kalbos žodžius galėtume skirstyti į savus ir skolintus, t. y. svetimus, atėjusius iš kitų kalbų. Beje, toji riba ne visada labai aiški (11, 39).

Leksikoje galime išskirti tris grupes žodžių, kurių reikšmių vartojimo klaidos yra nevienodos ir kilme, ir pavojingumu. Barbarizmai viskuo, išskyrus galūnę yra nelietuviški, vertalų lyg ir viskas lietuviška, bet tiesiog tokio žodžio lietuvių kalboje nėra – jis nukopijuotas iš kitos kalbos, semantizmai vartojami kalboje dažnai, bet ne tomis reikšmėmis – klaidingos reikšmės atsiranda perkeliant kitos kalbos atitinkamų žodžių reikšmes į savą kalbą.

Magistro darbuose viena iš leksikos klaidų grupių yra svetimybės, tokios kaip **teipas** (=tvarstis); **teipuojamas** (=tvarstomas); **taimeris** (=laikmatis); **sensorius** (=jutiklis); **skeneris** (=skaitytuvas, nuskaitymo įrenginys); **printeri** (=spausdintuvas); **monitoringas** (=tikrinimas, priežiūra, kontrolė) ir kt. Tai plintantys naujieji Vakarų kalbų skoliniai (dažniausiai iš anglų kalbos). Lietuvių kalba skurdinama ypač tada, kai vartojami tie svetimi žodžiai, kurie turi taisyklingus pakaitus nuo seno ar neseniai sudarytus (13, 6). Akivaizdu, kad naujieji skoliniai lietuvių kalboje vartojami nesilaikant pagrindinių rašto kalbos tvarkybos principų – taisyklingumo, pastovumo, tikslingumo. Kartu žeidžiami ir kiti bruožai, ypač aiškumas bei tikslumas. Didelis noras vartoti įvairius svetimžodžius bukina lietuvišką minties raidą (13, 29). Naujieji skoliniai tapo vienu iš svarbiausių kalbos politikos klausimų, nuolatinių rūpesčių sritimi (12, 254). Pasak kalbininkų A. Girdenio ir A. Pupkio, jeigu turime ar galime lengvai pasidaryti savą žodį, skolinias jo atitikmuo be jokių nuolaidų vertinamas kaip barbarizmas (4, 12). Pvz.: Šiltu **teipu** (=tvarsčiu), įkaitintu iki nurodytos temperatūros, **teipujama** (=tvarstoma) pažeista vieta ar peršinti oda. Atlikus laiko matavimą su **taimeriu** (=laikmačiu) greičiausiai kaklo ir pečių srities pakenkimai rasti 46,4 proc. iširtų moterų. **Sensoriaus** (=Jutiklio) sukeltų atspindžių ekrane nebuvo, jis buvo švarus. Pirštus ant peilės ir **skenerio** (=skaitytuvo) mygtukų taip pat reikia laikyti laisvai ir neįtemptus. <...> 26 proc. dirbančiųjų kompiuteriais naudojosi teksto redaktorais ir **printeriais** (=spausdintuvais). Medicininių gaminių sterilumo **monitoringas** (=tikrinimas, priežiūra, kontrolė) <...>.

Magistrantų labai mėgstami įvairūs verstiniai posakiai. Pasak kalbininko J. Šukio, vertiniai kalbą turtina, vertalai ją gadina (15, 75). Vertalai – vertinių dalis. Iš pirmo žvilgsnio vertaluose nelietuviškų dalių nėra, bet ir lietuviškų tokių žodžių nėra. Tai ištiniai vertalai. Su jais yra labai sunku kovoti, nes jie skamba panašiai kaip ir lietuviški žodžiai ir todėl sunkiau taisomi. Pvz.: Nemažai pacientų **išreiškė padėką** (=buvo dėkingi, dėkojo). Jei ligonis **turi dar kokią nors ligą** (=serga dar kokia nors liga) <...>. Kadangi tokių ligonių skaičius **metai iš metų** (=kasmet) vis didėja <...>. **Kas dėl** (=Dėl) mokyimuose dalyvavusių respondentų pasiskirstymo pagal amžių <...>. **Iš to seka išvada** (=Išvada), dažniausiai kaklo ir pečių srities skausmus sukėlė nepatogiai išdėstyti baldai. Juosmens skausmus dažniausiai jaučia moterys, **ypatingai tai liečia** visą dieną sėdinčias darbo patalpoje. (=Juosmens skausmus dažniausiai jaučia moterys, visą dieną sėdinčios darbo patalpoje). Žmonės, kurie **turėjo apmokymus** (=buvo mokomi) <...>.

Magistro darbuose gausiausia leksikos klaidų grupė – semantizmai. Be konteksto tokie žodžiai atrodo geri, jie puikiai gali būti pavartoti kalboje, pvz.: *stebėti, uždėti, uždaryti, atidaryti, nuimti, išklausti, aštrus* ir pan. Klaidos atsiranda tada, kai žodžiams priskiriamos tokios reikšmės, kurių jie neturi. Profesinius semantizmus paprastai sudaro žodžių junginiai ar žodžiai, savo reikšme svetimi lietuvių kalbai. Pasak kalbininkės A. Paulauskienės,

semantizmų kalboje nėra daug, tačiau jie labai dažnai vartojami. Toks jų vartojimas labai kenkia kalbos taisyklumui (10, 76).

Dažniausiai pasitaikę semantizmai baigiamuosiuose darbuose *duoti, atstatymas, sekantis, sekančiai, iššaukti, leisti, pilnas, pilnai, eilė, skaityti, stovis* ir t. t. Pvz.: Gydomo duomenų **atstatymo** (=atkūrimo) galimybės priklausoma nuo sanatorijos kompiuterinės informacijos centro užimtumo. Pagal lankymosi šioje poliklinikoje trukmę pacientai pasiskirstė **sekančiai** (=taip, šitaip) <...>. **Sekantys** (=Šie, tokie) klausimai turėtų atspindėti gydytojų darbo kokybę. **Pilnas** (=Visiškas) išgijimas susijęs su akupunktūra. Nuo projekto pasiūlymo pateikimo iki **pilno** (=visiško) sistemos funkcionavimo <...>. Norint paruošti **pilną** (=išsamų) esamos situacijos įvertinimą, reikia <...>. Ryškumas ir kontrastas tarp ženklų gali **iššaukti** (=sukelti) tinklainės uždegimą, irimą. Jei monitorius pakeltas per aukštai, netrukus **iššaukia sprando skausmą** (=pradeda skaudėti sprandą). Stresas nėra vien tiktai jausmas: jis sukelia eilę (=daug, daugelį) pokyčių organizmo funkcijose, tokius kaip hormonų išskyrimas, <...>. Darbuotojai, kenčiantys pasikartojantį, ilgai trunkantį ar besitęsiantį stresą gali patirti visą **eilę** (=daug) negalavimų: galvos skausmus, svaigimą ir kt. Jeigu kūno padėtis nekinta, **skaitoma** (=manoma, galvojama), kad žmogus pavargęs ir nedarbingas. Geresnį moterų sveikatos **stovį** (=Geresnę moterų sveikatos būklę) lėmė natūralus naujagimių maitinimas krūtimi <...>.

Dar dažna klaida – vaistų, medikamentų *įvedimas*. *Įvedimas* nevartojamas reikšme *leidimas, įleidimas, suleidimas, įšvirkštimas, vartojimas* (kalbant apie vaistus) (9, 29). Pvz.: Susirgus pūline infekcija vaistai turi būti **įvedami** (=suleidžiami, įšvirkščiami) be kontakto su ligoniu. **Įvedant** (=Leidžiant, įšvirkščiant) vaistus į raumenis, reikia laikytis leidimo kampo: ne daugiau kaip 5 laipsniai aukštyr ir ne daugiau kaip 30 laipsnių žemyn nuo horizontalės.

Žodis *pastebėti* dažnai vartojamas reikšme *pasakyti, pažymėti, pabrėžti*. Pvz.: Įsigaliojus naujiems biudžetinių įstaigų darbuotojų atlyginimų mokėjimo koeficientams, **pastebimas** (=pažymimas, pabrėžiamas) <...> atlyginimų kilimas. Taip pat reikia **pastebėti** (=pasakyti, pabrėžti), kad <...> kontrolė nėra veiksminga ir efektyvi.

Populiariausias, beveik kiekvieno magistro darbe vartojamas neteiktinas vertinys *įtakoti*. DLKŽ šis žodis neįtrauktas, jis taisomas „Kalbos praktikos patarimuose“. *Įtakoti* neteiktinas dirbtinis žodis – *daryti įtaką, veikti* (5, 118). Pvz.: Aplinka **įtakoja** (=lemia, daro įtaką, veikia) gyventojų poreikius <...>. Epidemiologinė priežiūra – tai hospitalių infekcijų epidemiologinio proceso dinamikos faktorių, **įtakojančių** (=lemiančių, veikiančių) jų išplitimą <...>. Pagrindiniai aplinkos veiksniai, **įtakoiantys** (=lemiantys, veikiantys) dirbančiųjų kompiuterio regėjimo sutrikimus <...>. Padidėjęs kompiuterių naudojimas **įtakojo** (=lėmė) daugelio ligų staigų paplitimą.

Dažnai painiojamos žodžių reikšmės: *mirtingumas* vartojamas vietoj *mirštamumo*. Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne tiksliai apibrėžtos šios

reikšmės: *mirtingumas* – mirimų skaičiaus santykis su gyventojų skaičiumi. *Mirštamumas* – mirties atvejų skaičiaus santykis su ta liga sergančiųjų skaičiumi (3, 402). Pvz.: Kūdikių **mirštamumas** (=mirtingumas) nedidelis. Didžiausias **mirtingumo** (=mirštamumo) nuo auksinio stafilokoko procentas nurodomas 10 paveiksle. Koreliacijos tarp naujagimių sergamumo ir **mirštamumo** (=mirtingumo) koeficientas yra gana didelis ir statistiškai patikimas.

Ne visi magistrantai skiria *ligos* ir *susirgimo* reikšmes. *Liga* – nevartojama reikšme *susirgimas* ir atvirkščiai. *Liga* įvardija ligą (gripas, difterija ir kt.), *susirgimas* – įvardija ligos atvejus (9, 34). Pvz.: Reikėtų gerinti šalies gyventojų sveikatą ir apsaugoti nuo **susirgimų** (=ligų). Ar gydytojas informuoja apie **susirgimo** (=ligos), dėl kurios kreipėtės, išvengimo būdus? Iš viso žurnyno grupės **ligų** (=susirgimų) užregistruota 142 atvejai. Naujagimių pūlinio septinio **susirgimo** (=pūlinės septinės ligos) Kauno miesto akušerijos stacionaruose etiologinė struktūra. Tuo skiriasi nuo daugumos išsivysčiusių Europos šalių bei JAV duomenų, kur vyrauja šlapimo takų **susirgimai** (=ligos) <...>.

Prie šios klaidų grupės galima priskirti *siuntimo* ir *nukreipimo* reikšmių painiojimą. Pvz.: Tikisi **nukreipimų** (=siuntimų) į ligonines, bet daugelis ir **nukreipiami** (=siunčiami). Vaikai **nenukreipiami** (=nesiunčiami) laiku į sveikatos priežiūros įstaigą. Reikalingas **nukreipimas** (=siuntimas) tyrimams. Neonatologijos klinikoje <...> **nukreipiami** (=siunčiami) į neišnešiotų naujagimių patologijos skyrių. Veido ir kaklo odos perštėjimas, kaklo bei pečių srities skausmai jaučiami 30–40 metų grupėje, kuri **nukreipiama** (=siunčiama) atlikti tyrimų.

Darbuose pasitaikė įvairių leksikos klaidų. Visas jas taisome: Intensyvus pacientų **sekimas** (=stebėjimas). Gydytojo konsultacijos trukmė **aiškiai** (=žymiai) pailgėjo. Matome, kad pacientai nėra visiškai **apleisti** (=neinformuoti) šiuo klausimu. Vidutinė vieno atvejo trukmė yra **aukštesnė** (=ilgesnė) negu visos Lietuvos. Galima **palengvinti** (=sumažinti) odos niežėjimą. Diskutuojama dėl veiksmy, kurie **apsprendžia** (=lemia) pacientų vertinimus. Susirgimo **išeitis** (=baigtis). Šią sritį reikėtų panagrinėti **giliau** (=plačiau, išsamiau). <...> **aukšto** (=didelio) kraujospūdžio pasekmės. Mažos ligoninės yra nepajėgios išlaikyti **aukštai apmokamo** (=brangiai mokamo) gydytojo radiologo. <...> yra **sutinkama** (=paplitusi, dažna) nuomonė. <...> **žemas** (=mažas) gimstamumas. **Ritmiškai** (=Paprastai) ši procedūra atliekama ryte. <...> **pamedavo pokalbio siūlą** (=pamiršdavo pokalbio temą). <...> realiai **apčiuopiami** dalykai (=realūs dalykai) – įstaigos aplinka, personalo išvaizda ir kt. <...> esant dideliems informacijos **masyvams** (=srautams) <...>.

Pateikti pavyzdžiai – tai tik nedidelė dalis kai kurių leksikos vartojimo trūkumų, pastebėtų magistrų darbuose. Mūsų pastebėti kalbos trūkumai yra kalbos kultūros siauraja prasme – įgytų žinių, išmuktų taisyklių, kalbos normų, – taisyklingo vartojimo patikrinimas. Pradėta darbų analizė rodo, kad

kai kurie magistrai ir ateityje turės dar daug dirbti, kad suvoktų mokslinių darbų leksikos ypatumus.

Išvados

Apžvelgus aptartus magistrų baigiamųjų darbų kalbos trūkumus, galima daryti tokias išvadas:

1. Kalbos kultūros ir specialybės kalbos kursas Visuomenės sveikatos fakultete turėtų būti skaitomas 5 ar 6 semestru (o ne pirmame).
2. Pratybų metu daugiau dėmesio skirti mokslinių tekstų redagavimui.
3. Magistrantų darbai dabar vertinami tik dalykiniu požiūriu, kalbos klaidos net netaisomos; reikėtų, kad darbus skaitytų kalbininkas ir įvertintų juos kalbiniu požiūriu.

Literatūros sąrašas

1. Barzdžiukienė, L., Celiešienė, V., Kaulakienė, A. Baigiamasis studijų darbas. – Vilnius, 2004.
2. Dabartinės lietuvių kalbos gramatika / V. Ambrazas, K. Garšva, A. Girdenis ir kt. IV leidimas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2005.
3. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. IV leidimas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
4. Girdenis, A., Pupkis, A. Tikslingumo principas ir dabartinė mūsų bendrinės kalbos būklė // Lietuvių kalbos tvarkyba: teorinės ir praktinės problemos / Seminaro tezės. – Vilnius, 1996.
5. Kalbos praktikos patarimai. II pataisytas ir papildytas leidimas. – Vilnius: Mokslo, 1985.
6. Keinys, St. Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba. – Šiauliai, 1999.
7. Kemeklienė, D. KTU Panevėžio instituto magistrantų, bakalaurų ir diplomuotų inžinierių baigiamųjų darbų kalbos trūkumai // Šiuolaikinės kultūrinės ir dvasinės plėtros problemos. Mokslo darbai. – Kaunas, 2001.
8. Kniūkšta, P. Nauji svetimybės pavojai / Gimtoji kalba. – Vilnius, 1994. Nr. 6.
9. Molytė, E. Kalbos praktikos patarimai medikams. – Kaunas, 2001.
10. Paulauskienė, A. Lietuvių kalbos kultūra. – Kaunas: Technologija, 2000.
11. Piročkinas, A. Administracinės kalbos kultūra. – Vilnius: Mintis, 1990.
12. Pupkis, A. Kalbos kultūros studijos. – Vilnius, 2005.
13. Rudaitienė, V., Vitkauskas, V. Vakarų kalbų naujieji skoliniai. – Vilnius: Enciklopedija, 1998.
14. Stankevičienė, V., Žukienė, R. Studentų mokslinių darbų kalbos trūkumai // Kalbų studijos aukštojoje mokykloje. Konferencijos medžiaga. – Kaunas, 2001.
15. Šukys, J. Lietuvių kalba. Kalbos kultūra. Vadovėlis XI klasei. – Kaunas, 2001.

CASES OF IMPROPER VOCABULARY USAGE IN MASTER'S GRADUATION PAPERS OF THE STUDENTS OF KMU FACULTY OF PUBLIC HEALTH**Summary**

The article discusses cases of improper vocabulary usage in Master's graduation papers of the students of KMU Faculty of Public Health. These papers attracted our interest back in 2005, and we initiated their analysis. Examples that illustrate mistakes of vocabulary use were taken from 365 Master's graduation papers stored in the university library. Teachers read and noticed mistakes in 152 papers. Mistakes of vocabulary usage were distributed into several groups: barbarisms, loan-translations, semantisms, etc. At first the article presents examples of improper vocabulary use, subsequently these examples are corrected, and the mistakes are explained. Finally, we present conclusions and advice on how to avoid the discussed mistakes and how to improve the native language skills. Since this study is of a continuous character, more exhaustive and generalized conclusions will be presented after the completion of the analysis of all Master's graduation papers.

REKLAMOS KALBOS TYRINĖJIMAI LIETUVIŲ MOKSLININKŲ DARBUOSE

Rasa Andriušytė

*Vilniaus universiteto
Kauno humanitarinis fakultetas
Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas
tel. (8 37) 42 2604, el. paštas asrasiukas@one.lt*

Lietuvių kalbotyra, kaip ir daugelis kitų mokslų sričių, plečia savo tyrinėjimų sritį. Dėmesys kreipiamas į gyvenime atsirandančias naujas realijas, reiškinius. Viena iš jų yra reklamos kalba, nors pati reklama Lietuvoje atsirado prieš daugiau nei dešimtmetį, vis dėlto jos kalbinė sritis dar nėra išsamiai ištyrinėta ir pirmieji bandymai pasirodė ne taip seniai.

Šio pranešimo tikslas – aptarus tyrinėjimų, skirtų reklamos diskursui, tradiciją lietuvių kalbotyroje, užčiuopus „baltas dėmes“, bandyti suformuluoti naujas tyrimų strategijas, uždavinius, kalbinių reklamos faktų vertinimo būdus bei šiuos pademonstruoti keliais pavyzdžiais.

Pranešimas parengtas naudojant aprašomąjį, analitinį metodus. Kadangi autorė siekia reprezentuoti tyrimų kontekstą, šie metodai patys tinkamiausi. Tik išskleidus ankstesnių darbų patirtį, jais galima pagrįsti naujų reklamos faktų vertinimo būdų galimybę ir būtinybę.

Visus atliktus tyrimus galima skirti į tam tikras grupes.

1) Dalyje darbų skiriamas dėmesys stilistikos dalykams. Pirmiausia paminėtina I. Smetonienės disertacija „Garsinės reklamos stilius“ (2001). Joje išsamiai aptariama vienos reklamos rūšies sąveika su visais funkciniais stiliais, ieškoma reklamos vietos tekstų stilistikoje, analizuojama tekstų kompozicija, taip pat tiriama sintaksė, jos ypatumai, aptariamos meninės priemonės, nustatomas reklamos kalbos santykis su bendrine kalba. Apibendrintai galima teigti, kad mokslininkė bando identifikuoti reklamos stilių. Ji prieina prie išvados, kad „garsinės reklamos tekstai daugiausiai reprezentuoja publicistinį stilių“, vis dėlto „reklamos stilius yra daugiasluoksnis ir priskirti reklamą vienam iš lietuvių kalbos funkcinį stilių būtų netikslu“ [16, p. 114].

Reklamos savitumą funkcinį stilių įvairovėje yra aptarusi ir N. Arbačiauskienė [1]. Ji aprašo kiekvieno funkcinio stiliaus bruožus, būdingus reklamos tekstui, ir prieina prie išvados, kad reklama, atsižvelgiant į lingvistinius požymius, yra „polistilistinis reiškinys, turintis visų funkcinį stilių bruo-

žų“ [1, p. 13], o pagal nelingvistinius požymius – vartojimo sferą, turinį ir teksto kalbos funkcijas – reklama priskirtina publicistiniam stiliui [1, p. 13]. Vieno ar kito stiliaus bruožų gausumą lemia reklamoje norimos pateikti informacijos pobūdis, numatomas adresatas ir, anot autorės, reklamos kūrėjų verbalinė nuostata.

Prie stilistikos dalykų priskirtinas ir reklamos tekstų kompozicijos tyrinėjimas. I. Smetonienė [18] nagrinėja reklamos teksto kompoziciją, kuri panaši į daugelio tekstų struktūrą, tačiau šių tekstų esminis bruožas – šūkis. Jis paprastai naudojamas vietoj pabaigos, kad būtų akcentuojama reklamos įžangoje ir pagrindiniame tekste pasakyta mintis. Toks reklamos teksto komponavimas būdingas garsinei reklamai. Straipsnio autorė kiekvieną reklamos teksto dalį dar skirsto į smulkesnes grupes ir kiekvieną iš jų aptaria pailiustruodama gausiais pavyzdžiais. Kaip galima pastebėti, reklamos teksto kompozicijos tyrinėjimas yra ne tik įdomus, bet ir platus tiriamąja medžiaga.

Apžvelgus šiuos tyrinėjimus, galima apibendrinti, kad tirdami ir vertindami reklamos stilių tyrėjai vieningai pabrėžia, kad dominuojančios stilistinės ypatybės daro stilių artimą publicistiniam, nes šis yra tarpinis tarp mokslinio ir meninio, o reklamos tekstais meniškai perteikiama informacija. Tačiau dėl reklamoje pateikiamų žinių apie reklamuojamą daiktą, dėl kartais vartojamų mokslinių terminų reklamai būdingi ir mokslinio stiliaus bruožai; aiškumas, glaustumas, tikslumas ją priartina prie administracinio, familiarūs reklamos veikėjų pokalbiai, kasdienio gyvenimo scenos reklamai teikia buitinio stiliaus bruožų, o raiškos priemonių vartojimas, reklamos emociingumas, išraiškingumas yra perimtas iš meninio stiliaus. Tokios analizės išvados tyrėjams leidžia daryti prielaidą, kad reklamos tekstų stilius yra daugiasluoksnis, polistilistinis reiškiny, tad jos priskirti vienam kuriam iš esančių stilių yra netikslinga.

2) Dalis darbų yra nevienalyčiai. Kai kuriuose iš jų atkreipiamas dėmesys į stiliaus ir į kalbos kultūros dalykus. Tokia tendencija yra logiška, nes patys kalbos kultūros ir stiliaus mokslai tarpusavyje glaudžiai susiję. Tarp tokių darbų paminėtinas A. Pupkio tyrimas – „Reklamos kalbos stilius ir taisyklumas“ [13]. Mokslininkas primenama, kad reikėtų pasirūpinti reklamos tekstų kalbos kultūra.

K. Župerka reklamos tekstus analizuoja stilistiniu ir pragmatiniu požiūriu [25]. Toks tyrinėjimo būdas praplečia reklamos teksto kalbinės raiškos suvokimą, pagilina analizę, leidžia išsamiau išanalizuoti reklamoje vartojamą kalbą ir jos įtaką adresatui. Tyrinėjimas artimas psicholingvistinių reklamos tekstų aspektų analizei. Šio pobūdžio tyrimai lietuvių kalbotyros darbuose dar labai reti. Paminėtinas D. Blažinskaitės tyrimas „Kalbinės manipuliacijos reklamoje“ [2]. Ji aptaria, kokiais būdvardžiais „puošiami“ daiktavardžiai *kaina* (gera, patraukli, prieinama, ypatinga, puiki, tinkama ir kt.; minėtini posakiai – kainų atodrėkis, kainų striptizas, kainų lietus), įvardijama *prekė* ar *kokybė* (ypatingas, -a, neįprastas, -a, efektyvus, -i, nepakartojamas, -a, spe-

cialus, -i, specifinis, -ė ir kt.), iš „stipriųjų“ reklamos žodžių mini *naujiena, efektas, stebuklas, gera žinia, sėkmė, formulė, jėga* ir kt. Taigi reklamos tekstui svarbi ne tik loginė, bet kur kas labiau – emocinė – žodžių argumentacija. Pastaroji turi paveikti adresatų mąstymą, todėl kuriamos kuo įmantresnės frazės tam tikslui pasiekti.

Vadinasi, reklamos kalbą galima tirti ir keliais aspektais iš karto, nes daugelis kalbotyros sričių tarpusavyje glaudžiai susijusios ir viena kitą papildoma. Tokie kompleksiniai tyrimai suteikia galimybę išsamiau ir plačiau pažvelgti į reklamos tekstą.

3) Reklama skirta paprastam vartotojui, tad suprantama, kad kūrėjai pagrindinį dėmesį skiria ne kalbos dalykams. Taigi reklamos tekstai tampa kalbos kultūros puoselėtojų objektu. I. Smetonienė aptaria verstinių reklamų kalbos neigiamą įtaką lietuvių bendrinei kalbai ir jos normoms [17]. Teigiama, kad jeigu reklamos tekstuose vyraus begalūnės žodžių formos (rinkitės „G u t e l a k s“, nori išsiskirti kuo, pirk „Sostenoje“ „R e n a u l t“), daikto pavadinimas bus sakomas po simbolinio pavadinimo („P e u g e o t“ automobiliai, „L i p t o n“ arbata, „P a l m o l i v e N a t u r a l s“ muilas), liks neišspręsti ginčai, kaip kirčiuoti simbolinius pavadinimus, kurie baigiasi balsiu *a* (*koka-kola, mazda, vegeta*), ir jie nepradėti kaityti, be to, jeigu į lietuvių kalbą ir toliau bus neverčiami reklaminiai šūkių, tai gresia svetimų kalbų klišių įsivyravimas lietuvių kalboje, prasidės kalbos stabarėjimas ir erozija [p. 17, p. 73].

Taip pat nagrinėjami rašybos normų, stilistiškai motyvuotų nenorminio raidžių vartojimo atvejai, modifikuoti liaudies posakiai ar patarlės, garsinėje reklamoje girdimi nukrypimai nuo tarties normų [5]. Tiriama ir žargonų motyvacija reklamos tekstuose [6]. Žargonų vartojimas reklamos tekstuose gali būti toleruotinas, jeigu jos stilistiškai motyvuotos. Tekstui tai gali suteikti emociingumo ir ekspresyvumo. Skiriamas dėmesys ir reklamoje vartojamiems perdirbiniais bei naujadarams [3]. Pagal vartojimo paskirtį naujadarai skirstomi į termininius ir stilistinius. Pirmieji įvardija naujas sąvokas, kurių atsiradimą lemia mokslo, technikos pažanga, socialinės, kultūrinės ir politinės situacijos kitimas. O stilistiniai naujadarai yra sukurti nauji žodžiai, kurie dėl savo aiškumo keičia senuosius, įprastus žodžius. Jie atlieka emociingą-ekspresinę funkciją. Perdirbiniai reklamos tekstams suteikia netikėtumo įspūdį. Jie pasidaromi ne tik pasitelkiant darybines stiliaus figūras, bet ir perdarant įprastą frazeologizmą, patarlę, sentenciją, kino filmų pavadinimą, liaudies pasakų, dainų, pačios reklamos citatas. Tokią kalbinę įvairovę ir jos naujumą lemia kuriamo netikėtumo kriterijus [3, p. 65]. Naujai ir neįprastai skambantis reklamos tekstas išskiria reklamuojamą prekę ar paslaugą iš daugelio kitų.

Tarptautinių žodžių svarbą reklamos tekstuose aptaria J. Klimavičius [10]. Jis kritiškai vertina šių žodžių gausą ir apskritai nelietuviškų pavadinimų vyravimą. M. Slušinskaitė [15] pateikia kai kurių firmų pavadinimų paaiškinimus, tačiau teigia, kad daugelis firmų atstovų vis dėlto negali tiksliai įvardyti pavadinimų reikšmių. O ir tie, kurie įvardija, ne visada būna teisūs

atsižvelgiant į pavadinimų sudarymo taisyklingumą. R. Drazdauskienė pataria, kaip pasirinkti tinkamą, nepažeidžiantį lietuvių kalbos normų pavadinimą [7]. R. Urnėžiūtė dėmesį skiria reklamos kalbos taisyklingumui ir didžiosioms kalbos kultūros klaidoms, dar vis daromoms reklamų tekstuose [23].

Apibendrinant šią grupę darbų, galima pastebėti, kad autoriai kritiškai vertina reklamos tekstuose randamus kalbos normų pažeidimus, tačiau laiko toleruotinais tuos nusižengimus normai, kurie yra stilistiškai motyvuoti. Dalyje darbų pateikiamos pastabos ir dėl firmų pavadinimų sudarymo, nes pavadinimus iš dalies galima laikyti reklamos kalbos dalimi.

4) Atskirą grupę sudaro darbai, kuriuose analizuojama reklamos tekstų sintaksė. I. Smetonienė, sintaksiškai išnagrinėjusi reklamos tekstų įžangas, pagrindinius tekstus ir pabaigas, padaro išvadą, kad kiekvienos reklamos teksto dalies sakiniai yra skirtingi, vis dėlto dažniausiai vartojami konstatuojamieji sakiniai [19]. Pagrindiniuose tekstuose sakinio tipą lemia ir paties teksto pasirinkimas: pasakojimuose ir monologuose vartojami tik konstatuojamieji, išdėstant faktus – konstatuojamieji ir skatinamieji, rekomendacijose – konstatuojamieji, klausiamieji, skatinamieji ir šaukiamieji, o visų tipų sakiniai vartojami dialoguose ir scenos vaizdeliuose. Įžangose ir šūkiuose daugiausia konstatuojamųjų sakinų. Visose reklamos tekstų dalyse vengiama neigiamųjų sakinų. Pagal sandarą tekstuose vyrauja vientisiniai asmeniniai sakiniai. Mokslininkė nagrinėja ir tekstų stilistinę skyrybą [20]. Ji išskiria emocinę ekspresinę, modalinę, nebaigtumo, elipsės, embleminę skyrybos ženklų funkcijas. Neįprastas skyrybos ženklų naudojimas reklamos tekstuose leidžia atskleisti galimus „kalbos atspalvius, emocijų įvairovę, taupyti minties raiškos priemones“ [20, p. 17].

Taigi reklamos tekstų sintaksė taip pat gali būti tyrinėjimo objektas. Reklamoje svarbu ne tik pats žodis, bet ir esantys skyrybos ženklai. Jų naudojimas ne tik atkreipia vartotojų dėmesį ar perteikia emocinę teksto raišką, bet ir savitai skaido tekstu reiškiamą mintį. Šios srities darbų nėra daug, vadinasi, tai yra nauja terpė naujiems tyrinėjimams.

5) Reklamos tekstai ne vien tik perteikia informaciją, jais siekiama patraukti dėmesį, įtikinti pirkti prekę ar užsisakyti paslaugą, todėl juose neišvengiamai naudojamos meninės raiškos priemonės. Aptardama tropus ir okazinius darinius reklamos tekstuose, I. Smetonienė teigia, jog dažniausia ir įtaigiausia priemonė – metafora, o iš jos atmainų – personifikacija [22]. Taip pat vartojami metaforai artimi tropai – katachrezė ir oksimoronas. Norint, kad tekstas būtų kuo įmantresnis ir išsiskirtų iš kitų, dar vartojami tik tam tikram kontekstui sukurti okaziniai dariniai – jie neatitinka lietuvių kalbos žodžių darybos, kaitybos reikalavimų ar tiesiog yra padaryti pagal neproduktyvius darybos tipus. Atskirame straipsnyje mokslininkė aptaria sintaksines figūras, vartojamas reklamos tekstuose [21]. Gausiai vartojamos įvairios stiliaus figūros, anot I. Smetonienės, rodo, kad „reklamos tekstai iš tikrųjų kuriami labai kruopščiai ir kryptingai, kad juos kuria ne atsitiktiniai, o kūrybingi ir lingvistikai išprusę žmonės“, tik renkantis stilistinę figūrą reikia nepamiršti,

kad „labai svarbu situacija, kurioje adresantas tą figūrą vartoja, ir reakcija, kurią ji gali sukelti adresatui“ [21, p. 105].

6) Dalis darbų skirti reklamos kalbos ir kultūros apraiškoms aptarti. Juk reklama kuriama ne tik atsižvelgiant į užsakovo pageidavimus, bet ir į adresatą, kuriems reklama skirta, socialinį kontekstą. Tokie tyrinėjimai artimi sociolingvistikos mokslo sričiai.

Reklamos kalbos etika trumpai apžvelgiama D. Blažinskaitės [4]. Teigiama, kad reklama yra sociokultūrinis reiškinys, kuris siūlo naujus gyven-senos, bendravimo kultūros, mąstymo stereotipus, keičia nusistovėjusias vi-suomenės elgesio normas, todėl svarbu kalbėti ne tik apie reklamos nor-mas, bet ir apie jos kalbos etiką bei kalbėjimo kultūrą. Į kultūros apraiškas reklamose atkreipė dėmesį ir V. Valskys [24]. Aptariama esamos ir sveti-mos, atkeliaujančios iš kitų kraštų kartu su reklamuojamu daiktu ir jo reklamos tekstu, kultūrų sąveika. Kultūros išraiška perteikiama ne tik vaizdais ir pavadinimais, bet ir lingvistiniais elementais. Taigi reklamos tekstuose atsi-randa naujų, kitiems stiliams nebūdingų kalbinių tendencijų, kurias ir lemia kultūriniai veiksniai. Kaip pagrindinės jų nurodomos liepiamosios nuosakos antrojo asmens formų ir žargoninės leksikos įsivyravimas bei modalumą žyminčių formų ir konstrukcijų atsisakymas. Tai lemia stačiokiško įvaizdžio įtvirtinimą, kuris adresuotas jaunimui, be to, siekiama greito efekto. Lygina-ma dabartinės (2004 m.) reklamos kalbos vartoseną su tarpukario Lietuvoje (1934 m.) spausdintos reklamos tekstais ir prieinama prie išvados, kad tarpukario dienraštyje spausdintoje reklamoje 91,6 proc. visų atvejų vartojamos liepiamosios nuosakos daugiskaitos formos ir tik 8,4 proc. atvejų, kai vartojamos vienaskaitos formos. Atlikus 2004 m. spausdintos reklamos tek-stų tyrinėjimą, gauti tokie rezultatai: 38,5 proc. – liepiamosios nuosakos daugiskaitos formos ir 61,5 proc. – vienaskaitos formos vartojamos reklamos tekstuose [24].

J. Girčienė ir A. Kučinskaitė-Ryklienė taip pat aptaria reklamoje vartojamus kreipimosi į adresatą būdus [8]. Atlikus tyrimą, daroma išvada, kad fa-miliariosios vienaskaitos formas renkasi jaunimui skirtų reklamų kūrėjai. To-kį kreipimosi būdą straipsnio autorės vadina „draugas draugui“ arba „draugė draugei“. Pagarbioji vienaskaitinės reikšmės daugiskaita vartojama tose rek-lamose, kurios adresuotos įvairaus amžiaus moterims, abiejų lyčių vyres-niosios kartos atstovams arba tiesiog kai nusakomas dalykinis poreikis. Toks kreipimosi būdas vadinamas „patarėjas klausėjui“ arba „profesionalas mėgėjui“. Neutralioji daugiskaita vartojama reklamuojant masinio (vadin-a-mąsias šeimos) vartojimo prekes. Kartais pasitaiko kreipimosi į adresatą vartosenos nenuoseklumą toje pačioje reklamoje – dažnai tokiam vartojimui trūksta motyvacijos. Apskritai prieš rengiant reklamą, kūrėjai turėtų atsi-žvelgti ne tik į veiksnius, kurie lemia kreipimosi į adresatą formų vartojimą šnekamojoje kalboje, bet ir į pasirinktojo raiškos varianto bei reklamos sklaidos kanalo, jo adresato ir bendrosios stilistikos atitiktį.

Šiek tiek kitu rakursu į asmens kategorijų vartojimą pažvelgia R. Marcinkevičienė [12]. Ji analizuoja rašytojo ir skaitytojo santykio raišką, kuri dažniausiai reiškiasi gramatinės asmens kategorijos, kreipinių formų bei sakinių tipų vartoseną. Nagrinėjama rašytojo ir skaitytojo santykio raiška siejama su tiriamųjų tekstų specifika, kaip paveikti skaitytoją, vertinama, kuris santykio raiškos būdas paveiklesnis, labiau atitinkantis rašytojo tikslus. Skaitytojo ir rašytojo santykis gali būti paremtas hierarchiniais ar nehierarchiniais ryšiais, kurie reikiami dialoginio informacinio tipo reklaminiuose tekstuose vartojant skirtingas gramatinės asmens kategorijos formas: pirmojo asmens viena-skaitos formą *aš* ir dvejopą daugiskaitos formą *mes*. Vienaskaitos forma yra konsultuojančio, bet drauge ir asmeniško pobūdžio, o daugiskaitos formos implikacijas lemia tai, ar rašytojas susitapatina su skaitytoju, ar lieka kitoje stovykloje. Pastaruoju atveju *mes* įvardija grupinį adresantą. Iš trijų galimų antrojo asmens formų – kreipinių: vienaskaitos *tu*, pagarbiosios formos *Jūs* ir daugiskaitos *jūs*, vertikaliuosius hierarchinius ryšius žymi pirmosios dvi, o paskutinioji yra neutrali. Asmens formų hierarchinį pobūdį sustiprina gramatinė nuosakos kategorija. Antrojo asmens formos, ypač vienaskaitinė *tu*, skamba įsakmiai. Trečiojo asmens forma, kai apie skaitytoją kalbama kaip apie pašalinį asmenį, laipsniškai virsta beasmeniais sakiniais su dažnai vartojama neveikiamąja rūšimi. Tokiuose tekstuose vengiama kreipinių, dialogo, o ryšys su skaitytoju yra niekaip neišreiškiamas. Pagal gautus tyrimo rezultatus, autorė padaro išvadą, „kad ir koks rašytojo santykio su skaitytoju tipas būtų pasirinktas, dialoginis informacinis užsakomųjų reklaminių straipsnių tipas labiau atitinka apeliatyvinę jų paskirtį nei grynasis informacinis, kai rašytojas eksplicitiškai neįvardijamas, o į skaitytoją nesikreipiama“ [12].

Tam tikrą socialinį kontekstą atskleidžia ir A. Kučinskaitė-Ryklienė, analizuodama interneto svetainėse skelbiamą informaciją, kuri prilygsta reklamai plačiąja prasme [11]. Iš savo tyrimo ji padaro išvadą, kad svarbiausias šių svetainių bruožas – dalykiškumas: tik konkreti ir glausta informacija yra tinkamiausia reklama.

Taigi dalykiškumas ir glaustumas yra svarbūs ne tik reklamos užsakovams, bet ir adresatams. Tai rodo dabartinę socialinę padėtį – žmonės yra užimti, nuolat skubantys, tad neturi laiko „ištemptai“ reklamai. Jiems svarbi pateikiama kuo išsamesnė informacija. Apibendrinant kitus šios grupės darbus, galima teigti, kad reklamos kūrėjai keičia tam tikras kalbines formas pagal kintančią kultūrinę situaciją. Reklamos tekstai tampa vis familiaresni, o mandagioji įvardžių daugiskaitos antrojo asmens forma po truputį nyksta.

7) Galima skirti dar vieną darbų grupę, kurioje aptariami kalbininkų ir reklamos užsakovų bendravimo problemos.

J. Sabaliauskaitė [14] aptaria bendravimo su reklamos užsakovais problemas, D. Grikinienė [9] – kalbininkų ir reklamos užsakovų bendravimo trukdžius. Paprastai kalbos tvarkytojai neturi galimybės bendrauti su užsa-

kovais, todėl tvarkant tekstus iškyla ne tik daug neiškumų, bet ir problemų dėl pataisytų tekstų.

Taigi reklamos tekstų kūrimas ir redagavimas nėra du atskiri veiksmai, jie turi būti glaudžiai tarpusavyje susiję, norint pasiekti kompromisinį rezultatą. Deja, ne visada šios problemos sprendžiamos, todėl išlieka kalbininkų ir reklamos užsakovų tarpusavio supratimo praraja.

Aptarus darbus, kuriuose tyrinėjama reklamos kalba, jos sociolingvistinis, psicholingvistinis aspektai, reklamos tekstų kalbos kultūros bei kalbininkų ir reklamos užsakovų problemos, atkreiptinas dėmesys, kad reklamos kalbos analizės sritis, nors ir tyrinėta įvairiais aspektais, vis dėlto dar mažai ir nenuosekliai analizuota bei vertinta; yra daug tyrinėjimo aspektų ir tyrinėjimo būdų, kuriais būtų galima užpildyti šią nišą.

Vieni iš galimų darbų, kuriuose būtų telkiamasi įvertinti ir patyrinti skirtingų reklamos adresatų grupių – vaikų, jaunimo, suaugusiųjų – kalbą, išsamiau ją išanalizuoti sociolingvistiniu ir psicholingvistiniu aspektais. Vienas iš sociolingvistinių pastebėjimų – dalis vaikams skirtų žurnalų yra jau skirtomi į skirtus mergaitėms ir skirtus berniukams. Ant berniukams skirto žurnalo šalia antraštės „Sprogsi iš juoko“ pateikiamas prierašas „Mergaitėms sprogti draudžiama“ [FB]. Tokiais posakiais jau pabrėžiama ne tik žurnalo paskirtis, bet ir lyties skirtis. Ta skirtis dar labiau išryškėja pažvelgus į juose spausdinamas reklamas. „Pašėlusiam žurnale berniukams“ [F] reklamuojamas kompiuterininkų žurnalas „PC klubas“ [p. 7], žaidimų klubai „Yu-Gi-Oh!“ ir „Duel Master“ [p. 13], o žaislų reklamos vaizde vyrauja automobiliai [p. 21]. Atitinkamai mergaičių žurnale „Justė“ randame kosmetikos parduotuvės „Eurokos“ [J], rankinių parduotuvės „Bags&More“ [J] reklamas, žurnale „Mergaitė“ užrašas prie reklamuojamo komikso albumo aiškiai nurodo esant jį skirtą tik mergaitėms: „Magiška naujiena visoms MAGIJOS gerbėjoms!“ [M6]. Vis dėlto mergaičių žurnale galima rasti ir iš dalies berniukiškų reklamų. Pavyzdžiui, reklamuojamas vaikiškas maisto rinkinys, kurį siūloma pirkti „Statoil“ degalinėje... [M7]. Vaikišku, iki 12 metų vaikams, skirtų žurnalų reklama yra spalvingesnė, daugiau dėmesio skiriama iliustracijoms, „linksmiams“ raidžių šriftams, joje nedaug teksto, ir reklamos nėra labai gausu. Paties žurnalo „Musė pusė“ reklama yra labai spalvinga, o žurnalas pristatomas eiliuotu posmu: „Pabandyk, jei gali, pralinksni, jei turi!“ [F]. O „Naminuke“ reklamuojamas „sveikas saldumynas „Hematogenas“ aprašomas ilgu tekstu, tačiau jame įterpti tokie žodeliai ar jų junginiai „laaabai sveikas“, „gardumėlis skanumėlis, paragausi – neapsigausi!“, „niam niam...“ tekstą priartina prie vaikų kalbos ir supratimo [N, p. 35]. Kad vaikai daugiau dėmesio skiria vaizdui, o ne tekstui rodo ir tokios užslėptos reklamos, pavyzdžiui, spausdinamoje fotoistorijoje nuotraukose galima pastebėti sulčių „Cido“ pakelius ir stiklainaites su užrašu „Coca-Cola“, tačiau nė žodžio apie šias dvi prekes [M7, p. 25–26]. Tokie pavyzdžiai skatina platesniu kontekstu pažvelgti į reklamą, jos kalbą ir pateikimo būdus. Išsamesnė jų analizė sociolingvistiniu ir psicholingvistiniu aspektais leistų gauti dar naujus, iki šiol

neaptartus ir nevertintus rezultatus. Analogiškai galima aptarti ir suaugusiesiems skirtas reklamas, kuriose ryškus ne tik sociolingvistinis aspektas, bet dar svaresnis ir psicholingvistinis. Stengiantis patraukti adresato dėmesį, pasitelkiamos kuo įvairesnės kalbinės ir nekalbinės priemonės bei bendras jų kompleksas. Suaugusiesiems ir jaunesiems adresatams skirtų reklamų pobūdis išryškėja stebint mobiliojo ryšio paslaugas teikiančių bendrovių reklamas. Palyginkime per televiziją transliuotą „Bitės“ reklamą, kurios tekstas skambėjo tarmiškai, ir tos pačios bendrovės reklamuojamą „Labas“. Atsižvelgiant į tai, kad abonentus dažniausiai turi jau suaugę ir savarankiški žmonės, o mobiliojo ryšio telefonų sąskaitų papildymo kvitus ar korteles perka moksleiviai, reklamos iš karto skiriasi tiek tekstu, tiek vaizdu ir garsu. Tą patį būtų galima ir apie „Tele2“ reklamas.

Savito dėmesio vertos originaliai pateiktos reklamos, pavyzdžiui, „Riga Balzams“ reklama, kai reklaminiame puslapyje dar išklajuojama knygelė su keletu alkoholinių kokteilių receptais [MO, p. 135].

Išsamiau tyrinėtina reklamos tekstų sintaksės, ypač stilistinė skyryba. Labiausiai dėmesį patraukė tame pačiame žurnale „Laima“ spausdinamos keletas skirtingų reklamų, kuriose vartojamas žodis „Naujovė“, tačiau su skirtingais skyrybos ženklais arba be jų. „Loreal“ reklamoje prie žodžio „Naujovė“ nėra jokio skyrybos ženklo [L], „Schwarzkopf“ reklamoje po šio žodžio rašomas dvitaškis („Naujovė: iki 95 proc. mažiau lūžinjančių plaukų“) [L, p. 5]. O reklamuojamas firmos „Nivea“ kremas „Aqua Beauty“ pristatomas žodeliu „Naujovė“, kuris rašomas kartu su šauktuku [L, p. 7]. Tai verčia pamąstyti, kokie ir kodėl reklamos tekstuose vartojami skyrybos ženklai, kokią reikšmę tekstui jie suteikia, kuo skiriasi nuo tradicinės vartosenos ir pan.

Aiškintina reklamos šūkių vertimo į lietuvių kalbą problema. Kodėl kartais reklamos tekstas yra visiškai neverčiamas į lietuvių kalbą, o kartais šalia ne-lietuviško šūkiu pateikiamas ir lietuviškas atitikmuo? Pavyzdžiui, ar angliškas tekstas „Prada“ reklamoje „Men's/Women's collection“ ir „Autumn/Winter 2006–2007“ [S] yra reklamos šūkis, kurio nevalia versti į mūsų kalbą? Juk „Grant's“ reklamoje angliškas posakis „Try a different angle. Grant's“, išverstas į lietuvių kalbą – „Išmėgink kitą kampą. Grant's“, nepraranda savojo žavesio šalia lietuviško teksto „Kai visi matė krepšį, kažkas pamatė krepšinį“ [TVA, p. 5]. Taigi šiuo požiūriu reklamos kalba taip pat tyrinėtina ir vertintina.

Trūksta darbų, kuriuose būtų išsamiai analizuojama, kas būdinga ir aktualu kiekvienai reklamos sričiai, t. y. kuo skiriasi garsinės ir vaizdinės reklamos kalba, tekstai, tyrinėtinos ir paralingvistinės priemonės.

Šaltinių sąrašas

- F – *Flintas*. Nr. 9, 2006.
 FB – *Flinto bumas*. Nr. 9, 2006.
 J – *Justė*. Nr. 3 (63), 2006.
 L – *Laima*. Nr. 8 (155), 2006.
 M6 – *Mergaitė*. Nr. 6, 2006.
 M7 – *Mergaitė*. Nr. 7, 2006.
 MO – *Moteris*. Nr. 4, 2006.
 N – *Naminukas*. Nr. 1 (156), 2006.
 S – *Stilius. Lietuvos ryto priedas*. Nr. 32, 2006
 TVA – *TV antena. Lietuvos ryto priedas*. Nr. 34, 2006.

Literatūros sąrašas

1. Arbačiauskienė, N. Reklamos žanras funkcinų stilių sistemoje. *Filologija: kalbotyra*, Nr. 2 (6), 1999. P. 4–14.
2. Blažinskaitė, D. Kalbinės manipuliacijos reklamoje. *Reklamos kalba*. – Vilnius, 2004. P. 8–13.
3. Blažinskaitė, D. Naujadarai ir perdirbiniai reklamoje. *Kalbos kultūra*. Sąs. 77, 2005. P. 56–65.
4. Blažinskaitė, D. Reklama ir kalbos etika. *Kalbos kultūra*. Sąs. 78, 2005. P. 144–151.
5. Blažinskaitė, D. Stilistiškai motyvuoti reklamos kalbos nukrypimai nuo normų. *Kalbos kultūra*. Sąs. 73, 2005. P. 96–101.
6. Blažinskaitė, D. Žargonybių motyvacija reklamoje. *Kalbos kultūra*. Sąs. 75, 2002. P. 125–129.
7. Drazdauskienė, R. Kaip pasirinkti firmos vardą? *Reklamos kalba*. – Vilnius, 2004. P. 38–40.
8. Girčienė, J., Kučinskaitė–Ryklienė, A. Kreipimosi į adresatą būdai reklamoje. *Kalbos kultūra*. Sąs. 78, 2005. P. 220–230.
9. Grikinienė, D. Reklamos platintojų problemos. *Reklamos kalba*. – Vilnius, 2004. P. 60–65.
10. Klimavičius, J. Tarptautiniai žodžiai lietuviškoje reklamoje. *Reklamos kalba*. – Vilnius, 2004. P. 14–32.
11. Kučinskaitė–Ryklienė, A. Reklama ir informacija interneto svetainėje. *Reklamos kalba*. – Vilnius, 2004. P. 41–45.
12. Marcinkevičienė, R. Užsakomųjų reklaminių straipsnių tarpasmeninės funkcijos raiška. *Respectus philologicus* 6 (11) (<http://filologija.vukhf.lt>).
13. Pupkis, A. Reklamos kalbos stilius ir taisyklingumas. *Gimtoji kalba*, Nr. 11 (331), 1994. P. 1–4.
14. Sabaliauskaitė, J. Kaip tvarkome reklamos kalbą? *Reklamos kalba*. – Vilnius, 2004. P. 58–59.
15. Slušinskaitė, M. Reklamos firmų pavadinimai. *Reklamos kalba*. – Vilnius, 2004. P. 33–38.
16. Smetonienė, I. Garsinės reklamos stilius. – Vilnius, 2001.

17. Smetonienė, I. Pastabos dėl verstinės reklamos kalbos. *Kalbos kultūra*. Sąs. 74, 2005. P. 69–73.
18. Smetonienė, I. Reklamos tekstų kompozicija. *Kalbotyra*. Nr. 48–49, 2001. P. 111–121.
19. Smetonienė, I. Reklamos tekstų sintaksė. *Lituanistika*. Nr. 1 (45), 2001. P. 80–92.
20. Smetonienė, I. Reklamos tekstų stilistinė skyryba. *Lietuvių kalbos naujadara: 12-oji Jono Jablonskio konferencija. Pranešimų tezės*. P. 16–17.
21. Smetonienė, I. Sintaksinės figūros reklamos tekstuose. *Žmogus ir žodis: didaktinė lingvistika*. T. 7, Nr. 1, 2005. P. 102–105.
22. Smetonienė, I. Tropai ir okaziniai dariniai reklamos tekstuose. *Kalbos kultūra*. Sąs. 76, 2006. P. 126–129.
23. Urnėžiūtė, R. Reklamos verslas ir kalbos taisyklumas. *Reklamos kalba*. – Vilnius, 2004. P. 46–57.
24. Valskys, V. Kultūros iškreipimų apraiškos reklamos tekstuose. *Žmogus ir žodis: didaktinė lingvistika*. T. 7, Nr. 1, 2005. P. 106–109.
25. Župerka, K. Reklamos teksto analizė: pragmatinės lingvistikos ir stilistikos sąveika. *Filologija: teksto lingvistika ir poetika*. Nr. 9, 2004. P. 55–59.

THE RESEARCH OF ADVERTISEMENT TEXTS IN LITHUANIAN SCHOLARS WORKS

Summary

Lithuanian linguistics expands the range of research. The texts of advertisement is one of them. They are interested because the range of linguistic part is not studied enough. The purpose of this paper is to review the investigation of discourse of advertisement in Lithuanian linguistics and to try to formulate new strategy of investigation, tasks, manners of value of facts. The Lithuanian scholars have researched the style, syntax, grammaticality and tropes of advertisement, its sociolinguistics and psycholinguistics aspects. However there are many aspects and ways like groups of addressees, stylistic punctuation, problems of translation of catchwords and other things to investigate of advertisement.

THE NEED FOR SIMPLICITY IN THE 21ST CENTURY – LANGUAGE ASPECT

Nin Bizys

*Master in Education, Sydney University, Australia
email: nin@kaunas.omnitel.net*

Lithuanians in the 21st century should be developing approaches to making simpler solutions in all spheres where English or material translated from English is applied. Also, 2006 is the time to collect, analyze and make conclusions on what Lithuania has achieved since independence. Cultural intellectuals with expertise in culture and the arts, have the responsibility and cultural authority to speak in public on important issues and therefore need to research their specific area of expertise regardless of the popularity of their subject. For example: ESL teachers that have collect essays over 5-10 years have valuable material (data) on which specific and useful conclusions can be made. A simple collection of student's essays in the hands of an ESL expert who has succeeded in making decisions and judgments simpler through knowing what to pay attention to and what to ignore has much to add to the progress of its culture.

Lithuania may not be a military super power but it has many good 'soft powers' (e.g. 99.7 % literacy) that can influence and assist its own people and others to solve existing problems. Lithuanian intellectuals, i.e. those using their intellect to work, study, reflect, speculate on, or ask and answer questions with regard to a variety of different ideas, often struggle when doing research, because as a nation Lithuania is lagging behind other countries in the knowledge of good research methods/skills and the lack of finance for research and development (R&D).

Simplicity rather than complexity has a key role in all future processes and since processes are transferred through languages, ESL teachers have a great responsibility to develop the essential skills etc. Simplicity is the property, condition, or quality of being simple or un-combined. It often denotes beauty, purity or clarity and can mean freedom from hardship, effort or confusion. Simple things are usually easier to explain and understand than complicated ones (wikipedia.com). With humor, the complexity of a document is proportional to the number of fingers that you need to read it (DeMarco's Law a paraphrase from Tom DeMarco) and therefore complexity

is often unnecessary. Further, Patterson states that the 'best research is obvious in retrospective and so there are good reasons for simplicity in research (even for ESL teachers) namely: i) The cost of complexity (e.g. lack of clarity), ii) We cannot improve what we do not understand, iii) Impact of simplicity (comprehension) and iv) Simplicity makes concepts easier to transfer in different situations (www.cs.utexas.edu/users/dahlin/professional/sermon1.pdf).

Simplicity has become a *key value* in the 21st century where complexity resulted in uncertainty. The approach (rules presented below) to simplify increases the sharing of responsibilities that lead to good practice and encourage people to enter into dialogue and *social* learning, which is part of language teacher's aims (Regulating Business via Multinational Initiatives: A preliminary Assessment by P. Utting).

Ten rules of simplicity that can be applied in any area are as follows:

Rule 1. Need to put a very high value on simplicity.

Rule 2. Determination to seek simplicity.

Rule 3. Need to understand the matter very well.

Rule 4. Need to design alternatives and possibilities.

Rule 5. Need to challenge and discard existing unnecessary elements.

Rule 6. Need to be prepared to start over again.

Rule 7. Need to use concepts.

Rule 8. Need to break things down into smaller units.

Rule 9. Need to be prepared to trade off other values for simplicity.

Rule 10. Need to be prepared to know for whose sake the simplicity is being designed (1).

Simplicity is easy to use but can be hard to design, even for linguists (2). As teachers, designers and users of *new* English meanings (languages change over time) and problem solvers, the value of simplicity should be part of the effort and motivation made in solving language problems (e.g. article writing). The 3rd E. de Bono rule is that *we should know our subject matter very well* leaves the details, redesigning and problem solving to language teachers because they assist students to form the language that forms the concepts used in the transfer of knowledge. Success results in identifying the patterns that are the basis of perception (3) and unless we allocate time for finding simplicity we are caught in routines that are not always the best providers of simplicity because traditional ways are usually longer and more complex.

ESL teachers are involved in one of the major weaknesses in many systems today, i.e. the complexity of codes and certifications etc within institutions. The range of data, access to information and openness/ honesty/transparency are very difficult in the short timeframe that is available to any teacher and this is made more complex by associations of the affiliated people and other institutions etc. This does not mean that simplicity is impossible. D. Lancaster states that we should aim at a *quality without a*

name, e.g. a product (written work) should be: i) easy to read, ii) information should be easy to follow, there should be configurability (adaptation or transfer) to other areas or situations and iii) profoundness (uniqueness or a special aspect) (4). Initiatives that come from within societies (ESL teachers) will become an active part of educating its people and the change-makers that plan simple procedures for implementing changes, if there is a change towards the attitude of simplicity.

Research (thorough investigation) data assists a society to identify, support and/or implement change. Research needs *attitudes* to being active, diligent and systematic in the process of inquiry that aims at discovering, interpreting and revising facts or data. This intellectual investigation produces an understanding of events, behavior theories and makes practical applications more complete, accessible and useable. The term *research* is also used to describe a collection of information about a *particular subject* (ESL or English in Lithuania in this case) and is usually associated with science and the scientific method, i.e. a body of techniques for investigating phenomena and acquiring new knowledge, for correcting and integrating previous knowledge. This is based on observable, empirical, measurable evidence and subject to laws of reasoning etc, which Lithuanian ESL teachers can do but are hampered by lack of specific skills in the complex processes of research as well as the lack of government support.

R&D expenditures shown in Table 1 reflect the current capital expenditures (including overhead) on creative and systematic activities intended to increase the stock of knowledge. Included are fundamental and applied research and experimental development work leading to new devices, products or processes. Human Development Rankings (HDR) below provides data on the top 5 countries and Lithuania's position for comparison.

Table 1. Human Development Rankings – R&D expenditures

HDR	COUNTRY	R&D EXPENDITURES % OF GDP 1997-2001
1.	NORWAY	1.7
2.	ICELAND	3.1
3.	AUSTRALIA	1.5
4.	LUXEMBOURG	1.7
5.	CANADA	1.9
36.	POLAND	0.6
37.	CHILE	0.5
38.	ESTONIA	0.7
39.	LITHUANIA	0.7

<http://hdr.undp.org/statistics/data/http://hdr.undp.org/statistics/data/>

Researchers in R&D (% per million people) builds on the above data and shows Lithuania's underdeveloped position and numbers involved in research, i.e. people trained to work in any field of scientific research and engaged in professional R&D activities as shown in Table 2.

Table 2. Researchers in R&D – Human Development Rankings 1990-2003

HDR	COUNTRY	RESEARCHERS IN R&D
1.	NORWAY	4,442
2.	ICELAND	5,592
3.	AUSTRALIA	3,446
4.	LUXEMBOURG	3,757
5.	CANADA	3,487
36.	POLAND	1,469
37.	CHILE	419
38.	ESTONIA	2,253
39.	LITHUANIA	1,824

<http://hdr.undp.org/statistics/data/http://hdr.undp.org/statistics/data/>

E. de Bono suggests that *every country set up a National Institute for Simplicity* (5) and although it may become bureaucratically complex, the aim of an organization such as this would begin through education, to develop an awareness of the responsibility we all should have in solving everyday problems – and to do so we use languages. The Research Institute for the Languages of Finland (Finnish, Swedish and Northern Sami Romany language and Finnish Sign Language) is a governmental linguistic research institute of Finland and is one example of what is possible. The institute's work is geared to studies of Finnish, guidance of literary and standard language usage and it has a consultation service as well as services for the revision of texts that are directed at the public (wikipedia.com).

If Lithuanians would look at other countries and ask what mistakes they have made and/or are making or identify weaknesses and why they exist, then Lithuania would have useful guidelines to solving its own problems. As an example, many developed countries have recently changed or returned to the concept that *small is good* (includes simplifying, cutting down and removing the unnecessary etc) because the organization of a small unit can be simple to manage and the relationship of a smaller unit to the whole can also be relatively simple. Todd Yazuniha agrees with the previous statement in his book *Simplicity Sells*, in which he says that people should work *from high-term overload to simplicity*. On the other hand, others warn against over-simplification, i.e. complex problems are often reduced to inappropriate levels of simplicity (www.todayseengineer.org). There are dangers to over-simplifying, e.g. it can destroy evolution by being too rigid, can be socially

dangerous by being too simplistic and blind to real issues or it can be insensitive to other people's needs. For the reader that still feels that simplicity has a place in ESL and the 21st century the following 6 solutions can act as guidelines:

Six solutions to complexity as suggested in E. de Bono's book are as follows:

1. Start afresh by revising, redefining or restructuring.
2. Provocative amputation (cut out the unessential), which is similar to the 'escape' process of lateral thinking.
3. Wishful thinking or putting forward an ideal or perfect way.
4. Shift energies where energies are not only moved to computers but to other people.
5. The ladder approach where attempts are made to simplify part of a process.
6. The *flavor* approach, where there is a very broad overview of the entire operation (6).

Lithuanians are finding and/or creating alternatives in their own unique way by contributing as members of a community, society and professionals. Contribution, however small, is sometimes a reward in itself and recognition of the value of an idea is a further reward (7). Taking up the challenge to simplify leads to positive involvements, achievements and progress. Further, the reliability of a service (education) through simplicity provides added value to customers who in this case are our ESL students (8). However, unless trained in forming ideas that lead to more efficient services the process and progress becomes slower and so there needs to be an awareness, motivation, effort and positive attitude towards simplicity.

Survey of ESL Engineers

On 22 February 2005, a total of 36 (12 male and 24 female) Environmental Engineers, professionals, lecturers and business people studying in a 3-month ESL course at V.G.T.U. were asked to complete the following 10 questions on simplicity and are presented below:

1. Simplicity is natural. Agree 31---Disagree 5.
2. Simplicity is easy to use but difficult to design. Agree 29---Disagree 7.
3. Simplifying things is good for society. Agree 25---Disagree 11.
4. It may be better to simplify a process rather than train people to cope with complexity.
Agree 34---Disagree 2.
5. Complexity involves focused effort. Agree 27---Disagree 9.
6. What people do not value simplicity?
 - i) The government, politicians, lawyers, and scientists (19);
 - ii) Auditors, doctors, philosophers, mathematicians and teachers (11);

iii) Students, workers, *tired* people, sales-assistants, artists, engineers and the Lithuanian president (6).

7. Name one way you could simplify something.

Simplify: the bureaucratic system (13), processes (7), laws legislation and administration (5), project writing, cleaning appliances, medical care, the Earth's protective system, IT, recycling systems, information distribution, thinking simplicity (3) and (8 no ideas).

8. To make something simple, you have to know the subject matter very well. Agree 28---Disagree 8.

9. Which of the following is most important in the process of simplification?

i) Extracting information – 3.

ii) Defining the problem – 13.

iii) Redesigning – 1.

iv) All of these – 19.

10. Which process method of simplification is easiest for you and why?

i). Step by step or in stages – 8.

ii). Downwards/backwards from the big picture – 4.

iii). Shedding, trimming, cutting, slimming – 7.

iv). Restructuring – 11.

v). Listening – 6.

The survey's results showed that the participants understood and wanted simplicity but there are barriers to simplicity within Lithuanian systems and that official processes need simplification. Of interest is the 7th question in that 8 participants could not name something that they would like to simplify. This could be connected to the fact that the participants do not feel *empowered* to launch their ideas. Finally, while the world may have started simply and its computation is irreducibly complex, there *is* a place for simplicity in ESL and all language teaching (9).

Conclusions

1. The issue of simplicity is not an easy one to face or resolve at this time in Lithuania and as a starting point, attitudes to simplicity need to be changed.

2. Those teaching ESL could and should consider simplifying oral/written work because of the ever-increasing load and complexity of the 21st century.

3. There is a need to include skills and competencies in our theory-laden courses so that ESL students will be able to apply simplicity in transferring knowledge.

References

1. De Bono E.: *Simplicity*, pages 279-287, Pub. Penguin Books, 1998.
2. De Bono E.: *Simplicity*, Pub. Penguin Books, 1998, page 4.
3. De Bono E.: *Simplicity*, Pub. Penguin Books, 1998, page 22.
4. D. Lancaster: *Elegant Simplicity*, <http://c2.com/cgi/wki>
5. De Bono E.: *Simplicity*, Pub. Penguin Books, 1998, page 9.
6. De Bono E.: *Simplicity*, Pub. Penguin Books, 1998, pages 166-217.
7. Price Jeffrey: *Environmental Pollution and Control-Fourth Edition* by, 1997, Pub, Ellsemer Butterworth Heinemann www.environmental-expert.com
8. Chiddix Jim: Chief Technical Officer, www.cedmagazine.com.ced
9. Rucker R: *Mind Tools, the Mathematics of Information*, Penguin Books, ISBN 0-14-014681-4, page 314.

PAPRASTUMO POREIKIS XXI AMŽIUIJE: KALBOS ASPEKTAS

Santrauka

Šis straipsnis grindžiamas idėjomis, išplėtotomis Edwardo de Bono knygoje *Simplicity (Paprastumas)*, ir esama ESL mokymo situacija Lietuvoje. Straipsnyje pabrėžiamas paprastumo poreikis mokant funkcinio anglų kalbos raštingumo, taikant mokymo metodus, ugdant mokytojų, besimokančiųjų ir profesinėje veikloje dirbančių žmonių, apskritai visų vartojančiųjų anglų kalbą Lietuvoje mokymosi ir mąstymo gebėjimus. Nuo 1991 m. lietuviai karštingai puolė studijuoti anglų kalbą ir rašyti mokslinius straipsnius šia kalba tarptautiniams mokslo žurnalams. Redaguodama daug akademinį darbų, kurių spektras yra nuo ekonomikos iki technologinių mokslų, patyriau, jog kai kurie lietuvių autoriai vis dar siekia rašyti sudėtingus darbus, vartoja akademinį žargoną ir ilgus sakinius, kad paliktų įspūdį žurnalų leidėjams. Sudėtingumas yra nereikalingas ir dažnai nepriimtinas leidėjams ir skaitančiais auditorijai, nes sudėtingumas daro dažną rašto darbą nesuprantamą.

Lietuviai XXI amžiuje turi ugdyti gebėjimą paprasčiau rašyti visur, kur vartojama anglų kalba ar literatūra, versta iš anglų kalbos. Kultūros srityje dirbantys intelektualai, turintys anglų kalbos eksperto patirtį, gali atsakingai ir autoritetingai kalbėti visuomenei apie svarbius dalykus, ir dėl to jie turi tyrinėti savo kompetencijai priklausančią sritį, nepriklausomai nuo jos populiarumo. Pavyzdžiui, ESL mokytojai, turintys per 5–10 metų sukauptą esė, yra surinkę vertingų duomenų, kurių pagrindu galima pasidaryti aktualias ir reikšmingas išvadas, ir tai būtų svarbus indėlis tyrinėjant šią sritį.

Intelektualai Lietuvoje, t. y. tie, kurie naudoja intelektą darbui, studijoms, apmąstymams ar tiesiog klausimams ir atsakymams į klausimus, siejamus su daugybe įvairių idėjų, dažnai sunkiai „braunasi“ su savo tyrimais, kadangi Lietuva atsilieka nuo kitų šalių tyrimų metodų ir gebėjimų išmanymo srityje bei atliekamų mokslo tyrimų finansavimu.

Paprastumas, o ne sudėtingumas turės ateityje pagrindinį vaidmenį visuose intelektualinio darbo procesuose, nes šie procesai perduodami kalbomis, ESL mokytojai atsako už tinkamą gebėjimų šioje srityje ugdymą. Paprastumas yra turtas, būseną ar savybę. Jis dažnai išreiškia grožį, mąstymo grynumą ar aiškumą ir gali padėti išsi-

laisvinti iš sunkumų, nereikalingų pastangų ar maišaties. Paprastus dalykus dažnai lengviau suprasti ir paaiškinti nei sudėtingus, o lengviausia juos gali perteikti žmogus, kuris gerai išmano savo sritį.

Yra daug priežasčių siekti paprastumo. ESL mokytojai atliko tyrimus ir priėjo prie tokių išvadų: a) sudėtingumas daugiau kainuoja (pvz., pritrūksta aiškumo); b) negalima pagerinti to, kas nesuprasta; c) paprastumo padarinys yra supratimas; d) įvairias koncepcijas lengviau perteikti paprastai.

Paprastumas tapo *pagrindine vertybe* XXI amžiuje, nes ankstesnis sudėtingumo reikalavimas sukėlė daug netikrumo ir neaiškumų. Paprastą mokslo kalbą lengva vartoti, bet paprastumo sunku pasiekti net ir lingvistams, todėl paprastumo siekis turi būti intensyvinamas.

VIEŠOSIOS JURIDINĖS KALBOS KOMPOZICIJA: TEORIJA IR PRAKTIKA

Rūta Brūzgienė

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 4583, el. paštas rutabru@liti.lt*

Juridinė retorika yra tarpdalykinė disciplina, kuri remiasi komunikacijos, psicholingvistikos, literatūrologijos ir kitų mokslų laimėjimais. Straipsnio problema – modernių komparatyvistinių metodologijų taikymo galimybė juridinio teksto kompozicijai nagrinėti. Tokia juridinio teksto interpretacija būtų atlikta pirmą kartą ir turėtų ne tik teorinį, bet ir praktinį rezultatą. Straipsnyje remiamasi komparatyvistiniais ir funkciniais analizės metodais.

Informacinės-apeliacinės (t. y. ginamosios ir kaltinamosios) teismo kalbos yra viena juridinės retorikos pasireiškimo formų. Apie retorikos vietą intermedialiuųjų menų sistemoje, jos sąsajas su jai itin giminišku muzikos menu yra rašyta ne viename straipsnyje [3], todėl plačiau nesinorėtų per daug kartoti įvairių teorinių postulatų, o tik galbūt šiek tiek priminti, kokiais skerspjūviais remsimės, analizuodami konkretų tekstą – pasirinktą advokato kalbą. Intermedialumo, t. y. skirtingų terpių – medijų, tipologijoje retorikai būtų aktualesnė plačiąja prasme intermedialumo šakos vadinamasis transmedialumo pogrupis, kuris pasireiškia naratyvumo koncepcija ir kitais bendraisiais laiko diskursams plėtotės dėsniumais (pvz., variavimu, kartojimu, kontrastu – laisva plėtote) [10]. Būtent šios, įvairioms laiko diskurso terpėms bendrosios kategorijos ir leidžia remtis muzikos formų, kaip labiausiai nu-
gludintų dialektinio mąstymo ir epochos pasaulėjautos reprezentantų, analogais (Susan Langer, Viktor Karbusicky, Carl Gustav Jung, Hermann Erpf, Jevgenij Nazaikinskij, Gražina Daunoravičienė, Ričardas Janeliauskas ir kt.) [1; 6]. Siaurąja prasme suvokiamam intermedialumui retorikai būtų artimas implicitinės referencijos pogrupis, kuris pasireiškia kaip diskurso muzikalumas (tai vadinamoji kalbinė muzika – fonika, ritmika, dinamika). Tačiau straipsnio tikslas – panagrinėti bendruosius kompozicinius ir dinamikos principus viešojoje informacinėje-apeliacinėje, t. y. advokato, kalboje.

Kodėl teismo, t. y. informacinės-apeliacinės, kalboms taip svarbu kompozicija? Retorikos uždavinys yra ne tik perteikti mintį, bet ir veikti tam tikru būdu, vadinasi, ji turi ne vien referentinę – pranešimo funkciją, bet kar-
tu ir emocinę, poetinę, fatinę, metalingvistinę, konotacinę funkcijas (remian-

tis Romano Jakobsono komunikacijos koncepcija); penkios paskutinės susijusios su poveikio stiprumu. Vadinasi, nuo pranešimo įtaigumo, ekspresyvumo, dinamikos dažnai priklauso ir suvokiamos informacijos kiekis, t. y. jos komunikacinis poveikis. Taigi viešėjame diskurse pasireiškia ne tik racionalus (referentinis, loginis), bet ir intuityvusis formos organizavimo pradas. (Kaip teigia Ričardas Janeliauskas, komponavimo principas išreiškia meninio teksto intuityvųjį ir racionalųjį pradą, o komponavimo principo universalijomis koduojamas tipiškas žmogaus santykis su pasauliu ir pasižymi laikotarpio nulemta mąstymo logika) [6, 163]. Be abejo, juridinėje retorikoje garsieji Romos „auksaburniai“ iki šiol nepralenkti (kaip dabartiniai tyrinėtojai sakytų, talentingai atlikę savo kalbėjimo vaidmenis – *Sprechrollen*) [8], ir dabartinė retorika remiasi fundamentaliais, klasikiniiais, per amžius susiformavusiais tekstų komponavimo principais. Bet konkretus jų įvardijimas, procesualumo ir dinamių, ekspresinių ypatybių apibūdinimas būtų tikslesnis, pasirėmus naujaisiais tarpdalykinių mokslų tyrinėjimais, o ypač sąsajomis su kitais laiko diskursais [2]. Jau minėjome, kad pagrindiniai formos sudarymo principai yra trys – kartojimas, varijavimas, kontrastas. Jie yra būdingi bet kokiam laiko diskursui, kaip ir bendroji vyksmo struktūra (*initium – motus – terminus*). Universaliųjų, vadinamųjų laiko diskurso plėtotės funkcijų, bendrųjų loginių dėsningumą ir bendrųjų kompozicinių bei specialiųjų kompozicinių funkcijų santykis gana aiškiai pateiktas Viktoro Bobrovskio, ištobulinusio muzikologinį funkcinės analizės metodą, darbuose [11; 12]; jis ypač pravartus klasikiniiais pagrindais formuojamam laiko diskursui, taigi ir viešosioms juridinėms kalboms.

Daugelis tyrinėtojų diskurso kompoziciją laiko jo ašimi, kuri pasireiškia dviem jėgų vektoriais – įcentrinamuoju ir išcentrinamuoju; taigi forma yra tarsi pulsuojanti, tarsi laisva, o kartu dažniausiai turinti savo pagrindinę dinaminę vyksmo liniją. Kaip rašo Viktorija Daujotytė, „kompozicija – kūrinio ašis, įcentrinė jėga, pritraukianti, išlaikanti, bet leidžianti ir išsiskleisti. Ta įcentrinė jėga kiekviename tekste veikia skirtingu režimu, priklausomai ir nuo kalbėjimo moduso – tono. Pakili retorika kompoziciją griežtina. Meditacija išlygina gūbrius, švelnina perėjimus“ [4, 137]. Teksto architektonika yra gana lengvai apibūdinama, bet vidinę teksto formą apčiuopti iš tiesų nėra lengva, tuo labiau, kad dažnai tokie patys ar panašūs terminai vartojami ir architektoniniams dariniams – kūrinio schemai, modeliui išreikšti, ir vidinei formai – kūrinio procesui atskleisti (pvz., dviejų ar trijų dalių forma galima apibūdinti ir kūrinio architektoninį modelį, ir atskleisti jo vidinio vyksmo struktūrą; muzikoje kartais šitie aspektai susilieja, nors anaipol ne visada, o žodiniame tekste – tuo labiau; tai kelia ne tik papildomą intrigą, bet reikalauja ir itin didelio loginių analizavimo instrumentų jautrumo bei specialių žinių). Pavyzdžiui, V. Daujotytė teigia, kad „kompozicinę funkciją gali atlikti motyvas, jo plėtotė, varijavimas, sintaksė (vienoda ar panaši sakinių struktūra, anaforos, epiforos), intonacija, garsinės struktūros, – visa, kas turi slinkties, sklaidos, telkties galimybę [4, 138]. Be to, atskiruose teksto segmentuose

svarbiausią kompozicinę funkciją gali išreikšti skirtingi elementai, taigi iš tiesų vidinę formą, t. y. jos plėtotę – procesualumą nusakyti nėra taip paprasta. Apibendrinami klasikinės formos koncepcijas, išskirtume jos sampratose kelis lygmenis: forma plačiaja (estetine) prasme yra sustruktūrinta visuma, įkūnijanti kūrybinį sumanymą, diskurso idėją. Siauresne (teorine) prasme forma – kūrinio kompozicinė sandara ir apima bendrąjį epizodų – dalių, padalų – išdėstymą, jų proporcijas laike („išorinę formą“, arba architektoniką) ir teminius-intonacinius ryšius, procesualumą („vidinę formą“). Siauriausia prasme forma – daugeliui kūrinių būdingas bendras struktūros tipas, modelis (pagrindinės muzikos formos, arba modeliai, būtų dviejų dalių, trijų, sonatos, variacijų, rondo).

Straipsnyje advokato kalbos kompoziciją aptarsime vidinės formos, t. y. procesualumo požiūriu, kuri nėra lengvai suvokiama ir kuri grindžiama įvairiais dinamikos procesais. Todėl savo darbe stengsimės per daug nenuklysti į sudėtingus teorinius išvedžiojimus ir formos mokslo pinkles, o, siekdami praktinių tikslų, kiek galima paprasčiau paanalizuosime bendruosius komponavimo principus advokato kalboje. Žinoma, norėtuši teksto kompoziciją išnagrinėti itin smulkiai ir nuosekliai, tačiau dėl plačios kalbos apimtys tenka pasitenkinti tik bendriausiais pastebėjimais. Tačiau ir toks komparatyvistinės metodologijos principų taikymas, manyčiau, praturtintų retorikos mokslą ne tradicinėm sampratom, skerspjuviais ar įžvalgom.

Juridinio diskurso kompozicijos analizei pateiksime advokato Šarūno Vilčinskio kalbą „Ar įžeista garbė“, 1992 m. pasakytą ieškovui LDDP apkaltinus atsakovą Antaną Terlecką dėl garbės ir orumo įžeidimo (ji išspausdinta geriausioms Lietuvos advokatų kalboms skirtame leidinyje „Rinktinės advokatų kalbos teisme“) [9]. Šią kalbą pasirinkau todėl, kad joje gana ryškūs ekspresyvieji elementai, aiški patoso kaita, argumentuojama ne tik sausais loginiais faktais, bet ir emocinę konotaciją turinčiomis sąvokomis – laisvė, nepriklausomybė, nuostaba, neapykanta, garbė, orumas ir pan. Šitos kategorijos ne tik pakankamai retos ir įdomios šiuolaikinėje visuomenėje – tarsi savotiški reliktai (garbė ir orumas, kaip tokios, figūruoja bene tik kodeksuose); realios šių sąvokų pajautos nei kasdienybėje, nei oficialiajame diskurse (prisiminkime žiniasklaidą), matyt, jau nebeturime. Tuo įdomiau pabandyti išsiaiškinti, kaip šitos aukštosios etinės sąvokos suvokiamos ir transformuojamos juridinio diskurso procese, paanalizuoti jų emocines, ekspresines ir logines funkcijas teksto dinamikos pjuviu.

Apžvelgę advokato Š. Vilčinskio kalbą, remdamiesi teksto tematizmo samprata [1] ir patoso kaita, galime apčiuopti jo sandarą, kuri artima klasiškai trijų dalių formai. Tokią – trijų dalių formą klasiškai laiko ir retorikos specialistai; be to, jie atkreipia dėmesį, kad vienas svarbiausių teksto komponavimo principų yra laipsniškas įtampos stiprėjimas, paremtas perteikiamos prasmės gradacija tikslingai išdėstant argumentus [14, 103; 7, 131]. Teksto kompozicija primintų sonatos dialektiką, kuri taip pat pagrįsta trijų dalių hėgeliškąja triada: tezė – antitezė – sintezė (šios trečioji dalis būtų pagal eks-

presyvumą ir teminių elementų transformaciją (iš disforinių į euforinius) galėtų būti laikoma sintetine – apibendrinamąja dinamine struktūra, kurioje teminiai elementai (o tai būtų garbės ir orumo sinonimai ar artimos reikšmės variantai) plėtojami ir varijuojami, remiantis kontrastais, papildomais motyvais ir t. t. Tokia forma atitiktų ir Hermano Erpfo muzikos formų sistemoje siūlomą pusiausvyros struktūrą (*ten ir atgal*) [5], kartu turinčią ir dinaminių plėtotės elementų, kai trečiojoje, apibendrinamojoje, dalyje išryškėja teksto kulminacija, teikianti naują kokybę ir formuojama kaip ryškus kontrastas dėstomajai medžiagai. Nors moderniosios laiko diskurso formos dažnai pasižymi atvirumu, beformiškumu, procesualumu, rizomiška (šakniastiebio) struktūra [13, 135], tačiau pateiktoje kalboje yra laikomasi gana aiškių struktūrinių kriterijų; be abejo, juridinės retorikos tekstai nėra laisvoji meno pasireiškimo sritis.

Bet pradėkime nagrinėti konkrečiau. Advokato Š. Vilčinsko kalbos įžangoje pateikiami įvadiniai ir kartu esminiai emociniai-semantiniai temos elementai: „didelė garbė“, „laisvė“, „moralinis aspektas“, yra tarsi branduoliai, iš kurių vėliau išsirutulios visa teksto kompozicija. Jungiamasis įžangos ir pirmosios dalies darinys būtų žodžiai „Neabejoju, jog šiame procese toks žmogus yra atsakovas A. Terleckas...“, o pirmoji dalis prasidėtų nuo retorinio klausimo „Ar gali būti nesuprasta A. Terlecko nuostaba, kad jį nepriklausomoje Lietuvoje LDDP išdrįso patraukti teisman?“ Visoje pastraipoje šis euforinis nuostabos patosas plėtojamas varijuojant garbės ir orumo, laisvės ir nepriklausomybės motyvus; pastraipoje kartojami ir varijuojami retoriniai klausimai, prasidedantys segmentu „Ar gali“ ir sukuriantys dinaminę banguojančią liniją, kylančią aukštyn. Antroji padala, sudaryta iš trijų pastraipų ir pratęsianti pirmąją dalį, yra disforinio patoso „Dabar net Lietuvoje ne paslaptis, kad pasaulio istorijoje liūdniausias ir juodžiausias puslapis – tas laikotarpis, kada valstybių vadovai buvo bolševikai komunistai“. Joje tarsi kontrastiškas atsakymas į pirmąją pastraipą skamba niūrūs agonijos, dešimčių tūkstančių milijonų žmonių žūties, kraupių lagerių, kalėjimų ir kiti „juodosios“ semantikos motyvai, ir už visa tai, advokato žodžiais, buvo atsakinga Komunistų partija, o ne KGB, kaip dažnai teigiama. Ši padala primintų papildomą kontrastą: trijų dalių ritmu trys varijuojančios, banguojančios ir viena kitą papildančios pastraipos, kurių paskutinėje dinamika išauga iki vadinosios vietinės kulminacijos: „Todėl nieko nuostabaus, kad čia išgirdome atsakovo A. Terlecko pasakymą, jog, norėdamas pagerbti kelius šimtų tūkstančių ištremtųjų fizines kančias, kelių dešimčių tūkstančių žuvusių atminimą, jis nesiruošia nei atsiprašinėti, nei ko nors paneigti“.

Trečioji padala prasidėtų nuo sakinio „A. Terleckas, be jokios abejonės, informuotas apie kitos rūšies budelių nacių padarytus nusikaltimus“. Čia kalbama apie nacių ir bolševikų padarytus nusikaltimus; praeitis ir dabarties siekiamybė gretinama kontrastiškai; padalos kulminaciją išreiškia neapykantos motyvo buvimas (ar nebuvimas), kuris pateikiamas kaip semantinė-emocinė opozicija: „Mes visi girdėjome, jog atsakovas savo neapykantą

reiškia buvusiam režimui ir jo institutams kaip sistemai. Dabartiniams LDDP vadovams nejaučia jokios neapykantos, dar daugiau – su jais maloniai bendrauja ir sveikinasi“. Šios padalos pabaigoje vėl grįžtama prie pagrindinės dalies temos – garbės, orumo, moralės: „Taigi, vertinant moraliniu aspektu, negėda pasakyti, kad moralė A. Terlecko pusėje, o garbė ir orumas, kaip žinoma, yra neatsiejami nuo moralės“.

Tokia šių padalų kontrastiška struktūra būtų analogiška klasikinės sonatos formos pirmajai ekspozicinei daliai, kurioje paprastai po išangos skambančiai heroinei temai (pirmoji padala) supriešinama kontrastiška minorinė tema (antroji padala). O trečioji padala būtų artima sonatos formos baigiamajai temai, kuri pagal tezės-antitezės ir sintezės dialektiką paprastai sudaroma iš pirmųjų pagrindinių temų (plėtojami garbės, orumo ir nusikaltimų variantai).

Antroji dalis prasidėtų nuo sakinio „O dabar apie ieškinį ir reikalavimus, pareikštus atsakovui A. Terleckui“. Čia kalbama, kaip orumą ir garbę supranta LDDP atstovai. Šis motyvas varijuojamas, vėliau pateikiama argumentacija, partijos veikėjų kalbų nuotrupos ir konkretūs veiksmai. Argumentai išdėstomi kylančia banguojančia dinamine linija, kuri formuojama kontrastiškų opozicijų pagrindu (vyriausybė žadėjo – padarė atvirkiščiai). Tokį motyvų – dramaturginių elementų grupavimą vadintume grandinine dramaturgija (a, b, c, d, e...). Padala baigiama apibendrinimu („Šie ir kiti A. Terlecko pateikti faktai buvo logiška sausio 13 d. įvykių preliudija“), kuriame reziumuojami išsakyti faktai ir argumentai ir kuris tampa vidurinės dalies kulminacija (dinaminis dalies profilis atrodytų kaip pabaigoje lūžtanti banga). Šitokia struktūra primintų temų perdirbimą sonatoje, kai plėtojami ir dramatinizuojami pagrindiniai pirmosios sonatos formos dalies motyvai. Galima būtų čia įžiūrėti ir antrojo plano formą – trijų dalių (tokiu atveju visas tekstas laikytinas sudėtinės trijų formos analogu). Bet sonatiškos dialektikos naudai būtų gana stiprus mažoro-minoro derinių, patoso kontrastas ekspozicijoje (padalos iki vadinamojo temų perdirbimo), konfliktiška motyvų plėtotė.

Trečioji, baigiamoji dalis prasidėtų nuo žodžių „Bet įdomiausia kitkas. Ieškovas prašo, kad atsakovas A. Terleckas paneigtų teiginį, kurio šis nepasakė“. Toliau papildomo kontrasto principu varijuojami garbės ir orumo motyvai, jų emocinė semantika smulkinama, kartais apverčiama („Tad joks asmuo jokioje byloje negali būti ginamas dėl garbės ir orumo, jeigu ieškovas prašo paneigti žinias, žeminančias garbę ir orumą, kurias pats ir išgalvojo“; „Šiuo atžvilgiu šiek tiek keistokas ieškovo prašymas įpareigoti atsakovą paskelbti paneigimą...“; „Taigi negalima prašyti paneigti to, kas neginčijama“), plėtojama („Ieškinys negali būti tenkinamas ir dar dėl vienos priežasties“). Dalies įtampa, nors ir banguojanti, stiprėja, auga, kol pasiekia kulminacinę atomazgą – tarsi disharmoniškų sąskambių atomazga šviesiu apibendrinamuoju mažoriniu tonikos akordu: „Todėl, gerbiamieji teisėjai, prašau ieškovo ieškinį atsakovui A. Terleckui atmesti dėl tokių motyvų; ieškovo ieškinys yra paremtas ne tuo teiginiu, kuris buvo pasakytas 1991 m. rugpjūčio 23 d. mi-

tinge; ieškovas nepateikė jokių objektyvių duomenų, patvirtinančių jo garbę“. Orumo ir garbės motyvai yra pirmosios dalies – sonatos ekspozicijos – temos elementai, ir jie čia svarbiausi; taigi apibendrinamoji dalis atitiktų reprizą, formuojamą pirmosios, „herojinės“, temos pagrindu.

Apibendrinimas. Kokias išvadas galėtume padaryti iš šios juridinio teksto kompozicijos analizės? Kaip matome, dinaminis teksto profilis visose dalyse panašus; banguojantis ir kylantis iki vietinės ar apibendrinamosios kulminacijos. Tik kai kurie motyvai yra supriešinami ryškaus kontrasto principu (pirmosios dalies tematika); tačiau kitose dalyse svarbiausi teminiai elementai varijuojami ar kitaip plėtojami papildomo kontrasto būdu. Teksto struktūros dalijimas aiškus ir nekelia papildomų problemų: jis remiasi klasikiniu retorikai tridalumu, tačiau, kad ir apibendrinta, muzikinė sonatos dialektika praturtina žodinio teksto semantinio suvokimo galimybes. Iš to, kas pasakyta, galime daryti šitokias išvadas:

- 1) nagrinėjamos kalbos kompozicija artima sonatos formos dialektikai;
- 2) muzikinis formos traktavimas leidžia tiksliau modeliuoti viešosios juridinės kalbos emocines raiškos ypatybes ir dinamiką; tokia analizė padėtų sustiprinti jos komunikacinį poveikį adresatui;
- 3) moderniujų komparatystikos aspektų taikymas praturtina teorinius ir metodologinius juridinės retorikos analizės pagrindus.

Literatūros sąrašas

1. Brūzgienė, R. Literatūra ir muzika: paralelės ir analogai. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
2. Brūzgienė, R. Intonacija kaip kompozicijos pagrindas teisininkų kalbose // Specialybės kalba: sistema ir vartoseną. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
3. Brūzgienė, R. Juridinė retorika: modernieji komparatystikos aspektai // Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2006. Nr. 8 (86).
4. Daujotytė, V. Mažoji lyrikos teorija. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
5. Hermann Erpf. Form und Struktur in der Musik. – Mainz: Schott, 1967.
6. Janeliauskas, R. Komponavimo principų sistematikos pradmenys // Muzikos komponavimo principai: teorija ir praktika. T. 1. – Vilnius: Kronta, 2001.
7. Koženiauskiene, R. Juridinė retorika: Studijų vadovas teisininkams. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
8. Ryngevič, R. Sociolingvistinių ir psicholingvistinių tyrimų rezultatų pritaikymo kriminalistinės lingvistinės ekspertizės poreikiams galimybės // Jurisprudencija. T. 38 (30).
9. Vilčinskas, Š. Ar įžeista garbė? // Rinktinės advokatų kalbos teisme. – Vilnius: Justitia, 1998.
10. Werner Wolf. Intermediality Revisited Reflections on Word and Music Relations in the Context of a General Typology of Intermediality // Word and Music Studies: Essays in Honor of Steven Paul Scher and on Cultural Identity and the Musical Stage. – Amsterdam-New York: Rodopi, 2002.

11. Бобровский, В. О переменности функции музыкальной формы. – Москва: Музыка. 1970.
12. Бобровский, В. Функциональные основы музыкальной формы. – Москва: Музыка. 1978.
13. Дауноравичене, Гр. Антиномизация принципа музыкальных форм: диалог исследовательских интерпретаций в XX веке // Muzikos komponavimo principai: teorija ir praktika. T. 1. – Vilnius: Kronta, 2001.
14. Ивакина, Н. Н. Основы судебного красноречия (риторика для юристов). – Москва, 2002.

COMPOSITIONAL PRINCIPLES OF PUBLIC JURIDICAL LANGUAGE: THEORY AND PRACTICS

Summary

Juridical rhetoric is an interdisciplinary discipline, that appeals on theoretical and practical methodological achievements of communication, psycholinguistics and of other disciplines. The researched problem of the article is the application of modern comparativistic methodologies in some particular types of juridical discourse. The aim of this research is to enrich the expression of juridical rhetoric discourse with the aspects of form and intonation dynamics, as well as to consolidate the communicational efficiency. The methods that will be used to carry out the research – comparativistic, functional analysis, which allows us to compare the characteristics of rhetorical discourse with the other time-arts in functional and semantic aspects. The issues that the article is dealing with are topical to the public juridical discourse not only in theoretical, but also in practical aspects, because the intonation and dynamical suggestibility is an essential task in order to consolidate the communicational effect of some certain juridical discourse types. Conclusion can be made that:

- 1) the composition of the analyzed language is close to the dialectics of sonata form;
- 2) such analysis allows a more precise modelling of the expressive features of the public juridical language as well as to consolidate the influence of the language to the addressee;
- 3) the application of modern comparativistic aspects in juridical rhetoric would resume an enrich its theoretical and methodological bases.

FRAZEOLOGIZMŲ STILISTINĖS YPATYBĖS

Laura Butkutė

Vilniaus universiteto
Kauno humanitarinis fakultetas
Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas
tel. (8 37) 42 2604, el. paštas noesta.laura@gmail.com

Tikriausiai nėra tokios kalbos, kuri neturėtų frazeologizmų. Vieni atėjo iš antikinės literatūros, mitologijos, Biblijos, kiti – žinomų mokslininkų, rašytojų, istorinių asmenybių posakiai, tretieji – kilo iš įvairių gyvenimo faktų ar istorinių įvykių. Didžiausias lietuvių frazeologijos šaltinis yra tautosaka. „Keičiantis kartoms jie nepamirštami, o eina iš lūpų į lūpas šimtus ir tūkstančius metų ir dėl to atspindi etninių bei regioninių vienetų mentalitetą. Iš frazeologizmų dvelkia buvusių ir esamų kartų mąstymo logikos, jutimo, poetiškumo ir sąmojo atšvaitai, iš dalies padedantys pajusti tautos būdą“¹. Kadangi frazeologiniuose junginiuose glūdi gyvenimiška patirtis, liaudies išmonė, jie dažnai yra kupini sąmojo, ironijos. Net paprasčiausia mintis, reiškiamą frazeologizmu, tampa įspūdingesnė, labiau krintanti į akis.

Tai gi kas yra frazeologizmai? Tai – „(...) ekspresyvūs ir vaizdingi pastovios leksinės ir gramatinės sandaros, vientisos reikšmės žodžių junginiai, kurie turi apibrėžtą leksinę aplinką ir nekuriama bendravimo procese, o vartojami iš atminties“². Jų negalima painioti su laisvaisiais žodžių junginiais. Nors gramatine sandara frazeologizmai nuo jų ir nesiskiria, tačiau skirtumas glūdi reikšmėje. Frazeologizmų reikšmė yra visiškai ar iš dalies nutolusi nuo juos sudarančių žodžių reikšmių, o laisvųjų žodžių junginių – ne. Frazeologizmams yra būdingos šios savybės: vientisumas, pastovumas, vaizdingumas, ekspresyvumas bei emociingumas.

Skirtingi kalbininkai frazeologizmų požymius pateikia skirtinga eilės tvarka, tačiau visi požymiai nurodomi kaip būtini norint atskirti frazeologizmą nuo laisvojo žodžių junginio ir sudėtinių terminų. Jei bent vieno iš šių požymių junginys neturi, vadinasi, jis nėra frazeologizmas. Pavyzdžiui, sudėtiniai terminai: *vidaus degimo variklis*, *kalio druska*, *šaknies balsių kaita* yra vientisos reikšmės, pastovios sudėties, turi apibrėžtą leksinę aplinką, tačiau jie nėra nei vaizdingi, nei ekspresyvūs, nei emociingi. Tai gi šie požymiai, nors

¹ Grigas, K. Tautos kultūra ir frazeologija. *Gimtoji kalba*. 1991. Nr. 10. P. 1.

² Jakaitienė, E. *Lietuvių kalbos leksikologija*. – Vilnius, 1980. P. 99.

kartais ir suvokiami subjektyviai, tačiau yra vieni iš svarbiausių veiksnių padedančių skirti frazeologinius junginius ir sudėtinius terminus, kuriems būdingi du pirmieji frazeologizmų požymiai.

Viena iš svarbiausių frazeologinių junginių ypatybių vaizdingumas „(...) atsirado laisvųjų junginių žodžiams netenkant savo reikšmės, pradėjus tuos junginius vartoti perkeltine prasme ir apibendrinus vientisa reikšme“¹. Vaizdingumo svarbą pabrėžia ir I. Fedosovas teigdamas, kad tai „(...) viena iš būdingiausių frazeologinio vieneto savybių, lemiančių estetinę veikalo vertę“².

Frazeologizmai ne tik vaizdingi, bet dažnai ir ekspresyvūs bei emocingi žodžių junginiai. Šios dvi sąvokos iš dalies sutampa ir dažnai jas sunku atskirti viena nuo kitos. Vis dėlto „(...) ekspresyvumas yra bendresnis dydis: ne visa, kas ekspresyvu, būtinai ir emocinga“³. Ypač vaizdingas keiksmazodžių, kurie būdingesni buitiniam stiliui vartojimas publicistiniame. Pavartoti kokiame nors straipsnyje iškart atkreipia dėmesį, sukelia netikėtumo įspūdį, ypač tada, kai eina viso straipsnio ar jo dalies pavadinimu, pvz., *Eina jie visi velniop! TVg.2002/11 P. 7*. Taip pat toks posakis gali suintensyvinti ir klausiamąją intonaciją, pvz.:

Vadinasi, mirtis turėjo ištikti ne apie pusiaunaktį, kaip tvirtino gydytojai, o mažiausiai keturiomis valandomis anksčiau. Kas čia, po galais, įvyko per tą laiką, kol atvažiavo policija? Ką norima nuslėpti? TVg.2002/33 P. 8.

Šnekamosios kalbos įspūdį bei susikaupusias emocijas nusako ir keiksmazodis *mat ji šunys*.

Galima sakyti: mat ji šunys tą vidurkį, kad tik mokslas rimtas būtų daromas. Tačiau ne viskas taip paprasta – kur žengsi, visur susidursi su tuo pačiu indeksavimu, reitingavimu V. 2002/21 P. 4.

Kadangi tekstas, kuriame šis frazeologinis junginys rastas yra gana „sausas“, todėl tokio posakio vartojimas sukelia netikėtumo įspūdį, pagyvina minties raišką.

Panašią funkciją atlieka ir idiomos. „Idiomose pasitaiko kartais ir paseusių, iškraipytų žodžių, siaurų dialektizmų, dėl kurių ir pati jos reikšmė plačiau būna nesuprantama“⁴. Tokių frazeologinių junginių vartojimo sritis gana siaura. Jų galima rasti senesnių rašytojų kūrinuose, ypač tokiuose, kuriuose gausu rašytojo tarmės žodžių. Kadangi tokios idiomos ne visada greitai įsimenamos, jos retai vartojamos kasdieninėje kalboje, spaudoje, tačiau publicistiniam stiliui jos suteikia paprastumo, ekspresyvumo atspalvį.

Idiomoms galima priskirti ir dažnai vartojamą sustabarėjusį junginį *muilo opera*. Jis yra pastovios sandaros, vientisos reikšmės, vaizdingas, be to,

¹ Paulauskas, J. Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas. – Kaunas, 1977. P. 6.

² Федосов, И. А. Просторечная фразеология, ее признаки и стилистические функции. *Русский язык в национальной школе*, 1977, № 3. С. 203.

³ Pikčilingis, J. Lietuvių kalbos stilistika. – Vilnius, 1975. II. P. 19.

⁴ Palionis, J. *Kalbos mokslo pradžios*. – Vilnius, 1999. P. 222.

frazeologinis junginys savo reikšme smarkiai nutolęs nuo jį sudarančių žodžių tiesioginės reikšmės. Jie atsirado ne taip ir seniai. Vaizdingas žodžio serialas atitinkamo taikomas paprastai Meksikos ir Pietų Amerikos ar ilgai nesibaigiantiems amerikietiškiems serialams, pvz.:

Iškeliauja jis į muilo operų tėvynę Meksiką TVg.2001/19 P. 31.

A. Spellingas norėjo kurti muilo operas apie turtuolius, o Staras pasiūlė filmą, kurio herojės, nors ir ne vargšės, bet pinigų turi užsidirbti pačios E.2002/4 P. 16.

Kartais šis frazeologizmas turi menkinamąjį atspalvį, pvz.:

Lukrecijai muilo operos pernelyg sentimentalios ir verksmingos (...) TVg.2001/43 P. 5.

Dirbtinės meksikiečių ar Argentinos muilo operų aistros man neįdomios TVg.2001/51 P. 4.

Frazeologinėje stilistikoje frazeologiniai junginiai skirstomi į du tipus: **uzualiuosius** ir **okazionaliuosius**. Uzualumas (lot. *usus* – įprastas) apima tai, kas įprasta, bendra, pastovu, o okazionalumas (lot. *occasio* – atsitiktinumas) – šnekos galimybių realizacija kalbos sistemoje prieštaraujanti tradicijai, normai. Taigi uzualiai vartojant frazeologizmus, jie realizuojami be kokių nors nukrypimų nuo įprastos vartosenos, okazionaliai – su vienomis ar kitomis inovacijomis. Tie nukrypimai nuo normos yra stilistinis būdas suteikti frazeologiniam vienetui daugiau raiškos

Meniškaai vartojamiems frazeologizmams būdingas ne tik didesnis vaizdingumo, ekspresyvumo ir emociingumo laipsnis, bet ir kitos savybės, pavyzdžiui, kuriamumas, t. y. frazeologiniai junginiai paklūsta įvairiems modifikacijos būdams. Okazionalioji frazeologizmų vartoseną įmanoma todėl, kad dažnai vartojami įprasti frazeologiniai junginiai tampa štampais, o modifikuotas frazeologizmas gali būti suvokiamas kaip frazeologizmas, jei gerai žinoma jo nepakeista forma. Frazeologinio junginio pertvarkymas yra tarsi jo stabilumo išbandymas, nes „(...) tai, kad net pakeistas ar deformuotas frazeologizmas skaitytojo ar klausančiojo atpažįstamas, suprantamas, rodo kiek jis – tikraja savo forma – įsitvirtinęs kalbinėje skaitytojo ar klausančiojo sąmonėje“¹. Pavyzdžiui, frazeologizmą *sėkmė nusišypsojo* „pasisekė“ suprantame kaip frazeologinio junginio *laimė nusišypsojo* modifikaciją.

Okazionalioji frazeologizmų vartoseną dar kitaip vadinama individualiu nukrypimu nuo normos arba kūrybiniu frazeologinių junginių vartojimu. Nors frazeologinio vieneto pakitimai gali būti mažesni ar didesni, tačiau jie neperžengia ribų, už kurių dingsta frazeologizmo samprata.

Dažnai okazionaliųjų frazeologizmų stilistinį efektą sustiprina kontekstas – sakytinė ar rašytinė žodžio, sakinio arba didesnio kalbos vieneto aplinka.

¹ Абрамович, И. М. Об индивидуально-авторских преобразованиях фразеологизмов и отношении к ним фразеологического словаря. *Проблемы фразеологии*. – Москва-Ленинград, 1964. С. 213.

Kontekstas tarsi įveda frazeologinį junginį į kalbą, lemia menišką frazeologizmų vartojimą.

Okazionalioji frazeologizmų vartosena reikšminga estetiškai, nes rodo rašančiojo ar kalbančiojo kuriamąsias išgales, stereotipų atnaujinimo teikiama raiškos energiją, neįprastus minties sugestyvumo, intensyvinimo būdus.

Daugiausia frazeologizmų galima rasti grožinėje literatūroje, t. y. meninio stiliaus tekstuose, tačiau jų nevengiama ir publicistikoje. Svarbiausia šio stiliaus vartojimo sfera – straipsnis, feljetonas, apybraiža. „Publicistinio stiliaus tekstų įvairovę integruoja stereotipinis adresanto ir adresato bendravimo pobūdis. Perduodama aktualią informaciją ar ją remdamasi, publicistika visada vertina, formuoja visuomenės nuomonę. Taigi publicistiniame stiliuje sąveikauja dvi kalbos akto funkcijos – komunikacinė (informacinė, pranešimo) ir ekspresinė“¹. Frazeologiniai junginiai yra be galo svarbi priemonė padedanti įgyvendinti šiuos tikslus, nes jie vaizdingi, ekspresyvūs, o įvairūs modifikacijos būdai dažnai juos pritaiko tam tikrai situacijai. Taip pat „(...) publicistinis tekstas derina intelektualines ir emocines, vaizdines kalbos priemones, jis yra lyg pusiaukelėje tarp dalykinio ir meninio stiliaus“², todėl čia, kaip ir meniniame stiliuje, randame frazeologizmų. Frazeologizmai suteikia straipsnių kalbai vaizdingumo, patikslina reiškiamą mintį, taip pat jie vartojami kaip ryškūs, skaitytojo dėmesį patraukiantys straipsnių pavadinimai. Būtent ši „(...) reklaminė straipsnio pavadinimo funkcija ir lemia frazeologinių vienetų atnaujinimą“³.

Okazionaliujų frazeologizmų vartojimą publicistikoje lemia ir kalbos dinamika, ir kintantys socialiniai, kultūriniai, politiniai šalies gyvenimo reiškiniai. Dažnai modifikuojuotą frazeologinį junginį kaip tik ir stengiamasi pritaikyti jį dabartinio gyvenimo realijoms nusakyti. Taigi publicistinis stilius atskleidžia frazeologizmų universalumą, lankstumą.

Frazeologizmai modifikuojami siekiant atgaivinti ar sustiprinti jų vaizdingumą, ekspresyvumą, pritaikyti naujoms realijoms meniškai nusakyti. Skiriami įvairūs frazeologizmų reikšmės ir formos pertvarkymo būdai, kurie vadinami modifikaciniais: frazeologizmų kartojimas, sudėties plėtimas, komponentų bei reikšmės keitimas, plėtojimas į platesnį kontekstą, komponentų keitimas.

Taip vartojami frazeologiniai junginiai, aišku, dažnai būna spalvingesni negu uzualieji, tačiau ir pastarųjų, net pačių paprasčiausių negalima „nurašyti“, nes jie dažnai pagyvina, atgaivina kartais sausoką publicistinį stilių. Ypač meniškai uzualieji frazeologizmai vartojami kino filmų aprašymuose.

¹ Bitinienė, A. *Publicistinio stiliaus sakinio ilgis ir struktūra*. Kalbotyra. XLIV(1). 1995. P. 12.

² Župerka, K. *Lietuvių kalbos stilistika*. – Vilnius, 1983. P. 108.

³ Стоянова, Е. „Новая“ фразеология в языке масс-медия. <http://www.russian-slavica.org/article657.html> С. 1.

Kaip tik čia atsiskleidžia visas jų grožis, paveikumas, kuris padeda straipsnių autoriams sukurti ironišką nuotaiką, kai reikia aprašyti prastą filmą. Pvz.:

(...) įspūdingos masinės muštinės – ypatingo juostos kūrėjų pasididžiavimo priežastis, ne veltui joms surežisuoti buvo pasamdytas Rytų kovos menų specialistas Xin Xiogas. Šis ponas kostiuminę nuotykių melodramą be gailėsčio pavertė grynu Honkongo kovinius filmus primenančiu „action“ ir jam nė motais, kiek kartų gerbiamasis A. Dumas apsvirtė karste TVg.2002/17 P. 30.

Bet nesijaudinkite, amerikiečių pilotui nė motais ir slaptosios serbų policijos pajėgos, ir nesuskaičiuojama priešų kariuomenė. Išdidžiai it koks Heraklis jis risnoja apsnigtais Bosnijos laukais, beveik nesislėpdamas ir savo kelyje palikdamas kalnus priešų lavonų. Išties net keista, kuriems galams Barneto vadas admirolas Reigartas skubiai organizuoja rizikingą gelbėjimo operaciją – gal jam pagailo vargšelių serbų? TVg.2002/5 P. 30.

Taigi galima daryti tokias išvadas:

1. Frazeologizmai yra sudėtingas ir daugiaplanis kalbos vienetas. Savo sandara jie pastovūs, reikšmė – vientisi, o stiliumi vaizdingi, nusakantys esmę. Frazeologiniai junginiai išplečia kalbos stilistinių raiškos priemonių arsenalą, rodo emocijų, veikslių intensyvumą.

2. Daugiausia dėmesio paprastai skiriama frazeologinių junginių struktūrai, semantikai, o ne stilistinei jų vartosenai, kuri taip pat yra labai svarbi. Frazeologizmų nagrinėjimo publicistiniame stiliuje reikšmė yra ta, kad šiame stiliuje esantys uzualieji ir okazionalieji frazeologiniai junginiai leidžia geriau suvokti dabartinę kalbos būklę, jos raidą, nenutraukiamą ryšį su ekstralingvistiniais reiškiniais. Be to, lietuvių kalbos frazeologizmai, vartojami periodikoje, mažai tyrinėti, todėl tokios temos pasirinkimas yra aktualus.

3. Okazionalioji frazeologizmų vartoseną – tai įvairūs frazeologinių junginių nukrypimai nuo normos, turintys stilistinių ypatumų. Tiesa, nukrypimai negali peržengti ribų už kurių išnyktų frazeologizmo suvokimas. Galimi įvairūs frazeologinių junginių pertvarkymo arba modifikacijos būdai: frazeologizmų kartojimas, sudėties plėtimas, komponentų praleidimas, reikšmės keitimas, frazeologizmo kaip semantinio paralelizmo vartojimas, plėtojimas į platesnį kontekstą.

4. Taigi frazeologizmai ekonomikos, pasaulio įvykius gvildenančiuose straipsniuose suteikia tekstui gyvumo, stiprina minties vaizdingumą, patikslina ją. Frazeologizmų bei vaizdingų posakių publicistiniame stiliuje nagrinėjimas atskleidžia dabartinę mūsų kalbos būklę, todėl toks tyrinėjimas yra labai svarbus.

Literatūros sąrašas

1. Bitinienė, A. *Publicistinio stiliaus sakinio ilgis ir struktūra*, Kalbotyra, XLIV(1), 1995.
2. Grigas, K. Tautos kultūra ir frazeologija. *Gimtoji kalba*, 1991. Nr. 10.
3. Jakaitienė, E. *Lietuvių kalbos leksikologija*. – Vilnius, 1980.
4. Palionis, J. *Kalbos mokslo pradmenys*. – Vilnius, 1999.
5. Paulauskas, J. *Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas*. – Kaunas, 1977.
6. Pikčilingis, J. *Lietuvių kalbos stilistika*. – Vilnius, 1975. II.
7. Župerka, K. *Lietuvių kalbos stilistika*. – Vilnius, 1983.
8. Абрамович, И. М. Об индивидуально-авторских преобразованиях фразеологизмов и отношении к ним фразеологического словаря. *Проблемы фразеологии*. – Москва-Ленинград, 1964.
9. Лыков, А. Г. *Современная русская лексикология (русское окказиональное слово)*. – Москва, 1976.
10. Стоянова, Е. „Новая“ фразеология в языке масс-медия. <http://www.russian.slavica.org/article657.html>
11. Федосов, И. А. Просторечная фразеология, ее признаки и стилистические функции. *Русский язык в национальной школе*, 1977. Nr. 3.

STILISTISCHE BESONDERHEITEN DER PHRASEOLOGISMEN

Zusammenfassung

Am meisten gibt es Phraseologismen in der Literatur, aber sie kann man auch in der Publizistik finden. Phraseologische Verbindungen verleihen der Sprache die Anschauung, charakterisieren konkrete Gedanken. Ein Titel mit einer phraseologischen Verbindung fesselt die Aufmerksamkeit des Lesers und grundlegende phraseologische Bildung verleiht dem ganzen Titel eine semantische Perspektive.

Es gibt usualische und okasionalische Anwendungsweise der Phraseologismen. Am meistens gebraucht man die usualischen Phraseologismen, die einen unersetzlichen grammatischen Aufbau, eine lexikalische Bedeutung haben. Diese Phraseologismen sind stilistische auch wichtig, denn sie von selbst verleihen der Situation, der Person oder der Erscheinung neue stilistische Farbtöne. Okasionalische Phraseologismen sind mehr expressiv, emotional, bildhaft. Hier spielt eine wichtige Rolle der Text.

Beiträge, die politische, ekonomische, weltglobalische Ereignisse behandeln, verleihen die Phraseologismen dem Text einen Liebreiz, auch manchmal ein plötzliches Ereignis. Viele Phraseologismen benutzen zur Beschreibung der Filme. Die Phraseologismen verstärken da Ironie.

Die Phraseologismen helfen bildhafter, ausdrucksstärker unsere Gedanken ausdrücken und sie machen unsere Sprache sehr expressiv.

UŽSIENIO KALBOS LYGIŲ NUSTATYMO KRITERIJAI RENGIANČIŲ MOKYMŲ MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO KOMPIUTERINĖJE LABORATORIJOJE

Laimutė Dantienė
Violeta Samedy
Vilhelmina Vaičiūnienė

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 4613, el. paštas ukk@mruni.lt*

Įvadas

Užsienio kalbų mokymas ir mokymasis įgyja vis didesnės svarbos europiniu lygmeniu, kai atsiveria galimybės studentams laisvai judėti ir siekti mokslo įvairių šalių aukštojo mokslo institucijose. 2000 m. Lisabonoje Europos Taryba išskėlė tikslą ES iki 2010 m. tapti „konkurencingiausia ir dinamiškiausia, žiniomis grįsta ekonomikos sistema pasaulyje, užtikrinančia tolygų ekonomikos augimą su daugiau ir geresnių darbo vietų bei didesne socialine sanglauda“. „Valstybės ilgalaikės plėtros strategijoje“, kuri suderinta su ES Lisabonos strategijos nuostatomis, žinių visuomenė yra įtvirtinta kaip valstybės plėtros prioritetinė kryptis, kurioje pabrėžiamos nuolat atnaujinamos kompetencijos [1, 5]. Šiame dokumente numatyta tarptautinė mokslo bei švietimo integracija ir siekiama efektyvios ir konkurencingos ekonomikos, mokslo ir verslo sąveikos. Užsienio kalba, kaip viena iš svarbesnių kompetencijų, tampa neatsiejama kiekvieno universiteto absolventų išsilavinimo dalimi.

2006 metais buvo laimėtas projektas „Inovatyvių priemonių ir metodų taikymas užsienio kalbų mokymuose Mykolo Romerio universitete“, parengtas pagal BPD 2.4. priemonę „Mokymosi visą gyvenimą sąlygų plėtojimas“. Šio dvimečio projekto, vykdomo Mykolo Romerio universitete, tikslai yra trys:

1. Padidinti MRU studentų, gerai mokančių kelias užsienio kalbas, skaičių;
2. Padidinti MRU dėstytojų, gerai mokančių kelias užsienio kalbas skaičių;

3. Skatinti inovatyvių mokymosi metodų taikymą užsienio kalbų mokymo procese.

Projekto tikslams pasiekti universitetas planuoja įrengti dvi kompiuterines laboratorijas, kuriose vyks studentų ir dėstytojų mokymai trimis užsienio kalbomis: prancūzų, anglų ir vokiečių. Dėstytojos, dalyvaujančios projekte veikloje, taip pat rengia užsienio kalbų mokymo metodikas. Užsienio kalbų lygių nustatymas, rengiantis studentų ir dėstytojų kalbų mokymui kompiuterinėje laboratorijoje, yra vienas svarbesnių metodinio darbo aspektų.

Šiame straipsnyje siekiama nustatyti užsienio kalbų lygių skales, skirtas mokymui kompiuterinėje laboratorijoje. **Tyrimo uždaviniai:** a) apžvelgti Europos Tarybos bendrąją programą (ETBP), Europos kalbų testuotojų asociacijos (ALTE) parengtą „*Can Do*“ modelį; b) nustatyti probleminius kalbų gebėjimų ir lygių standartizavimo aspektus; c) pateikti Europos standartizuotų lygių ir lygių, taikomų projekte, lyginamąją analizę.

Šiame tyrime naudoti **metodai** – Europos Bendrijos dokumentų kalbų politikos srityje analizė bei mokymo ir testavimo lygių lyginamoji analizė.

Užsienio kalbų mokymas Europos Sąjungoje

Europos Sąjungos dokumentai (Europos Parlamento rezoliucija 2001 m.; 2002 m. rezoliucija; 2003 m. Europos Komisijos priimtas veiksmų planas) pabrėžia kalbų mokymosi svarbą ir kalbų įvairovę. Šie dokumentai reglamentuoja šalių narių politiką kalbų mokymo(si) srityje, numato pagrindinius tikslus ir šios veiklos gaires 2004–2006 m. Minėtuose dokumentuose pabrėžiama kalbų įgūdžių reikšmė ir numatyta sukurti šalių narių bendrą kalbų mokymosi politiką (tikslus, vertinimą, rekomendacijas). Aukštojo mokslo institucijoms teikiama išskirtinė – visuomenės ir asmens daugiakalbystės skatintojo – funkcija. Vienas iš siekinių, numatytų minėtame veiksmų plane 2004–2006 m., yra galimybių sudarymas kiekvienam studentui bent vieną semestrą studijuoti užsienyje ir tobulinti užsienio kalbą. Kalbos įgūdžiai turi tapti įgyto studijų laipsnio dalimi. Veiksmų plane yra aptariama kalbų testavimo ir egzaminavimo sistemų įvairovė, apsunkinanti kalbos gebėjimų vertinimą. Europos Parlamento Kultūros ir švietimo komitetas savo pranešimo projekte (2006 m.) pažymi, kad būtina įdiegti patikimą užsienio kalbų mokėjimo vertinimo sistemą, siekiant Europos Vadovų tarybos susitikime Barse-lonoje numatyto tikslo – iki 2010 m. pakelti Europos švietimo ir mokymo sistemos kokybę iki pasaulinių standartų [2]. Todėl vienas pagrindinių dokumente numatytų uždavinių yra kalbos įgūdžių įvertinimo standartizavimas. Europos kalbų aplankas, kaip vienas svarbiausių Europos projektų, remiasi Europos Tarybos bendrąja programa ir įteisina besimokančio asmens savarankiškumą bei atsakomybę.

Europos Tarybos bendroji programa

Europos Taryba, vienijanti beveik 50 šalių, siekdama sukurti bendrą Europos identitetą, taip pat pripažindama kultūrų įvairovę, 1991 metais pradėjo plėtoti Bendrąją Europos programą. Europos Tarybos bendroji kalbų programa (ETBP) – dokumentas, turintis edukacinių ir socialinių tikslų, skirtas kalbai mokytis, mokytis ir vertinti [10]. Ši programa – mastelis, kuriuo matuojama užsienio kalbų kompetencija. ETBP tapo kalbų mokymo ir sertifikavimo instrumentu daugelyje ES šalių narių, tarp jų ir Lietuvoje [4, 6, 7]. Šis instrumentas apibūdina kalbos išmokimo procesą ir apibrėžia visą ir dalinę kalbos kompetenciją. Europos Tarybos bendrosios programos lygių skalę sudaro šeši lygiai, kurie yra aprašomojo pobūdžio. Jie atlieka bendrųjų gairių funkciją kalbos mokyme(si) ir vertinime ir nesiekia šių lygių sutapatinti su kalbos mokymo(si) ar kurso trukme (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Europos Tarybos lygiai

Europos Tarybos lygiai	Lygis	
	Meistriškumas	C2
	Efektyvus mokėjimas	C1
	Aukštuma	B2
	Slenkstis	B1
	Pradžia	A2
	Lūžis	A1

Skirstymas į šešis lygius, pateiktas Europos Tarybos bendrojoje programoje, yra klasikinio lygių skaidymo į pagrindinį, vidutinį ir pažengusį interpretacija. Taigi Europos Tarybos modelio lygiai atitiktų tris plačius lygius šia seka:

- pagrindinis vartotojas – A1 ir A2;
- nepriklausomas vartotojas – B1 ir B2;
- įgudęs vartotojas – C1 ir C2.

Tokia lygių skalė, pavadinta globalia, kalbų vartotojams ir jų vertintojams padeda suprasti kalbų mokėjimo lygį. 2 lentelėje pateikiamas kiekvieno lygio kalbos žinių ir gebėjimų apibūdinimas.

Bendroji programa apibūdina gebėjimų lygį, tačiau nėra nurodomas lygio pasiekimas laiko trukmės atžvilgiu [12].

2 lentelė. Trumpas kalbos gebėjimų apibūdinimas

Igdęs	C2	Meistriškumas	Šio lygio kalbos žinios yra artimos gimtajai kalbai, įvairių kalbos sričių kompetencija yra išplėta. Šio lygio studento žinios dar neprilygsta gimtosios kalbos žinioms, tačiau studentas yra puikiai išmokęs kalbą ir geba ją vartoti tiksliai ir sklandžiai.
	C1	Efektyvus mokėjimas	Šio lygio kalbų gebėjimai yra labai geri ir studentai įsisaivinę visas keturias kalbinės veiklos rūšis.
Nepriklausomas	B2	Aukštuma	Pateikiant nuomonę, apibendrinant trumpą istoriją ar pateikiant detalią instrukciją, šio lygio kalba yra abstraktesnė.
	B1	Slenkstis	Šį lygį pasiekę studentai gali palaikyti pokalbį, išsakyti mintis, pradeda pajėgti susidoroti su nenumatytomis problemomis ar situacijomis, atsirandančiomis vartojant kalbą.
Bazinis	A2	Pradžia	Šiam mokėjimo lygiui būdingas elementarių bendravimo funkcijų patenkinimas, pvz., pas(is)sveikinimas, pakvietimas, klausimai apie darbą, laisvalaikį ir pan.
	A1	Lūžis	Šis lygis yra žemiausias. Studentai gali bendrauti labai paprasta forma, užduoti ir atsakyti į paprasčiausius klausimus.

Europos kalbų testuotojų asociacijos (ALTE) lygiai

ALTE yra Europos testuotojų asociacija, vienijanti testuotojų institucijas Europos mastu ir rengianti kalbų egzaminus bei žinių sertifikavimą. ALTE buvo įkurta 1990 metais ir 2003 m. priimta į Europos Tarybą kaip nevyriausybinė organizacija. 2005 metais asociacija vienijo 29 narius. ALTE rengia medžiagą ir egzaminuoja 24 kalbomis. ALTE standartai apibrėžia skirtingus kalbos žinių lygius bei kokybės kriterijus. Šeši ALTE lygiai atitinka Europos Tarybos bendrosios programos standartus [1, 2, 8].

ALTE suformuluoti *Can do* teiginiai, apibūdinantys studento (mokinio) gebėjimus, yra ilgalaičių tyrimų produktas. Šiais tyrimais, vykdytais visą dešimtmetį (1992–2002 m.), siekta nustatyti kalbos žinių lygius ir kriterijus, kuriais vadovaujantis žinios objektyviai vertinamos egzaminų metu. Tyrimų rezultatai buvo empiriškai pagrįsti ir patvirtinti [1]. ALTE projekto metu buvo atlikta studentų apklausa daugelyje Europos šalių. Projekto tikslas – tobulinti ir statistiškai patvirtinti studentų (mokinių) veiklą nusakančias skales, t. y. ką jie tam tikrose situacijose gali(moka) atlikti užsienio kalba. ALTE koncepcija orientuota į kalbos vartotoją. Besimokančių žmonių atsakymuose atsispindi jų kalbos mokėjimo lygmuo: pvz.: akademinėje srityje 1-o lygio klausymo (kalbėjimo) įgūdžių srityje yra numatyta „gali (moka) pasakyti savo nuomonę – aš nesutinku“, o 2-o lygio toje pačioje srityje gebėjimai yra apibūdinami

„supranta dėstytojo pateiktas instrukcijas apie paskaitas ir užduotis“. Vertinant kalbos žinių įsisavinimo rodikliu buvo pasirinktas 80 proc. teisingai atliktų užduočių kriterijus. ALTE 5 lygių sistema atitinka Europos Tarybos bendrosios programos lygius nuo A2 iki C2. Vyksta tyrimai dėl ALTE A1 lūžio lygio, kuris būtų bendrosios programos A1 atitikmuo. ALTE lygių skaiđymas ir apibūdinimas yra pateikiamas pagal sritis ir pagal gebėjimų rūšį. Buvo skirtos trys sritys, kuriose studentai demonstruoja kalbinę kompetenciją:

- a) socialinė,
- b) darbo,
- c) akademinė.

Gebėjimai, sudarantys kalbinę kompetenciją, yra a) klausymas, kalbėjimas; b) skaitymas; c) rašymas.

Kalbų lygių nustatymo kriterijai Mykolo Romerio universitete

Rengiant Mykolo Romerio universitete vykšančių užsienio kalbų mokymo lygius, buvo orientuotasi į Europos standartus: Europos Tarybos bendrąją programą, ALTE lygius bei globalios skalės lygius. Kaip pažymi Europos Parlamento Kultūros ir švietimo komitetas, 25 šalių narių švietimo sistemose, kurios remiasi Europos Tarybos nustatytų lygių skalėmis, kalbos gebėjimų vertinimai ir juos patvirtinantys pažymėjimai yra nevienodi [4]. Rengiantis šiame projekte numatytiems mokymams, sudarant lygių skalę, laikytasi tam tikrų apribojimų ir stengtasi numatyti būsimų mokymų eigą. Todėl projektinės grupės nustatyti lygiai nėra visiškai Europos dokumentų lygių atitikmenys. 4 lentelėje pateikiamas įvairių kalbos kompetencijos skalių lyginimas.

4 lentelė. Europoje taikomi kalbos lygiai ir Mykolo Romerio universiteto projekte numatyti lygiai

Globali skalė	Europos Tarybos lygių programa	Europos kalbų testuotojų asociacijos lygiai	Mykolo Romerio universitete vykdomo projekto lygiai
Nepriklausomas vartotojas	B2	3	3 lygis
	B1	2	
Pagrindinis vartotojas	A2	1	2 lygis
	A1	0 lūžis	1 lygis

Europos dokumentų ir patirties analizė padėjo nustatyti šiems mokymams adekvačius lygius. Jie buvo apibrėžti remiantis keliais kriterijais:

- kurso trukme,
- kurso intensyvumu,
- mokymosi aplinka kompiuterinėje laboratorijoje,
- tikslinė auditorija.

Standarte numatyti pasiekimai yra apriboti tam tikro valandų skaičiaus. Pagal projekto tikslus ir uždavinius, būtinus jiems pasiekti, yra planuojama 50 akademinų valandų trukmės mokymas vienai grupei pagal tris lygius: 1-ą, 2-ą ir 3-ią. Kursų intensyvumas (4 pratybos per savaitę po 2 akademines valandas) ir šiuolaikinė technologinė aplinka gali lemti greitesnį kalbos išmokimą ar kalbos įgūdžių tobulinimą. Kursų turinys yra parinktas tikslingai, remiantis trimis sritimis – socialine, darbo ir akademinė (studijų), kurios studentams yra artimiausios ir reikalingiausios.

Vykdamas projektą, bus mokoma visų kalbos rūšių, tačiau didžiausias dėmesys bus skiriamas esminei – komunikacinei – kalbos funkcijai, t. y. kalbėjimo ir klausymo įgūdžių įtvirtinimui. Kompiuterinė aplinka ir naujos technologijos, mokymo(si) interaktyvumas skatins pastarosios funkcijos tobulinimą. Mokymas(is) kompiuterinėje kalbų laboratorijoje suteiks galimybę individualizuoti studentų mokymosi procesą, informacinės technologijos leis kalbas mokyti naujoviškai, padės studentams įtvirtinti perkeliamuosius gebėjimus.

Išvados

1. Remiantis Europos Tarybos ir Europos testuotojų asociacijos (ALTE) nustatytais kalbų mokymo ir testavimo standartais, Mykolo Romerio universiteto kompiuterinėje laboratorijoje buvo numatytos užsienio kalbų mokėjimo lygių skalės.

2. Atsižvelgiant į projekto tikslus, numatytų kursų intensyvumą, trukmę ir tikslinę auditoriją, projekto kalbų mokymų lygiai nėra tiesioginiai Europos dokumentų lygių atitikmenys.

3. Pagal šiuos lygius yra rengiama interaktyvi mokymo medžiaga, žinių ir gebėjimų vertinimo testai.

Literatūros sąrašas

1. ALTE (2002). The ALTE Can Do Statements.
2. Association of Language Testers in Europe – ALTE. http://www.alte.org/about_alte/index.php (aplankyta 2006-09-18)
3. Council of Europe Education. http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/dnr_en.asp (aplankyta 2006-09-19).
4. Europos Parlamento Kultūros ir švietimo komiteto pranešimo projektas apie daugiakalbystės ir kalbų mokymosi skatinimą Europos Sąjungoje, 2006-02-03. http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/pr/600/600696/

- 600696lt.pdf#search=%22Europos%20parlamentas%2C%20kultūros%20ir%20sietimo%20komitetas%22 (aplankyta 2006-09-10).
5. European Language Portfolio. Language Policy Division. http://www.coe.int/T/DG4/Portfolio/?L=E&M=/main_pages/levels.html (aplankyta 2006-09-12).
 6. Gemeinsamer Europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen. <http://www.langenscheidt.de/deutsch/lehrwerke/daf/profile-deutsch/ueberblick.htr> (aplankyta 2006-09-19).
 7. Language Policy Division. Level Descriptions (RDL) for national and international languages. http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/DNR_EN.asp#reference (aplankyta 2006-09-10).
 8. L'évaluation et le Cadre européen commun de référence (2006). <http://www.fdlm.org/fle/article/344/344cadre.php> (aplankyta 2006-09-12) Université Lumière-Lyon 2.
 9. Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros strategija. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. – Vilnius, 2004.
 10. Niveaux Européens (2004). <http://webcles.u-strasbg.fr/home.php?m=niveauxcles> Université Marc Bloch Strasbourg, France (aplankyta 2006-09-12).
 11. „PROFILE deutsch“. Lernzielbestimmungen, Kannbeschreibungen und kommunikative Mittel für die Niveaus A1-A2-B1-B2 nach dem „Gemeinsamen Referenzrahmen“ des Europarats. <http://www.goethe.de/dll/prj/prd/deindex.htm> (aplankyta 2006-09-20).
 12. Smith G. *New Headway and the Common European Framework of Reference*. – Oxford University Press. 2005.
 13. University of Cambridge ESOL Examinations. (<http://www.cambridgeesol.org/exams/cef.htm>) (aplankyta 2006-06-19).
 14. Zertifikat Deutsch, Start Deutsch, Sprachstandsanalyse: <http://www.sprachzertifikate.de/>; <http://www.goethe.de/dll/prf/pba/sd1/bes/deindex.htm> (aplankyta 2006-09-18).
 15. Valstybės ilgalaikės plėtros strategija. LRS nutarimas Nr. IX-1187. 2002 m. lapkričio 12 d.

CRITERIA DEFINING FOREIGN LANGUAGE REFERENCE LEVELS IN A COMPUTER-BASED LANGUAGE LABORATORY AT MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

Summary

The paper discusses the issue of specifying foreign language levels to be applied in language classes delivered for students and lecturers at Mykolas Romeris University. The delivery of language courses in a computer-based language laboratory is planned within the project „The application of innovative tools and methods in foreign language teaching at Mykolas Romeris University“ under the Single Programming Document won in 2006. The Common European Framework of Reference and language levels developed by ALTE served as the basis for description of the language levels to be applied in the project. However, they are not a straightforward adaptation of the European Framework or ALTE levels. The levels were elaborated to comply with the objectives set in the project. Such criteria as length of a course and fre-

quency of classes, technology – based learning environment and the target group have been taken into consideration by the teachers involved in the project. Three levels to be used in the courses were specified in the following way: Level 1 corresponds to CEF A1 and covers a part of A2; Level 2 – corresponds to CEF A2 and part of B1; Level 3 corresponds to B1 and part of B2. The framework of the levels is to be used as the standard in grading individual's language proficiency. At the same time it serves as a guideline in preparing course material and testing instruments.

SPECIALYBĖS KALBA ŠIUOLAIKINĖS DIDAKTIKOS IR STUDENTŲ POŽIŪRIU

Irena Darginavičienė
Vilhelmina Vitkauskienė
Lora Tamošiūnienė
Nijolė Slaminskienė

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 4613, el. paštas ukk@mruni.lt*

Ivadas

Specialybės kalba, profesijos kalba dažnai suvokiama kaip atskirai nuo profesinės patirties egzistuojanti žinių sfera. Ją dėsto žmonės, kurie dažnai nėra konkrečios profesijos atstovai, bet gerai išmano kalbos dėsnius ar dėstyto strategijas.

Tikslai. Šiame straipsnyje apžvelgiama, kaip specialybės kalba interpretuojama didaktikos požiūriu ir kaip specialybės kalbą vertina universiteto studentai, kurie mokosi specialybės kalbos Mykolo Romerio universiteto (toliau – MRU) Užsienio kalbų katedroje.

Nuo 2006 metų Užsienio kalbų katedra vykdo dviemėį projektą „Inovatyvių priemonių ir metodų taikymas užsienio kalbų mokymuose Mykolo Romerio universitete“, parengtą pagal BPD 2.4. priemonę „Mokymosi visą gyvenimą sąlygų plėtojimas“. Šio dvimečio projekto tikslai:

1. Padidinti MRU studentų, gerai mokančių kelias užsienio kalbas, skaičių.
2. Padidinti MRU dėstytojų, gerai mokančių kelias užsienio kalbas, skaičių.
3. Skatinti inovatyvių mokymosi metodų naudojimą užsienio kalbų mokymo procese.

Kadangi Užsienio kalbų katedra plečia mokymo priemonių arsenalą, projektą vykdančios dėstytojos siekia iširti, kodėl užsienio kalba svarbi specialybei besirengiantiems studentams ir kokia nuostata apie specialybės kalbos dėstyimą vyrauja teorinėje literatūroje.

Metodika: Analizuojant teorinės literatūros šaltinius, straipsnyje tirtas teorinis specialybės kalbos aspektas, atliktos studentų apklausos, leidžian-

čios aptarti studentų požiūrį į specialybę, siejant ją su specialybės užsienio kalbos mokėjimu.

Specialybės kalba šiuolaikinėje didaktikoje

Šiuolaikinėje užsienio kalbų mokymo istorijoje, teorijoje ir praktikoje plačiai įsivyravus komunikaciniams metodams ir jų analizei, vis dažniau įprasta kalbą skirstyti į vartojamą specialiojoje aplinkoje ir bendrojoje aplinkoje. Specialiosios aplinkos kalbai (angl. *language for special purposes*) priskiriama ir specialybės kalba.

Pats specialybės kalbos terminas vartoti pradėtas XX a. 8-ajame dešimtmetyje. Jo turinys dažnai tapatinamas su funkcinės [1, p. 36–61], arba instrumentinės, profesinės, dalykinės, specializuotos kalbos turiniu. Iš esmės visi šie terminai sinonimiški – tai bet kurios specialybės, profesijos kalba, „mini“ kalba bendrinėje kalboje. Kiekviena skirtinga specialybė, mokslo disciplina, nesvarbu, ar tai būtų teisė, fizika, politiniai mokslai, geologija, elektronika ar kt., turi savitą žodyną ir teksto struktūrą.

Skiriamasis kiekvienos atskiros disciplinos bruožas – specialioji terminija, terminų sistemos, rūšys, apibrėžimai ir jų sudarymo principai. Reikalavimai terminams – sistemiskumas, tikslumas, taisyklingumas, trumpumas, produktyvumas, vienareikšmiškumas ir t. t.

Specialybės kalbos mokymas išsivystė iš bendro užsienio kalbų mokymo(-si), būtent iš komunikacinio metodo aspektų, kuriuos specialybės kalbos mokymas išplėtojo ir papildė. Didaktai pastebi, kad XX amžiaus pabaigoje užsienio kalbų didaktika pasižymi įvairiausių metodų gausa. Čia nieko nėra monolitiško. Pakanka tik žvilgtelėti į leidyklų specializuotus katalogus – kokia hipotezių, vadovėlių, metodologinių kryptių gausa! Didaktikos tikslas tik vienas – padėti mokymo(-si) proceso dalyviams – mokiniui ir mokytojui.

Pavyzdžiui, prancūzų kaip antrosios kalbos dėstyme (FLE) šiuo metu vyrauja tiesioginiai metodai, atsiradę XX a. pradžioje kaip atsvara tradicinei metodologijai, pagrįstai gramatikos taisyklių mokymu ir nežinomų žodžių vertimu į gimtąją kalbą. Tiesioginiai metodai mokslinėje terminijoje dar vadinami audiciniais šnekamaisiais (atsiradę JAV 6-ajame dešimtmetyje ir paremti distribucionizmu ir bihevizizmu, kai pirmenybė teikiama šnekamosios kalbos mokymui, išdėstant gramatikos sistemą ir nuolat ją gretinant su gimtąja kalba); struktūriniais globaliniais, audiovizualiniais arba funkciniais, pagrįstais kognityvizmu (*Nouvelle introduction a la didactique du francais langue etrangere, Cle internationale*, 1990, Paris, p. 11), kurių vienas svarbiausių metodologinių principų yra klausymasis ir supratimas iš klausos. Nuo pat pirmųjų pamokų atsisakoma nuoseklaus gramatikos mokymo bei vertimo į mokinio gimtąją kalbą. Vienas iš pagrindinių tokių metodų – komunikacinis (pirmą kartą pritaikytas anglų ir saksų kalbų mokymui 6-ajame dešimtmetyje) Europoje pradedamas plačiai taikyti 7-ajame dešimtmetyje. Jo esmė – komunikacinė bendravimo funkcija. Kalbos mokymo(-si) procese tai reikštų

– išmokti/išmokyti, suprasti, ką tau sako, ir sugebėti atsakyti, kad ir su gramatikos klaidomis. Didaktinėje literatūroje jis dar kartais vadinamas „naujuoju metodu“ (1, p. 12). Jo esmė – optimizuoti užsienio kalbų mokymą(-si), jį tiesiogiai pritaikant sociokultūriniais, moksliniams, pragmatiniams bei kūrybiniais mokinio poreikiams (J. Cortes, *L’Ancien et le nouveau testament de la didactique des langues*, p. 248; 1, p. 12). Komunikacinis metodas – tai hipotezių ir instrukcijų visuma, kuria norima pasiekti konkretų užsibrėžtą tikslą, – ne tik išmokti/išmokyti svetimą kalbą, bet ir ja bendrauti konkrečiose situacijose. Iš čia natūraliai iškyla ir specialybės ar specialiosios kalbos vieta komunikacinės metodologijos kontekste, jos aiškus tikslas, pritaikytas specialioms poreikiams ir auditorijai (medikams, žurnalistams, inžinieriams ir t. t.).

Traktuojant specialybės kalbą kaip tolesnę komunikacinio metodo tąsą, čia neišvengiamai susiduriama su trimis problemomis:

1. Naujų technologinių mokymo(-si) priemonių vartojimu, pvz., interneto ir t. t., jų nepervertinant ir neužmirštant, kad tarp kreidos gabalėlio ir kompiuterio dar plaka ir žmogaus širdis.
2. Užsibrėžto kognityvinio tikslo formavimu ir planavimu, t. y. kalbinių įgūdžių, gebėjimų formavimu (darbas individualiai, grupėmis, su suaugusiais ir vaikais). Taikant vizualesius, kinezinius, sonorinius, mentalinius metodus, planuojant mokymo(-si) procesą vis labiau artėjama prie diferencijuojamosios pedagogikos, kartu ir specialybės kalbos. Šiame procese mokinys ir mokytojas atlieka konkrečius vaidmenis: mokytojas lydi, stebi, stimuliuoja bei kontroliuoja mokinį, o pastarasis jaučia atsakomybę už judviejų nueitą mokymosi kelią.
3. Interaktyvaus, abipusio ryšio tarp mokytojo ir mokinio (2, p. 10) formavimu.

Toliau apibūdinamos šios veiklos rūšys ir skalėse pateikiamas toks jų apibūdinimas:

- A) produkcija – sakytinė (parengtas nenutrūkstamas monologas – patirties apibūdinimas; parengtas monologas– argumentų ir faktų pateikimas debatuose, konferencijose; viešas pareiškimas – kalbėjimas auditorijai) ir rašytinė (kūrybinis rašymas, pranešimų ir ataskaitų rašymas);
- B) recepcija – sakytinė, klausymas (klausymas auditorijoje, pranešimų ir nurodymų, radijo ir garso įrašų klausymas); rašytinė, skaitymas (korespondencijos, nurodymų, apžvalginis, pažintinis); audiovizualinė (televizijos laidų, filmų žiūrėjimas);
- C) tarpusavio sąveika, interakcija – sakytinė (pokalbis, neoficiali, oficiali diskusija, susirinkimas, tikslingas bendradarbiavimas, prekių ir paslaugų įsigijimas, keitimasis informacija, interviu ėmimas ir davimas) ir rašytinė (susirašinėjimas elektroniniu paštu, pastabos, žinutės, formų, blankų, anketų pildymas).

Specialybės kalbos mokymą(-si) dažniausiai lemia profesijos poreikiai (5, p. 8, 2006). Jos adresatas – suaugusieji ir jų konkreti motyvacija. Specialybės kalbos vartotojui, be specialiosios terminijos, dar būdinga bendra kalbinė veikla, su visomis jai būdingomis veiklos rūšimis (produkcija, receptcija, interakcija) (2).

Svarbią vietą čia užima kalbos mokymas(-is) elektroninėje aplinkoje, interneto, kaip efektyvios ir greitos pagalbinės priemonės, informacijos ir komunikacijos šaltinio, naudojimas. Naudojantis internetu, labai svarbu tinkamai įvertinti medžiagos gausą ir nepamiršti pagrindinių didaktinių pamokos tikslų. Be to, internetas skatina kultūrinį, informacinį švietimą, kūrybą, bendravimą su visuomene, leidžia tiesiogiai pasiekti informaciją, skatina savarankiškumą ir leidžia diskutuoti. Tačiau yra ir neigiamų aspektų, kuriuos vis dar sunku tiksliai nusakyti. Visų pirma tai didaktinės mokymo(-si) proceso funkcijos nepaisymas, kai atsiranda grėsmė užmiršti pagrindinius pamokos didaktinius tikslus (17).

Patį specialybės kalba ir jos mokymo aspektai menkai įvertina besimokančiojo asmens požiūris į užsienio kalbą. Ši problema tirta empiriškai.

Studentų požiūris į specialybės kalbą

Siekiant ištirti studentų požiūrį į specialybės kalbą, buvo atliktos dvi apklausos: anketinė apklausa ir pokalbiai su studentais. Pirmos apklausos metu MRU Viešojo administravimo fakulteto Viešojo administravimo programos studentai atsakė į užsienio kalbų dėstytojų parengtos anketos *Viešojo administravimo specialybės įvaizdžio dinamika* klausimus. Tyrime dalyvavo pirmo ir antro kurso studentai.

Anketos tikslas – ištirti pasirinktos profesijos įvaizdžio dinamiką, t. y. kiek studentų požiūriu profesinės užsienio kalbos mokėjimas susijęs su profesine veikla ir kaip būsimai profesinei veiklai gali padėti studijos universitete.

Anketos klausimus būtų galima skirstyti į tris pagrindines grupes:

- 1) klausimai, į kuriuos pateikti atsakymai yra susiję su studijuojamo (Viešojo administravimo programa) dalyko pasirinkimo motyvais;
- 2) klausimai, į kuriuos pateikti atsakymai rodo studentų požiūrį į universitete dėstomų dalykų naudingumą profesijai;
- 3) klausimai, į kuriuos pateikti atsakymai rodo studentų suvokimą apie egzistuojančią situaciją Lietuvos darbo rinkoje.

Straipsnyje analizuojami tik pirmų dviejų grupių klausimai, kurių tikslas labiau susijęs su studentų požiūriu į profesinės užsienio kalbos mokymą.

Į pirmos grupės klausimą *Kodėl pasirinkote specialybę, susietą su viešojo administravimo veikla* net 49 iš 75 studentų (36,75 %) atsakė, kad tikisi gauti įdomų darbą, 46 (34,5 %) studentai nori siekti karjeros, 45 (34,50 %) studentams yra svarbu įsigyti universitetinį išsilavinimą, 36 (27 %) studentai tikisi gauti gerai mokamą darbą, 32 (24 %) studentai nori gauti vadybinį išsilavinimą ir net 26 (19,5 %) studentams yra svarbi galimybė studijuoti Vilniu-

je. Tik 20 (15 %) studentų pageidautų gauti valstybės tarnybą, o teisinį išsilavinimą vertina tik 17 (12,75 %) studentų. Įdomu tai, kad net 15 (11,25 %) studentų pirmiau rinkosi kitą specialybę, bet pateko į MRU Viešojo administravimo programos studijas, o 2 (1,5 %) studentai teigia, kad nežino, kodėl pasirinko šias studijas.

Į antros grupės klausimą *Ar profesinei veiklai pakanka universitete įgyto pasirengimo, o jei nepakanka, tai ko labiausiai stinga, ir kokias universitete įgyjamas žinias labiausiai vertinate* studentai atsakė taip (žr. 1 lentelę):

1 lentelė. Studentų atsakymai į anketos klausimus

Pakanka	Daugiau pakanka, negu nepakanka	Daugiau nepakanka, negu pakanka	Nepakanka	Neatsakė
10 (13 %)	24 (32 %)	27 (36 %)	14 (19 %)	-

Kaip matyti, studentų požiūris į studijas universitete pozityvus. Studentai sąmoningai renkasi Viešojo administravimo specialybę, nes jos teikiamos galimybės siejamos su įdomiu darbu, karjera; studentai tikisi, kad įgytos žinios leis jas taikyti ir platesnėje srityje, vadyboje. Studentai vertina studijas Vilniuje. Tačiau bendras studentų požiūris, jog universiteto studijų veikiau nepakanka, nei pakanka.

Atliekant šią anketinę apklausą, buvo kalbėta su studentais iš visų grupių, kurios buvo pasirinktos, siekiant sužinoti studijų pasirinkimo motyvus ir požiūrį į universiteto teikiamą išsilavinimą (kalbėtasi su 10 studentų). Studentai atkreipė dėmesį į tai, jog užsienio kalbos mokymosi turinys gerokai skiriasi nuo bendrinės užsienio kalbos mokymosi vidurinėje mokykloje. Studentai (5) minėjo, kad anglų kalbą gerai mokėjo mokykloje, tačiau universitete suprato, jog menkai išmano žodyną, susijusį su viešuoju administravimu. Naujas žodynas, terminija skatino pajusti didesnę domėjimąsi specialybe (1 studentas). Kai kurie studentai (3) paminėjo, kad norėtų tęsti užsienio kalbų studijas, nes mano, kad pasirinkę šią specialybę turėtų mokėti kuo daugiau užsienio kalbų, kadangi darbo aplinka gali labai pasikeisti. Du studentai mano, kad pakanka užsienio kalbų mokymosi mokykloje, užsienio kalbos nesieja su profesijos kalba, o tik su bendrais komunikavimo poreikiais.

Studentai pripažįsta profesinę užsienio kalbą kaip naują studijų objektą. Jie sieja savo kalbinį pasirengimą su karjeros galimybėmis. Užsienio kalbos mokymąsi studentai vertina neatsižvelgdami į motyvus, dėl kurių rinkosi šią profesiją.

Išvados

1. Didaktikos požiūriu profesinė kalba yra ypatingas objektas.
2. Žinoma daug profesinės kalbos dėstymo teorijų, jų visų tikslas – sėkmingas žinių perteikimas.
3. Labai svarbu pasitelkti informacines technologijas, nes jos leidžia plėsti didaktines užsienio kalbų mokymosi galimybes.
4. Studentai vertina studijas universitete bei pripažįsta profesinę užsienio kalbą kaip naują studijų objektą.
5. Užsienio kalbų mokymąsi studentai vertina neatsižvelgdami į motyvus, dėl kurių rinkosi profesijos studijas.

Literatūros sąrašas

1. Henri Boyer, Michele Butzbach, Michele Pendanx, Nouvelle introduction a la didactique du francais langue etrangere, Cle international. – Paris, 1990.
2. Europos kalbų aplankas. – Vilnius, 2006.
3. Belisle, C. 1998, „Enjeux et limites du multimedia en formation et en education“. In Les Cahiers de l'ASDIFLE n. 9, Multimedia et francais langue etrangere. – Paris, Association de didactique du francais langue etrangere. pp. 7.
4. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimai. <http://www.vlkk.lt/>.
5. Mokytojui apie „Europos kalbų aplanką“. – Vilnius, 2006.
6. Specialybės terminų žodynai ir standartai. <http://www.vlkk.lt/nutarimai/svietimo-istaigos/specialybes-kalbos-programa.html>.
7. F. Mangenot, Classification des apports d'Internet a l'apprentissage des langues. <http://alsic.u-strasbg.fr/Num2/mangenot/alsic-n02-pral.htm>.
8. Prof-Inet 9nd. Apprndre Internet, Apprendre avec Internet. Consulte en novembre 1998: <http://www.cru.fr/listes/>.
9. ASDIFLE (1998). Les cahiers de l'ASDIFLE b. 9, Multimedia et francais langue etrangere. – Paris: Association de didactique du francais langue etrangere.
10. Furstenberg, G. 1997, „Scenarios d'exploitatin pedagogique“, In OUDARAT (dir. pp. 64–75).
11. Le francais dans le monde. Juillet 1997. – Paris: Hachette.
12. Mokslo ir profesines kalbos ypatumai. <http://www.vlkk.lt/nutarimai/svietimo-istaigos/specialybes-kalbos-programa.html>.
13. La dimension intrculturelle dans l'enseignement du francais langue de specialite. <http://www.fraparl...>
14. Spificite de la langue de specialite a partir de la metaphore. <http://www.int-evryf...>
15. Langue de specialite: Mythe ou realite. <http://www.kulueuven>.
16. Terminology work - Principles and methods. Tarptautinis standartas ISOC 704–2000.
17. Martel, J.-F., 1998 „L'apprentissage du francais sur Internet“ In ASDIFLE (1998), pp. 125–149.

PROFESSIONAL LANGUAGE THROUGH THE APPROACHES OF MODERN DIDACTICS AND LEARNERS OF PROFESSION

Summary

The concept of professional or instructional language has been long discussed and developed in didactic literature. Language for special purposes has become a new teaching object since the end of the 20th century. The pragmatic purpose of teaching the language for special purposes and, in particular, teaching foreign languages for special purposes, has been recognized by publishing industries.

The learners' view in Mykolas Romeris University testifies to the fact, that language for special purposes is a markedly different object of study in their learning experience. Students consider professional language as motivational in professional study, useful for career purposes and, in combination with other university subjects, providing good basis for employment.

GEBĖJIMAS KLAUSYTI – SVARBUS DALYKINIO BENDRAVIMO ELEMENTAS

Jurgita Girčienė

*Lietuvių kalbos institutas
(Vilniaus aukštoji vadybos mokykla,
Vilniaus pedagoginis universitetas)
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
tel. (8 5) 234 7193, el. paštas jurgag@takas.lt*

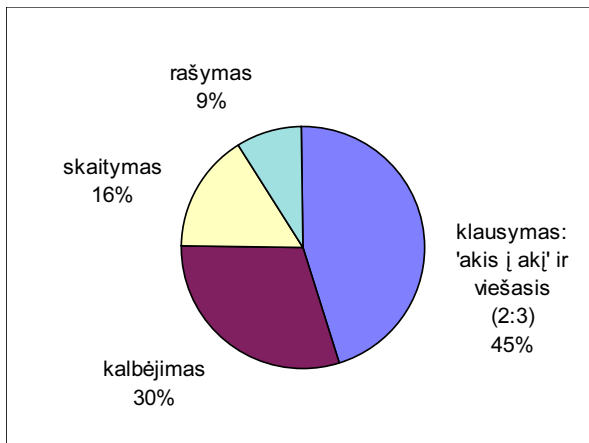
Viena iš esminių Specialybės kalbos programos dalių yra viešasis kalbėjimas. Be kitų temų, viešasis kalbėjimas apima ir klausymosi kultūrą (SKP). Tai labai svarbi specialybės kalbos kurso dalis: mokėjimas klausyti, kaip ir kalbėti, tiesiogiai siejasi su bendravimo kokybe, o gebėjimas bendrauti laikomas viena iš svarbiausių šiuolaikinio žmogaus profesinės sėkmės sąlygų. Šio pranešimo tikslas – pristatyti vieną iš galimų klausymosi kultūros pateikčių.

Klausymo(si) svarba

Mokėjimas klausytis – vienas svarbiausių ir sudėtingiausių dabartinės darbo rinkos dalyvio gebėjimų, reikalaujantis susikaupimo, kantrybės, susidomėjimo, supratimo, nešališkumo ir savikontrolės. Klausyti nėra lengva: paradoksalu, tačiau dažnai klausant pavargstama labiau nei kalbant. Ne veltui mokėjimas įsiklausyti laikomas svarbiausiu žmogaus kultūros požymiu (žr. Razauskas 2004).

Psichologų nuomone, klausymas – svarbiausias, sudėtingiausiai įgyjamas bendravimo įgūdis, sudarantis didžiąją žmogaus komunikacinės veiklos dalį (Grebliauskienė, Večkienė 2004: 129). Nustatyta, kad apie 70 proc. laiko žmogus praleidžia bendraudamas ir kad didžiąją šio laiko dalį jis skiria būtent klausymuisi (žr. toliau pateikiamą diagramą; šaltinis Nauckūnaitė 2001: 24).

Taigi, kaip teigia komunikacijos meistras Žygimantas Pečiulis, visą gyvenimą elgiamės atvirksčiai nei reikėtų: daugiausia mokomės rašyti, tačiau rašome tik dešimtąją dalį laiko; ilgai mokomės skaityti, o skaitome vidutiniškai tik šeštadalį savo gyvenimo; didžiąją savo laiko dalį praleidžiame klausydami ir kalbėdami, bet klausytis visai nemokame, o kalbėti – labai mažai (Pečiulis 2004: 24).

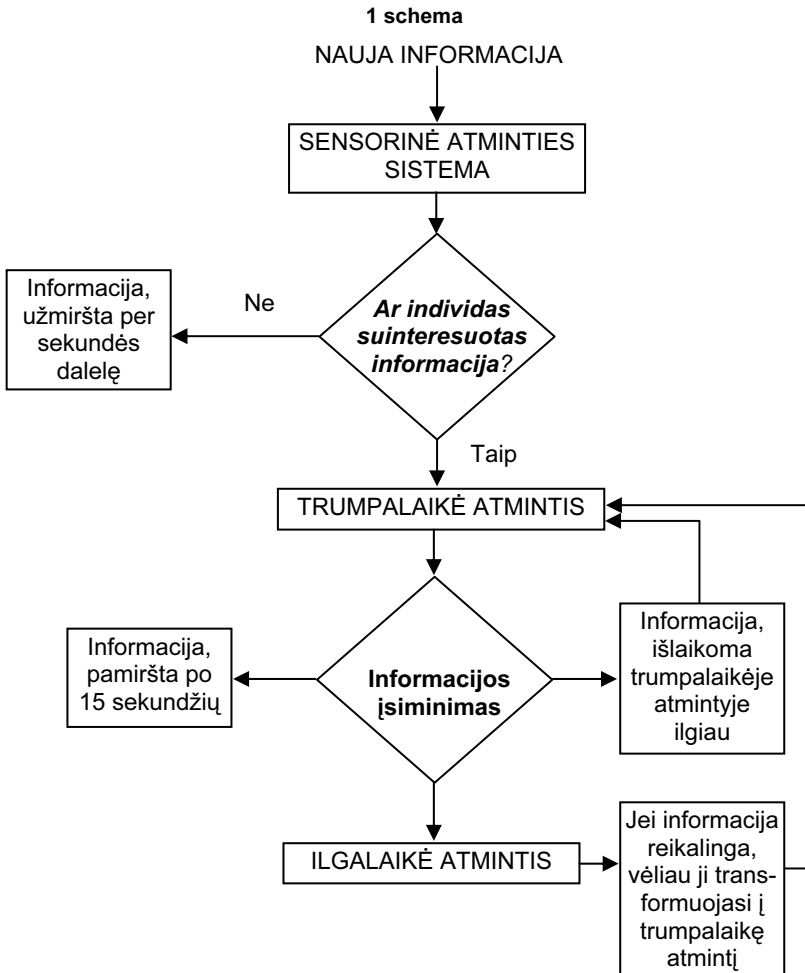
Būtent nemokėjimas klausyti laikomas viena iš pagrindinių nesėkmingo bendravimo priežasčių. Klausymosi įgūdžių stoka lemia ne tik asmeninio, bet ir dalykinio bendravimo trūkumus, klaidas, kurios gali būti ne tik pavojingos, bet ir lemtingos (BP 2005: 89). Būtent klausymasis yra raktas į supratimą. Anot žymaus komunikacijos teoretiko ir praktiko Billo McFarlano, tik tada, kai išmokstame klausytis, galime tikėtis suprasti (McFarlan 2004: 152).

Klausymosi ypatumus lemia komunikacinė situacija. Vienu atveju tenka tik klausyti, kitu – ir klausyti, ir kalbėti. Pirmąjį klausymosi būdą sąlygiškai galima pavadinti (1) dialoginiu, antrąjį (2) monologiniu klausymusi.

1) Ir klausytojo, ir kalbėtojo vaidmuo dažnai tenka įvairias pareigas užimantiems skirtingų profesijų atstovams, dalyvaujantiems dalykiniuose bendradarbių pokalbiuose, pasitarimuose, pokalbiuose su klientais ir kt.

Kai kurių profesijų atstovams dialoginis klausymasis – tiesioginio jų darbo dalis. Ne tik gebėti kalbėti, bet ir klausyti labai svarbu pedagogams, bet kokio lygmens vadovams. Teigiama, jog kai kuriems, ypač jauniems, vadovams sunku sukurti draugiškus santykius su darbuotojais tik todėl, kad tokie vadovai nemoka ir nesistengia klausyti: jie būna taip sužavėti tuo, ką turi pasakyti patys, kad visai negirdi, ką jiems sako jų pavaldiniai (Rauskas 2004). Gebėti klausyti būtina ir biuro darbuotojams, pardavėjams. Nustatyta, kad, pavyzdžiui, biuro darbuotojai 75 proc. darbo laiko praleidžia bendraudami, t. y. klausydami ir kalbėdami (žr. Lagunavičiūtė). Yra manančiųjų, kad net 75 proc. efektyviam pardavimo pokalbiui skiriamo laiko pardavėjas turėtų skirti būtent klausymuisi ir tik 25 proc. – kalbėjimui: klausimams, informacijai pateikti. Jeigu minėtųjų, kaip, beje, ir daugelio kitų, profesijų atstovams trūksta sugebėjimų išklausyti pašnekovą, kyla problemų bendraujant su kolegomis, klientais, pavaldiniais, moksleiviais, studentais ir kt.

Dažnai sudėtingos situacijos sprendimas priklauso ne nuo to, kaip sugebama išdėstyti savo poziciją, o nuo to, kaip atidžiai mokama išklausti kitą. Psichologai pabrėžia, kad dėl įvairių priežasčių praleidę pro ausis pašneko vums perduodamą informaciją, jos spragas nevalingai užpildome įvairiomis prielaidomis ir fantazijomis, kuriomis remdamiesi vėliau darome neteisingus sprendimus (Kočiūnas 1995: 62–64). Ne veltui teigiama, kad „ginčo menas – tai mokėjimas klausytis“ (Dž. K. Čestertonas).

2) Bet kurios profesijos atstovai rečiau atsiduria tokiose situacijose, kur jiems tenka tik klausytojo vaidmuo. Pavyzdžiui, taip dažnai esti klausantis

paskaitos kvalifikacijos kėlimo kursuose. Bet net ir toks klausymasis – taip pat aktyvus procesas, reikalaujantis pastangų, klausymosi proceso išmavimo. Tai neturėtų stebinti, nes gebėjimas klausytis nurodomas kaip vienas svarbiausių mokymosi proceso veiksnių (BMP 2004). Tik nepamirština, kad viena yra girdėti, t. y. fiziškai suvokti garsus, o visai kas kita – klausytis, t. y. suvokti garsų prasmę, arba kitaip – kalbėtojo pateikiamą informaciją (BP 2005: 94).

Viena iš labai svarbių gero klausymosi prielaidų – klausančiojo motyvacija. Iš 1 schemos (žr. Bielinienė 2000: 74) matyti, kad informacija nesuinteresuotas, arba kitaip – nemotyvuotas, klausytojas naują informaciją pamiršta per sekundės dalį.

Taigi nepamirština, kad už bendravimo sėkmę, naujos informacijos sklaidą ir priėmimą net ir monologinio klausymosi atveju atsakingas ne tik kalbėtojas, bet ir klausytojas.

Aktyvus klausymasis

Remiantis anksčiau pateikta informacija galima teigti, kad bet kokio pobūdžio klausymasis – ne pasyvus, o aktyvus procesas. Aktyvus klausymas – tai dėmesingas, atidus klausymas. Skiriamos dvi aktyvaus klausymosi formos: 1) nereflektyvus ir 2) reflektvyvus klausymas (Grebliauskienė, Večkienė 2004: 139).

1) Nereflektyviai klausantis beveik nesikišama į pašnekovo kalbą, tik dėmesingai tylima arba labai trumpai įsiterpiama siekiant palaikyti kalbantįjį, pavyzdžiui, trumpomis replikomis *suprantu, įdomu* ir pan. Toks klausymosi būdas tinkamas tais atvejais, kai pašnekovui svarbiausia būti išgirstam, pavyzdžiui, tuomet, kai jis išgyvena stiprius jausmus, nori išsikalbėti, siekia išdėstyti savo požiūrį, o klausytojo nuomonė jam tėra antraeilis dalykas (BP 2005: 96).

2) Reflektyviai klausantis stengiamasi ne tik įsiklausyti ir išgirsti, kas sakoma, bet ir aktyviai parodomas santykis su aptariama tema, aktyviai įsitraukiama į pokalbį (Grebliauskienė, Večkienė 2004: 140). Pavyzdžiui, prašoma patikslinti informaciją (*šią problemą suprantate būtent taip?*), perfrazuoti (*kaip supratau, šis klausimas rodo...*), atspindėti kalbančiojo jausmus (*jei aš teisingai supratau, tu jauti...*), apibendrinti (*reziumuodamas galiu pasakyti, kad...*) (BP 2005: 97). Šie palaikomieji, pasitikrinamieji, apibendrinamieji klausimai ar šiaip teiginiai leidžia įsitikinti, ar klausytojas teisingai suprato informaciją, taip prireikus galima kiek paskubinti pokalbį, be to, taip parodoma, kad iš tiesų klausomasi pašnekovo.

Būtina pabrėžti, kad gebėjimas aktyviai klausytis nėra įgimtas – jo reikia mokytis (Nauckūnaitė 2001: 24). Gyvenimiški klausymosi įgūdžiai būdingesni empatiškiems, sugebantiems įsijausti į kito būseną žmonėms. Nepamirština, kad aktyviai klausantis išgirstama ne tik tai, ką žmogus norėjo atskleisti, bet ir tai, ką ketino nuslėpti (BP 2005: 97). Tokia informacija labai

svarbi tiek asmeniniam bendravimui – norint suprasti tikruosius artimo žmogaus išgyvenimus, palaikyti jį ir pan., tiek ir dalykiniam diskursui – siekiant įvertinti tikruosius pašnekovo ketinimus.

Verbalinė ir neverbalinė informacija

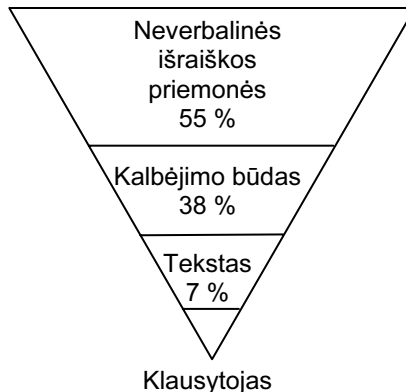
Klausytojus veikia kalbėtojo argumentai, t. y. tai, kas kalbama, ir kalbėtojo manieros bei jo kalbėjimo būdas, t. y. tai, kaip kalbama. Pirmąjį aspektą sąlygiškai galima pavadinti viešosios kalbos turiniu, antrąjį – viešosios kalbos (iš)raiška, dažniausiai vadinamą išoriniu kalbėtojo stiliumi (plačiau žr. Girčienė 2004).

Paradoksalu, tačiau dažnai daug svarbesnis esti ne kalbos turinys, bet jos (iš)raiška, arba kitaip – forma. Kai kurie tyrinėtojai teigia, kad būtent ji leidžia perteikti net devynis dešimtadalius norimos klausytojams perduoti informacijos.

Taigi aktyvus klausymasis – tai daugiau nei sugebėjimas girdėti. Aktyviai klausantis remiamasi ir kitais pojūčiais: stebimi pašnekovo gestai, veido mimika ir kt. Taip galima suprasti ne tik žodžiais perduodamą informaciją, bet ir išvelgti po jais besislepiančius jausmus, ketinimus ir kt.

Kaip jau minėta, didžioji dalis klausytoją pasiekiančios informacijos susijusi ne su žodžiais perteikiamu kalbos turiniu, o su išoriniu kalbėtojo stiliumi. Didžiausia dalis informacijos perduodama neverbalinėmis išraiškos priemonėmis – mimika, gestais ir kt., reikšmės turi ir kalbėjimo būdas, kurį lemia tarsena, tempas, balso tembras, garsumas, ritmas ir kt. Kūno judesiai bei kalbėjimo būdas gali rodyti net visai priešingus dalykus negu tariami žodžiai. Štai kodėl aktyviai klausantis svarbu ne tik sekti viešosios kalbos tekstą, bet ir stebėti pašnekovą – jo veido išraišką, pozą, gestus, kalbėjimo toną ir kt.

Kalbėtojo vartojamų viešosios kalbos elementų poveikį klausytojui labai gerai atskleidžia vadinamasis apversto trikampio simbolis (plg. Nauckūnaitė 2001: 165; Pečiulis 2004: 25).

Taigi ne tik kiekvienas kalbantysis, bet ir kiekvienas klausantysis turi prisiminti, kad klausytojas viešosios kalbos tekstą, arba kitaip žodžius, įsitemina prasčiausiai: labiausiai įstringa vaizdai, perduodami neverbalinėmis išraiškos priemonėmis – žvilgsniu, gestais, veido išraiška, laikysena ir kt., ir garsai, arba kalbėjimo būdas – tarsena, garsumas, balso tembras ir kt.

Informacijos suvokimo ypatumai

Paprastai žmonės yra linkę girdėti tik tai, kas juos tuo metu domina, kas jiems reikalinga. Be to, besiklausantieji paprastai interpretuoja kalbėtojo pateikiamą informaciją, remdamiesi savo patirtimi, jausmais, senomis prielaidomis. Suvokti kalbamą dalyką gali trukdyti ir klausytojo tuometinė būseną – nuovargis, įtampa, alkio jausmas ar pan., taip pat ir elementarus išorinis triukšmas, pavyzdžiui, pro atdarą langą sklindanti muzika. Kitaip tariant, kalbėtojo pateikiama informacija turi pereiti per tam tikrus informacijos priėmimo filtrus. Dėl šių priežasčių klausytoją paprastai pasiekia iškreipta informacija, arba vaizdžiau tariant – suveikia sugedusio telefono principas (Pečiulis 2004: 26–28). Sugedusio telefono efektą puikiai perteikia toliau pateikiamas tekstas, hiperbolizuotai atskleidžiantis klausymosi proceso metu prarandamą ir iškraipomą informaciją (žr. Razauskas 1988: 81):

KAPITONAS – ADJUTANTUI:

– Kaip žinote, rytoj įvyks saulės užtemimas, o tai būna ne kiekvieną dieną. Surinkite visus rytoj 5 valandą aikštėje žygio apranga. Kariai galės stebėti šį reiškinį, o aš jiems paaiškinsiu. Jeigu lis, stebėti nebus ką, tada palikite žmones kareivinėse.

ADJUTANTAS – BUDINČIAM PUSKARININKIUI:

– Kapitono įsakymu rytoj 5 valandą įvyks saulės užtemimas žygio apranga. Kapitonas aikštėje paaiškins, o tai būna ne kiekvieną dieną. Jeigu lis, stebėti nebus ko, tuomet reiškinys įvyks kareivinėse.

BUDINTIS PUSKARININKIS – KAPRALUI:

– Pagal kapitono įsakymą rytoj 5 valandą ryto saulės užtemimas aikštėje: žmonės – žygio apranga. Jeigu lis, kapitonas paaiškins kareivinėse šį reiškinį, o tai būna ne kasdien.

KAREIVIS – KAREIVIUI:

– Rytoj 5 valandą ryto saulė užtemdys kapitoną kareivinėse. Jeigu lis, tai šis retas reiškinys įvyks žygio apranga, o tai būna ne kasdien.

Efektyvus klausymas

Tik aktyvus klausymasis yra efektyvus. Išskiriama keletas efektyvaus klausymosi komponentų: girdėjimas, supratimas, atsiminimas, interpretavimas, įvertinimas ir reagavimas. Tai vadinamasis Brownell efektyvaus klausymosi modelis (Greenberg, Baron; 2000: cituojama iš BP 2005: 95). Girdėjimas siejamas su fiziologiniu garso fiksavimu, supratimas – su įsisąmoninimu, kad pranešimas, arba informacija, buvo pateikti, atsiminimas – tai gebėjimas pakartoti išgirstą informaciją, interpretavimas – aiškinamas kaip siekis ir gebėjimas įžvelgti išgirstame pranešime daugiau, negu buvo pasaky-

ta, įvertinimas suprantamas kaip po pranešimo daromas sprendimas ar susiklostanti nuomonė, reagavimas siejamas su informacijos pateikėjui rodomu dėmesiu. Taigi efektyvus klausymasis – tai aktyvus procesas, reikalaujantis dėmesio ir nuolatinių pastangų (BP 2005: 92–95).

Psichologai, komunikacijos ir retorikos specialistai pateikia daugybę įvairių praktinių patarimų, kaip efektyviai klausyti. Nemažai dėmesio skiriama ir klausymosi trukdžiams. Čia pateikiama keletas pagrindinių dalykiniam bendravimui itin svarbių taisyklių.

<i>Efektyvus klausymosi taisyklės</i>	<i>Efektyvus klausymosi trukdžiai</i>
Nepertrauk pašnekovo ar kalbėtojo	Išsiblaškymas
Parodyk susidomėjimą – žvilgsniu, kūno padėtimi	Girdėjimas tik to, kas norima girdėti
Atmesk senas mintis, trukdančias išgirsti nauja	Įsigilinimas į savo mintis ir išgyvenimus
Pajusk pašnekovo išgyvenamus jausmus	Mąstymas užbėgant kalbančiajam už akių
Stenkis suprasti pašnekovo kūno kalbą	Galvojimas, ką reiks pačiam pasakyti
Mėgink į viską žvelgti pašnekovo akimis	Dėmesys pašnekovo asmeniui, o ne dėstomoms mintims
Valdyk emocijas	Pašnekovo ignoravimas
Klausykis klausdamas	Per didelis dėmesys kalbėtojo išorei
Klausykis apibendrinamas	Netinkama klausymosi poza

Dažniausiai skiriamos trys klasikinės gero klausymosi ypatybės: 1) tiesumas – kai klausytojas su kalbančiuoju elgiasi tiesiai, natūraliai, neapsimeitinėja ir nevaidina; 2) priėmimas – kai bendraujama be išankstinių sąlygų, kalbantysis priimamas toks, koks yra, nesmerkiamas, jam jaučiama pagarba; 3) empatija – kai klausytojas jaučia, ką kalbantysis išgyvena, kai klausantysis palieka savo mintis ir jausmus ir pradeda galvoti, kaip jis jaustųsi patekęs į kalbėtojo padėtį (BP 2005: 99). Gebėjimą efektyviai, t. y. pasitelkus įvairius informacijos priėmimo kanalus, klausytis gerai atskleidžia japonų rašmenys: japoniškas hieroglifas *klausytis* susideda iš keturių dalių, reiškiančių *ausis, akis, dėmesys, širdis* (žr. Grebliauskienė, Večkienė 2004: 129).

Atkreiptinas dėmesys, kad net ir motyvuoti, efektyvus klausymosi taisyklių besilaikantys klausytojai vieną ir tą pačią kalbėtojo pateiktą informaciją supranta ir įsimena nevienodai: nėra dviejų vienodų žmonių, taigi nėra ir dviejų vienodų klausytojų – skiriasi jų gyvenimiška, dalykinė ir kalbinė patirtis, lūkesčiai ir kt. Bet visus gerus klausytojus vienija išminties siekis, nes „visus išminčius sieja mokėjimas klausytis“ (F. Tygeris).

Literatūros sąrašas

1. Bielinienė, J. *Iškalbos menas*. – Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2000.
2. BMP. *Bendravimas mokymo procese* (pareng. S. Audikas). 2004: internetinė prieiga http://72.14.205.104/search?q=cache:iEPkGyVdDjAJ:www.valsty.be/%3Fname%3Duniversity%26do%3Do_theme%26old%3D1%26oType%3Duniversity%26fld%3D18%26id%3D57+BENDRAVIMAS+MOKYMO+PROCESE:+KOKI%C4%84+VIET%C4%84+JIS+U%C5%BDIMA&hl=lt&gl=lt&ct=clnk&cd=1.
3. BP. *Bendravimo psichologija* (ats. red. J. Almonaitienė). – Kaunas: Technologija, 2005.
4. Girčienė, J. Versle iškalba – ne privalumas, o būtinybė. Išorinis kalbėtojo stilius. *Verslo labirintas*. 2004. 11–12, 58–61.
5. Grebliauskienė, B., Večkienė, N. *Komunikacinė kompetencija*. – Vilnius: Žara, 2004.
6. Greenberg, J., Baron, R. A. *Behavior in organizations*. 7th ed. – New Jersey: Prentice Hall, 2000.
7. Kočiūnas, R. *Psichologinis konsultavimas*. – Vilnius: Lumen, 1995.
8. Lagunavičiūtė, S. *Menas išklausti*: internetinė prieiga <http://medicine.vdu.lt/medicina/FOV1-00013F60//00740FD6-70E903AC-007454F8>.
9. McFarlan, B. *Kalbėk paprastai ir suprantamai*. – Kaunas: Smaltija, 2004.
10. Nauckūnaitė, Z. *Iškalbos mokymas*. – Kaunas: Šviesa, 2001.
11. Pečiulis, Ž. *Efektyvi komunikacija*. – Vilnius: Versus aureus, 2004.
12. Razauskas, R. *365 vadovo dienos*. – Vilnius: Mintis, 1988.
13. Razauskas, R. Liežuvis vienas, ausys – dvi. *Transporto pasaulis* 3 (39). 2004.
14. SKP. *Specialybės kalbos programa*: internetinė prieiga <http://www.vlkk.lt/nutari-mai/svietimo-istaigos/specialybes-kalbos-programa.html>.

ABILITY TO LISTEN – IMPORTANT ASPECT IN BUSINESS COMMUNICATION

Summary

Public speaking is one of the essential components of the Specialised Language Programme. In addition to other topics, public speaking includes the culture of listening. This paper is about one of the possible presentations of the culture of listening: the importance of listening, its types, rules of and interferences with efficient listening.

AUKŠTOSIOS MOKYKLOS STUDENTŲ SAVIANALIZĖS IR VERTINIMO VAIDMUO MOKANT(-IS) SPECIALYBĖS KALBOS

**Galina Kavaliauskienė
Lilija Anusienė**

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 4613, el. paštas gkaval@mruni.lt, lilijaa@gmail.com*

Įvadas

Mokymo(-si) kokybė priklauso nuo daugelio veiksnių. Mokymo(-si) kokybei didelę reikšmę turi studentų savianalizė, jų pažangos kontrolė, mokymo(-si) pažanga bei dėstyto kokybė. Straipsnyje analizuojama studentų kalbos įgūdžių ir kalbos mokėjimo savianalizė, studentų specialybės užsienio kalbos užduočių atlikimo vertinimas, dėstytojo darbo savianalizė, dėstyto kokybės vertinimas bei studentų pažangos kontrolė. Aptariama, kaip gauti duomenys gali būti naudojami mokymui(-si) tobulinti.

Pasaulio universitetuose didelis dėmesys skiriamas mokymo(-si) kokybei. Mokymas(-is) turi tenkinti studentų poreikius, būti pažangus, taikyti tinkamas šiuolaikines technologijas, mokymo(-si) patirtį. Tik tokiu atveju bus galima pagerinti praktinius įgūdžius bei įvertinti mokymo(-si) pažangą.

Studentų lingvistinę kompetenciją lemia daug veiksnių. Mokant ar mokantis kalbų svarbiausia mokymo rezultatų vertinimas, studentų pažangos savianalizė, jų darbo kontrolė bei galimybė palaikyti grįžtamąjį ryšį su dėstytoju. Dėstytojo nuolatinis profesinis tobulėjimas ir gebėjimas kritiškai vertinti savo darbe *pros and cons* yra svarbūs siekiant geresnės mokymo kokybės.

Šio straipsnio tyrimo tikslas: studentų kalbos įgūdžių savianalizė; užduočių atlikimo vertinimas; dėstyto vertinimas; grįžtamas ryšys tarp studentų ir dėstytojų.

Literatūros apžvalga

Užsienio šalių aukštosiose mokyklose daug dėmesio skiriama mokymo(-si) kokybei, jos palaikymui ir nuolatiniam gerinimui. Mokymo(-si) kokybė gerėja, kai mokymas tenkina studentų poreikius, yra pažangus, kai tinkamai

taikomos šiuolaikinės technologijos bei dėstyto patirtis praktiniams kalbos įgūdžiams gerinti.

Žinoma, kad mokymo(-si) kokybė priklauso nuo daugelio veiksnių. Labai svarbu: studentų savianalizė ir formalus vertinimas (testavimas), žinių kontrolė, dėstytojo kompetencijos tobulinimas bei studentų ir kolegų vertinimas.

Geras mokymas privalo [1]: a) atsižvelgti į besimokančiojo asmens savianalizę; b) stebėti mokymosi rezultatus bei pažangą; c) aiškiai formuluoti dalyko tikslus ir reikalavimus; d) skatinti studentų bendradarbiavimą, t. y. mokytis poromis arba mažomis grupėmis; e) gerbti studentų nuomonę; g) pabrėžinti studentus palaikyti grįžtamąjį ryšį su dėstytoju.

Teigiama [2], kad mokymasis yra efektyvus, jeigu jis: a) savarankiškas ir individualus; b) skatina darbą grupėmis; c) orientuoja į mokymąsi visą gyvenimą.

Dėstytojai paprastai nepajėgia veiksmingai įsigilinti į studentų poreikius, kintančius mokymosi metu, todėl į kalbos mokymą būtina diegti savianalizę ir tarpusavio vertinimą. Kita vertus, savianalizė ir tarpusavio vertinimas sudaro sąlygas studentams apmąstyti mokymosi būdus ir leidžia suvokti atsakomybę už savo pažangą ir rezultatus [3].

Kalbos specialistai laiko, kad savianalizė bei tarpusavio vertinimas yra būtina sąlyga studento savarankiškam darbui skatinti, kalbos suvokimui didinti, mokymosi motyvacijai skatinti ir dėstytojo darbo krūviui mažinti [4].

Kalbos vertinimo teoriniai principai yra praktiškumas, patikimumas, pagrįstumas, autentiškumas ir grįžtamasis ryšys tarp studentų ir dėstytojų [5]. Vertinimas yra efektyvus, jei jis taikomas nuolatos, įtraukia visus studentus ir skatina mokymosi pažangą. Dėstytojo nuolatinis tobulėjimas yra svarbus veiksnys gerinant mokymo kokybę. Dėstytojas privalo remtis naujaisiais mokymo teorijos principais, taikyti įgytą patirtį, nagrinėti kitų pedagogų pasiekimus ir išmintingai pasirinkti tinkamus mokymo metodus [6].

Mokymo praktikai svarbu tai, kaip savo darbą vertina pats dėstytojas ir kaip vertina kolegos [2]. Dėstytojas turi būti vertinamas kaip profesionalas, o ne kaip asmenybė. Toks dėstyto vertinimas gali užtikrinti mokymo kokybę.

Studentai taip pat gali vertinti dėstyto kokybę, ir jų nuomonė gali teigiamai prisidėti prie mokymo tobulinimo. Dėstytojai, susipažinę su studentų vertinimais ir sužinoję jų pageidavimus, turi koreguoti savo dėstymą [5].

Tyrimų metodai ir respondentai

Studentų savianalizės tyrimai pradėti 2001 metais. Kiekvienais metais studentai, besimokantys specialybės užsienio kalbos, atsakinėjo į anketų klausimus. Bendras respondentų skaičius apie 250. Tai buvo Mykolo Romeo universiteto Socialinės politikos fakulteto dieninių studijų studentai.

Kiekvienais mokslo metais studentų skaičius kalbos mokymo grupėse svyravo nuo 8 iki 15, o jų amžius – 18–23 metai. Mokymas truko 3 semest-

rus po 4 akademines valandas per savaitę, iš viso – 192 akademines valandas.

Tyrimo anketos parengtos pagal anketų sudarymo mokslinius reikalavimus [7]. Anketa pateikiama straipsnio priede.

Studentų savianalizė

Šiame skyriuje aptariami studentų savianalizės rezultatai: kalbėjimo, klausymo, skaitymo, rašymo ir vertimo įgūdžių vertinimai. Pagal aukštosiose mokyklose vartojamą vertinimo sistemą, studentai savo mokėjimo įgūdžius vertino pažymiais: puikiai, labai gerai, gerai, patenkinamai ar silpnai.

1 lentelėje pateikiami per trejus metus, t. y. 2001, 2002 ir 2003 metais, gauti duomenys. Respondentų skaičius – 200 studentai.

1 lentelė. Studentų kalbos įgūdžių savianalizės duomenys

Savianalizės pažymys	Kalbėjimo įgūdis	Klausymo įgūdis	Skaitymo įgūdis	Rašymo įgūdis	Vertimo iš anglų kalbos į lietuvių kalbą įgūdis	Vertimo iš lietuvių kalbos į anglų kalbą įgūdis
1	2	3	4	5	6	7
Puikiai	–	–	7 %	–	3 %	–
Labai gerai	10 %	10 %	33 %	2 %	10 %	1 %
Gerai	60 %	50 %	51 %	40 %	62 %	34 %
Patenkinamai	20 %	30 %	7 %	38 %	25 %	50 %
Silpnai	10 %	10 %	2 %	20 %	–	15 %

Pirmame stulpelyje nurodomi vertinimo pažymiai. Kituose stulpeliuose (2–7) procentais nurodomas skaičius studentų, kurie vertino savo kalbos įgūdžius. Respondentai prisipažino, kad kalbėjimo, klausymo, rašymo ir vertimo į užsienio kalbą įgūdžiai nėra puikūs. Tikrai nedidelė dalis studentų (4 ir 6 stulpeliai, 7 % ir 3 %, atitinkamai) pripažino, kad jų skaitymo ir vertimo iš anglų kalbos į lietuvių įgūdžiai yra puikūs. Dauguma studentų palankiai vertina skaitymo ir vertimo į gimtąją kalbą įgūdžius: 84 % respondentų savo sugebėjimus skaityti vertina labai gerai ir gerai (33 % ir 51 %, atitinkamai), ir 72 % – versti į gimtąją kalbą (10 % ir 62 %, atitinkamai).

Labai panašūs yra kalbėjimo ir klausymo įgūdžių savianalizės rezultatai (1 lentelės 2 ir 3 stulpeliai), nors buvo studentų, kuriems kalbėjimas truputį lengvesnis nei klausymas (patenkinami ir geri pažymiai).

Taip pat iš 1 lentelės duomenų matyti, kad anglų kalbos rašymo ir vertimo iš gimtosios kalbos į anglų kalbą kompetencija yra gana probleminė kalbos sritis. Tikrai 42 % studentų mano, kad jų rašymas yra geras arba labai geras (1 lentelės 5 stulpelis, 40 % ir 2 %, atitinkamai), ir kiek daugiau nei trečdalis studentų (7 stulpelis, 35 %) vertimą į anglų kalbą vertina gerai arba

labai gerai. Dauguma (65 %) savo sugebėjimus vertina patenkinamai arba silpnai (50 % ir 15 %, atitinkamai).

Sąryšio tarp kalbos įgūdžių tyrimas

Siekiant nustatyti, ar egzistuoja sąryšis tarp įvairių kalbos įgūdžių, surinkti duomenys buvo apdorojami naudojant statistikos metodus. Tuo tikslu paprastai taikomi koreliacijos koeficientai.

Du labiausiai paplitę koreliacijos koeficientai yra Pirsono (Pearson) ir Spirmano (Spearman). Skaičiuojant koreliacijos koeficientą būtina atsižvelgti į daromas prielaidas, kadangi nuo jų priklauso koeficiento tinkamumas duomenims analizuoti. Spirmano koeficientui skaičiuoti reikia tokių prielaidų: 1) ryšys tarp dviejų kintamųjų yra tiesinis, 2) abu kintamieji turi būti surikiuoti didėjimo arba mažėjimo tvarka, 3) normalus kintamųjų pasiskirstymas nėra būtinas (Bachman, 2005). Spirmano koreliacijos koeficientas yra taikytinas, kai yra mažos kintamųjų imtys (t. y. esant nedidelėms studentų grupėms).

Apskritai koreliacijos koeficientų verčių ribos gali kisti nuo minus vieneto iki plus vieneto. Teigiamos koeficiento vertės nurodo tiesioginį ryšį tarp kintamųjų, o neigiamos vertės – atvirkštinį ryšį. Kuo didesnė ρ vertė, tuo geresnė koreliacija tarp dviejų duomenų grupių, o kuo mažesnė ρ vertė, tuo blogesnė koreliacija.

Norint nustatyti, ar yra tiesioginis ryšys tarp kalbos įgūdžių, buvo skaičiuoti dviejų studentų grupių Spirmano koreliacijos koeficientai ρ . Skaičiavimams naudoti 2005 m. duomenys. Rezultatai yra pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė. Dviejų studentų grupių Spirmano koreliacijos koeficientai ρ

Eilės Nr.	Kalbos įgūdžiai	1 grupė: 11 studentų	2 grupė: 8 studentai
1	Skaitymas lyginamas su klausymu	$\rho = 0,81$	$\rho = 0,90$
2	Rašymas lyginamas su kalbėjimu	$\rho = 0,91$	$\rho = 0,82$
3	Kalbėjimas lyginamas su klausymu	$\rho = 0,93$	$\rho = 0,92$
4	Rašymas lyginamas su skaitymu	$\rho = 0,92$	$\rho = 0,89$

2 lentelės duomenys rodo, kad koreliacijos koeficientų ρ dydis yra nuo 0,81 iki 0,93. Pavyzdžiui, $\rho=0,81$ rodo, kad koreliacija yra silpnesnė, o $\rho=0,93$ rodo, kad koreliacija yra didesnė. Didžiausia koreliacija būtų atveju, jei $\rho=1,00$, o jei $\rho=0,00$, tai reikštų, kad koreliacijos nėra. 2 lentelės 3 ir 4 eilutės rodo santykį tarp produktyvių (kalbėjimas ir rašymas) ir receptyvių (klausymas ir skaitymas) įgūdžių. ρ dydžiai patvirtina, kad tokie santykiai egzistuoja: abiejų grupių koreliacijos koeficientai ρ tarp kalbėjimo ir klausymo, tarp rašymo ir skaitymo yra dideli ir panašūs. Būtina nustatyti, koks yra šių rezultatų reikšmingumo lygis, kuris rodo, ar rezultatai gali būti apibend-

rinti apskritai, ar tik galioja šiuo atveju. Statistinis Spirmano koreliacijos koeficientų reikšmingumo lygis buvo nustatytas pasinaudojus reikšmingumo lygių lentele (Bachman, 2005: 253). Esant faktinėms imtims $N=11$ ir $N=8$, buvo rastos kritinės koreliacijos koeficientų reikšmės. Esant $N=11$ kritinė vertė ρ yra 0,794 esant reikšmingumo lygiui 0,01, o esant $N=8$ kritinė vertė ρ yra 0,881 esant tam pačiam reikšmingumo lygiui 0,01. Mūsų gautos ρ vertės viršija kritinę ribą, o tai reiškia, jog yra 99 % tikimybė, kad rezultatai yra reikšmingi statistiniu požiūriu ir egzistuoja tiesioginis ryšys tarp dviejų kintamųjų.

Panašūs skaičiavimai buvo atlikti lyginant kalbos įgūdžius su specialybės terminų žodyno mokėjimu. Spirmano koreliacijos koeficientai buvo skaičiuoti naudojant 2005 m. duomenis. Rezultatai pateikiami 3 lentelėje.

3 lentelė. Kalbos įgūdžių ir specialybės terminų mokėjimo Spirmano koreliacijos koeficientai ρ

Eil. Nr.	Kalbos įgūdžiai	1 grupė: 11 studentų	2 grupė: 8 studentai
1	Kalbėjimas lyginamas su specialybės terminų mokėjimu	$\rho = 0,98$	$\rho = 0,89$
2	Klausymas lyginamas su specialybės terminų mokėjimu	$\rho = 0,92$	$\rho = 0,89$
3	Rašymas lyginamas su specialybės terminų mokėjimu	$\rho = 0,92$	$\rho = 0,85$
4	Skaitymas lyginamas su specialybės terminų mokėjimu	$\rho = 0,90$	$\rho = 0,77$

3 lentelės skaičiai rodo didelius Spirmano koreliacijos koeficientus ρ . Rezultatai yra panašūs į pateiktus 2 lentelėje, išskyrus 4 eilutę, kur ρ yra lygus 0,77. Kai $N=8$, ši vertė yra reikšminga statistiniu požiūriu esant 0,05 lygiui, kadangi kritinė vertė šiuo atveju lygi 0,738 (Bachman, 2005:253). Kitaip tariant, rezultatas yra reikšmingas esant 95 % tikimybei.

Savianalizės ir užduočių atlikimo lyginimas

Besimokančių asmenų kalbos kompetenciją geriausiai rodo įvairių užduočių atlikimas, todėl tikslinga lyginti studentų mokymosi rezultatus, kurie nustatomi testuojant studentus, su jų savianalizės duomenimis. Tuo tikslu 4 lentelėje pateikiami pažymiu įvertinti studentų kontroliniai darbai bei savianalizės duomenys procentais. Respondentų skaičius – 200 (2002–2004 m. duomenys).

Iš 4 lentelės matyti, kad tarp specialybės terminų žinių savianalizės vertinimo ir žodyno testų užduočių atlikimo nėra didelio skirtumo. Tą patį galima pasakyti apie gramatikos žinių savianalizę ir gramatikos kontrolinių dar-

bų atlikimą, išskyrus tuos atvejus, kai gramatika buvo įvertinta patenkinamai ir silpnai (žr. 4 lentelės 5 ir 6 eilutes). Tai leidžia manyti, kad dauguma respondentų realiai vertina savo kalbos mokėjimą bei įgūdžius. Išsamūs tyrimai šioje srityje buvo publikuoti anksčiau (G. Kavaliauskienė, 2004), todėl čia tie rezultatai smulkiau neaptariami.

4 lentelė. Studentų savianalizės ir kontrolinių darbų vertinimų lyginimas

Eil. Nr.	Vertinimas pažymiu	Žodyno žinių savianalizė	Žodyno testų užduočių atlikimas	Gramatikos žinių savianalizė	Gramatikos testų užduočių atlikimas
1	Puikiai	–	–	–	–
2	Labai gerai	5 %	5 %	4 %	5 %
3	Gerai	40 %	45 %	31 %	25 %
4	Patenkinamai	45 %	50 %	45 %	30 %
5	Silpnai	10 %	10 %	20 %	40 %

Dėstymo vertinimas

Dėstymo vertinimas yra svarbus veiksnys užsienio kalbų mokymo kokybei gerinti. Šiame darbe pateikiami studentų apklausos rezultatai užsienio kalbos kurso pabaigoje. Šioje apklausoje dalyvavo 84 respondentai. Anketoje panaudoti penki Linkerto skalės (Dornyei, 2003) variantų laipsniai: visiškai nesutinku, nesutinku, abejoju, sutinku, visiškai sutinku.

Atsakymai į apklausos anketą (priedas, 2 anketa) pateikiami 5 lentelėje, kur 2–6 stulpeliai rodo, koks procentas studentų pažymėjo atitinkamus atsakymus.

5 lentelė. Anglų kalbos mokymo vertinimas. 84 respondentai

Apklausos klausimai	Griežtai nesutinku	Nesutinku	Abejoju	Sutinku	Visiškai sutinku	Vidurkis M	Standartinis nuokrypis SD
1	2	3	4	5	6	7	8
Dėstymas buvo geras	–	–	12 %	5 %	83 %	4,72	0,68
Tikslai buvo aiškūs	–	6 %	–	11 %	83 %	4,71	0,75
Formalus vertinimas buvo tinkamas	–	7 %	–	10 %	83 %	4,69	0,80
Darbo krūvis buvo tinkamas	10 %	–	–	7 %	83 %	4,55	1,18
Kursu patenkintas	–	5 %	–	12 %	83 %	4,69	0,89

Kaip rodo 5 lentelė, yra nepalankių studentų atsakymų dėl darbo krūvio dydžio (pirmas stulpelis), dėl tikslų aiškumo, žinių vertinimo bei pasitenkini-

mo mokantis užsienio kalbos (antras stulpelis). Du paskutiniai stulpeliai (7 ir 8) rodo atsakymų vidurkius ir standartinius nuokrypius. Reikia pastebėti, kad didelės vidurkių vertės, kurios viršija 4,5, rodo teigiamą respondentų nuomonę apie mokymą. Vidurkių dydžių svyravimai sudaro nuo 14 % iki 22 %. Kuo mažesnis nuokrypis, tuo mažesnė yra rezultatų sklaida. Matome, kad didžiausia rezultatų sklaida yra darbo krūvio klausimu – $SD=1,18$. Mažiausia sklaida – dėl mokymo kokybės – $SD=0,68$.

Mokymo vertinimas skatina dėstytojus tobulinti mokymo metodikas ir veiklos formas. Pirma, su studentais buvo tartasi dėl namų darbų krūvio ir jis buvo sumažintas. Antra, daugiau laiko per anglų kalbos pratybas buvo skirta kūrybiškoms užduotims, diskusijoms ir pasisakymams, nes to pageidavo dauguma studentų. Trečia, nuolat buvo pabrėžiamas auditorinės veiklos ir užduočių atlikimo grįžtamasis ryšys (ryšys tarp studentų ir dėstytojo).

Išvados

Remiantis tyrimo rezultatais nustatyta, kad studentai realiai vertina užsienio kalbos užduočių atlikimą. Apklausa apie studentų pasiekimus yra svarbi kalbos tobulinimo dalis.

Statistiniai koreliacijos koeficiento ρ skaičiavimai rodo, kad tarp produktyvių (kalbėjimas ir rašymas) ir receptyvių (klausymas ir skaitymas) įgūdžių yra tiesioginis ryšys. Dėstytojų vertinimo statistinis duomenų apdorojimas pagal Linkerto skalę rodo didelius vidurkių dydžius ir priimtina standartinių nuokrypių sklaidą. Dėstytojų vertinimas skatina dėstytojus tobulėti bei gali pagerinti mokymą.

Tyrinėjimo rezultatai reikšmingi tuo, kad atkreipia dėmesį į užsienio kalbos mokymo(-si) savianalizės ir vertinimo klausimus. Savianalizė skatina besimokančiuosius asmenis galvoti apie savo pažangą, apie žinių tobulinimo būdus, t. y. skatina gerinti mokymosi kokybę.

Literatūros sąrašas

1. Harmer, J. *The Practice of English Language Teaching*. 3rd edition. – Longman: Pearson Education Ltd. 2001.
2. Nunan, D. & Lamb, C. *The Self-Directed Teacher: Managing the Learning Process*. – Cambridge: Cambridge University Press. 1996.
3. Harris, M. and McCann, P. *Assessment*. – London: Heinemann. p. 63-88. 1994.
4. Black, P. and William, D. (1998). *Assessment in Education*. Vol. 5. No 1. Available at http://english.unitechnology.ac.nz/resources/resources/classroom_learning.html (žiūrėta 2006-05-07).
5. Douglas Brown, H. *Language Assessment. Principles of Classroom Practices*. – Longman: Pearson Education Ltd. 2004.
6. Gebhard, J. G. & Oprandy, R. *Language Teaching Awareness: A Guide to Exploring Beliefs and Practices*. – Cambridge University Press. 1999.

7. Dornyei, Z. Questionnaires in Second Languages: Research, Construction, Administration, and Processing. – USA: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers. 2003.
8. Bachman, L. F. (2005). Statistical Analyses for Language Assessment. Series Editos J. Charles Alderson & Lyle F. Bachman. – Cambridge University Press.
9. Kavaliauskienė, G. *Proficiency in Reading // Filologija*. Nr. 12. – Vilnius: VGTU. Technika. P. 128–137. 2004.
10. Kavaliauskienė, G. *Role of Self-Assessment in Developing Learner Autonomy // Tiltai*. Nr. 19. Klaipėdos universiteto leidinys: mokslo darbai. P. 73–77. 2004.

ROLE OF SELF-ASSESSMENT AND EVALUATION IN TEACHING / LEARNING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES

Summary

The central factors in the overall quality of teaching and learning are learner self-assessment of progress and accomplishments, and evaluation of learning outcomes and teaching quality.

This paper addresses research into learner self-assessment of language skills and language knowledge, formal evaluation of learner performance in English for Specific Purposes, teacher self-evaluation and evaluation of teaching by learners, and the issue of monitoring learner progress. The possible implications of findings for learner / teacher development are discussed.

Priedas

1 anketa

Pažymėkite pažymį, kuriuo vertinate savo anglų kalbos įgūdžius ir gebėjimus.

1. Skaitymas: a) puikiai, b) labai gerai, c) gerai, d) vidutiniškai, e) patenkinamai, f) silpnai.
2. Rašymas: a) puikiai, b) labai gerai, c) gerai, d) vidutiniškai, e) patenkinamai, f) silpnai.
3. Klausymas: a) puikiai, b) labai gerai, c) gerai, d) vidutiniškai, e) patenkinamai, f) silpnai.
4. Kalbėjimas: a) puikiai, b) labai gerai, c) gerai, d) vidutiniškai, e) patenkinamai, f) silpnai.
5. Vertimas iš anglų kalbos į lietuvių kalbą: a) puikiai, b) labai gerai, c) gerai, d) vidutiniškai, e) patenkinamai, f) silpnai.
6. Vertimas iš lietuvių kalbos į anglų kalbą: a) puikiai, b) labai gerai, c) gerai, d) vidutiniškai, e) patenkinamai, f) silpnai.

2 anketa

Naudodamiesi 5 balų skale, pažymėkite, kaip vertinate dėstymą.

1. Dėstymas buvo geras: 1 – visiškai nesutinku, 2 – nesutinku, 3 – abejoju, 4 – sutinku, 5 – visiškai sutinku.
2. Tikslai buvo aiškūs: 1 – visiškai nesutinku, 2 – nesutinku, 3 – abejoju, 4 – sutinku, 5 – visiškai sutinku.
3. Formalus vertinimas buvo tinkamas: 1 – visiškai nesutinku, 2 – nesutinku, 3 – abejoju, 4 – sutinku, 5 – visiškai sutinku.
4. Darbo krūvis buvo tinkamas: 1 – visiškai nesutinku, 2 – nesutinku, 3 – abejoju, 4 – sutinku, 5 – visiškai sutinku.
5. Bendras pasitenkinimas geras: 1 – visiškai nesutinku, 2 – nesutinku, 3 – abejoju, 4 – sutinku, 5 – visiškai sutinku.

SPECIALYBĖS KALBA: NAUJI STUDENTŲ KALBOS VARTOJIMO ASPEKTAI KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETO PANEVĖŽIO INSTITUTE

LT

Dalija Kemeklienė

*Kauno technologijos universiteto
Panevėžio instituto Kalbų centras
Klaipėdos g. 1, LT-35209 Panevėžys
tel. (8 45) 59 6259, el. paštas kalbcppf@midi.ppf.ktu.lt*

Temos aktualumas. Didėjantis verslo ir technikos terminijos vartojimo aktualumas, jų sąveika su anglų kalba rodo, kad reikia ištirti ir įvertinti, kaip universiteto studentai šiandien vertina naują specialybės kalbos programą.

Darbo tikslas – parodyti bendruosius ir skirtingus specialybės kalbos vertinimo kriterijus KTU Panevėžio instituto Vadybos ir administravimo ir Technologijų fakultetų dieniniame bei vakariniame skyriuose.

Tyrimo uždaviniai:

1. Teoriškai aptarti naują studentų požiūrį į specialybės kalbos programą.
2. Ištirti, kaip studentai vertina naują specialybės kalbos vartojimo poreikį.

Darbo metodai: sociolingvistinės apklausos anketų analizė, gautų atlikus tyrimą Kauno technologijos universiteto Panevėžio instituto Vadybos ir administravimo ir technologijų fakultetų dieniniame ir vakariniame skyriuose.

Specialybės kalbos programos pagrindas – studentų profesiniai poreikiai ir kalbos funkcijos. Šiuolaikinėje Vakarų kalbotyroje pagal vartojimo sritį įprasta tirti kalbą, vartojamą specialioje aplinkoje, ir bendrosios aplinkos kalbą (Valstybinės lietuvių kalbos komisijos rekomendacija dėl Specialybės kalbos programos; 2003 m. rugsėjo 19 d. Nr. 4).

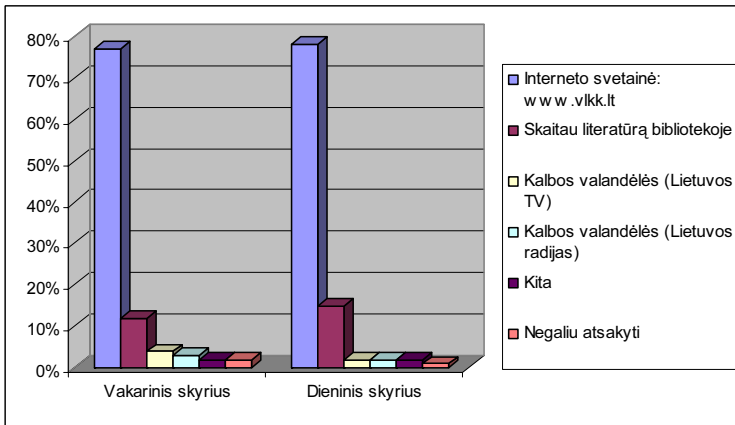
Kalba tarnauja mokslui, menui, doriai. Kalba pereina iš sąmonės, bet, kaip mano filosofai, ji kūno kuriamam, įkūnijama. Mažai tautai, pvz., lietuvių, yra tik vienas kelias – auginti savyje žmoniškumą, kad jis kuo daugiau atsispindėtų kalboje. R. Bytautas teigė, kad „kiekviena tauta turinti savo mąstymo būdą, kuris pasireiškia jos kalboje“. Anot autoriaus, kalba yra esminis tautos atributas.

Sunorminta, taisyklinga bendrinė kalba suteikia taisyklingumo, kalbos kultūros etaloną, kuris leidžia atitinkamai vertinti vartojamą kalbos variantą, kitaip tariant, suvokti ir įsisažmoninti normos egzistavimą. Kalbos norma įeina į kasdieninę kalbos vartoseną.

Aukštoji mokykla – vienas iš pagrindinių kalbos ugdymo šaltinių. Ji turi sudaryti tokią kalbinę aplinką, kurioje studentas ir dėstytojas galėtų sėkmingai plėtoti savo gabumus, lavintų bendruosius komunikacinius gebėjimus ir įgūdžius, siektų tobulėti ir sėkmingai mokyti bei mokytis. Geras gimtosios kalbos mokėjimas užtikrina ir sėkmingas kitų dalykų studijas.

KTU Panevėžio institute buvo atlikta sociolingvistinė apklausa, kuria norėta išsiaiškinti, kaip dieninio ir vakarinio skyriaus studentai vertina Valstybinės lietuvių kalbos komisijos parengtą naują Specialybės kalbos programą, koks jų požiūris į atskirus programos skyrius, į ką, jų manymu, reikėtų kreipti daugiau dėmesio ir kokią konkrečią naudą jiems duoda specialybės kalbos dėstymas universitete.

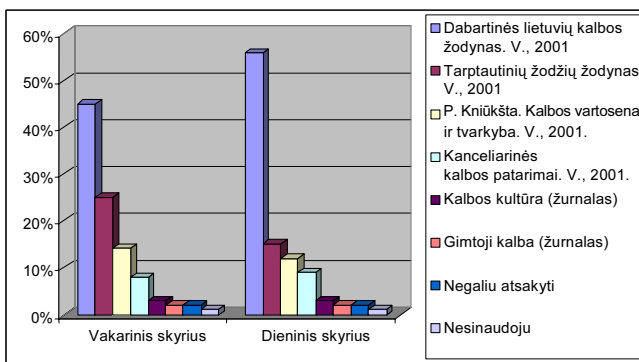
Specialybės kalbos vartojimo poreikis ir sėkmė aukštojoje mokykloje daug priklauso nuo to, ar kiekvienas studentas jaučia norą bei pareigą savarankiškai išsiaiškinti tuos dalykus, kurie dėstomi per specialybės kalbos teorijos paskaitas bei išsamiai gilinamasi per pratybas. Vienas iš pirmųjų klausimų, pateiktų anketoje, buvo: ar jaučiate poreikį papildomai gilintis į klausimus, išdėstytus per paskaitas, jei taip, kur ieškote informacijos? (žr. 1 pav.).

1 pav. Papildomas poreikis gilintis į klausimus, pateiktus per paskaitas

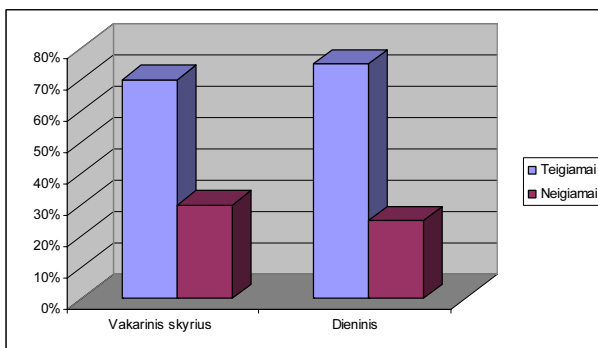
Kalbos kultūra – tai ne tik taisyklingai vartojami žodžiai, jų formos, sintaksinės konstrukcijos, be priekaištų kirčiuojami pasirinktos specialybės terminai. Labai svarbu minties aiškumas, tikslumas, įtaigumas, kalbos ypatybės. Kitas klausimas, kuris buvo pateiktas KTU Panevėžio instituto stu-

dentams: su kokiais norminamaisiais ir metodiniais leidiniais esate susipažinę tobulindami savo kalbą? (žr. 2 pav.)

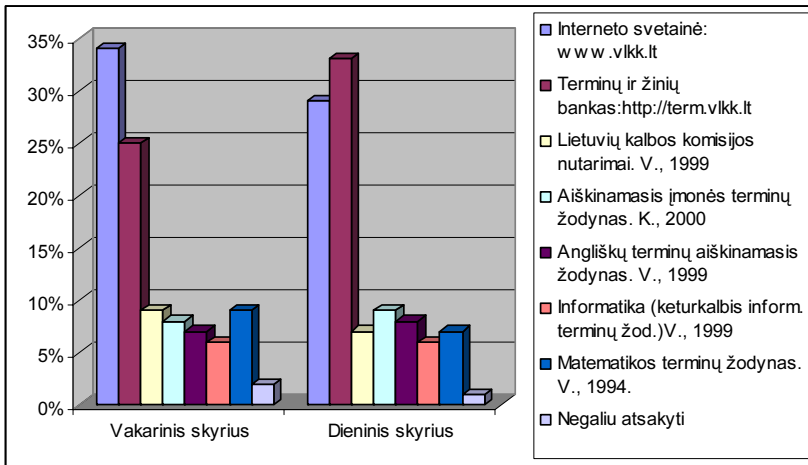
2 pav. Dėstytojų ir studentų dažniausiai vartojami norminamieji leidiniai tobulinant kalbą

Kalba – dvasinės saviraiškos priemonė, individualumo ženklas, todėl labai svarbu sudaryti studentui sąlygas atsiskleisti, kitiems parodyti savo dvasios unikalumą. Būsimiesiems verslininkams, vadybininkams, administracijos darbuotojams, inžinieriams reikia bent minimaliai nutuokti ir apie iškalbos meną. Manome, kad Valstybinės lietuvių kalbos komisijos naujoje specialybės kalbos programoje nemažai vietos buvo paskirta ir viešojo kalbėjimo pagrindiniams reikalavimams, principams ir viešųjų kalbų tipams. Todėl anketoje ir buvo pateiktas klausimas: kaip vertinate specialybės kalbos programos skyriaus „Viešasis kalbėjimas“ turinį? (žr. 3 pav.)

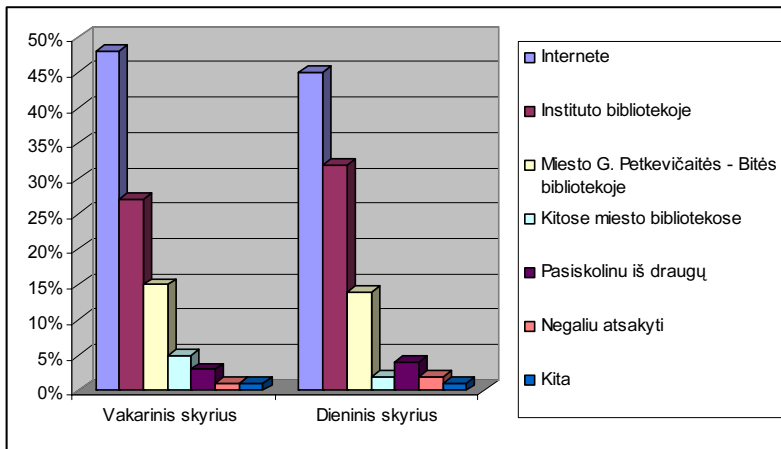
3 pav. Specialybės kalbos programos skyriaus „Viešasis kalbėjimas“ studentų vertinimas

Aukštosios mokyklos tikslas – ne tik perteikti studentui reikalingas ir prieinamas mokslo kalbos žinias, ne tik išmokyti jomis pasinaudoti, bet ir ugdyti poreikį pačiam trūkstantų žinių ieškoti, nuolatos gilintis į pasirinktos specialybės terminijos vartojimo pokyčius, jų motyvaciją. Būsimas inžinierius ar vadybininkas turi mokėti gerai sukirčiuoti pagrindinius pasirinktos specialybės terminus ir žinoti tikslią jų reikšmę. Norint išsiaiškinti, kaip studentai yra susipažinę su specialybės kalbos programos skyriaus medžiaga „Mokslo kalba“, buvo pateiktas klausimas: kur ieškote papildomų atsakymų į klausimus, susijusius su mokslo kalbos dėstymo turiniu? (žr. 4 pav.)

4 pav. Mokslo kalbos dėstymo turinio išplėstinė paieška

Tinkamas yra tik toks mokymas, kuris yra kiekvienam prieinamas ir teikia vilčių išmokti, t. y. pasiekti gerų rezultatų. Mokydamiesi rašybos ir skyrybos, gero stiliaus loginių ir kalbinių reikalavimų (tikslumo, aiškumo, nuoseklumo, neutralumo, taisyklingumo ir kt.) studentai prisimena mokykloje išmoktas pagrindines taisykles ir principus. Ne paslaptis, kad ypač vakarinio skyriaus studentai visus šiuos dalykus jau buvo gerokai pamiršę. Jiems ypač aktualu lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos naujovės ir kai kurie pakeitimai. Kitas anketoje pateiktas klausimas buvo: ar jaučiate poreikį tobulinti savo rašybą ir skyrybą bei gilintis į išsamesnes pastarųjų studijas, kur tai darote? (žr. 5 pav.)

5 pav. Studentų poreikis tobulinti rašybą ir skyrybą

Išvados

1. KTU Panevėžio instituto vakarinio ir dieninio skyriaus studentų kalbos kultūros žinios nėra pakankamos (kaip parodė anketinės apklausos duomenų analizė). Ypač vakarinio skyriaus studentai.

2. Apklausa parodė, jog geriau pasirengę studijuoti aukštojoje mokykloje ateina ką tik baigę bendrojo lavinimo mokyklas studentai. Jie nurodo didesnę poreikį tobulinti savo kalbos kultūrą.

3. Įdomu pastebėti, kad nors ir bendrasis kalbos kultūros žinių didesnis poreikis yra dieniniame skyriuje, tačiau būtent vakarinio skyriaus studentai nurodo, jog jiems trūksta viešojo kalbėjimo pagrindų ir su dideliu susidomėjimu, atsakingai, išradingai bei savarankiškai rengė viešąsias kalbas.

4. Didesnę dėmesį reikėtų skirti rašytinės kalbos ugdymui. Tiek dieninio, tiek vakarinio skyriaus studentams reikėtų išsiugdyti požiūrį, kad gimtosios kalbos reikia mokytis visą gyvenimą, kad esame atsakingi už savo kalbos išsaugojimą; žadinti norą patiems rūpintis savo sakytinės ir rašytinės kalbos kultūra.

Literatūros sąrašas

1. Bielinienė, J. Iškalbos menas. – Vilnius, 2000.
2. Koženiauskiene, R. Retorika: iškalbos stilistika. – Vilnius, 2001.
3. Laužickas, J. Aplinka ir žmogus. – Kaunas, 1993.
4. Lietuvių kalbos komisijos rekomendacija dėl specialybės kalbos programos. – Vilnius, 2003.
5. Žilinskas, P. Patarimai rengiantiems rašto darbus. – Vilnius, 2003.

PROFESSIONAL LANGUAGE: NEW ASPECTS OF ITS USAGE AMONG THE STUDENTS OF KTU PANEVĖŽYS INSTITUTE

Summary

University is one of the main language upbringing sources. It should create such linguistic environment in which a student as well as a teacher could successfully develop their capabilities, improve communication abilities and seek for successful learning and teaching.

Sociolinguistic survey was done in KTU Panevezys Institute to find out what students think about new professional program prepared by State Commission of the Lithuanian Language, what is their opinion about the particular parts of it, what must be improved and changed in it and what is the main usefulness of the mentioned program.

DAIKTAVARDŽIŲ DEMINUTYVŲ EUFEMIJA ADVOKATŲ KALBOSE

Regina Koženiauskienė

*Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5, LT-01122 Vilnius
tel. (8 5) 268 7212, el. paštas Regina.Kozeniauskiene@ff.vu.lt*

Deminutyvų vartoseną ir advokatų kalbos stilius

Oficiali dalykinė teisininko kalba ir stilistiškai konotuoti eufeminiai deminutyvai (mažybiniai maloniniai daiktavardžiai), rodantys intymius kalbėtojo jausmus, šiltumą, švelnumą, emociingumą, tam tikrą familiarumą, subjektyvumą, būdingi tautosakai, buitiniam arba meniniam stiliui, – sunkiai suderinami dalykai. Stilistiniu požiūriu deminutyvai „ryškiai riboti, jie yra antriniai, emociniai daiktų pavadinimai“ (žr. Paulauskienė, 2006, p. 29).

Vis dėlto advokatų kalbose deminutyvai nėra ryškiai riboti. Šiuo požiūriu advokato kalba gerokai skiriasi nuo teisėjo ir nuo prokuroro kalbos stiliaus. Daugelis advokatų kalbų turi ryškių publicistinio stiliaus bruožų, pasižymi daugeliu šio stiliaus ypatumų (apie tai plačiau žr. Juridinių kalbų stiliaus kultūra / Koženiauskienė, 2005, p. 221–247). Joms būdinga didesnė ekspresija ir emocijų raiška, laisvesnis įvairių leksikos sluoksnių pasirinkimas, nes advokato tikslas – įtikinti teisėjus, nuteikti juos, sukelti etinius ir estetinius jausmus, paveikti psichologiškai ir galop pelnyti palankų jų sprendimą. Advokatų kalbose susipina dvi funkcijos: aktualios informacijos perdavimo ir poveikio – kaip ir publicistinio stiliaus tekstuose. Advokatas savo kalboje turi įrodinėti ir įtikinėti teisinėmis priemonėmis, remtis faktais, loginiais argumentais, bet jam nedraudžiama tuos faktus aprengti retoriniu ir psichologiniu drabužiu ir pritaikyti siekiamam tikslui. Tai pripažįsta ir teisės psichologai: „Psichologinio poveikio būdu vadinama tai, kas daroma siekiant pakeisti kito žmogaus elgesį [...] Akivaizdžiausiai psichologinio poveikio metodai taikomi advokatų ir kaltintųjų kalbose. Jų teisinis statusas numato, kad jie turi „įtikinti“ teismą“ (žr. Justickis 2003, p. 257; 259). Advokatas siekia įtikinti teisinėmis priemonėmis, o įkalbėti psichologinėmis (retorinėmis) priemonėmis. Pagal R. Alexy, įtikinėjimas susijęs su galiojančiais, o įkalbinėjimas – su efektyviais, arba veiksmingais, argumentais“ (Alexy, 2005, p. 184–185). Tuo tarpu Perelmanas teigia, kad „sunku griežtai atskirti įkalbinėjimą nuo įtikinėjimo ir kad efektyvumas ir galiojimas gali keistis vietomis“ (ten pat).

Šio pranešimo tikslas – atskleisti šiuolaikinės eufemijos sampratą: ji atitinka pažodinį graikiško žodžio *euphemein* vertimą – gerai, geriau negu yra tikrovėje, kalbėti, pagražinti žodį, tačiau skiriasi nuo tradiciškai apibrėžiamo eufemizmo. Pranešimu siekiama parodyti, kad nemažos dalies daiktavardžių deminutyvų vartoseną advokatų kalbose gali būti skiriama šiuolaikiškai suprantamai eufemijos sričiai.

Pranešimas naujas tuo, kad apie tokio pobūdžio eufemizmus kalbama pirmą kartą. Vartodamas deminutyvus, kaip stilistinę retorinę priemonę, advokatas siekia padaryti įspūdį, sukelti tokias teisėjo mintis, tokius jausmus, kurie paskatintų jį pasielgti, kaip to siekia adresantas.

Analizei pasirinkti eufeminiai deminutyvai, kaip teigiamo emocinio vertinimo priemonė, keturiose Lietuvoje išleistose advokatų viešųjų kalbų knygoje (žr. šaltinių sąrašą) gana gausūs. Iš viso rasta per šimtą daiktavardžių deminutyvų. Didesnė jų dalis yra eufeminiai. Palyginimui galima pasakyti, kad prokurorų, valstybinių kaltintojų kalbose eufeminių deminutyvų (melioratyvų) nepasitaikė. Aptiktas vienas deminutyvas, bet ir šis atlieka neigiamo emocinio vertinimo funkciją, pavartotas netiesiogine reikšme ironizuojamąja menkinamąja (pejoratyvine) reikšme. Taigi šis deminutyvas yra ne eufeminio, bet disfeminio pobūdžio:

Tokiomis priemonėmis gaudamas kreditą, R. Žebrauskas neabejotinai įvykdė nusikaltimą, numatytą LR BK 274 str. 3 d. Manau, vien šių teisiamojo veiksmų visiškai pakanka kvalifikuoti nusikalstamą veiką pagal mano minėtą straipsnį ir nekreipti dėmesio į tai, ar R. Ž. „pasakėlės“ apie Azerbaidžano naftą bent kiek atitinka tikrovę (VKK, 1998, p. 100).

O štai to paties daiktavardžio deminutyvas (taip pat malonine, tik kita priesaga), bet jau aiškiai eufeminis, pavartotas tiesiogine reikšme advokato kalboje:

*Pagalvokime kiekvienas, ką labiausiai prisimename iš vaikystės: kas sekė **pasakaite**, sulopė **drabužėlį**, kas slaugė ligos **patalėly**? (AKT, 1991, p. 201).*

Šiame sakinyje iškalbingai kreipdamasis retoriniu klausimu (tai taip pat nėra draudžiama) advokatas kuria tiesioginį dialogą su teismo proceso dalyviais, o trimis eufeminiais deminutyvais *pasakaite*, *drabužėlį*, *patalėly* iš eilės slapta „įkalbinėja“, daro poveikį teisėjo sielai, valdo jo reakciją, siekdamas sušvelninti sprendimą.

Svarbu pabrėžti, kad eufeminis deminutyvas advokato kalboje yra slapto poveikio ginklas. A. Burgess 1985 m. įvedė „euglots“ terminą, jis skiriamas slaptam maskuojamajam eufeminiam žodynui ir reiškia, kad tai tokia leksika, kuri daro įtaką tam tikrų socialinių grupių nuomonei, padeda „įkalbėti“ adresatą, formuoti jo požiūrį ir veda į *rosaroten Weltsicht*, t. y. į „rožinį pasaulį“ (IRŽ, 1996, p. 8).

Advokato kalboje toks nežymus „rožinio pasaulio“ kūrimas yra legalus, kitaip sakant, nėra draudžiamas, jeigu kalbėtojas nenukrypsta nuo teisinio bylos nagrinėjimo.

Tradicinė eufemizmų samprata

Tradiciškai eufemizmai siejami su visuomenės tabu (pagal H. Lausbergą, eufemizmai – *tabu uždraustų žodžių pakaitas*) ir apibrėžiami kaip „švelninamieji, neutralesni žodžiai ir pasakymai, etikos sumetimais pavartoti vietoj vulgarizmų, šiurkštesnių ar šiaip nemalonių, galinčių įžeisti pašnekovą, žodžių“ (LKE 1999, p. 188). Teismų kalbose advokatai etikos sumetimais taip pat vartoja tokio tipo eufemizmų: dažniausiai vietoj tiesaus tikrojo daikto pavadinimo *meilužis (ė), sugyventinis(ė) ar sugulovas(ė)* sako *gyvenimo draugas(ė)*, vietoj *paleistuvė, kekšė ar prostitutė* – *gatvės mergina, seniausios profesijos atstovė, dama, palydovė*. Visiems proceso dalyviams būna aišku, kas turima galvoje, kad tai tas pats reiškinys, asmuo ar daiktas, tik eufeminiu pakaitu vadinamas. „Gera žinoma, kad ne viską galima sakyti, kad nevalia kalbėti apie viską bet kokiomis aplinkybėmis ir kad galiausiai ne kiekvienas gali kalbėti kas tik šauna į galvą. Objekto tabu, aplinkybės ritualas, privilegijuota arba išimtinė kalbančio subjekto teisė – šie trys draudimų tipai [...] formuoja nuolatos kintantį sietą (Foucault, 1998, p. 7). Taigi tradicinė eufemizmų samprata remiasi nusistovėjusiomis visuomenės etikos ir etiketo taisyklėmis, religijos draudimu, tam tikrais prietaisais, seksualinės ar fiziologinės srities žodžių dėl drovumo, gėdos ar pasibjaurėjimo, dėl fizinių ar dvasinių trūkumų vengimu. Taip sakoma bendru visuomenės narių susitarimu, pavyzdžiui, visiems aišku, ką reiškia pasakymas *eiti į gerą vietelę* arba reklamoje – *sparneliai*. Jeigu teisme žiaurus banditas pavadinamas *Dievo avinėliu*, tai jau ironiškas eufeminis deminutyvas (antifrazė: sakoma priešingai negu yra iš tiesų). Šis pavyzdys taip pat priklauso tradicinių eufemizmų sampratai.

Tokius tradicinius eufemizmus iš tabu srities vokiečių retorikos tyrėjai vadina *Verhüllende*, t. y. *pridengiamaisiais*. Švelnesniu, kitokiu žodžiu ar pasakymu pridengiama tai, kas garsiai neištariama viešumoje, nors visi žino, kas turima galvoje. Tokie eufemizmai priklauso nuo plačiai visuomenėje įsitvirtinusių įpročių ir normų, nuo auklėjimo: kaip savotiška reakcija į tabu, esantį giliai pasąmonėje. *Pridengiamaisiais* visuomenėje įsitvirtinusiems eufemizmais pati visuomenė daro draudžiamąjį pobūdžio įtaką ar spaudimą kiekvienam savo nariui, ir visuomenės narys kalbėdamas nesąmoningai paklūsta tam reikalavimui.

Maskuojamųjų eufemizmų slaptumo kodas

Šiame pranešime aptariami, juridinėje retorikoje vartojami deminutyvai, kaip teigiamo „subjektyvaus vertinimo ar ekspresiniai-emociniai dariniai“ (DLKG 1997, p. 87) nėra iš tabu srities ir neatitinka tradicinio apibrėžimo. Jais slaptai (neakivaizdžiai) apeliuojama į teisėjų ir kitų proceso dalyvių emocijas, kurios dėl tokio slaptumo negali būti sąmoningai kontroliuojamos. Šis slaptumo kodas deminutyvų vartoseną ir sieja su tais eufemizmais, kurie

aptariamais XX–XXI a. retorikos specialistų ir kuriuos vokiečių retorikos tyrėjai vadina *Verschleiernde* – t. y. *maskuojamaisiais*. Maskavimas čia suprantamas kaip tikrųjų advokato ketinimų ir veiksmų slėpimas. Aptariamieji daiktavardžių deminutyvai padaromi „iš tų pačių žodžių ir žymi tą patį ar bent tos pačios rūšies dalyką kaip ir pamatinis žodis“ (LKE 1999, p. 130), be to, beveik visi vartojami tiesiogine reikšme: *balđai* – *balđeliai*; *karstas* – *karstelis*, *turtas* – *turtelis*, *našlaitis* – *našlaitėlis*; *širdis* – *širdelė*; *ranka* – *rankutė*, *koja* – *kojelė*, *Jonas* – *Jonukas*, *Aušra* – *Aušrelė*, *rykštė* – *rykštelė*, *vaikas* – *vaikutis*, *sūnus* – *sūnelis*, *motina*, *mama* – *mamytė*, *motulė*, *tėvas* – *tėvelis*, *tėvukas*, *senis* – *senučiukas*, *dukra* – *dukrytė*, *dukrelė*. Dažniausiai tai mažiaviniai maloniniai daiktavardžiai, kuriais pavadinamas ginamasis ir apibūdinama jam artima aplinka, tos aplinkos asmenys ar daiktai arba visa tai, kas vyksta toje aplinkoje.

Esminis skirtumas nuo *pridengiamųjų* yra tas, kad *maskuojamaisiais* eufemizmais jau ne visuomenė daro įtaką kalbėtojui, o pats kalbėtojas, slėpdamas tikruosius savo tikslus, ją nežymiai daro visuomenei – klausytojams, skaitytojams, apskritai adresatui. Teisme – proceso dalyviams, ypač teisėjams (pavyzdžių bus pateikta toliau), reklamoje – vartotojams, politikoje – rinkėjams. Visais atvejais tikrieji neutralūs daiktų vardai ne pridengiami kitais žodžiais, o kalbančiojo ar ginamojo motyvų naudai maskuojami, t. y. slepiami po peršviečiamu maloninių priesagų šydu. „Motyvas – tai elgesio varomoji jėga. Dar daugiau, tai sąmoninga, suvokta elgesio varomoji jėga, vedanti asmenį prie tikslo – prie rezultato, kurio kaltininkas nori ir kurio jis siekia“, – sako advokatas vienoje baudžiamojoje byloje (žr. AKT, 1984, p. 96). Tuos advokato žodžius galima taikyti ir jam pačiam.

Maskuojamieji eufemizmai siejami su nevisiška tiesa, apsimetimu, manipuliavimu, netgi melu (tarkim, prekybos reklamoje visiems gerai žinomas tokios eufemijos reiškinys – *tik 9,99 lt.*). Tomis pačiomis retorinėmis priemonėmis gali būti reiškiama ir *pridengiamieji*, ir *maskuojamieji* eufemizmai, ir tik kontekstas gali pasakyti, ar tuo eufemizmu laikomasi visuomenėje nustatytų etikos ar etiketo normų, ar, atvirkščiai, kalbėtojas daro psichologinį spaudimą visuomenei, šiuo atveju – klausytojams.

*Ieškovo ir jos vaiką dažniausiai prižiūri jos motina. Jei savam vaikui nelieka laiko, ar užteks svetimam? Tad geri sutuoktinių norai globoti, auklėti Gintarą gali pasilikti tik norais. Gintaras tikriausiai būtų atiduotas auklėti pamotės motinai. Jis būtų antras vaikas šalia mažos **anūkėlės*** (AKT, 1984, p. 22).

Iš viso konteksto matyti, kad deminutyvas *anūkėlė* advokato kalboje pavartotas ne tik todėl, kad mergaitė maža: tokiu maloniniu švelniai šiltu anūkėlės vardu ji pavadinta dar ir todėl, kad ji kraujo ryšiais susijusi vaikaitė, o Gintaras būtų tik senelei primestas auklėti svetimas (iš žento pirmosios santuokos) vaikas. Retoriniu kontrasto ir vos juntamos antitezės *pirmas/antras, savas/svetimas, tikras/netikras* principu advokatas eina savojo tikslo link. Darydamas lengvą psichologinį spaudimą teisėjams, kalbėtojas siekia įtikin-

ti, kad vaikas neturėtų būti atiduotas į naują tėvo šeimą, o liktų pas savo senelę: „vargu ar pajęgtų naujoji senelė parodyti svetimam vaikui tiek dėmesio, kiek jis jautė pas tikrą savo senelę“ (AKT, 1984, p. 22).

Advokatas siekia įtikinti, todėl įrodymus kreipia į bylai reikšmingas aplinkybes, į sąmoningai parinktas detales.

Aš taip pat nematau, kad atsakovė sąmoningai vengia materialinės atsakomybės; jos veiksmai ir elgesys rodo, jog ji nuoširdžiai siekė išsiaiškinti įvykio aplinkybes. Jeigu iš tikrųjų būtų nustatyta nors kruopelytė sūnaus kaltės, ji be jokių išlygų būtų atlyginusi šią žalą (AKT, 1984, p. 57).

Šioje civilinėje byloje dėl dingusio daikto žalos atlyginimo advokatas gina atsakovę ir jos septynmetį sūnų Arturą, ant kurio **galvelės** (ten pat, p. 54) krinta baisus įtarimas, neva šis vaikas pradanginęs ieškovės auksinį žiedą. Gynėjas piešia itin teigiamą vaiko motinos atsakovės N.G. portretą. Iškeldamas atsakovės sąžiningumą, nuoširdumą, advokatas prisimena K. Binkio „Atžalyno“ nekaltai apvagintą veikėją, cituoja Platoną (*ne iš pinigų dorybė atsiranda, bet iš dorybės pinigai ir visi kiti žmonių turtais*), atsakovės dvasinės vertybes supriešina su ieškovės materialinių gėrybių troškimu. Pavartotas deminutyvas su dviguba malonine priesaga (-el + -ytė) *nors kruopelytė* dvigubai pagražina atsakovės paveikslą. Suprantama, kad, nutapęs tokį skaisčių atsakovės paveikslą, advokatas toliau lengvai veda teismo proceso dalyvius į „rožinį pasaulį“: „... aš tikiu, kad debesys išsisklaidys ir vėl ateis giedra. Vėl kartu kieme žais vaikai, sveikinsis kaimynai, taip pat dosniai spindulius žers birželio saulė, nes auksinis žiedas yra laikinas dalykas, o žmonių dorumas, sąžiningumas ir garbė – amžini“ (AKT, 1984, p. 58).

Kitoje, baudžiamojoje byloje, apibūdindamas įtariamąjį (kaltinamąjį), advokatas taip sistemingai sudėlioja faktus, liudininkų parodymus, paties kaltinamojo prisipažinimus, kad proceso dalyviai girdėdami malonų, mielą ar bent švelniai skambantį, keliantį pasigėrėjimą mažumą, malonumą, naivumą reiškiantį žodį ar net kelis tokius žodžius iš eilės, sunkiai patikės, kad tokių broožų žmogus galėjo padaryti sunkų nusikaltimą. „Istorija įtikinama, jeigu jos veikėjų asmenybės broožai atitinka jų poelgius. Keista, jeigu nužudymą padaro geras, švelnios sielos žmogus. Natūralu, jeigu tą patį nusikaltimą padaro žiaurus sadistas, kuriam nėra nieko švento. Taigi pirmoji istorija (švelnios sielos padarytas nusikaltimas) kelia nepasitikėjimą, o antroji atrodo gana įtikinama. Todėl atitinkamas veikėjų apibūdinimas – svarbus poveikio metodas siekiant suformuoti proceso dalyvių (ypač tų, kurie priima sprendimus) vidinį įsitikinimą, kad ginama versija yra teisinga“ (žr. Justickis 2003, p. 272). Štai kaip tai skamba realioje byloje, kurioje advokatas cituoja nužudytojo motinos žodžius:

Aš netikiu, kad mano sūnų nužudė Jonukas, aš atidžiai ir kantriai klausiau visa, kas čia buvo kalbama, tai padarė ne jis, prokuroras klysta (AKT 1991, p. 29).

Tikrinio daiktavardžio deminutyvas šioje byloje tikrai nėra teisinio-procesinio įrodinėjimo dalykas, bet įtikinti padeda ne mažiau ir gali turėti

psichologinį poveikį teisėjams: teismo narių, klausančių advokato kalbos, vaizduotėje *Jonukas* tikrai neiškils kaip amoralus, žiaurus, galintis nužudyti žmogų asmuo: maloninė vardo forma (ir dar iš cituojamų nužudytojo motinos lūpų!), neatitinka tokio pobūdžio bylos „veikėjo“ žudiko stereotipo. *Jonukas* gali būti tik geras žmogus. „Gera“ vartojimas susijęs su tam tikrų savybių buvimu. Asmuo, ką nors įvardijantis kaip gerą, kartu pasako, kad tas kas nors atitinka tam tikrą standartą, tam tikrus kriterijus“ (Alexy, 2005, p. 77). Advokatas pasinaudojo psichologinio poveikio mechanizmu, sąmoningai parinko šiuos, o ne kitus aukos motinos žodžius, sukūrė palankų ginamojo paveikslą, sudaręs tokį įspūdį, padidino tikimybę teisėjams nė akimirksniai nesuabejoti kaltinamojo dorumu.

Advokatas žino, kaip patarti klientui, tuo labiau jis žino, kad pačiam kalbėti reikia taip, jog teismas patikėtų. „Galima manyti, kad dabartiniai advokatai duoda tuos pačius patarimus klientams kaip ir prieš 1000 metų, o nusikaltėliai stengiasi tais pačiais būdais padaryti gerą įspūdį teisėjui. Dalis tų metodų gana panašūs (iš esmės tie patys) kaip ir kitose žmogaus veiklos srityse. Prekeivis, mokytojas ar politikas stebėdamas, kaip veikia advokatas ar tardytojas, sako: „O, pažįstami būdai!“ (Justickis, 2003, p. 261).

Maskuojamiesiems eufemizmas skirtini ne tik deminutyvai, bet ir daugybė tų retorinių priemonių, kuriomis pasakoma šiek tiek gražiau, geriau, švelniau, daugiau ar mažiau negu yra tikrovėje, siekiant tam tikrų sąmoningai užsibrėžtų tikslų, darant poveikį adresatui. Tokie eufemizmai kartais ribojasi su tropais, yra tam tikras jų tipas, litotės, perifrazės, metaforos, nutylėjimo, emfazės porūšis. Apie tai rašo Ž. Diubua: „Eufemizmo forma gali varijuoti, kurti litotę arba hiperbolę. Eufemizmas ribojasi ir su ironija, kai substitucija yra neigiamo pobūdžio... Eufemizmas gali pranešti daugiau ir mažiau, lyginant su objektyviu pasakymu, bet dažniausiai jis praneša tuo pačiu metu ir daugiau, ir mažiau... (Diubua, 1986, p. 248; 252). Mūsų aptariamieji deminutyvai nėra tropų porūšis, nes vartojami tiesiogine reikšme, tačiau jų retorinis poveikis panašus kaip ir tropų. Šiame pranešime apžvelgti tik teigiamo pobūdžio eufeminiai daiktavardžių deminutyvai. Kitos eufeminio pobūdžio retorinės psichologinio poveikio priemonės galėtų būti atskiro pranešimo objektas.

Išvados

Tradiciniais visuomenėje įsitvirtinusiems eufemizmais (pranešime jie vadinami *pridengiamaisiais*) pati visuomenė daro draudžiamąjį pobūdžio įtaką ar psichologinį spaudimą kiekvienam savo nariui, ir kalbėtojas nesąmoningai paklūsta tam reikalavimui. Šie eufemizmai visada kuriami kitais žodžiais, įvairiomis perifrazėmis, dažniausiai yra perkeltinės reikšmės, taigi sietini su įvairiais tropais ir figūromis.

Aptartieji advokatų kalbose vartojami daiktavardžių deminutyvai, turintys teigiamą emocinį poveikį proceso dalyviams, skirtini ne *pridengiamųjų*, o

maskuojamųjų eufemizmų sričiai. Skirtingai nei *pridendiamieji* eufemizmai, šie padaromi iš tų pačių žodžių su maloninėmis mažiškinėmis priesagomis ir dažniausiai vartojami tiesiogine reikšme.

Maskuojamaisiais eufemizmais ne visuomenė daro įtaką kalbėtojui, o pats kalbėtojas, slėpdamas tikruosius savo tikslus, ją nežymiai daro visuomenei – adresatui (klausytojams arba skaitytojams). Advokatai maskuojamaisiais eufemizmais nežymiai slapta „įkalbinėja“ ir šitokiu būdu apeliuoja į teisėjų jausmus.

Retorika gerokai laisvesnė už objektyvią teisę, pripažįstančią tik faktų kalbą, todėl kad oratoriaus menas kuriamas kaip leistina priemonė tikslams pasiekti. Eufeminiai daiktavardžių deminutyvai yra viena iš tų legalių priemonių.

Šaltinių sąrašas

RAKT 1998 – Rinktinės advokatų kalbos teisme. Sudarytojas V. Zabiela. – Vilnius: Justitia, 1998.

AKT 1991 – Advokatų kalbos teisme. Sudarytojas V. Zabiela. – Vilnius: Mintis, 1991.

AKT 1984 – Advokatų kalbos teisme: Tėvų ir vaikų klystkeliu apmąstant. Sudarytojas K. Lipeika. – Vilnius: Mintis, 1984.

AKT 1978 – Advokatų kalbos teisme. Sudarytojas K. Lipeika, V. Zabiela. – Vilnius: Mintis, 1978.

VKK 1998 – Atsakomybė už finansinius nusikaltimus. Valstybinių kaltintųjų kalbos. Metodiniai raštai. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. – Vilnius, 1998.

Literatūros sąrašas

1. Alexy. Teisinio argumentavimo teorija. Mokymas apie racionalų diskursą, arba teisinio nepagrindimo teorija. – Vilnius: Teisinės informacijos centras,
2. DLKG 1997 – Dabartinės lietuvių kalbos gramatika. Trečiasis pataisytas leidimas. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. – Vilnius, 1997.
3. Diubua 1986 – Diubua, Ž. Obščiaja ritorika (Bendroji retorika). Rusų vertimas iš prancūzų kalbos. – Moskva: Progress, 1986.
4. Foucault 1998 – Foucault, M. Diskurso tvarka. – Vilnius: Baltos lankos, 1998.
5. IRŽ 1996 – Eufemismus / Historisches Wörterbuch der Rhetorik. Herausgegeben von Gert Ueding. Max Niemeyer Verlag. – Tübingen. Band. 3, 1996, s. 1–10.
6. Justickis 2003 – Justickis, V. Bendroji ir teisės psichologija. – Vilnius, Justitia, 2003.
7. Koženiauskienė 2005 – Koženiauskienė, R. Juridinė retorika. – Vilnius: Juridinės informacijos centras, 2005.
8. Lausberg 1990 – Lausberg, H. Elemente der literarischen Rhetorik, 10 Auflage. – München, 1990.
9. LKE 1999 – Lietuvių kalbos enciklopedija. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų institutas, 1999.
10. Paulauskienė 2006 – Paulauskienė, A. Lietuvių kalbos morfologijos pagrindai. – Kaunas: Technologija, 2006.

EUPHEMIA OF DIMINUTIVE NOUNS IN LAWYERS' SPEECHES

Summary

By using traditionally established euphemisms (in this presentation they are referred to as *shielding* euphemisms) the society itself is making an influence or pressure of a prohibitive nature on its every member, and the speaker subconsciously submits to this demand. These euphemisms that are always created using other words, paraphrases, usually have a figurative meaning; therefore they can be associated with various tropes and figures.

The discussed diminutive nouns with a positive emotional impact on the participants of the process used in lawyers' speeches are attributable not to the area of *shielding*, but to *disguising* euphemisms. In contrast to *shielding* euphemisms, these euphemisms are made from the same words with hypocoristic diminutive suffixes and are usually used in the literal meaning.

It is not the society that influences the speaker by *disguising* euphemisms, but the speaker himself by hiding his real aims slightly influences the society – the addressee. By using these euphemisms the lawyer is creating a „dream world“ and inconspicuously, secretly appealing to the judges' feelings.

This inconspicuous creation of the “dream world“ in the lawyer's speech is legitimate, in other words, it is not prohibited, if the speaker does not digress from the hearing of the case. Through euphemistic diminutive nouns the lawyer influences the judge's soul, manages his reaction in order to mollify the judgement.

Rhetoric is much freer than the objective law which recognises only the language of facts because the art of the lawyer orator is created as a legitimate means in order to achieve aims. Euphemistic diminutive nouns are one of these means.

KONSTRUKTYVISTINIO POŽIŪRIO ATSPINDYS KALBŲ MOKYME(-SI) NAUDOJANT KOMPIUTERĮ

Alvyda Liuolienė
Irena Sagaitienė
Dalija Žuvininkaitė

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 4613, el. paštas ukk@mruni.lt*

Ivadas

Konstruktivizmas, kuris pabrėžia žinių, įsitikinimų bei įgūdžių reikšmę mokymuisi, sukėlė didelį mokytojų susidomėjimą. Šis teorija naujo dalyko mokymąsi suvokia kaip jau seniai išminktų dalykų, naujos informacijos ir pasirengimo mokytis dermę, junginį. Studentai patys renkasi, kaip vertinti naujas idėjas ir kaip jas pritaikyti. Taigi konstruktivistams labai svarbu, kaip mes mokomės, kokias priemones naudojame geresniems rezultatams pasiekti.

Straipsnio tikslai. Straipsnyje siekiama pateikti konstruktivizmo idėjų apžvalgą, kuri susijusi su užsienio kalbų mokymu(-si), paanalizuoti konstruktivistų pratybų specifiką, jų skirtumus nuo tradicinio dėstymo, paaiškinti virtualiosios mokymo(-si) aplinkos sąvoką bei panagrinti užsienio kalbų mokymo(-si) naudojant kompiuterį privalumus.

Straipsnio objektas. Kalbų mokymas(-is) naudojant kompiuterį, remiantis konstruktivistiniu požiūriu.

Metodologija. Straipsnyje naudojamas lingvistinis metodas, padedantis išsiaiškinti tikslas sąvokų reikšmes, įvairių šaltinių analizės metodas, kuriam pritaikomas konstruktivistinis požiūris, susijęs su modernių technologijų panaudojimu pratybų metu, taip pat lyginamasis sinchroninis metodas, gretinantis tradicines pratybas bei kalbų mokymą(-si) naudojant kompiuterį.

Konstruktivistinės mokymo teorijos technologijų vystymosi kontekste

Dabartiniai mokslininkai sutaria dėl kai kurių pagrindinių gero mokymosi bruožų. Pateikti šeši ypatumai rodo, kokios krypties reikėtų laikytis, kad pagerėtų mokymas(-is):

- mokymasis yra aktyvus konstravimo procesas,
- mokymasis yra sukauptų žinių susiejimas,
- mokymasis yra bendradarbiavimas,
- mokymasis yra savitvarka,
- mokymasis turi tikslą,
- mokymasis yra susijęs su kontekstu ir aplinkybėmis.

Besimokantysis čia – tai smalsus, žinių ir tikslo siekiantis individas. Kiekvieno besimokančiojo žinios ir patirtis yra skirtingos, todėl mokymuisi reikalingi skirtingi metodai. Mokytojo funkcija – patarėjas ir bendražygis. Kuo mažiau jis nurodinėja ir valdo, tuo geriau.

Šio amžiaus psichologai iš kognityvinės teorijos išskiria jos pakraipą – konstruktyvizmą. Dėstytojus ir mokomosios medžiagos kūrėjus labai domina konstruktyvistinės mokymo teorijos technologijų vystymosi kontekste. *Konstruktyvizmas* – tai kelių psichologijos ir filosofijos teorijų visuma, apibūdinanti mokymo ir mokymosi procesą. Šią pakraipą formavo mokslininkai: Ž. Piažė (J. Piaget), J. Bruneris (J. Bruner), U. Neiseris (U. Neisser), N. Gudmanas (N. Goodman). Vienas iš konstruktyvizmo teorijos kūrėjų A. von Glaserfeldas 1989 metais rašė: „*Constructivism is a theory of knowledge with roots in philosophy, psychology and cybernetics*“ („Konstruktyvizmas yra mokslinė teorija, kurios šaknys glūdi filosofijoje, psichologijoje ir kibernetikoje“).

Pagrindinis konstruktyvizmo principas – *mokymasis yra efektyvus procesas*. Tokio mokymosi tikslas yra ne perduoti ir gauti informaciją, bet skatinti pačių besimokančiųjų supratimą ir aktyvumą, išmokyti individą susivokti pasaulyje, kuriame jis gyvena, suprasti įvykių esmę, kolektyviai spręsti problemas.

Dažnai konstruktyvusis mokymas(-is) įvardijamas įvairiais terminais: interaktyvusis mokymas(-is), kritiškas įvairių požiūrių vertinimas, netiesinis mokymas(-is), atviroji mokymo aplinka, kolektyvinis darbas, dialogas.

Konstruktyvizmo idėjomis pagrįsta S. Paperto (S. Papert) kompiuterių naudojimo mokymo procese teorija. Jis nagrinėja, kaip turėtų būti mokoma, kokie konstruktyviojo mokymosi privalumai, lygina jį su instruktivizmu.

Kaip atrodo dėstytojo konstruktyvisto pratybos?

Auditorijoje dėstytojas konstruktyvistas iškelia problemas ir prižiūri studentų savarankišką darbą, vadovauja jiems. Tokios pratybos gali nenumaty-

tai pakrypti, nes studentams suteikiama autonomija – atliekant įvairias užduotis savo veiklą nukreipti norima linkme.

Tokiose pratybose:

- skatinama studentų autonomija ir iniciatyva. Pagarba studento nuomonei skatina jo iniciatyvą. Studentai, kurie patys formuluoja klausimus ir paskui analizuoja juos, ieško atsakymų, patys prisiima atsakomybę už savo rezultatus ir patys tampa problemų sprendėjais;
- dėstytojas užduoda klausimus ir skiria pakankamai laiko parengti atsakymus. Mąstymui skirtas laikas didžia dalimi lemia atsakymo sėkmę;
- skatinamas aukštesnio lygio mąstymas. Studentai skatinami jungti ir apibendrinti sąvokas analizuojant, numatant, pagrindžiant ar ginant savo idėjas ir požiūrį;
- studentai įtraukiami į dialogą su dėstytoju ir vieni su kitais. Socialinis bendravimas padeda studentams keistis idėjomis ir jas pagrįsti;
- studentai įtraukiami į veiklą, kuri meta iššūkį hipotezėms ir skatina diskusijas. Dėstytojas suteikia studentams daug progų pasitikrinti hipotezes, ypač grupių diskusijose aptariant konkrečią patirtį;
- studentai naudoja pirminius duomenis, pirminius šaltinius, interaktyvią medžiagą. Konstruktyvistinis požiūris įtraukia studentus į tikras, gyvenimiškas situacijas, o vėliau padeda jiems generuoti abstrakcijas, kurios susieja įvairius reiškinius.

Dėstytojams, kurie iki šiol naudojo tik spausdintą tekstą, reikėtų laiko žengti naujam žingsniui, naudoti kitus šaltinius ir prisitaikyti prie naujo, modernaus mokymo. Pavyzdžiui, užuot nuobodžiai skaitęs studentams apie gyventojų surašymą, dėstytojas prašo studentų ištirti ir interpretuoti surašymo duomenis arba net rekonstruoti savo mažąjį surašymą, surinkti duomenis, juos apdoroti ir interpretuoti. Taigi, konstruktyvistų nuomone, mokymasis yra procesas, kurį turi atlikti pats besimokantysis. Mokymosi proceso metu:

- apdorojama informacija;
- konstruojamos žinios;
- kuriama prasmė.

Svarbiausia pedagogo užduotis yra sukurti mokymosi aplinką, kurioje besimokantieji galėtų aktualizuoti patirtį, žinias ir aktyviai domėtusi pateikiama informacija. Paskaitos, kaip kūrybinio proceso, rezultatų neįmanoma prognozuoti.

Konstruktyvizmui būdinga *perspektyvų ir paradigmų kaita*:

OUT	IN
<i>Instruktyvizmas</i>	<i>Konstruktyvizmas</i>
Mokymosi įstaiga = vieta pamokymams	mokymosi įstaiga = mokymosi laboratorija
izoliuotas faktų žinojimas	savarankiškas žinių suvokimas
kalbos mokymas	kalbos mokymasis
mokytojas = instruktorius	mokytojas = pagalbininkas
tiesinis/monomedialus žinių perteikimas	multimedialus (hipermedialus) žinių įgijimas

Žingsnis link naujų technologijų panaudojimo mokymo(-si) aplinkoje

Kyla klausimas – kaip pasiekti gerų rezultatų mokymo procese, kaip skatinti studentų savarankiškumą, mąstymą, mokyti formuluoti idėjas, abstrahuoti, daryti išvadas? Kaip nuo tradicinio mokymo perteikiant žinias pereiti prie mokymosi, kuris mažiau priklauso nuo dėstytojo?

Tradiciškai studentai iki šiol naudodavosi keliais svarbiais šaltiniais. Kiekvienas studentas turėdavo vadovėlį, žodyną, gramatiką bei pratybų sąsiuvinį ar panašiai. Bet kodėl nepanaudojus kai kurių šiuolaikinių išradimų, pvz., kaip informacinės ir kompiuterinės technologijos? Šiandien jau naudojamės skaitmenine įranga, kuri saugo ir apdoroja skaitmenis. Šiuolaikinis kompiuteris – tipiškas skaitmeninės technologijos pavyzdys, taip pat kompaktinė plokštelė ir DVD diskas. Atliekant bet kurio tipo užduotis (testuojant, kuriant projektus, darant pristatymus, individualias/grupines, klausymo/žiūrėjimo/kalbėjimo, bendradarbiavimo, žaidžiant, atkuriant garsumo/situacijas ir kt.) galima sėkmingai pasinaudoti interneto ištekliais.

Šiuo metu daugybė atliktų tyrinėjimų įrodo, kad technologijos suteikia galimybę geriau įgyvendinti konstruktyvistinius pasiūlymus, o konstruktyvizmas savo ruožtu skatina atsirasti moderniausioms technologijoms. Konstruktyvistų požiūriu, mokymasis yra procesas, kurį turi atlikti pats besimokantis.

Pateiksime vieną tokių tyrinėjimų pavyzdį. 1999 metais profesorius H. Bekeris (H. Becker) iš Kalifornijos universiteto Irvine pradėjo publikuoti savo tyrimo rezultatus. Buvo tiriamas dėstyto, mokymosi ir kompiuterių panaudojimo sąryšis. Tai buvo pirmieji nacionaliniai tyrimai, siekiant iširti, kaip dėstytojai ir studentai naudojami kompiuteriu bei internetu mokymo procese. Rezultatai parodė, kad dėstytojai konstruktyvizmo šalininkai daug dažniau skatina savo studentus naudotis kompiuteriu negu dėstytojai, pripratę prie tradicinių mokymo metodų. Pastarieji neugdė studentų kūrybingumo, mažiau skatino naudotis internetu pirmenybę teikdami stovėjimui prieš klasę ir skaitymui.

Virtualioji mokymosi aplinka (VMA)

Virtualioji mokymosi aplinka skirta organizuoti, tvarkyti ir valdyti mokymąsi kompiuterių tinkluose. Joje būtinai turi būti svarbiausi mokymo komponentai: mokomoji medžiaga (tekstas, paveikslai, animacija, schemas, grafikai), užduotys (trumpos – savikontrolės, didesnės – savarankiškam darbui, kontroliniai testai, anketos), studentų mokymosi proceso ir rezultatų stebėjimas, vertinimas (dienynai, aplankai), studentų ir dėstytojų bendravimas (elektroninis paštas, forumai). Vadinasi, VMA atlieka nemažai funkcijų. Visų virtualiųjų mokymosi aplinkų (jų sukurta keletas šimtų) funkcijos panašios, nes jos visos skirtos mokymuisi, panaudojant kompiuterių tinklus.

Išskiriamos šios bendriausios virtualiųjų mokymosi aplinkų funkcijos:

- *bendravimas* – elektroninis paštas, diskusijų forumai, pokalbiai, garso/vaizdo konferencijos;
- *bendradarbiavimas* – elektroninis paštas, studentų grupių kūrimo ir valdymo priemonės, piešimo drauge priemonė, naršymo drauge priemonė ir kitos;
- *virtotojų* (studentų, dėstytojų, kurso kūrėjų) *registracija*;
- *ugdymo turinio tvarkymas* (kompiuterinių priemonių kompleksas);
- *užduotys* (priemonės joms rengti ir atlikti);
- *studentų mokymasis ir pasiekimų stebėjimas*;
- *aplinkos keitimas*;
- *informacijos apie naudojimąsi virtualiaja mokymosi aplinka teikimas* – žinynas.

Panagrinėsime plačiau šias bendriausios virtualiųjų mokymosi aplinkų funkcijas.

Bendravimo ir bendradarbiavimo priemonės. VMA paprastai turi dvi rūšių bendravimo ir bendradarbiavimo priemones: sinchronines (pvz.: pokalbiai tinkle, demonstravimas, vaizdo konferencijos, skelbimų lenta) ir asinchronines (pvz.: elektroninis paštas, diskusijų forumai, kalendorius, elektroniniai žurnalai).

Studentų ir dėstytojo prisistatymo sritys. Šios priemonės paskirtis – padėti VMA vartotojams pažinti vienas kitą. Jose paprastai galima pateikti pagrindinius duomenis apie save: vardą, pavardę, nuotrauką, gyvenimo aprašymą ir kt.

Vartotojų registracija. Registracija yra svarbus mokymosi proceso tvarkymo komponentas. Ji gali būti susieta su mokyklos informacine sistema ir taip išplečiamos VMA galimybės. Pagal registracijos slaptažodžius (kodus) gali būti pateikiamas įvairus galimybių lygis, pavyzdžiui, skirtingiems vartotojams gali būti pateikiama skirtinga VMA sąsaja ir funkcijos. Dažniausiai registravimo priemonėmis gali naudotis tik VMA administratorius ir dėstytojai. Kartais (paprastai galimas nemokamas registravimasis prie kurso) – ir patys mokiniai.

Ugdymo turinio tvarkymo priemonės. Tai viena svarbiausių VMA sričių, todėl ir priemonių esama nemažai, ir tvarkančiojo didesnės kvalifikacijos reikia. Priemonės skiriamos ugdymo turiniui tvarkyti: kurti, komponuoti ir pateikti jį tekstu, grafika, garsu bei kitomis informacinėmis priemonėmis. Gali būti galimybių kurti atskirus pamokų fragmentus, iš jų sudaryti mokymosi modulius bei kursus.

Užduočių rengimo ir apklausos organizavimo priemonės. Jų paskirtis – palengvinti dėstytojui tikrinti studento įgytas žinias. Dažniausiai virtualiosiose mokymosi aplinkose naudojamos užduočių kūrimo, testų ir apklausų sudarymo bei pateikimo ir automatinio atsakymų tikrinimo galimybės.

Mokinių mokymosi ir pažangos stebėjimas bei vertinimas. Šios priemonės skirtos studentų vertinimui formuoti. Jose numatyta galimybė kaupti ir pateikti mokymosi eigą (medžiagos naudojimą, grupinį bei individualų darbą ir kt.), jos padeda įvertinti, kaip studentas supranta pateiktą temą, kaip atlieka užduotis.

Aplinkos keitimo priemonės. Puikus virtualiųjų mokymosi aplinkų (kaip ir nemažos kitų programų dalies) teigiamas bruožas – galimybė vartotojui mokymosi aplinką prisitaikyti pagal savo poreikius ir pomėgius, pavyzdžiui, galima keisti raidžių dydį, teksto, fono spalvą ir kt., pagal poreikius pridėti naują ar panaikinti nenaudojamas sistemos funkcijas.

VMA – tai karkasas mokymosi turiniui pateikti. Mokymosi sėkmė priklauso nuo turinio (mokomosios medžiagos, mokymosi veiklos ir kt.) kokybės: jo sandaros, galimybės kurti įvairius mokymosi scenarijus, komponuoti, naudoti iš naujo ir t. t.

Naujausiose VMA turinys sudaromas iš nepriklausomų medžiagos gabalėlių – mokymosi objektų. Iš jų galima įvairiai komponuoti pamoką, iš pamokų – mokymosi modulį, iš modulių – kursą, iš kursų – mokymosi programą. Toks modulinis turinio formavimas palengvina ne tik atskirų modulių atnaujinimą, bet ir jų pakartotinį panaudojimą besisiekiančiuose kursuose.

Taigi mokymosi aplinkos kūrimas yra ilgas procesas, pradedamas ruošti gerokai anksčiau prieš pateikiant mokymosi turinį.

Kalbų mokymasis naudojant kompiuterį

Mokymosi proceso metu apdorojama informacija, konstruojamos žinios, kuriama prasmė. Svarbiausia pedagogo užduotis yra sukurti mokymosi aplinką, kurioje besimokantieji galėtų gilinti ankstesnę patirtį, žinias ir būtų aktyvūs informacijos priėmėjai.

Ko reikia dirbant įprastoje auditorijoje? Galima išvardyti: patalpos, vadovėlių, sąsiuvinų, vaizdinių ar garsinių priemonių, lentos, rašiklių... O kaip kompiuterinėje auditorijoje (laboratorijoje)? Kompiuterių tinklai – būtinybė. Reikia taip pat mokomųjų priemonių ir valdyti mokymosi procesą. Pabrėžiamas mokymosi proceso (ar ugdymo turinio) valdymas.

Kas yra mokymosi aplinka? Tai programinė įranga kompiuterių tinklu teikiamam mokymosi procesui valdyti. Paprastai tariant, kompiuterinė mokymosi aplinka – tai tokia programa, kuri leidžia suburti besimokančiuosius ir aprūpinti juos įvairiomis mokymosi galimybėmis. Dėmesys kreipiamas ne į pačią programą, o į tai, ką ji leidžia daryti, kaip ji talkina studentams ir dėstytojams. Mokymosi naudojant kompiuterį aplinka – *tai kompiuterių tinklais ir kitomis informacinėmis ir komunikacinėmis technologijomis pagrįsta ugdymo sistema, kurioje dėstytojų padedami mokosi studentai.*

Kalbų mokymasis naudojant kompiuterį (angl. *Computer-assisted learning*) – pasaulyje plačiai žinomas terminas. Tai naujas požiūris į kalbų dėstymą ir mokymąsi, kuriuose kompiuterinės technologijos naudojamos kaip

pagalbinė priemonė prezentacijoms, mokymui ir išmoktai medžiagai vertinti naudojant interaktyvų elementą. Atsiradus daugialypei terpei (multimedijai) bei internetui žaibišku greičiu paplito kalbų mokymas(-is) naudojant kompiuterį. Kadaisė turėjęs „naujoko“ statusą, šis mokymas(-is) pagaliau pasiekė tikrą pripažinimą dėl šių technologijų spartaus vystymosi.

Kalbų mokymosi naudojant kompiuterį pranašumai

Beje, kalbų dėstytojai ir mokytojai jau nuo pat XX amžiaus pradžios naudojami moderniomis technologijomis, tarp jų radiju, kino projektoriumi, magnetofonu, televizija, kalbų laboratorija, vaizdo grotuvu, palydovine televizija, kompaktinėmis plokštelėmis, internetu, DVD grotuvu, mobiliuoju telefonu ir kt. Visi šie įrenginiai ir priemonės gali atkurti *garsą* ir dauguma jų *vaizdą*. Garsas yra būtinas, nes jau neįsivaizduojamas kalbų mokymas(-is) be galimybės besimokančiajam girdėti asmenis, kalbančius gimtąja kalba, ir iš jų mokytis. Vaizdas teikia papildomas galimybes „kalbančių galvų“ panaudojimui tam, kad studentas galėtų matyti lūpų judesius, kalbančiojo gestus, kurie susiję su šnekamąja kalba. Naudingi filmai apie šalies, kurios kalbą mokomės, gyvenimą ir kultūrą.

Šiuo metu kompiuteris atkuria žmogaus balsą kartu su interaktyviu vaizdu ekrane – tai, kas buvo neįsivaizduojama prieš keletą metų. Vartotojai dabar gali bendrauti vienas su kitu dabartyje. Tokie virtualūs pokalbiai teikia puikias galimybes naudoti autentišką kalbą tarp gimtosios kalbos vartotojų ir ją besimokančiųjų, nepaisant pokalbio dalyvių skaičiaus ir geografinių atstumų. Gimtosios kalbos vartotojai, gyvenimiški vaizdai, interaktyvi programinė įranga moko studentą kalbos tokiu būdu, kokiu jis išmoko savo gimtąją kalbą – natūraliai, savaime. Studentas išmoksta kalbą taip, kaip jis mokėsi gimtąją kalbą, t. y. paprastai, be prievartos ar mokymosi mintinai.

Įvairiausi medžiagos šaltiniai iš interneto iliustruoja besikeičiantį mokymąsi. Sulig kiekvienu technologiniu poslinkiu, kiekviena nauja programine įranga ar moderniais įrengimais dėstytojai susiduria su naujomis problemomis, siekdami pagerinti dėstymą ir mokymosi rezultatus. Tam tikslui tarnaujančios kompiuterinės galimybės yra milžiniškos. Norint parengti kompiuterinį kursą, dėstytojui tenka sukurti ištisą įvairių šaltinių komplektą: tekstus, paveikslėlius, garso bei vaizdo įrašus. Galima naudoti *Word* programą norint sukurti tam tikrus pratimus ar klausimynus. Sudėtingesnė *PowerPoint* programa siūlo interaktyvių galimybių spektrą, įgalindama kurti interaktyvius daugybinio pasirinkimo pratimus, atsakymus, kryžiažodžius, tarpų užpildymo pratimus ir kt.

Išvados

Patirtis rodo, kad studentai mėgsta naujoves ir išbandymus, mielai dalyvauja modernaus užsienio kalbų mokymo(-si) procese, yra smalsūs ir imlūs.

Tokios užsienio kalbos pratybos teikia jiems džiaugsmo, skatina jų saviraišką, ir jie mielai laukia kito susitikimo.

Šiuolaikinės technologijos suteikia galimybę geriau įgyvendinti konstruktyvistinius pasiūlymus, o konstruktyvizmas savo ruožtu skatina moderniausių technologijų atsiradimą.

Kalbų mokymas(-is) naudojant kompiuterį, atsižvelgiant į pagrindines konstruktyvizmo idėjas, susijusias su kalbų mokymu(-si), turi šiuos *pranašumus*:

- *įvairovę*: tekstas, paveikslėliai, garso ir vaizdo įrašai gali būti lengvai integruoti, dėstytojas gali juos įvairiai modeliuoti, keisti medžiagą, kad prisitaikytų prie įvairių kalbų mokymo programų;
- *lengvą įvairių technologinių galimybių* – įvairių kalbų mokymosi kompiuterių programų, *PowerPoint*, *Word* ar interneto – *kaitaliojimą*, kuriant įvairius pratimus, užduotis, testus;
- *interaktyvumą*: studentai gali daugelį kartų klausytis įrašų ar išsaugoti rezultatus, kol galės jaustis pasitikintys savimi, mokės kalbėti, klausyti ar rašyti užsienio kalba;
- *naujovę*: kai kuriems studentams, ypač vyresnio amžiaus, toks užsienio kalbų mokymasis gali būti visai naujas, neįprastas. Jis gali jiems būti įdomus ir be galo patikti;
- *savarankiško mokymosi galimybę*, t. y. savarankiškai pasiekti šaltinius, nepaisant tvarkaraščio dirbti individualiu, pageidaujamu tempu, savarankiškai tvarkant savo laiką, naudojantis kompaktinėmis plokštelėmis ar internetu.

Literatūros sąrašas

1. Introduction; How you use ICT; Where to now? www.languages-ict.org.uk (žiūrėta 2006-09-12).
2. Graham Davies, Paul Bangs, Roger Frisby & Elizabeth Walton, Setting up effective digital language laboratories and multimedia ICT suites for MFL. 2005 CILT, The National Centre for Languages and the Association for Language Learning.
3. What is Constructivism? Constructivism in the Classroom. Constructing Knowledge in Classroom. http://carbon.cudenver.edu/~mryder/itc_data/constructivism.html (žiūrėta 2006-09-19).
4. Computer assisted language learning. Edited by Jim Duber. <http://www-writing.berkeley.edu/chorus/call/> (žiūrėta 2006-09-16).
5. Konstruktyvistinės teorijos ir technologijos http://ute.umh.ac.be/site_ute2/ (žiūrėta 2006-09-18).
6. Virtualioji mokymosi aplinka. <http://www.kmu.lt/pm/data/teorijos.pdf#search=%22konstruktyvizmas%20ir%20mokymosi%20aplinka%22> (žiūrėta 2006-09-18).
7. Konstruktyvistinės teorijos ir technologijos. <http://ute2.umh.ac.be/uticef/master/2006/m351/> (žiūrėta 2006-09-18).
8. Konstruktyvistinės teorijos ir technologijos. <http://www.stemnet.nf.ca/~elmurphy/emurphy/cle4.html> (žiūrėta 2006-09-23).

9. Balčytienė, A. Būdas mokyti kitaip: Hipertekstinė mokymo aplinka.
10. Lernerautonomie und Lernstrategien. <http://www.ualberta.ca/~german/idv/start.htm> (žiūrėta 2006-09-20).
11. Reinhard Donath. Englischunterricht in der Informationsgesellschaft. 1997.
12. Švetkauskas, V. Mokymosi teorijos. Savimoka.
13. Kersten Reich. Unterrichtsmethoden im konstruktiven und systemischen Methodenpool. 2006. <http://www.uni-koeln.de/ew-fak/konstrukt/didaktik/> (žiūrėta 2006-09-19).
14. Lernen als konstruktiver Prozess. <http://www.stif2.mhn.de/konstr1.htm> (žiūrėta 2006-09-21).

REFLECTIONS OF CONSTRUCTIVISM IN COMPUTER-ASSISTED LANGUAGE LEARNING

Summary

The article seeks to present a survey of constructivist ideas related to learning and teaching foreign languages, to analyze classes by constructivist teachers, their differences from traditional ones, to explain the virtual environment of learning languages as well as to establish the advantages of computer-assisted language learning. One of the main issues concerning the peculiarities of classes of the constructivist teacher is the teacher's guidance and supervision of students' individual work while trying to solve a problem. The employment of modern technologies is especially favoured by the constructivist teacher. Computer-assisted language learning (the term that is used worldwide to refer to the use of ICT in language learning and teaching in its broadest sense) is an approach to language teaching and learning in which computer technology is used as an aid to the presentation, reinforcement and assessment of material to be learned, usually including a substantial interactive element. Computer-assisted language learning provides many advantages, such as versatility, ease of movement between different applications, interactivity, novelty or the potential for independent learning.

STUDENTŲ POŽIŪRIS Į SAVARANKIŠKUS DARBUS MOKANTIS SPECIALYBĖS KALBOS

Ilona Norvilaitė

*Vilniaus statybos ir dizaino kolegija
Antakalnio g. 54, LT-10303 Vilnius
tel. (8 5) 234 3820, el. paštas norvilona@vsdk.lt*

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakyme Nr. 1522 (2000 m. gruodžio 29 d.) „DĖL NUOSEKLIŲJŲ STUDIJŲ FORMŲ APRAŠŲ PATVIRTINIMO“ nurodoma, kad konkrečias studijų krypties formas, pagal kurias dirbama aukštosiose neuniversitetinėse mokyklose – kolegijose, nustato studijų krypties reglamentas. Vilniaus statybos ir dizaino kolegijos reglamente nurodomi du studijų būdai: auditorinis (teorija ir pratybos) ir savarankiškas darbas.

Savarankiškas darbas – tai savarankiškos studijos studijų programose nurodyta tvarka. Jis turėtų apimti daugiau nei 20 % studijuojamo dalyko turinio. Iš tiesų studijuojant specialybės kalbos kursą šioms studijoms mokymo planuose skiriama beveik vienas trečdalis valandų, o kartais ir daugiau. Taigi šio darbo apimtis žymiai išsiplėtė. Todėl pagrindinis dėmesys turėtų būti skiriamas savarankiško darbo studijoms tobulinti. Svarbiausia yra išsiugdyti poreikį kalbėti taisyklingai ir gebėjimą kontroliuoti savo kalbą. Studentai turi suvokti, kad savo kalbą reikės tobulinti visą gyvenimą, todėl patys turi atrasti būdus, kaip toliau plėtoti savo kalbos galias. Ir studijuodami aukštesniuose kursuose, ir dirbdami jie rūpinsis toliau tobulinti savo specialybės kalbą – profesionalumo pamatą. Be to, savarankiško darbo svarba yra aki-vaizdi – žinios ir mokėjimai bei įgūdžiai, patiems įveikiant sunkumus, yra tvirtesni nei žinios, gautos iš dėstytojo be euristinės veiklos pastangų

Pranešimo tikslas – apžvelgti VSDK Petro Vileišio geležinkelių transporto fakulteto studentų savarankiško darbo galimybes mokant(is) specialybės kalbos techninės inžinerinės krypties specialistus.

Uždaviniai:

1. Išsiaiškinti studentų požiūrį į savarankišką darbą.
2. Parodyti savarankiško darbo svarbą mokymo(si) procese;
3. Parodyti, kaip galima sudominti studentus specialybės kalba organizuojant savarankiškus darbus.
4. Įvertinti motyvacijos svarbą atliekant savarankiško darbo užduotis;

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė ir įvertinimas, anketinė apklausa, lyginamoji analizė, tyrimo duomenų statistinės analizės metodas.

Norint, kad studentai išmoktų dirbti savarankiškai, reikia išmokyti patiem susirasti reikiamus šaltinius, rasti ir pataisyti savo mokymosi klaidų, tikrinti savo darbą pagal pačių nusistatytus standartus ir gebėti patiems vertinti ir analizuoti atliktą užduotį.

Reikėtų patikslinti savarankiško darbo sąvoką. Savarankiškas darbas – kryptinga studento veikla. Savarankiškas mokymas(is) – tai ne šiaip sau užduotis, kurią reikia atlikti išėjus vieną ar kitą temą. Studentai turėtų mokytis dėstytojo nedėstyta naują temą. Tačiau žinias vertina dėstytojas. Kiti pedagogai savarankišką darbą supranta kaip studento veiklą, kuri vyksta ne paskaitytu metu: namų darbai, pasirengimas kontroliniams darbams, seminarams, egzaminams ir įskaitoms ir pan. (13, 59–63). Taigi pasidarė neaišku, kokią veiklą laikyti savarankišku darbu, kaip ją organizuoti ir kokia yra studentų ir dėstytojo bendra veikla. Dar nėra nusistovėjusios vienos savarankiško darbo studijų darbo sampratos, nes didaktai pateikia skirtingus apibrėžimus. A. Pacevičiūtė vartoja savimokos sąvoką, kada studentai susidaro savo mokymosi ir išmokimo sistemą, tačiau mokymosi procesą organizuoja dėstytojas. Vartojamas ir kitas terminas – savišvieta, kuris apibūdinamas kaip studento savarankiška veikla siekiant žinių, mokėjimų ir įgūdžių (7). Pagal L. Jovaišą, galima skirti tris savarankiško darbo lygius. Pirmasis – re produktyvus, kai veikiama atgaminant turimas žinias, antrasis – produktyvus, kai naujoje situacijoje randami nauji sprendimai pasinaudojant turimomis žiniomis, jas įvairiai derinant, ir trečia – aukštesnė produktyvumo forma – kūrybiškas savarankiškumas (4, 203). Pirmojo etapo įgūdžių studentai įgauna dar besimokydami mokykloje. Savarankiško darbo tikslai vidurinėje ir aukštojoje neuniversitetinėje mokykloje yra skirtingi. Vidurinėje mokykloje, atsižvelgiant į mokinių amžiaus ypatumus, dažniausiai paplitusi tokia darbo tvarka: mokytojo aiškinimai pamokoje ir teorinių dalykų įtvirtinimas praktiškai ne pamokų metu. Tokios darbo tvarkos tradiciškai laikosi ir daugelis aukštųjų neuniversitetinių mokyklų dėstytojų. Darbo patirtis parodė, kad tokia darbo tvarka neugdo reikiamų savarankiško darbo įgūdžių.

Pradiniame etape aukštojoje neuniversitetinėje mokykloje studentai turėtų mokėti įveikti nesudėtingas savarankiško darbo užduotis. Pirmiausia reikėtų individualizuoti mokymo procesą, nes ne visi studentai pagal savo pasirengimo lygį vienodai gali dirbti. Individualizacija įmanoma atlikus parengiamąjį darbą, t. y. testavimą, kuris padėtų išsiaiškinti studentų žinių, mokėjimų ir įgūdžių lygį. Testais nustatoma, kokių kalbos dalykų studentai nemoka, taip pat išsiaiškinami viešosios kalbos klaidos ir trūkumai. Tik atsižvelgus į tai galima pradėti organizuoti studentų savarankišką darbą. Pirmasis savarankiškas darbas galėtų būti pranešimo iš viešojo kalbėjimo ar mokslo ir profesinės kalbos ypatumų temų rašymas. Apskritai savarankiško darbo užduotys turėtų būti įvairesnės ir įdomesnės, pavyzdžiui, pasirengimas diskusijoms: „Ar kultūringi žmonės visada kalba taisyklinga specialybės kal-

ba?“ „Kas yra lietuvių kalbos sistema: apibrėžtas taisyklių rinkinys ar kalbos ištekliai, padedantys kurti prasmes?“ „Kalba kaip žmogaus įvaizdžio dalis“, „Reklama ir kalbos etika“, „Kalbos kultūra ir mada“, „Jaunimo žargonas – liga, kuria persergama“ ir pan. Galimi ir debatai nurodytu klausimu, į kurį galimi du, bet vienas kitam prieštaraujantys požiūriai. Ne visi studentai suvokia kalbos galimybes, jie vis dar nepakankamai jaučia savo, kaip kalbos vartotojų ir kūrėjų, pareigą ir atsakomybę, todėl galimi debatai šiais klausimais: „Kalbos kultūra rūpi tik kalbininkams“, „Kalbėti sklandžiai ir taisyklingai šiuo metu nepopuliaru“, „Kaip kalbėsiu – taip, vis tiek supras“ ir pan.

Dar viena savarankiško darbo užduočių forma – konferencija. Studentai patys gali pasiūlyti temą. Kadangi kiekvieną atliktą darbą reikia vertinti, todėl ir konferencijos dalyvių veikla taip pat būtina yra vertinama. Galima būtų parengti specialią vertinimo sistemą, kuri balais atspindėtų pranešėjo darbą. Prie bendro balų skaičiaus paprastai pridėdama po 1 balą už išradingumą, improvizaciją, mokėjimą bendrauti su auditorija ir pan. Visus vertinimo aspektus studentai turi žinoti iš anksto. Juos reikia dažnai priminti, nors pati vertinimo sistema turi būti sudaryta atsižvelgiant į studentų nuomonę ir pasiūlymus. Rengdamiesi pranešimą konferencijai studentai žino, kad bus vertinami šie aspektai:

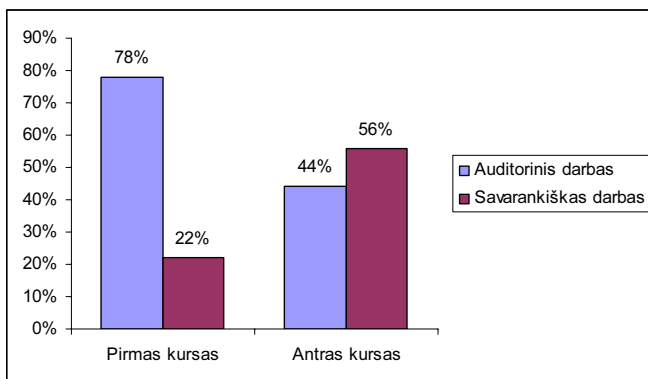
- 1) pranešimo parengimas raštu;
- 2) papildomos informacijos panaudojimas;
- 3) vaizdinių priemonių parengimas;
- 4) reglamento laikymasis;
- 5) pranešimo pateikimas (pageidautina, kad nebūtų skaitomas);
- 6) specialybės terminų vartojimas;
- 7) kalbos taisyklingumas;
- 8) kalbos tempas;
- 9) ryšys su auditorija;
- 10) atsakymai į klausimus.

Darbo patirtis parodė, kad studentai labai mėgsta ilgalaikius projektinius darbus. Suprantama, šis darbas pareikalaus nemažai laiko ne tik iš dėstytojų, bet ir studentų. Būtina nurodyti projekto tikslus, uždavinius, suplanuoti projekto eigą, pasirinkti tinkamas formas ir metodus tyrimui atlikti. Projektams vykdyti sudaromos studentų komandos. Kuo sudėtingesnė užduotis, tuo labiau studentai privalo susitelkti ir parodyti gebėjimus bendradarbiauti. Būtina siekti, kad projekto tikslai ir uždaviniai būtų įdomūs visiems dalyviams. Pirmiausia reikėtų suplanuoti darbus ir racionaliai paskirstyti laiką. Dėstytojas stebi ir kontroliuoja studentus, bet nevadovauja jų darbui, studentai dirba savarankiškai, o komandos vadovas, studentas, organizuoja jų darbą. Baigus projektą, rezultatai būtina turi būti vertinami. Tai turėtų būti atskiras ir viešas, gerai išreklamuotas renginys: konferencija, seminaras, susitikimas, pristatymas, bent speciali paskaita. Mokymas spręsti problemas – vienas iš didžiausių projektinio darbo privalumų. Siūlomi šie projektiniai darbai: „Konstatuojamasis kirčiavimo projektas (kiekybinis tyrimas)“, „Profe-

sinės leksikos vartojimo problemos“, „Terminų vartojimas specialybės kalboje“ ir pan.

Kiekvienas dėstytojas turi gerai apgalvoti ir parinkti įdomias užduotis, ieškoti patrauklių savarankiško darbo formų, įtraukiant internetą, elektroninius žodynus ir bibliotekų fondus.

2005 metų rugsėjo ir gegužės mėnesį VSDK Petro Vileišio geležinkelių transporto fakultete buvo atliktas tyrimas, siekiant atskleisti studentų požiūrį į specialybės kalbos svarbą, savarankišką darbą ir motyvaciją skatinančius veiksnius. Tyrime dalyvavo 105 pirmo ir 83 antro kurso geležinkelių eksploatavimo, geležinkelio riedmenų eksploatavimo ir remonto, geležinkelių automatikos sistemos, susisiekimo kelių ir statinių, lokomotyvų valdymo specialybių studentai. Paklausti, kokiam mokymosi būdai teiktų pirmenybę (auditoriniam ar savarankiškam darbui), paaiškėjo, kad net 78 % pirmakursių mieliau teiktų pirmenybę darbui auditorijoje, o antro kurso – jau beveik pusė – 44 % (žr. 1 pav.).

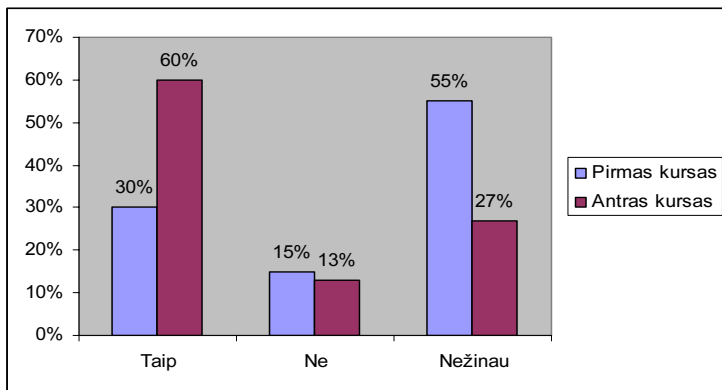

1 pav. Studentų mokymosi būdai teikiama pirmenybė

Ypač didelę reikšmę savarankiško darbo organizavimas turi dirbant su pirmo kurso studentais. Iš gautų tyrimo atsakymų galima spręsti, kad pradėję studijuoti kolegijoje studentai, nelabai suprato savarankiško darbo uždavinius, specialybės kalbai keliamus tikslus. Tuo laikotarpiu jie ne iš karto įpranta prie naujų mokymo formų, metodų, reikalavimų, o ypač prie didesnio savarankiško darbo krūvio, platesnės turinio apimties. Paprastai jie nesugeba savo darbo organizuoti, sisteminti ir pritaikyti naujose sąlygose įgytas žinias, mokėjimus ir įgūdžius, nemoka koreguoti bei kontroliuoti savo darbo. Kadangi savarankiškas darbas yra kryptinga veikla, svarbu išsiaiškinti studentų požiūrį į šią veiklą.

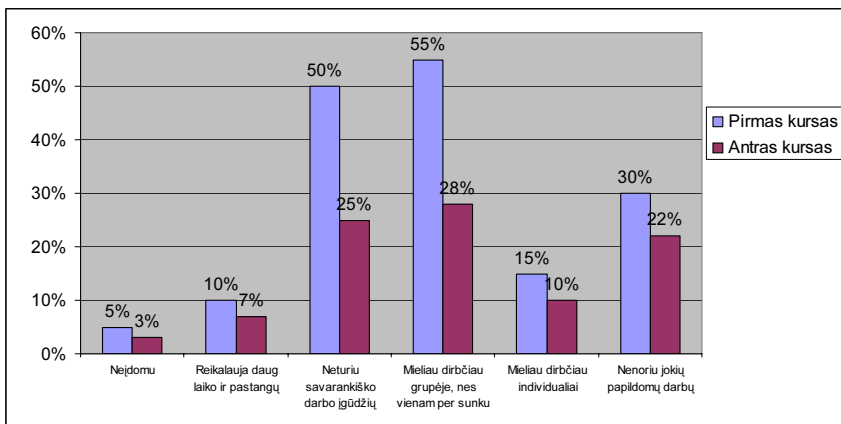
Dauguma pirmakursių mano, kad savarankiški darbai nebus naudingi, o aukštesnių kursų studentai (pavyzdžiui, antro kurso, net 60 %) jau teigiamai

žiūri į savarankiškas studijas ir suvokia, kokią didelę naudą jos teikia (žr. 2 pav.).

2 pav. Savarankiškų darbų nauda aukštojoje neuniversitetinėje mokykloje

Į klausimą *Kokie motyvai verčia atsisakyti savarankiško darbo?* 50 % pirmo ir 25 % antro kurso studentų parašė, kad neturi savarankiško darbo įgūdžių, 55 % pirmo ir 28 % antro kurso studentų teiktų pirmenybę savarankiškam darbui grupėje, nes patys jaučia nepajėgsią tai padaryti. Ir tik 15 % pirmame ir 10 % antrame kurse norėtų dirbti individualiai, 30 % pirmame ir 22 % antrame kurse nenorėjo jokių papildomų darbų, o kiti visai neturėjo nuomonės (žr. 3 pav.).

3 pav. Motyvai, verčiantys atsisakyti savarankiško darbo

Taigi buvo nustatyta, kad ne visi pirmo studentai turi savarankiško darbo patirtį. Savarankiškas darbas įmanomas tik tada, kai yra reikiamas metodinis ir dalykinis pasirengimas.

Taigi projektinės užduotys turėtų būti sunkinamos laipsniškai, kad būtų didinama studentų atsakomybė tol, kol jie sugebės mokytis be dėstytojų pagalbos. Tikslas – formuoti studentų savarankiško darbo įgūdžius, o ne išmokyti temą. Ir galiausiai reikia juos išmokyti dirbti visiškai savarankiškai. Tam reikia, kad studentai išmokyti patys susirasti reikiamus šaltinius, sugebėtų rasti ir pataisyti savo mokymosi klaidas, tikrinti atliktą darbą pagal pačių nusistatytus standartus (8, 411).

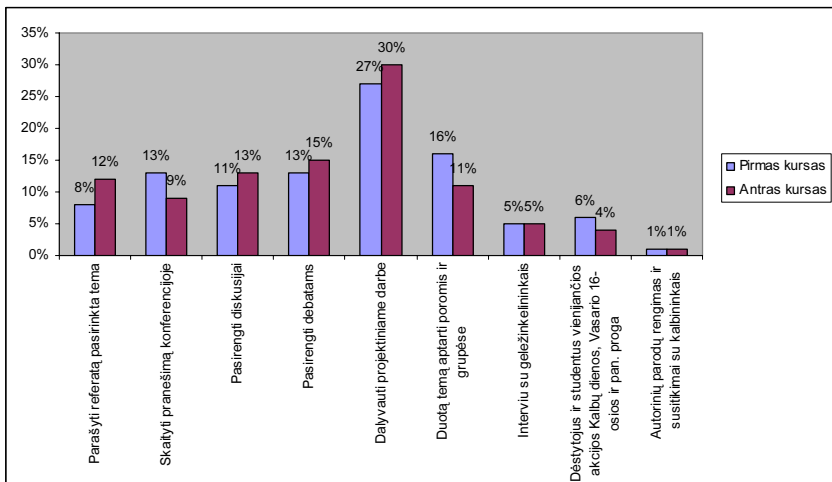
1 lentelė. Koks Jūsų požiūris į savarankiškų darbų naudą

	Taip	Iš dalies	Ne
1. Padeda geriau išmokyti temą	50	25	25
2. Padeda geriau išreikšti mintis	45	35	20
3. Lavina mąstymą	43	45	7
4. Lavina gebėjimus kaupti, sisteminti ir apibendrinti informaciją	38	49	13
5. Lavina gebėjimus savarankiškai priimti sprendimus	46	41	10
6. Ugdo viešojo kalbėjimo įgūdžius	35	42	23
7. Skatina mokytis visą gyvenimą	15	60	25
8. Sudaromos sąlygos pasireikšti kūrybiškumui	58	18	24
9. Suteikia atradimo džiaugsmą	28	15	57
9. Skatina bendradarbiavimą	62	35	3
10. Formuoja poreikį tobulėti ir neatsilikti nuo naujovių	71	19	10
11. Galima dirbti pagal savo grafiką	35	36	29
12. Papildomas, nereikalingas studentų apkrovimas	20	15	65
13. Didina domėjimąsi specialybės kalba	25	30	45
14. Kita			

Išanalizavus gautus rezultatus paaiškėjo, kad studentai pritaria, kad savarankiškas darbas padeda geriau išmokyti temą, ugdo viešojo kalbėjimo įgūdžius, skatina bendradarbiavimą ir formuoja poreikį tobulėti ir neatsilikti nuo naujovių, sudaromos sąlygos pasireikšti kūrybiškumui. Deja, dalis studentų abejoja, ar savarankiškas darbas skatina mokytis visą gyvenimą ir suteikia atradimo džiaugsmą ir didina domėjimąsi specialybės kalba.

Buvo aiškintasi, kokias savarankiško darbo užduotis mieliau pasirinktų pirmakursiai (žr. 4 pav.).

Dauguma respondentų norėtų dalyvauti projektiniame darbe (27 % pirmakursių ir 30 % antrakursių). Studentai nenori rengti autorinių parodų ar susitikimų su kalbininkais, interviu su geležinkelininkais, dėstytojų ir studentų vienijančių akcijų, be to, nelabai nori visuotinai paplitusio darbo – rašyti referatų pasirinkta tema.

4 pav. Savarankiško darbo užduočių įvairovė

Išvados ir rekomendacijos

1. Pirmo kurso kolegijos studentai nelabai turi savarankiško darbo įgūdžių, nes galbūt mokyklose jie nebuvo supažindinti su savarankiškiems darbams keliamais reikalavimais ir vertinimo kriterijais, o atlikti darbai buvo vertinami pažymiu nepateikiant jokių komentarų ir darbo analizės.
2. Pirmo kurso pradžioje būtina išaiškinti savarankiškų darbų atlikimo specifiką, metodus, tikslus, temas, atsiskaitymo formą ir vertinimo kriterijus, nes nuo to, kaip jie visa tai suvoks, priklauso jų savarankiško darbo sėkmė ir kokybė.
3. Pirmo kurso studentams rekomenduojama mokymo proceso individualizacija, nes ne visi studentai vienodai pajėgūs dirbti.
4. Motyvacija dirbti savarankiškai sustiprėja tada, kai studentai žino, kad savarankiškas darbas susijęs ne tik su pažintine veikla, bet ir su perspektyva panaudoti gautus rezultatus ateityje.
5. Sėkmingas savarankiškas darbas vyks tada, kai dėstytojai bus parengę aprašus ir supažindins su reikalavimais ir vertinimo kriterijais.
6. Dėstytojai turėtų įvairinti ir racionaliau planuoti savarankiško darbo užduotis, nes nuo to priklauso, ar studentai skatinami tobulėti ir ar yra ugdoma mokymosi visą gyvenimą samprata.

Literatūros sąrašas

1. Asanavičienė, V., Ruzgaitė, A. Savarankiškas studentų darbas mokant užsienio kalbas // *Filologija*. Nr. 10. 2002. P. 21–24.
2. Bydam, J. *Pedagogika*. – Vilnius, 2000.
3. Čepienė, J. Savarankiškų darbų įtaka studentų kalbos kultūros ugdymui // *Pedagogų rengimo aktualijos ir perspektyvos: konferencijos medžiaga*. – Vilnius, 2004. P. 163–165.
4. Jovaiša, L. *Pedagogikos terminai*. – Kaunas, 1993. P. 203.
5. *Kaip aš mokausi. Kalbų mokymosi strategijos*. – Kaunas, 2003.
6. Norvaišienė, V. Savarankiško darbo problemos dėstant užsienio kalbą nekalbinėje aukštojoje mokykloje // *Filologija*. Nr. 7. 1999. P. 49–52.
7. Pacevičiūtė, A., Dačiulytė, R. Savarankiškas darbas, jo sampratos kaita ruošiant mokytojų praktinio rengimo modelius // *Švietimo reforma ir mokytojų rengimas*. – Vilnius, 2000.
8. Petty, G. *Šiuolaikinis mokymas: praktinis vadovas*. – Vilnius, 2006. P. 411–423.
9. Ramsden, P. *Kaip mokyti aukštojoje mokykloje*. – Kaunas, 2000.
10. Tamošiūnas, T. *Projektų metodas ugdymo praktikoje*. – Šiauliai, 1999.
11. *Užsienio kalbų mokymas(is) kolegijoje: savarankiško darbo ypatumai ir problemos: konferencijos pranešimų medžiaga*. – Kaunas, 2005.
12. Velička, A. Savarankiško darbo problemos studijuojant užsienio kalbas // *Studijos aukštojoje mokykloje: konferencijos medžiaga*. – Kaunas, 1997.
13. Зиновьев, О. И. *Учебный процесс в высшей школе*. – Москва, 1985. С. 58–74.

ANSCHAUNGEN DER STUDENTEN AUF DIE SELBSTSTÄNDIGE ARBEIT BEIM ERLERNEN DER FACHSPRACHE

Zusammenfassung

Im September und im Mai 2005 wurde im Kolleg für Bauwesen und Design, in der Fakultät für Eisenbahnverkehr von P. Vileisis eine Untersuchung durchgeführt, um Anschauungen der Studenten auf die Wichtigkeit der Fachsprache, sowie die selbstständige Arbeit und die Motivation erfordernde Faktoren anbetrifft, zu erschließen. An den Untersuchung haben 105 Studenten des ersten Studienjahres und 83 Studenten des zweiten Studienjahres der Fachrichtungen - Eisenbahnbetrieb, Betrieb und Unterhaltung der Schienenfahrzeuge, Automatische Eisenbahnsysteme, Strassen und Kunstbauten, Steuerung der Lokomotive - teilgenommen.

Die Studenten des Kollegs für Bauwesen haben keine Fähigkeiten der selbstständigen Arbeit, weil sie in der Schule mit Forderungen für die selbstständige Arbeit und Einschätzungskriterien nicht bekanntgemacht wurden, sowie die erledigten Arbeiten wurden mit einer Note eingeschätzt, ohne Anmerkungen und Arbeitsanalyse vorzulegen.

Am Anfang des ersten Studienjahres ist es nötig, die Eigenartigkeit der selbstständigen Arbeit, Methoden, Ziele, Themen, Form und Kriterien der Einschätzung zu klären, weil davon, wie die Studenten es begreifen, der Erfolg und die Qualität der selbstständigen Arbeit abhängt.

SPECIALYBĖS KALBA: NORMOS IR VARTOSENOS SANKIRTA

Laima Pečkuvienė

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 4583, el. paštas kkk@mruni.lt

Aiškinant vienus ar kitus kalbos dalykus studentams, per specialybės kalbos pratybas neretai tenka išgirsti jų nuostabą: o kodeksuose, įstatymuose, vadovėliuose yra kitaip. Nejaugi ten gali būti parašyta netaisyklingai?

Ar apskritai reikia kalbėti apie bendrinės kalbos normas, jeigu vienas ar kitas kalbos reiškinys yra paplitęs arba įsitvirtinęs vartosenoje? Tokiu atveju derėtų pasvarstyti, kas turi viršenybę: bendrinės kalbos normos ar nukrypimai nuo jų? Į šį klausimą pateikiamas vienareikšmis atsakymas: „*kodekse vartojami žodžiai ir jų junginiai aiškinami pagal jų bendrinę reikšmę, išskyrus atvejus, kai iš konteksto matyti, kad žodis ar žodžių junginys vartojamas specialiaja – teisine, technine ar kitokia reikšme. Jeigu bendrinė ir specialioji žodžio reikšmės nesutampa, pirmenybė teikiama specialiajai reikšmei*“ [Civilinio kodekso 1.9 str. 2 d.]. Tas pats teigiama ir kituose kodeksuose.

Todėl neverta ginčytis, ar teisės kalba, kaip ir bet kuri kita profesinė kalba, turi paklusti bendrinės lietuvių kalbos sistemai. Kartu reikia pripažinti, kad ši kalba turi tik jai būdingų ypatumų. Visa tai reikia tinkamai suderinti. Vargu ar kas ginčysis dėl teisės kalboje vartojamų junginių: *išieškoti baudą, užtraukti baudą, užtraukti nuobaudą, perimti savo žinion, patraukti atsakomybėn, įteikti pasirašytinai, pareikšti ieškinį, duoti parodymus, paduoti skundą, iškelti ar nutraukti bylą, žinomai melagingas, žinomai klaidingas, finis asmuo, juridinis asmuo* ir pan.

Atsižvelgiant į specialiuosius vartojimo srities poreikius, pateisinami vienokie ar kitokie nukrypimai nuo įprastos vartosenos, tačiau reikia siekti, kad jie būtų įsileidžiami į kalbą tik tokiais atvejais, kai sudėtinga rasti kalbos normoms neprieštarujančių minčių raiškos būdų.

Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, parengti ir išleisti nauji kodeksai ir jų komentarai. Jų kalba rodo, kad atsisakyta ne vieno anksčiau vartoto netinkamo teisės termino. Apmaudu, kad neišvengta kai kurių bendrojoje vartosenoje paplitusių klaidų. Kalbą gadina tai, be ko galima puikiai išsiversti. Pavyzdžiui, vis dar pasitaiko netinkamų būdvardžio *pilnas* ir prieveiksčio *pilnai* vartojimo atvejų:

Uždaromiems į baudos ar drausmės izoliatorių ar karcerį, perkeliamiems į kamerų tipo patalpas nuteistiesiems atliekamas pilnas sanitarinis paruošimas [Bausmių vykdymo kodekso 144 str. 4 d.]. *Valstybei padarytos žalos atlyginimo dalis, kurios pilnai neatlygino paleistas iš areštinės ar pataisos įstaigos asmuo, išieškoma Civilinio proceso kodekso nustatyta tvarka* [Bausmių vykdymo kodekso 170 str. 3 d.].

Vargu ar būdvardis *pilnas* čia pavartotas bent viena jam būdinga reikšme iš tų keturių, kurios pateiktos DLKŽ₄: 1. *visiškai užimtas, pripildytas: Kibiras pilnas vandens. Salė pilna žmonių. Mano rankos pilnos (užimtos). Pilnas stiklainis uogienės.* // prk. *Galva pilna visokių nesąmonių. 2. daug turintis: Kelias pilnas duobių. Obelis pilna žiedų. Diktante pilna klaidų.* 3. prk. *apimtas, kupinas (jausmo, rūpesčio, ypatybės): Jis pilnas džiaugsmo, meilės, laimės.* 4. *ištisas, netrūktinas: Pilni septyni kilometrai. Pilnieji ir nepilnieji sakiniai.*

Kalbos praktikai skirtuose darbuose atkreipiamas dėmesys, kad ir priešveiksmais *pilnai* bendrinėje kalboje nevertotinas tomis reikšmėmis, kuriomis nevartojamas būdvardis *pilnas*.

Kanceliarinėje kalboje būdvardis *pilnas*, -a vartojamas žymint ištisinį, nesutrumpintą dalyką: *pilnas vardas, pilnas parašas, pilnas adresas, pilnas dokumento pavadinimas* (priešinga reikšme – *sutrumpintas*) [6, p. 292].

Nereikia ypatingų pastangų, norint išsiversti be būdvardžio *pilnavertis*:

Siekiant užtikrinti pilnavertį atsarginio teisėjo dalyvavimą teismo procese, komentuojamame straipsnyje numatyta, kad <...> [11, p. 25]

Bendrinėje lietuvių kalboje esamojo laiko dalyvis *sekantis*, -i nevartojamas tokia reikšme, kokia šis žodis pavartojamas teisės kalboje:

Jeigu traukinyje bagažo vagonas perpildytas arba visai jo nėra, keleivinis bagažas siunčiamas *sekantiu* traukiniu [Geležinkelio transporto kodekso 37 str.].

Paprastam mirtingajam nelabai suprantama taip pavartoto žodžio *daviniai* specialioji reikšmė:

Vykdamt išieškojimą iš skolininko darbo užmokesčio ir iš kitų jam prilygintų išmokų bei davinių <...> įsigaliojus Civilinio proceso kodeksui išieškojimas vykdomas pagal jame nustatytus dydžius [Civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 10 str. 5 d.].

Sunkoka susivokti tarp *įgalinimų* ir *įgaliojimų*:

Asmenys, kurie netenka teisės atstovauti kitiems asmenims pagal Civilinio proceso kodeksą, tačiau yra pateikę teismui įgalinimus iki Civilinio proceso kodekso įsigaliojimo, turi teisę atstovauti neviršydami įgaliojime ar kitame dokumente, patvirtinančiame asmens įgalinimus, numatytų įgalinimų iki įgaliojimo ar kito dokumento, patvirtinančio asmens įgalinimus, termino pabaigos ar kitaip pasi-

baigus įgalinimą s, bet ne ilgiau kaip iki sprendimo toje byloje įsiteisėjimo [CPK 3 str.].

Derėtų atkreipti dėmesį į junginį *glausti terminai*:

Komentuojamo straipsnio 1 dalyje nustatyti glausti (trumpesni už įprastus BPK 240 str. numatytus) bylos nagrinėjimo teismo posėdyje terminai [11, p. 502].

Būdvardis *glaustas*, -a nevertotinas laiko trumpumui nusakyti: *glaustas (=trumpas) laikas, glausti (=trumpi) terminai* [6, p. 96]. Vietoj *glaustais terminais* tinka vartoti *greit, greitai, per trumpą laiką*.

Veiksmažodis *prisilaikyti* negali būti vartojamas reikšme *laikytis*, kai kalbama apie veiklą ar elgesį pagal ką nors, nenutolimą nuo minėto dalyko:

Pirmosios instancijos teismo teisiamasis posėdis vyksta prisilaikant visų bendrų procesinių taisyklių, įtvirtintų BPK XIX–XXIII skyriuose (241–310 str.) [11, p. 502].

Keista ir nesuprantama, kodėl žmonės visur turi būti *talpinami*:

Ikiteisminio tyrimo metu laikinai sulaikant asmenį surašomas protokolas, kuris yra procesinis dokumentas, leidžiantis patalpinti įtariamąjį į sulaikymo vietos policijos areštinę. Sulaikymo protokole taip pat turi būti nurodoma, į kurią areštinę bus patalpinta sūtiarimasis [10, p. 355].

DLKŽ₄ nurodyta tokia veiksmažodžio *talpinti* reikšmė: *daryti, kad tilptų: Dobilus talpinome į daržinę. // sangr.: Kaip nors talpinsimės, kad ir varginagai. Todėl įtariamasis gali būti uždaromas į areštinę, laikomas areštinėje, o ne talpinamas į ją.*

Gal neteko susidurti, bet turbūt visiems teko girdėti, kad teisės saugos institucijos, esant reikalui, gali apklausti asmenį ir raštu, ir žodžiu. Tačiau teisininkai, be šių apklausos būdų, žino ir dar vieną – itin neįprastą:

Jeigu sulaikytas asmuo anksčiau nebuvo proceso metu apklaustas įtariamuoju, turi būti įvykdomi BPK 187 str. reikalavimai ir per įmanomai trumpiausią laiką atliekama jo apklausa [10, p. 355].

Keistokai skamba kodeksuose vartojamas junginys *piniginės lėšos*:

Indėlio liudijimas (sertifikatas) – tai rašytinis banko liudijimas apie piniginių lėšų indėlį, suteikiantis teisę indėlininkui, suėjus nustatytam terminui gauti indėlį ir palūkanas [LR CPK 1.104 str.]. *Bankas, kredito įstaiga ar kiti asmenys nuo antstolio patvarkymo gavimo momento sustabdo skolininko piniginių lėšų išmokėjimą tiek, kiek tai būtina antstolio reikalavimams įvykdyti ir apie tai nedelsdami informuoja antstolį* [LR CPK 689 str.].

DLKŽ₄ žodžio *lėšos* reikšmė aiškinama taip: *piniginiai ištekčiai, pinigai, kreditai: Pragyvenimo lėšos. Apyvartos lėšos. O būdvardis piniginis, -ė vartojamas reikšme piniginė bauda, piniginė nuoskaita, piniginis ieškinytis, piniginis reikalų tvarkymas, piniginis vienetas, piniginiai ženklai.*

Įdomus derinys *baudos bausmė*:

Baudos bausmės įvykdymo būdai [Bausmių vykdymo kodekso 23 str.]. *Savanoriškas baudos bausmės įvykdymas* [ten pat, 23 str.]. *Baudos bausmės vykdymo tvarka ir sąlygos* [ten pat, V sk.].

DLKŽ₄ pateikiamos tokios žodžio *bauda* reikšmės: 1. *paskirta bausmė pinigais: baudą užmokėti*. 2. sport. *bausmė už taisyklių nesilaikymą: baudos metimas, baudos smūgis, baudos aikštelė*. Gal čia kalbama apie *piniginę bausmę ar baudą*, kuri, remiantis pirmąja žodžio reikšme, ir yra *bausmė pinigais*. Atsakymą randame šio Kodekso straipsnio „Vengimo mokėti baudos bausmę pasekmės“ 2 dalyje:

Jeigu nuteistasis vengia savo noru sumokėti baudą ir nėra galimybių ją išieškoti priverstinai, teismas <...> antstolio teikimu baudą gali pakeisti viešaisiais darbais.

Ar visiems suprantama, apie kokią *paštą* kalbama šiame straipsnyje:

Nuteistieji (...) turi teisę gauti neribotą kiekį vaisių bei daržovių pašto arba perduodamų siuntinių. Vaisių ir daržovių pašto ir perduodamų siuntinių svoris neturi viršyti šio straipsnio 2 dalyje nustatyto pašto ir perduodamų siuntinių svorio [Bausmių vykdymo kodekso 95 str. 5 d.].

Atidžiau pastudijavus Bausmių vykdymo kodeksą aiškėja, kad nuteistieji gali gauti *pašto siuntinių* ir *perduodamų siuntinių*. Todėl galima daryti prielaidą, kad *vaisių* ir *daržovių paštu* yra vadinami pašto siuntiniai, kuriuose siunčiami vaisiai ir daržovės.

Neatsisakyta ir kai kurių bendrinėje kalboje neteikiamų vartoti ar vengti vartoti (nenorminių) skolinių, pvz.: *oferta*, *oferentas*, *akceptas*, *akceptuoti*, *akceptantas*.

Pasiūlymas sudaryti sutartį laikomas oferta, jeigu jis pakankamai apibūdintas ir išreiškia oferento ketinimą būti sutarties saistomam ar įsipareigojančiam akcepto atveju [Civilinio kodekso 6.167 str.]. *Oferta įsigalioja, kai ją gauna akceptantas* [ten pat, 6.168 str.]. *Kreditorius tokią ofertą gali akceptuoti tiek tylėjimu, tiek bet kokiais konkludentiniais veiksmais <...>* [17, p. 31].

„Kalbos patarimų“ knygelėje „Leksika: skolinių vartojimas“ aiškinama taip: *oferta* = 1. **raštiškas pasiūlymas**; 2. **siūlomoji kaina**; *akceptas* – svet. *vngt.* – **pitarimas, sutikimas**; *akceptuoti* – svet. *vngt.* – **priimti; pritari, sutikti**.

Teisės kalbai būdingi būdvardžiai, turintys priesagą *-inis*, *-ė*. Tačiau juos vartojant svarbu įsidėmėti, kad bendrinėje lietuvių kalboje priesagos *-inis*, *-ė* vediniai nedaromi iš veiksmožodinių daiktavardžių, kurie turi priesagas *-imas*, *-ymas*. Teisės kalboje užkliūva tokiu būdu padarytas vedinys *draudiminis*, *-ė*, vartojamas junginyje *draudiminis įvykis*:

Įvykus draudimiam įvykiui kreditorius, kurio reikalavimai užtikrinti įkeitimu, turi pirmumo teisę patenkinti savo reikalavimus iš draudimo atlyginimo sumos [LR CK 4.205 str. 3 d.]. *Draudimo sutartimi vie-*

na šalis (draudikas) įsipareigoja <...> sumokėti kitai šaliai <...> draudimo išmoką <...>, jeigu įvyksta įstatyme ar draudimo sutartyje nustatytas draudiminis įvykis [LR CK 6.987 str.].

Analizuojant kodeksų kalbą, derėtų pasidžiaugti, kad atsisakyta ne vieno bendrinei kalbai nepriimtino termino.

Teisininkai jau nevartoja junginio *įstatyminiai įpėdiniai*, netinkamo dėl pirmojo šio junginio dėmens *įstatyminis*, padaryto iš priesagos *-ymas* vedinio *įstatymas*. Todėl *įstatyminiai įpėdiniai* virto *įpėdiniais pagal įstatymą* (Plg. *įstatyminiai įpėdiniai* [seno LR CK 573 str.] ir *įpėdinių pagal įstatymą eilės* [naujo LR CK 5.11 str.]).

Atsisakyta ydingos darybos priesagą *-inis*, *-ė* turinčio vedinio *ieškininis*, *-ė*. Palyginkime: *ieškininės senaties sąvoka* [senas LR CK 83 str.]. *ieškininės senaties terminai* [ten pat, 84 str.]. *ieškininės senaties termino eigos nutraukimas* [ten pat, 89 str.]. *Pasekmės, atsirandančios skolininkui įvykdžius pareigą po to, kai ieškininės senaties terminas pasibaigė* [ten pat, 92 str.] ir *ieškinio senaties samprata* [naujas LR CK 1.124 str.]. *ieškinio senaties terminai* [ten pat, 1.125 str.]. *Reikalavimai, kuriems ieškinio senatis netaikoma* [ten pat, 1.134 str.]. „Komentuojamo straipsnio 4 dalyje sakoma, kad *ieškinio senaties terminas taip pat nenutraukiamas, jeigu atsisakyta priimti ieškinio pareiškimą* arba *ieškovas atsisakė ieškinio* [13, p. 263]“.

Dabar nevartojamas ir dar vienas bendrinei kalbai nepriimtinas priesagos *-inis*, *-ė* vedinys – *intelektualinis*, *-ė*. Jo vietoje teikiamas dėmens *-alneturintis* būdvardis *intelektinis*, *-ė*. Pavyzdžiui: *intelektinė veikla* [LR CK 1.97, 1.111, 1.112, 1.36, 3.88, 3.89, 6.711, 6.716 str.], *intelektinė nuosavybė* [LR CK 1.52, 1.53, 5.1, 6.707 str.], *intelektinės paslaugos* [LR CK 6.716 str.]. Vietoj *preliminarinės sutarties* atsirado *preliminarioji sutartis*: *Preliminaryji sutartis turi būti rašytinė* [LR CK 6.165 str. 2 d.]. Nevartojami bendrinės kalbos žodžių darybos normų neatitinkantys vediniai *alternatyvinis* (*alternatyvinė prievolė*), *solidarinis* (*solidarinė pareiga*, *solidarinis reikalavimas*, *solidarinis skolininkas*, *solidarinis kreditorius*). Jų vietoje pasirinktos įvardžiutinės būdvardžių formos: *alternatyvioji prievolė*, *solidarioji atsakomybė*, *solidarioji pareiga*, *solidarioji prievolė*, *solidarioji reikalavimo teisė*, *solidarioji skola*, *solidarusis reikalavimas* [LR CK 1.83, 2.61, 2.102, 6.6, 6.7, 6.8, 6.9, 6.12, 6.13 str.].

Vienas iš teisės kalbos ypatumų – abstrakčios reikšmės veiksmažodinių daiktavardžių, padarytų su priesagomis *-imas*, *-ymas*, vartojimas. Su tokiais vediniais sudaryti kodeksų skyrių, skirsnių, straipsnių pavadinimai. Pavyzdžiui: *Darbo sutarties vykdymas*. *Darbo sutarties pasibaigimas*. *Darbo teisės subjektų atstovavimas*. *Kolektyvinių darbo ginčų reglamentavimas* (Lietuvos Respublikos darbo kodekso skyrių pavadinimai); *Įrodymų užtikrinimas*. *Bylos nutraukimas*. *Tėvų valdžios apribojimas*. *Kitos valstybės fizinio ir juridinio asmens atleidimas nuo bylinėjimosi išlaidų apmokėjimo, teisinė pagalba*, *įrodymų užtikrinimas* (LR CPK skirsnių pavadinimai); *Teismo posė-*

džių viešumo apribojimas. leškinio padavimas. Procesinių dokumentų įteikimas (LR CPK straipsnių pavadinimai).

Kai kuriais atvejais priesagų *-imas*, *-ymas* vediniai kenkia minties aiškumui, todėl derėtų rinktis kitokius minčių raiškos būdus:

Padarius miško pažeidimus (...) administracinėn atsakomybėn traukiamą asmenį į policiją arba savivaldybės seniūnijos kaimo vietovėje patalpas protokolui surašyti gali pristatyti Valstybinės miškų tarnybos pareigūnai [Administracinių teisės pažeidimų kodekso 26.3 str.]. *Pakartotinis Kelių eismo taisyklių pažeidimas, tai yra padarymas per vienerius metus dviejų ar daugiau pažeidimų (...) užtraukia vairuotojams teisės vairuoti transporto priemonę atėmimą nuo devynių mėnesių iki vienerių metų* [ATPK 130 str.]. *Autobusų stočių steigimą ir jų priežiūrą atlieka savivaldybės* [Transporto kodekso 11 str.]. *Bylose dėl daikto valdymo pažeidimo priešieškinio pareiškimas nėra leidžiamas* [LR CPK 422 str. 2 d.].

Dar viena blogybė – gana dažnai pasitaikantis abstrakčios reikšmės veiksmazodinių daiktavardžių naudininkas tikslui su paskirties atspalviu reikšti:

Siunčiant vykdymui nuosprendį ar (ir) vykdomąjį raštą, byloje turi būti paliekami atitinkamų lydraščių nuorašai, patvirtinantys dokumentų išsiuntimo faktą [11, p. 332]. *Jeigu buvo pasiūlyti du skirtingi klausimo išsprendimo variantai, kiekvienas iš jų apsvarstomas jų pateikimo svarstymui eilės tvarka ir dėl kiekvieno iš jų priimamas sprendimas* [11, p. 190]. *Jeigu per sutartyje ar Krovinių vežimo vidaus vandens keliais taisyklėse nustatytą terminą nebuvo pranešta apie laivo pateikimą pakrovimui ar iškrovimui, siuntėjui ar gavėjui turi būti suteikiamas papildomas terminas šiems darbams atlikti* [Vidaus vandens transporto kodekso 44 str. 4 d.].

Kalbos praktikai skirtuose darbuose tikslui su paskirties atspalviu reikšti vietoj abstrakčios reikšmės daiktavardžių naudininko siūloma rinktis veiksmazodžio bendratį. Naudininką tinka vartoti tada, kai šių priesagų vediniai yra sukonkretėję.

Atsisakius rašytinei kalbai būdingų, bet ne visada tinkamai vartojamų priesagų *-imas*, *-ymas* vedinių, teisės kalba nė kiek nenukentėtų.

Baudžiamojo proceso kodekse pasakyta: „*nuosprendis išdėstomas lietuvių kalba, nes kita kalba byla negali būti nagrinėjama. Jis turi būti surašytas aiškiai ir suprantamai, taisyklingai kalbiniu aspektu. Neleidžiama nuosprendyje daryti gramatinių ar stiliaus klaidų*“. Kalbos klaidų nereikėtų daryti niekur.

Išvados

1. Teisės kalba (su tam tikromis išlygomis) turi paklusti bendrinės lietuvių kalbos sistemai. Šiai kalbai ypač svarbu bendrieji stilingos kalbos reikalavi-

mai: aiškumas, tikslumas, glaustumas. To negalima užmiršti renkantis vieną ar kitą žodį, junginį, konstrukciją.

2. Tai, kas patenka į raštus, labai greitai pradedama vartoti sakininėje kalboje. Todėl ne tik kalbininkai, bet ir atskirų sričių specialistai turi rūpintis, kad bendrinei kalbai neteiktini žodžiai nebūtų vartojami be reikalo ir neplistų.

3. Teisės kalba, kaip ir bet kurios kitos specialybės kalba, turi tik jai būdingų ypatumų. Tačiau jais negali būti pateisinami tokie nukrypimai nuo įprastų bendrinės kalbos normų, be kurių galima nesunkiai išsiversti ir išvengti akivaizdžių kalbos normų pažeidimų.

Literatūros sąrašas

1. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius, 2000.
2. Gimtoji kalba. 1995. Nr. 1.
3. Kalbos patarimai. Leksika: skolinių vartojimas. 2005.
4. Kalbos patarimai. Sintaksė: linksnių vartojimas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
5. Kalbos praktikos patarimai. II leidimas. – Vilnius: Mokslas, 1985.
6. Kanceliarinės kalbos patarimai. – Vilnius: Mokslas, 1985.
7. Kniūkšta, P. Administracinė kalba ir jos vartoseną. – Vilnius, 2005.
8. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. – Vilnius, 2005.
9. Lietuvos Respublikos baudžiamųjų vykdymo kodeksas. – Vilnius, 2004.
10. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
11. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V-XI dalys. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
12. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. – Vilnius, 2002.
13. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – Vilnius, 2000.
14. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. – Vilnius, 2001.
15. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. – Vilnius, 2005.
16. Lietuvos Respublikos muitinės, pataisos darbų, geležinkelio transporto, kelių transporto, vidaus vandenų transporto kodeksai. – Vilnius, 2002.
17. Mikelėnas, V. Prievolių teisė. Pirmoji dalis. – Vilnius: Justitia, 2002.
18. Oginskaitė, E. Dėl veiksmažodinių daiktavardžių vartojimo kanceliarijos kalboje. Kalbos kultūra, 66. P. 52–59.
19. Paulauskienė, A. Lietuvių kalbos kultūra. – Kaunas, 2000.
20. Paulauskienė, A. Teisinių kalba ir bendrosios normos. – Vilnius: Justitia, 2004.
21. Šukys, I. Kalbos patarimai politikams ir visiems kalbų sakytojams. – Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2000.
22. Terminologijos taisyklės. – Vilnius: Mokslas, 1992.

DIE FACHSPRACHE: ÜBERSCHNEIDUNG VON DER NORM UND DER VERWENDUNG

Zusammenfassung

Die juristische Fachsprache müsste vor allem klar, genau (treffend) und konkret sein. Bei der Wahl von bestimmten Fachwörtern, Fachausdrücken bzw. Konstruktionen darf das nicht vergessen werden, weil das schriftlich Niedergelegte sehr bald in den mündlichen Gebrauch übernommen wird. Demzufolge sollten nicht nur Sprachwissenschaftler sondern auch Fachleute anderer Forschungsgebiete sich um ihre fachsprachliche Ausdrucksfähigkeit kümmern, damit in der Fachsprache möglichst wenige Abweichungen von den Normen der Gesamtsprache vorkommen.

BAUDŽIAMAJAI TEISEI PRIEŠINGĄ VEIKĄ ĮVARDIJANTYS TERMINAI LIETUVOS IR ANGLIJOS-VELSO TEISĖS SISTEMOSE

Sigita Rackevičienė

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 4613, el. paštas sigita@b4net.lt*

Šio pranešimo tikslas – palyginti Lietuvos ir Anglijos-Velso teisės sistemų terminus, įvardijančius baudžiamajai teisei priešingą veiką bei šios veikos rūšis pagal pavojingumą, ir nustatyti, ar juos galima laikyti atitikmenimis. Atliekant tyrimą, analizuojama terminų semantika, t. y. jais įvardijamos sąvokos ir jų požymiai. Pranešime remiamasi terminologo P. Sandrini pasiūlytais teisės terminijos komparatyvinės analizės principais [11; 12]. Pirmiausia atliekama Lietuvos ir Anglijos-Velso teisės sistemų tiriamų sąvokų funkcinė analizė. Ja siekiama nustatyti: 1) kokiai teisei aplinkai priklauso tiriamos sąvokos, 2) kokie jų pagrindiniai požymiai ir 3) kokią poziciją jos užima viena kitos atžvilgiu. Išsamiai atsakius į funkcinės analizės klausimus, atliekama sąvokų komparatyvinė analizė, kuri padeda išsiaiškinti, kokie požymiai sieja ir skiria Lietuvos ir Anglijos-Velso teisės sistemų tiriamas sąvokas. Gautais rezultatais siekiama padėti vertėjui pasirinkti šių sąvokų vertimo strategiją – atitikmenis, neologizmus ar sąvokų aprašymus.

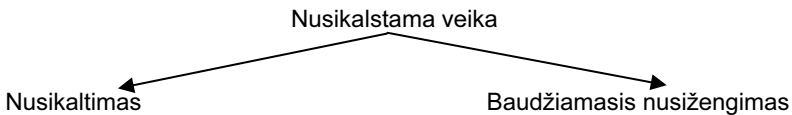
1. Lietuvos teisės sąvokų, nusakančių baudžiamajai teisei priešingą veiką ir šios veikos rūšis pagal pavojingumą, funkcinė analizė

Atliekant analizę, remiamasi pagrindiniu Lietuvos Respublikos baudžiamosios teisės įstatymu – Lietuvos Respublikos baudžiamuoju kodeksu, įsigaliojusiu 2003 m. gegužės 1 dieną [6]. Taip pat atsižvelgiama į Baudžiamąjo kodekso komentarus bei paaiškinimus, išdėstytus Lietuvos Respublikos baudžiamąjo kodekso komentare [7] bei Vytauto Piesliako baudžiamosios teisės vadovėlyje „Lietuvos baudžiamoji teisė“ [8].

Lietuvos teisės sistemoje baudžiamajai teisei priešinga veika vadinama *nusikalstama veika*. Terminas *nusikalstama veika* atsirado Lietuvos baudžiamąjoje teisėje 2003 metais įsigaliojus naujam Baudžiamajam kodeksui. Iki tol Lietuvos baudžiamąjoje teisėje buvo vartojamas tik *nusikaltimo* termi-

nas – visos nusikalstamos veikos buvo įvardijamos *nusikaltimo* terminu. Naujajame Baudžiamajame kodekse greta *nusikaltimo* termino atsirado *baudžiamojo nusizengimo* terminas. Dėl to buvo sukurtas naujas terminas *nusikalstama veika*, sujungiantis ir įvardijantis abi šias veikų rūšis [8, 113].

Baudžiamajame kodekse nepateikiamas atskiras sąvokos *nusikalstama veika* apibrėžimas, tačiau pateikiami sąvokų *nusikaltimas* ir *baudžiamasis nusizengimas* apibrėžimai, kuriais remiantis galima apibūdinti ir sąvoką *nusikalstama veika*. Kodekso 10 straipsnyje teigiama, kad *nusikalstamos veikos* skirstomos į *nusikaltimus* ir *baudžiamuosius nusizengimus*. Taigi terminas *nusikalstama veika* yra dviejų rūšinių pavadinimų (**hiponimų**) gimininis pavadinimas (**hiperonimas**). Terminai *nusikaltimas* ir *baudžiamasis nusizengimas* savo ruožtu laikytini **ekvonimais** – vienodo lygio terminais.

Baudžiamojo kodekso 11 ir 12 straipsniuose apibrėžiamos sąvokos *nusikaltimas* ir *baudžiamasis nusizengimas*:

Nusikaltimas – pavojinga ir kodekse uždrausta veika (veikimas arba neveikimas), už kurią numatyta laisvės atėmimo bausmė.

Baudžiamasis nusizengimas – pavojinga ir kodekse uždrausta veika (veikimas arba neveikimas), už kurią numatyta bausmė, nesusijusi su laisvės atėmimu, išskyrus areštą.

Apibendrinus šiuos apibrėžimus, galima apibūdinti ir sąvoką *nusikalstama veika*:

Nusikalstama veika yra pavojinga ir kodekse uždrausta veika (veikimas arba neveikimas).

Taigi nusikalstamai veikai ir jos rūšims (nusikaltimui ir baudžiamajam nusizengimui) būdingi šie požymiai:

- 1) veika (veikimas arba neveikimas),
- 1) pavojinga veika,
- 2) veika, priešinga baudžiamajam įstatymui [7, 91–97; 8, 114–116].

Nusikalstamos veikos rūšys – nusikaltimai ir baudžiamieji nusizengimai – skiriami pagal pavojingumo pobūdį ir laipsnį. Pavojingumo pobūdis priklauso nuo nusikalstamos veikos objekto. Pavyzdžiui, nusikalstama veika, kuria kėsinamasi į asmenį, skirsis nuo nusikalstamos veikos, kuria kėsinamasi į nuosavybę. Tuo tarpu pavojingumo laipsnis priklauso nuo vienarūšių nusikalstamų veikų pavojingumo dydžio. Pavyzdžiui, didelės vertės turto vagystė yra pavojingesnė už nedidelės vertės turto vagystę.

Nusikalstamos veikos pavojingumo pobūdis ir laipsnis yra tiesiogiai susiję su įstatymo numatytais sankcijomis. Kuo pavojingesnė veika, tuo griežtesnė sankcija. Baudžiamąjį kodeksą sąvokų *nusikaltimas* ir *baudžiamasis nusizengimas* apibrėžimo ir diferencijavimo pagrindu ir yra pasirinkta įstatymo numatyta sankcija. Kaip rodo apibrėžimai, nusikaltimai yra pavojingesnė veika nei baudžiamieji nusizengimai, už juos numatyta griežtesnė įstatymo sankcija – laisvės atėmimo bausmė. Tuo tarpu baudžiamieji nusizengimai baudžiami bausme, nesusijusia su laisvės atėmimu. Kodekso 11 straipsnyje nusikaltimai klasifikuojami smulkiau – į tyčinius ir neatsargius. Tyčiniai nusikaltimai savo ruožtu skirstomi į 4 kategorijas – nesunkius, apysunkius, sunkius ir labai sunkius. Kategorijų skirstymo pagrindas yra Kodekse numatyta maksimali laisvės atėmimo bausmė.

Taigi Baudžiamajame kodekse nusikalstamos veikos klasifikuojamos į rūšis ir kategorijas pagal nusikalstamos veikos pavojingumą bei įstatyme numatytą sankciją.

2. Anglijos-Velso teisės sąvokų, nusakančių baudžiamajai teisei priešingą veiką ir jos rūšis pagal pavojingumą, funkcinę analizę

Anglijos-Velso baudžiamoji teisė nėra iki galo kodifikuota. Taigi dalį teisės nuostatų galima rasti Jungtinės Karalystės Parlamento priimtuose įstatymuose, dalį – bendrosios teisės nuostatose (teismų nuosprendžiuose), dalį – baudžiamosios teisės vadovėliuose. 1989 metais Anglijos-Velso Teisės komisija (*Law Commission for England and Wales*) parengė Anglijos ir Velso baudžiamąjį kodeksą projektą (*Criminal Code for England and Wales*), bet jis iki šiol tobulinamas ir dar nėra priimtas Parlamento.

Atliekant analizę remiamasi Jungtinės Karalystės Parlamento priimtais įstatymais [5], Anglijos ir Velso baudžiamąjį kodeksą projektu [1], Anglijos-Velso baudžiamosios teisės vadovėliais [4; 5; 14; 15], lyginamosios baudžiamosios teisės vadovėliu [9] bei Oksfordo universiteto teisės terminų žodynu [3].

Anglijos-Velso teisės sąvokos, nusakančios baudžiamajai teisei priešingą veiką

Anglijos-Velso teisėje baudžiamajai teisei priešinga veika vadinama *crime* arba *offence*. Šie terminai apibūdina ir Parlamento išleistus įstatymus pažeidžiančią veiką (*statutory crimes/statutory offences*), ir bendrąją teisę pažeidžiančią veiką (*common law crimes/common law offences*). Terminai *crime* ir *offence* vartojami sinonimiškai, nors šiuolaikinėje Anglijos-Velso teisėje linkstama daugiau vartoti terminą *offence*. Terminas *crime* anglų kalboje turi sunkaus nusikaltimo atspalvį, todėl jo pradėta vengti [15, 8–9; 3, 128, 340].

Anglijos-Velso baudžiamojoje teisėje ne kartą bandyta apibrėžti terminą *crime/offence*, nors šiuolaikiniai autoriai vengia tikslių apibūdinimų ir dažniausiai pateikia tik savo svarstymus, ką ši sąvoka turėtų apimti [4, 2; 5, 11–14; 14, 18–25; 15, 14–17]. Vis dėlto teorinius samprotavimus šia tema ir termino apibrėžimus galima skirstyti į preskripcinius ir deskripcinius [10, 173].

Preskripcinių apibrėžimų autoriai bando apibūdinti baudžiamajai teisei priešingos veikos požymius. Pavyzdžiui, Allen Carleton *crime* apibrėžia kaip veiką, kuri tiesiogiai ir smarkiai pavojinga visuomenės saugumui ir gerovei. Dėl to ji negali būti dovanojama vien atlyginus žalą nukentėjusiajam [14, 19].

Deskripcinių apibrėžimų autorių nuomone, baudžiamosios ir civilinės teisės pažeidimai skiriasi ne savo požymiais, o tik teisinėmis pasekmėmis. Glanville Williams sąvoką *crime* apibūdina kaip veiką, kuri nagrinėjama baudžiamojo proceso tvarka ir už kurią skiriama bausmė [15, 14].

Kiti autoriai bando ieškoti tarpinio varianto tarp preskripcinių ir deskripcinių apibrėžimų, nusakydami ir baudžiamajai teisei priešingos veikos požymius, ir teises pasekmes. Vienuose apibrėžimuose *crime* apibūdinama kaip visuomenei pavojinga veika (*public wrong*), kituose – kaip teisei priešinga veika (*legal wrong*). Oksfordo universiteto teisės terminų žodyne *crime* apibrėžiamas kaip veikimas arba neveikimas, kuris Parlamento išleistame įstatyme arba bendrojoje teisėje laikomas visuomenei pavojinga veika (*public wrong*) ir kuris baudžiamas valstybės baudžiamojo proceso tvarka [3, 128]. Tuo tarpu Michael Jefferson nuomone, sąvoką *crime* tiksliausiai apibūdina teisei priešingos veikos (*legal wrong*) sąvoka. Anot jo, *crime* yra teisei priešinga veika (*legal wrong*), už kurią pažeidėjas baudžiamas valstybės [5, 12].

Apibendrinus šiuos apibrėžimus, galima teigti, kad *crime/offence* yra:

- 1) veika (veikimas arba neveikimas),
- 2) visuomenei pavojinga veika (*public wrong*),
- 3) teisei priešinga veika (*legal wrong*),
- 4) veika, kuri valstybės reikalavimu nagrinėjama baudžiamojo proceso tvarka ir už kurią skiriama bausmė.

Atliktos analizės (nors dar ir neužbaigtos) rezultatai rodo, kad Anglijos-Velso teisės sąvokos *crime/offence* ir Lietuvos teisės sąvokos *nusikalstama veika* pagrindiniai požymiai sutampa. Todėl galima daryti prielaidą, kad šios sąvokos laikytinos atitiktomis (išsamesnį sąvokų palyginimą žr. 3 skyriuje). Toliau pranešime, aptariant Anglijos-Velso baudžiamosios teisės sąvoką *crime/offence*, bus vartojamas lietuviškas atitikmuo *nusikalstama veika*.

Anglijos-Velso teisės sąvokos, nusakantios nusikalstamos veikos rūšis pagal pavojingumą

Anglijos-Velso teisės sistemoje, kaip ir kitose bendrosios teisės sistemoje, nusikalstamos veikos nuo seno buvo skirstomos į tris rūšis: *treasons*, *fe-*

lonies ir *misdemeanours*. Pirmos rūšies nusikalstamos veikos (*treasons*) laikytos tėvynės išdavimu. Joms priklausė kėsinimasis į karalių, sąmokslas prieš karalių, šalies užpuolimas, perėjimas į priešo pusę karo metu ir kt. Antros rūšies nusikalstamosioms veikoms (*felonies*) buvo priskiriami sunkūs pasikėsinimai į piliečių asmenį arba turta, o trečios rūšies (*misdemeanours*) – nesunkūs pažeidimai. Priklausomai nuo nusikalstamos veikos rūšies skyrėsi taikomas procesas ir skiriama bausmė [9, 219–221].

1967 metais, priėmus Baudžiamosios teisės įstatymą 1967 (*Criminal Law Act 1967*) [14, 26], Anglijoje ir Velse šis skirstymas buvo panaikintas. Jį pakeitė dvejiopa klasifikacija – pagal policijai suteiktus įgaliojimus sulaikyti įtariamąjį (su arba be leidimo suimti) ir pagal nusikalstamos veikos nagrinėjimo būdą teisme.

Pagal pirmą klasifikaciją nusikalstamos veikos buvo skirstomos į *arrestable offences* ir *non-arrestable offences*. Pirmai grupei (*arrestable offences*) priklausė veikos, už kurias baudžiama laisvės atėmimu ilgiau kaip penkeriems metams ir už kurių padarymą įtariamasis galėjo būti sulaikytas be leidimo suimti. Visos kitos veikos priklausė antrai grupei (*non-arrestable offences*). 2006 metais, priėmus Sunkios organizuotos nusikalstamos veikos ir policijos įstatymą 2005 (*Serious Organised Crime and Police Act 2005*) [13], šis skirstymas buvo panaikintas. Nuo šiol visiems asmenims, padariusiems bet kurios rūšies nusikalstamą veiką, taikomos tos pačios sulaikymo taisyklės.

Antra klasifikacija, kaip minėta, remiasi nusikalstamos veikos nagrinėjimo tvarka teisme. Ši klasifikacija tebegalioja ir dabar, ja remiantis nusikalstamos veikos skirstomos ir Anglijos-Velse baudžiamosios teisės kodekso projekte [1, 120–140]. Pagal ją nusikalstamos veikos skirstomos į tris rūšis: (1) *indictable offences*, (2) *summary offences*, (3) *offences triable either way*.

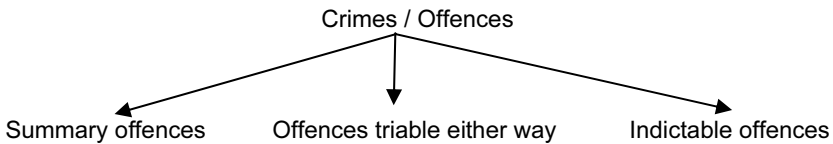
Summary offences – veikos, kurias supaprastinta tvarka nagrinėja magistratų (taikos teisėjų) teismai. Šioms veikoms priklauso nesunkūs pažeidimai (*minor offences*), už kuriuos baudžiama nesunkiomis bausmėmis.

Indictable offences – veikos, kurias nagrinėja prisiekusiųjų teismas (*Crown Court*). Pirminį bylos tyrimą atlieka magistratų teismas. Įsitikinęs, kas nusikalstama veika peržengia jo jurisdikcijos ribas, perduoda jį prisiekusiųjų teismui, kur kaltinamajam pateikiamas oficialus kaltinimas (*indictment*). Šias veikas nagrinėja teisėjas ir prisiekusieji. Joms priklauso sunkūs pažeidimai (*serious offences*), už kuriuos baudžiama sunkiomis bausmėmis.

Offences triable either way – nusikalstamos veikos, kurias gali nagrinėti magistratų arba prisiekusiųjų teismas. Pirminį bylos tyrimą atlieka magistratų teismas, kuris, įvertinęs visas bylos aplinkybes, privalo nustatyti, koks būdas tinkamiausias bylą nagrinėti teisme. Jei magistratai nustato, kad byla turi būti nagrinėjama prisiekusiųjų teisme, įtariamasis negali pakeisti jų sprendimo. Bet, jei magistratai nustato, kad byla gali būti nagrinėjama magistratų teisme supaprastinta tvarka, įtariamajam suteikiama teisė pasirinkti,

t. y. jis turi nuspręsti, ar leisti bylą nagrinėti magistratams, ar prašyti ją perduoti prisiekusiųjų teismui. Įtariamasis perspėjamas, kad prisiekusiųjų teismas gali paskirti didesnę bausmę. Šiai rūšiai priskiriamos tokios nusikalstamos veikos, kurių pavojingumas labai priklauso nuo konkrečių aplinkybių, pavyzdžiui, vagystės – jų pavojingumas priklauso nuo pavogto turto vertės.

Taigi šiandieninėje Anglijos-Velso teisėje sąvoką *crime/offence* įvardijantis terminas yra trijų hiponimų (*summary offences*, *indictable offences*, *offences trible either way*) hiperonimas. Sąvokas *summary offences*, *indictable offences*, *offences trible either way* įvardijančius terminus savo ruožtu galima laikyti ekvonomais:

Kaip matyti iš apibrėžimų, nusikalstamų veikų nagrinėjimo būdas teisme yra tiesiogiai susijęs su jų pavojingumu. Magistratų teismo nagrinėjamos nusikalstamos veikos (*summary offences*) yra lengviausios, o prisiekusiųjų teismo (*indictable offences*) – sunkiausios. Veikos, kurias gali nagrinėti ir magistratų, ir prisiekusiųjų teismas (*offences triable either way*), užima tarpinę padėtį. Pavojingumas savo ruožtu tiesiogiai susijęs su numatytais sankcijomis. Magistratų teisė skirti bausmes yra ribota. Priėmus Baudžiamosios teisės įstatymą 2003 (*Criminal Justice Act 2003*) [2], maksimali bausda, kurią magistratai gali skirti, yra £ 5000, o maksimali laisvės atėmimo bausmės trukmė – 12 mėnesių. Tuo tarpu prisiekusiųjų teismas gali skirti pačias griežčiausias bausmes, pvz., laivės atėmimą iki gyvos galvos [1, 120–140]. Vis dėlto pirminis nusikalstamų veikų klasifikavimo pagrindas yra jų nagrinėjimo būdas teisme. Tai atspindi ir pasirinkti sąvokų pavadinimai.

3. Komparatyvinė analizė

Lietuvos ir Anglijos-Velso nusikalstamą veiką bei jos rūšis įvardijančių terminų funkcinės analizės rezultatus galima apibendrinti tokia lentele:

Nusikalstama veika	Crime/offence
Baudžiamasis nusižengimas	Summary offence
Nusikaltimas	Offences triable either way
	Indictable offences

Atlikti tyrimai leidžia palyginti abiejų teisės sistemų sąvokas ir atsakyti į svarbiausią klausimą – kokias iš šių sąvokų galima laikyti atitikmenimis. Pirmiausia lyginamos sąvokos *nusikalstama veika* ir *crime/offence*, o paskui

– sąvokos *baudžiamasis nusižengimas*, *nusikaltimas* ir *summary offences*, *indictable offences*, *offences triable either way*.

Analizės rezultatai rodo, kad Lietuvos baudžiamosios teisės sąvoka *nusikalstama veika* gali būti siejama su Anglijos-Velso baudžiamosios teisės sąvoka *crime/offence*. Šias sąvokas jungia tokie požymiai:

(1) Abi sąvokos nusako veiką, kuri yra pavojinga visuomenei ir priešinga teisei. Asmenis, įvykdžiusius šias veikas, baudžiamąja tvarka persekioja ir baudžia valstybė.

(2) Abi sąvokas įvardijantys terminai yra kelių hiponimų hiperonimai. Lietuvos baudžiamosios teisės sąvoka *nusikalstama veika* yra dviejų hiponimų (*baudžiamasis nusižengimas* ir *nusikaltimas*), o Anglijos-Velso baudžiamosios teisės sąvoka *crime/offence* – trijų hiponimų (*summary offences*, *indictable offences*, *offences triable either way*) hiperonimas.

Galima daryti išvadą, kad sąvokos *nusikalstama veika* ir *crime/offence* atlieka tokią pat funkciją ir užima tokią pat poziciją atitinkamos valstybės teisės sistemoje. Žinoma, Lietuvos ir Anglijos-Velso visuomenės šias sąvokas kūrė, remdamosi kiekviena savo patirtimi, ir jas suvokia kiek skirtingai. Ne visos veikos, kurias Lietuvos visuomenė laiko nusikalstamomis, yra baudžiamos Anglijoje-Velse, ir atvirkščiai. Vis dėlto galima teigti, kad terminologiniu požiūriu sąvokų *nusikalstama veika* ir *crime/offence* esminiai semantiniai požymiai sutampa. Vertėjas šias sąvokas galėtų laikyti atitikmenimis ir vertimuose keisti vieną kita.

Kiek kitaip yra su Lietuvos teisės sąvokomis *baudžiamasis nusižengimas* ir *nusikaltimas* bei Anglijos-Velso teisės sąvokomis *summary offences*, *indictable offences* ir *offences triable either way*.

Lietuvos baudžiamojoje teisėje nusikalstamos veikos skirstomos į rūšis pagal įstatyme numatytą sankciją, kuri priklauso nuo veikų pavojingumo. Atlikus Anglijos-Velso teisės sąvokų analizę, paaiškėjo, kad šiuolaikinėje Anglijos-Velso baudžiamojoje teisėje nusikalstamos veikos skirstomos remiantis kitokiais kriterijais. Jų skirstymo pagrindas yra ne įstatyme numatytos sankcijos, o veikų nagrinėjimo būdas teisme, kuris savo ruožtu priklauso nuo veikų pavojingumo.

Taigi lietuviškos sąvokos *baudžiamasis nusižengimas* ir *nusikaltimas* bei angliškos sąvokos *summary offences*, *indictable offences* ir *offences triable either way* turi bendrų požymių, tačiau ir skiriasi. Šias sąvokas sieja tokie požymiai:

1) Ir lietuviškos, ir angliškos sąvokos nusako nusikalstamų veikų rūšis, taigi yra hiperonimų *nusikalstama veika* ir *crime/offence* hiponimai.

2) Ir lietuviškų, ir angliškų sąvokų skirstymas remiasi veikų pavojingumu.

Tačiau pagrindiniai skirstymo kriterijai abiejose teisės sistemose iš esmės skiriasi: Lietuvos teisėje nusikalstamos veikos skirstomos pagal įstatyme numatytą sankciją, o Anglijos-Velso – pagal veikų nagrinėjimo būdą teisme.

Analizės rezultatai rodo, kad lietuviškos ir angliškos sąvokos turi tik iš dalies panašių funkcijų. Vertėjas neturėtų šių sąvokų laikyti atitikmenimis ir turėtų rinktis kitus vertimo būdus – neologizmus arba sąvokų aprašymus.

Išvados

Apibendrinus pranešime atliktų tyrimų rezultatus, galima daryti tokias išvadas:

1) Lietuvos ir Anglijos-Velso baudžiamosios teisės sąvokas *nusikalstama veika* ir *crime/offence* atlieka tokias pat funkcijas ir užima tokią pat poziciją savo teisinėse aplinkose, todėl jas galima laikyti atitikmenimis ir vertimuose keisti vieną kita.

2) Lietuvos ir Anglijos-Velso baudžiamosios teisės sąvokos *baudžiamasis nusizengimas* ir *nusikaltimas* bei *summary offence*, *indictable offence* ir *offence triable either way* atlieka tik iš dalies panašias funkcijas ir todėl nelaikytini atitikmenimis. Vertėjas turėtų apsispręsti, kaip juos pateikti skaitytojui – rinktis neologizmus ar tiesiog aprašyti sąvokas.

3) Gauti rezultatai rodo, kad kiekviena visuomenė kuria teisės sąvokas bei jas įvardijančius terminus remdamasi savo patirtimi, todėl jie glaudžiai susiję su šalies tradicijomis ir jų neįmanoma automatiškai perkelti iš vienos teisės sistemos į kitą. Terminologo, atliekančio komparatyvinės teisės terminijos analizę, darbo tikslas yra suteikti vertėjui visą reikalingą informaciją apie tiriamas sąvokas ir padėti priimti sprendimą, kokią strategiją pasirinkti jas verčiant.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

1. Criminal Code for England and Wales 1989. London: Her majesty's Stationery Office.
2. Criminal Justice Act 2003. <http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2003/20030044.htm> (žiūrėta 2006-09-15)
3. Dictionary of Law 2002. Oxford University Press.
4. Heaton, R. 2004: Criminal Law. Oxford University Press.
5. Jefferson, M. 2003: Criminal Law. Pearson, Longman.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
8. Piesliakas, V. Lietuvos baudžiamoji teisė. – Vilnius: Justitia, 2006.
9. Pradel, J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2001.
10. Russell, F. & Locke, Ch. English Law and Language. – Prentice Hall Europe, 1998.
11. Sandrini, P. Comparative Analysis of Legal Terms: Equivalence Revisited. <http://homepage.uibk.ac.at/~c61302/publik/tke96.pdf> (žiūrėta 2006-09-15).
12. Sandrini, P. Legal Terminology. Some Aspects for a New Methodology. <http://homepage.uibk.ac.at/~c61302/publik/legal.pdf> (žiūrėta 2006-09-15).

13. Serious Organised Crime and Police Act 2005. <http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2005/20050015.htm> (žiūrėta 2006-09-15).
14. Smith, J. C. & Hogan, B. Criminal Law. – London: Butterworths, 1978.
15. Williams, G. Textbook of Criminal Law. – London: Stevens & Sons, 1978.

TERMS DEFINING CRIMINAL DEEDS IN THE LITHUANIAN AND ENGLISH-WELSH LEGAL SYSTEMS

Summary

The paper analyses and compares the legal terms defining criminal deeds and their types according to the degree of seriousness in the Lithuanian and English-Welsh legal systems. The object of the analysis is the conceptual meaning of the terms, i.e. the legal concepts that they define. The findings of the research lead to the following conclusions:

1) The concept of the Lithuanian legal system *nusikalstama veika* and the concept of the English-Welsh legal system *crime / offence* have the same functions and the same position in the respective legal settings. Therefore, they could be considered equivalents and used instead of each other in the translations.

2) The Lithuanian legal concepts *baudžiamasis nusizengimas* and *nusikaltimas* and the English-Welsh legal concepts *summary offence*, *indictable offence* and *offence triable either way* have only partly similar functions and therefore cannot be considered equivalents. The translator should use other textual strategies – neologisms or descriptions of the concepts.

3) The analysis confirms that legal concepts are rooted in national legal systems and cannot be directly translated. The aim of the comparative legal terminology is to provide the translator with the information about the use of the concepts in the respective legal systems and help him decide on which textual strategies he should use for the target text.

DĖL TARPTAUTINIŲ ŽODŲ SEMANTINIŲ POKYČIŲ ADMINISTRACINĖJE KALBOJE

Vida Rudaitienė

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 4583, el. paštas kkk@mruni.lt*

Lietuvos politinio gyvenimo pokyčiai paveikė administracinę kalbą ir jos funkcinių stilių – administracinį stilių. Administracinėje kalboje ypač pagausėjo tarptautinių žodžių, kaip ir apskritai skolinių. Tam turėjo įtakos daugelis ekstralingvistinių veiksnių. Svarbiausia, kad įtvirtinamas Lietuvos valstybingumas, keičiamas gyvenimo būdas. Dabar vyksta intensyvūs globalizacijos procesai. Svarbus 2004 m. politinis įvykis – Lietuvos įstojimas į Europos Sąjungą. Iškilio būtinybė kurti naujų įstatymų ar kitų teisės aktų. Buvo svarbu Lietuvos Respublikos teisės aktus suderinti su Europos Sąjungos teisyne. Turėjo būti pertvarkyta ir reikalų raštų, arba kanceliarinė kalba. Į visuomenės gyvenimo pokyčius jautriausiai reaguoja kalbos leksika. Lietuvai sparčiai integruojantis į Europos Sąjungą ir kitas ekonomines bei saugumo struktūras atrandamos ir naujos administracinės, ypač teisinės realijos, su jomis paprastai kaip pavadinimai plinta nauji ir naujomis reikšmėmis vartojami tarptautiniai žodžiai ir kiti skoliniai.

Tarptautinių žodžių vartosenai, jų semantiniams pokyčiams administracinėje kalboje, kaip ir apskritai administracinės kalbos raidai, turi įtakos ir interlingvistiniai veiksniai – Europos kalbos. Pastaruoju metu ypač ryškūs anglų kalbos poveikis, ji laikoma prestižine kalba. Vykstant globalizacijai, anglų kalba darosi pasauline kalba kaip kadaise lotynų. Nemažai administracinėje kalboje vartojamų žodžių ateina per anglų kalbą, dažniausiai per oficialiųjų raštų, valstybės dokumentų vertimus. Tai rodo ir tarptautinių žodžių semantika administracinėje kalboje. Dažnai tarptautiniams žodžiams anglų kalbos pavyzdžiu suteikiama naujų reikšmių. Taip atsitinka ir todėl, kad „verčiant iš kitos kalbos, vertėjui pats žodis atrodo įprastas, vartotinas, į tarptautinių žodžių žodynus įtrauktas, todėl kartais nekreipiamą dėmesio, kad jis turi įvairių reikšmių“ (Vladarskienė, 2004: 179). Kitaip tariant, tarptautinis žodis paprastai neišverčiamas. Taigi kai kurie tarptautiniai žodžiai pradedami vartoti naujomis, lietuvių kalbai nebūdingomis reikšmėmis ir įsigali vartosenoje išstumdami lietuviškus žodžius. Dalis jų per vertimus pradeda įsigalėti ir kaip terminai. Žinoma, kas terminizuota anglų kalboje, dar neter-

minizuota lietuvių kalboje. Vadinasi, verčiant reikia didelio lingvistinio išprusimo. Priešingu atveju dalis tokių tarptautinių žodžių, be kurių galima išsiversti, pradedami vartoti kaip terminai ir administracinėje kalboje.

Tarptautiniai žodžiai, arba internacionalizmai, laikomi bendrinei kalbai priimtinais skoliniais (Lietuvių kalbos enciklopedija, 1999: 641). Lietuvių kalboje tarptautinių žodžių vartojimas paprastai priklauso nuo funkcinio stiliaus. Oficialiuose (moksliuose ir administraciniuose) stiliuose paprastai jų vartojama daugiau. Administracinėje kalboje be tarptautinių žodžių išsiversti neįmanoma. Daugelis jų yra terminai, neturintys lietuviškų atitikmenų. Vis dėlto ir administracinėje kalboje per daug vartojame tarptautinių žodžių, kuriais kartais aptemdome ir mintį.

Bendri, nuo savo kilmės nutolę ir pirminę prasmę praradę tarptautiniai žodžiai apibūdina apibendrintą dalyko ar reiškinio pusę. Vartodami tarptautinius žodžius lyg paslepame dalyko, reiškinio esmę. Kartais norint ir ką nors parašyti ar pasakyti lyg diplomatiškiau, švelniau (plg. Koženiausienė, 2005: 297) sąmoningai pasirenkami tarptautiniai žodžiai. Mat lietuviškų žodžių reikšmė paprastai visiems aiški, suprantama. Pavyzdžiui, studentams¹ lietuviškas žodis *lavoninė* atrodė, kaip jie teigė, „baisėsnis, šurpinantis“, negu iš prancūzų kalbos kilęs tarptautinis žodis *morgas* [pranc. *morgue*]. Daugeliui *lavoninė* asocijavosi su kitu aiškiu, suprantamu žodžiu *malkinė* (plg. *lavoninė* – ‘patalpa prie ligoninės laikinai lavonams laikyti’ ir *malkinė* – ‘pašiūrė malkoms laikyti’). Gal ir ne taip atrodo tiesmukiška, kai ką nors pavadiname lotynų kalbos kilmės žodžiais *obskurantas*, –ė [lot. *obscurans* (kilm. *obscurantis*) – užtemdantis] arba *obskurantizmas* [pranc. *obscurantisme* < lot. *obscurans* (kilm. *obscurantis*) – užtemdantis], užuot vartoję lietuviškus žodžius *tamsuolis*, –ė, *tamsuoliškumas*. Lyg pridengiamo dalyko ar reiškinio esmę, tikrąjį turinį vartodami ir lotynų kalbos kilmės tarptautinį žodį *obsce-niškas* [lot. *obsce-nus*], užuot sakę *nepadorus*, *nešvankus reikalas*. Kai mūsų kai kurių valdininkų, pareigūnų, vyriausybės narių ir kt. veiksmus, elgesį apibūdiname lotynų kalbos kilmės tarptautiniais žodžiais *arogancija* [lot. *arrogantia*], *arogantiškas*, –a, [arogancija], gal ir diplomatiškiau, švelniau pasakome, negu pavartodami šių žodžių lietuviškus atitikmenis *išdidumas*, *pasipūtimas*, *akiplėšiškas*, *išdidus*, –i, *pasipūtęs*, –usi, *akiplėšiškas*, –a, pvz.: *Šią savaitę apie 30 Kėdainių kriminalinės policijos pareigūnų dėl jų teigimu, nepakenčiamų darbo sąlygų ir psichologinės įtampos bei vadovo arogancijos pareiškė paliksiantys tarnybą ir grasino protesto akcijomis* LR 2006 183. *Valdininkų nebaudžiamumas*, *arogancija piktina žmones šnek*. *Vyriausybės narių arogancija yra mūsų rykštė rš; Yra šalių, kur arogantiški žmonės nepriimami dirbti tarnautojais šnek*.

Lotynų kalbos kilmės tarptautinis žodis *kompensuoti* (plg. *kompensacija* < lot. *compensatio* – išlyginimas) turi reikšmę ‘teikti kompensaciją, atlyginti,

¹ Šiuo ir kitais atvejais pateikiama studentų nuomonė, pareikšta 2005–2006 m. m. per Specialybės kalbos seminarus.

atitaisyti'. Visiems aišku, kai sakoma *reikia atlyginti materialinius nuostolius, materialinę žalą*. Kai kalbama apie moralinę žalą, moralinius praradimus geriau tiktų vartoti žodį *kompensuoti* negu *atlyginti moralinę žalą, moralinius praradimus*. Vulgaroka, kai nuolat girdimi reikalavimai *atlyginti moralinius nuostolius* šnek.

Žinoma, anaip tol ne visi tarptautiniai žodžiai yra švelnesni ir mažiau užgaulūs negu jų lietuviški atitikmenys (plg. Koženiauskienė, 2005: 297). Pavyzdžiui, studentams pasirodė labai užgaulus tarptautinis žodis *biurokratas*, -ė [pranc. *bureaucrate* < pranc. *bureau* – *biuras* + *kratos* – *valdžia*]; jo kaip lietuviško žodžio *valdininkas*, -ė atitikmens nesirinktų net 30 iš 33 teisės ir valdymo studijų programos studentų. Jie geriau sutiktų, jei būtina, su žodžiu *valdininkas* vartoti įvairius epitetus, pvz.: *valdininkas vilkintojas, smulkmeniškąs valdininkas* ir kt. Pagaliau studentai net linkę tokį valdininką, pareigūną vadinti kitu tarptautiniu žodžiu *formalistas* [pranc. *formaliste* < lot. *formalis* – formalus, susijęs su forma], t. y. 'žmogus, kuris skrupulingai laikosi galiojančių normų, taisyklių, nesigilindamas į jų esmę'.

Viena iš svarbiausių problemų – tarptautinių žodžių vartojimas naujomis nebūdingomis reikšmėmis. Žodis, keliaudamas po pasaulį, gali įgyti įvairių reikšmių. Tas pats tarptautinis žodis vienoje kalbose gali turėti daugiau, kitose – mažiau reikšmių. Bet, ar tos naujos reikšmės reikalingos lietuvių kalbai? Jeigu ta nauja tarptautinio žodžio reikšmė stumia iš savos kalbos lietuvišką žodį, tai reikėtų suabejoti tos reikšmės tikslingumu. Iškyla ir lietuviškos leksikos stelbimo pavojus, kai vartodami tarptautinius žodžius, pasak Juozo Pikčilingio (1971: 108), „prarandame saiko jausmą“. Naujomis, lietuvių kalbai nebūdingomis reikšmėmis tarptautiniai žodžiai, paprastai plintantys per vertimus, pradedami agresyviai vartoti visose administracinės kalbos srityse, taip pat ir šnekamojoje šios srities kalboje. Paprastai iš oficialiųjų raštų ir valstybės dokumentų kalbos tarptautiniai žodžiai naujomis reikšmėmis vartojami žiniasklaidoje, ypač spaudoje rašant įvairiais administraciniais klausimais, juos girdime per radiją, televiziją ir kt. oficialiojoje šnekamojoje kalboje. Šie žodžiai imami vartoti ir apskritai bendrinėje lietuvių kalboje. Tarptautinius žodžius naujomis reikšmėmis platina valdininkai, įvairūs pareigūnai, vyriausybės nariai, teisininkai, politikai, diplomatai, žurnalistai ir kt.

Straipsnyje nagrinėjama tarptautinių žodžių vartojimo naujomis nebūdingomis reikšmėmis administracinėje kalboje problema. Nagrinėjami tarptautiniai žodžiai vertinami ir lietuvių kalbos normų atžvilgiu.

Kalbos duomenys rinkti iš oficialiųjų raštų, kai kurių savivaldybių, seniūnijų rengtų dokumentų ir kt. administracinių raštų; jie žymimi rš; iš įvairiais administraciniais klausimais rašytų straipsnių periodinėje spaudoje (žr. *Literatūra ir šaltiniai*). Sakiniai gali būti sutrumpinti. Taip pat kalbos faktų panaudota iš valdininkų, pareigūnų, vyriausybės narių, teisininkų ir kt. kalbų per Lietuvos radiją, televiziją, teismuose, konferencijose, susirinkimuose ir kt.; jie žymimi šnek. Mat iš administracinės šnekamosios kalbos vieni ar kiti kalbos reiškiniai plinta į rašytinę administracinę kalbą, ir atvirkščiai.

1. Žodžių *balansuoti*, *balansavimas* reikšmės

Šie žodžiai sietini su tarptautiniu žodžiu *balansas*, kilusiu iš prancūzų kalbos [pranc. *balance* – svarstyklės]. DLKŽ nurodoma tokia šio žodžio reikšmė ‘tarpusavyje susijusių dydžių pusiausvyra, santykis, tai vaizduojanti lentelė ar suvestinė’. TŽ nurodomas šios reikšmės: 1. esamų, atsirandančių ir nykstančių, turimų, įgyjamų ir išleidžiamų (prarandamų) vertybių, daiktų ar reiškinių santykis tam tikru momentu; apibendrinimas to santykio atžvilgiu; 2. tą santykį vaizduojančių rodiklių suvestinė. Iš šio daiktavardžio padaryto veiksmazodžio *balansuoti* DLKŽ teikiamos dvi reikšmės: 1. laikyti ar daryti pusiausvyrą. 2. sudaryti balansą. TŽ pateiktos šios veiksmazodžio *balansuoti* reikšmės: 1. stengtis išlaikyti pusiausvyrą; 2. atsverti, išlyginti, daryti pusiausvyrą; 3. išlyginti sukamųjų detalių ar mašinos dalių (el. variklių ir turbinų rotorų, alkūninių velenų, skriemulių) pusiausvyrą; 4. *buh.* sudaryti balansą. *Balansavimas* žodynuose atskirai neapartas. „Didysis anglų–lietuvių kalbų žodynas“ rodo šias veiksmazodžio *balance* reikšmes: 1. balansuoti, išlaikyti pusiausvyrą; būti pusiausvyros padėtyje; 2. (ap)svarstyti; (ap)galvoti, pasverti, (su)gretinti; 3. svyruoti; 4. *buh.* (su)balansuoti, (su)sumuoti (*sąskaitas ir pan.*). Verčiant iš anglų kalbos įvairius dokumentus, akivaizdu, kad nebuvo gilintasi į visas veiksmazodžio *balance* reikšmes, jis paprasčiausiai nebuvo išverstas į lietuvių kalbą. Matyt, buvo remtasi tik tuo, kad žodis *balansuoti* yra ir DLKŽ, ir TŽ. Taigi administracinėje kalboje veiksmazodis *balansuoti* (dažniausiai su priešdėliu *su-*) ėmė plisti nauja, lietuvių kalbai nebūdinga reikšme, paprastai sietina su „Didžiajame anglų–lietuvių kalbų žodyne“ rodoma veiksmazodžio *balance* antrąja reikšme, pvz.: *Rengiant savivaldybių įstatymus, būtina juos subalansuoti* (=sugretinti, suderinti) *su Seimo priimtais atitinkamais įstatymais* šnek. *Sudarant naujos Vyriausybės darbo programą, būtina subalansuoti* (=apsvarstyti, apgalvoti) *ir buvusių Vyriausybių programas VŽ 2005 4. Vilniaus miesto plėtros projektas buvo subalansuotas* (=suderintas) *ir su Vyriausybe rš; Ir senų, ir naujų teisės aktų balansavimas* (=gretinimas, derinimas) *padeda Seimui priimti tobulesnius įstatymus LŽ 2005 12.*

2. Žodžių *konstruoti*, *konstravimas* reikšmės

Šie žodžiai sietini su tarptautiniu žodžiu *konstrukcija*, kilusiu iš lotynų kalbos [lot. *constructio* – susatymas, sandara]. DLKŽ nurodomos trys žodžio *konstrukcija* reikšmės: 1. pastato, mašinos, mechanizmo dalių sutvarkymas, struktūra, sąveika. 2. statinio sudedamoji dalis ar jų grupė, turinti vieną paskirtį. 3. *gram.* žodžių samplaika, į kurią žiūrima kaip į vieną sintaksinį vienetą. Panašios reikšmės teikiamos ir TŽ: 1. statinio kolona, santvara arba sudėtinių dalių grupė, kuriai būdinga tam tikra apibrėžta paskirtis (laidkančiosios konstrukcijos), vienoda medžiaga (gelžbetoninės konstrukcijos), toks pat gaminimo būdas (monolitinės konstrukcijos); 2. mašinos, įrenginio,

mechanizmo, detalės sandara; 3. *kalbot.* sintaksinis vienetas, turintis būdingų morfologinių, sintaksinių ir semantinių ypatybių. Iš šito daiktavardžio padaryto veiksmažodžio *konstruoti* DLKŽ rodoma bendresnė reikšmė – ‘kurti konstrukciją’. TŽ taip pat nurodo tą pačią veiksmažodžio *konstruoti* reikšmę – ‘kurti ko nors konstrukciją, pvz., prietaiso, mašinos statinio, daryti apskaičiavimus, brėžinius’. Žodis *konstravimas* minėtuose žodynuose atskirai neapartiamas. Pagal žodynuose iškeltas reikšmes žodžiai *konstruoti*, *konstravimas* tinka vartoti kalbant apie techninę kūrybą. Teisėje įstatymai paprastai *formuluojami, kuriami*, nusikaltimų sudėtys – *nustatomos*, normos taip pat *nustatomos*. Bylos taip pat negali būti *konstruojamos*, pvz.: *Dėl tariamai šmeižikiškų kalbų apie A. B. konservatoriams baudžiamoji byla nebus konstruojama* (=keliami, sudaroma) šnek.; *Nesugebėjome sukonstruoti* (=sukurti, įkurti, įsteigti) *tokios institucijos, kuri efektyviai kovotų su korupcija* rš; *Kai kurių bylų konstravimas* (=kėlimas, sudarymas) *verčia suabejoti STT pareigūnų sąžiningumu ir jų sukauptų įkalčių autentiškumu* VŽ 2005 36.

Žodžių *konstruoti*, *konstravimas* vartojimui naujomis, lietuvių kalbai nebūdingomis reikšmėmis galėjo turėti įtakos ir anglų kalba, ypač vertimai iš jos įvairių oficialiųjų raštų, dokumentų. „Didysis anglų–lietuvių kalbų žodynas“ rodo šias veiksmažodžio *construct* reikšmes: 1. statyti (*namą ir pan.*); konstruoti (*automobilį ir pan.*); braižyti trikampį; 2. sumanyti, sugalvoti; sukurti/sugalvoti teoriją; 3. *gram.* sudaryti (*sakinį*). Ir šiuo atveju vertėjai nesigilino į visas anglų kalboje vartojamo lotynų kalbos kilmės veiksmažodžio *construct* reikšmes, t. y. jis nebuvo išverstas. Matyt, buvo remtasi tik tuo, kad veiksmažodis *konstruoti* įtrauktas ir į DLKŽ, ir į TŽ.

3. Žodžių *startas*, *startinis*, *-ė*, *startuoti*, *startavimas* reikšmės

Anglų kalbos kilmės tarptautinio žodžio *startas* [angl. *start*] DLKŽ nurodomas reikšmės: 1. *sport.* greičio varžybų pradėjimas, pradmė; 2. *sport.* vieta, iš kurios pradėdamos greičio varžybos, pradmė; 3. *av.* lėktuvo ar raketos kilimo pradžia; 4. *av.* lėktuvo ar raketos kilimo vieta. Būdvardis *startinis*, *-ė* šiame žodyne neapartiamas. TŽ teikiamos šios žodžio *startas* reikšmės: 1. *sport.* greičio varžybų pradmė; skraidymo aparato kilimo nuo žemės momentas; 2. vieta, nuo kurios sportininkai pradeda lenktyniauti, skraidymo aparatai – kilti. Būdvardžio *startinis*, *-ė* TŽ rodomos reikšmės – ‘sport. parengtas startui; skelbiantis startą (pvz., startinis pistoletas); pradedantis rungtynes (pvz., startinis penketas)’.

Su žodžiu *startas* sietino veiksmažodžio *startuoti* DLKŽ nurodomos dvi reikšmės: 1. pradėti greičio varžybas. 2. pradėti skristi, kilti (apie lėktuvą, raketą). TŽ rodomos tokios pat veiksmažodžio *startuoti* reikšmės – ‘pradėti sport. greičio varžybas; pradėti skristi, kilti (apie skraidymo aparatus)’. Abstraktas *startavimas* atskirai neapartiamas nei DLKŽ, nei TŽ.

„Didysis anglų–lietuvių kalbų žodynas“ rodo daiktavardžio *start* šešias pagrindines reikšmes: 1. pradžia, išvykimas; 2. pranašumas; 3. paleidimas (*variklio ir pan.*); pajudėjimas (*iš vietos*); 4. sport. pradmė, startas; 5. av. (pa)kilimas; 6. krūptelėjimas, pašokimas (*iš baimės, nustebus*). Šiame žodyne veiksmažodžio *start* teikiamos pagrindinės reikšmės: 1. pradėti, imtis; 2. prasidėti; 3. išvykti, pajudėti, leistis į kelionę; 4. įsteigti, atidaryti (*įmonę ir pan.*); 5. sukelti; padėti (*kam*) pradėti (*kokį darbą, dalyką*); 6. paleisti, užvesti (*automobilį*); užsivesti; 7. krūptelėti, krūpčioti; pašokti; mestis pirmyn; 8. išgąsdinti, pabaidyti; 9. pasirodyti; 10. išklibti; išklibinti; 11. persimesti, riestis (*apie medį, lentą*); 12. iširti (*apie siūlę*); 13. sport. duoti ženklą startuoti; startuoti; 14. av. (pa)kilti; 15. jūr. atleisti (*laivavirvę*).

Matyt, per oficialiųjų raštų, dokumentų vertimus iš anglų kalbos žodžiai *startas*, *startinis*, -ė administracinėje kalboje plinta ir reikšmėmis 'pradžia; pradinis, pirminis', pvz.: *Žiaurus nusikaltimo bylos nagrinėjimo startas* (=pradžia) yra *neblogas* (=nebloga) LŽ 2005 10. *Klausimas, kas sumokėjo Seimo nario starto* (=pradinį) *mokestį*, – be atsakymo LR 2005 36. *Pagal mūsų teisės aktus startinis* (=pradinis) *mokestis daugeliui atvejų yra privalomas juridiniams asmenims šnek. Reikės sumokėti gana didelį startinį* (=pradinį) *mokestį* rš. Taip pat vietoj *startinis kapitalas* rš reikėtų vartoti *pradinis kapitalas*.

Anglų kalbos veiksmažodžio *start* pavyzdžiu veiksmažodis *startuoti* agresyviai imamas vartoti ir reikšmėmis 'pradėti, prasidėti, imtis, įsteigti, įkurti, atidaryti, pasirodyti, atsirasti ir pan.', pvz.: *Lietuvos miestuose startuoja* (=prasideda, pradedama) *vaikų saugumo akcija „Apsaugok mane“* VŽ 2005 40. *Startuoja* (=Pradedama, įkurta, įsteigta) *nauja neįgalumo ir nedarbingumo nustatymo teisinė ir medicininė sistema* rš. *Vilniaus savivaldybėje jau startuoja* (=pradedama, prasideda) *teisinė pagalba žmonėms* rš; *Šiandien pilotinio internetinės bankininkystės projekto startavimas* (=Šiandien pradedamas internetinės bankininkystės bandomasis projektas) rš.

4. Žodžio *dimensija* reikšmė

Tarptautinio žodžio *dimensija*, kilusio iš lotynų kalbos [lot. *dimensio* – matmuo], DLKŽ nurodoma reikšmė 'dydžio vienetais reiškiamas matmuo'. TŽ teikiamos dvi žodžio *dimensija* reikšmės: 1. matmuo; 2. fiz. formulė, rodanti fiz. dydžio santykį su pasirinktos vienetų sistemos pagr. dydžiais. „Didysis anglų–lietuvių kalbų žodynas“ nurodo žodžio *dimension* šias reikšmes: 1. (*problemos, situacijos*) aspektas; 2. mastas, užmojis, svarba; 3. (*ppr. pl*) matmuo (*t.p. mat.*); *dimensija* (*t.p. fiz.*); dydis. Kaip ir kitais aptartais atvejais, matyt, remiantis tuo, kad žodis *dimensija* yra ir DLKŽ, ir TŽ, jis nebuvo išverstas į lietuvių kalbą. Taigi tarptautinį žodį *dimensija* administracinėje kalboje linkstama vartoti anglų kalbos žodžiu *dimension* būdingomis reikšmėmis, pvz.: *Kai kuriems mūsų teisės aktams suteikta tarptautinė dimensija* (=svarba, vertė, reikšmė; suteiktas tarptautinis reikšmingumas, pripaži-

timas) rš. *Pastaraisiais metais Vilniaus savivaldybėje priimtiems nutarimams reikia suteikti atitinkamą dimensiją* (=svarbą, vertę, reikšmę. dar geriau: Pastaraisiais metais Vilniaus savivaldybėje priimtus nutarimus reikia atitinkamai įvertinti) rš. *Tam tikri valdininkų veiksmai turėtų būti vertinami ir politine dimensija* (=politiniu aspektu) šnek.

5. Žodžio *formatas* reikšmės

Lotynų kalbos kilmės tarptautinis žodis *formatas* [pranc. *format*<lot. *formo* – suteikiu pavidalą] DLKŽ nurodoma reikšmė 'knygos, lapo, lapelio, brėžinio, paveikslo, nuotraukos ir pan. dydis'. TŽ teikiamos keturios šio žodžio reikšmės: 1. *poligr.* popieriaus lapo ar gatavo spaudinio plotis ir aukštis; 2. brėžinių, kitokių tech. dokumentų matmenys; 3. *komp.* duomenų laikymo kompiuterio atmintinėje, duomenų bazėje arba išor. įrenginyje pavidalas; 4. *komp.* teksto elemento (simbolio, pastraipos, viso dokumento arba jo dalies) aprašai; *tvarkinys*. „Didžiajame anglų–lietuvių kalbų žodyne“ žodžio *format* teikiamos trys reikšmės: 1. *formatas*; 2. pobūdis, forma; 3. *komp.* *tvarkinys*. Tarptautinis žodis *formatas* įgijo naujų reikšmių, sietinų su anglų kalbos žodžio *format* reikšmėmis. Taigi anglų kalbos pavyzdžiu žodis *formatas* administracinėje kalboje, kaip ir apskritai bendrinėje lietuvių kalboje, vartojama ir reikšmėmis 'pobūdis, forma, stilius, lygis, raiška ir kt.', pvz.: *Buvo sutarta, kad kalbėsime dviejų partijų lyderių formate* (=lygiu) šnek. *Ir teisiniais klausimais su Rusija turėsime kalbėti įvairiais formatais* (=lygiais, įvairiomis formomis) šnek. *Lietuvos ir Rusijos premjerų pasitarimas įgavo dvišalį formatą* (=pobūdį, lygį) LŽ 2004 58. *Metinio pranešimo formatas* (=stilius, pobūdis, forma) *apie teisėtvarkos pažeidimus Lietuvoje panašus į praeitų metų* šnek. *Nagrinėjamoji byla įgijo naują formatą* (=pobūdį) LŽ 2005 3. *NATO pasitarimas gali vykti vyriausybinio ir nevyriausybinio formatu* (=lygiu) rš. *Turėsime kalbėti įvairiais formatais* (=lygiais, įvairiomis formomis) *apie Baltijos jūros dugne tykantį pavojų* rš.

Kartais žodžiui *formatas* randama ir atitikmenų, pvz.: *Nusibodo tas formatas, t. y. tos formos, kuriomis kalbama apie lietuvių tautos genocidą ir jos demografinį lygį* šnek.

6. Žodžio *aktualus, -i* reikšmės

Tarptautinio žodžio *aktualus, -i*, kilusio iš lotynų kalbos (lot. *actualis* – faktiškas, tikras, dabar esantis), DLKŽ nurodoma reikšmė 'kuriuo nors metu svarbus, reikšmingas, opus'; 2. *kalbot.* aktualioji sakinio skaida – prasminis ir intonacinis sakinio skaidymas į komentuojamąją dalį (vad. temą) ir komentuojančią dalį (vad. remą). „Didysis anglų–lietuvių kalbos žodynas“ nurodo dvi anglų kalbos žodžio *actual* reikšmes: 1. faktinis, tikras(is); 2. dabartinis, dabar esantis.

Būdvardis *aktualus*, *-i*, matyt, dėl teisės aktų ir kitų oficialiųjų dokumentų vertimų pastaraisiais metais įgavo naują reikšmę 'šiuo metu galiojantis', pvz.: *Prašau remtis šiuo įstatymu, jis dar aktualus* (=galioja) šnek. *Restitucijos įstatymas šiuo metu aktualus* (=galioja), *bet jis nevykdomas, savivaldybės stengiasi negražinti miestuose savininkams priklausančių žemės sklypų VŽ 2006 4. Viešųjų ir privačiųjų interesų derinimo įstatymas aktualus* (=galioja), *reikia juo remtis* rš.

7. Žodžių *motyvuoti*, *motyvuotas*, *-a* reikšmės

Šie žodžiai sietini su tarptautiniu žodžiu *motyvas*, kilusiu iš lotynų kalbos [lot. *motivum*]. DLKŽ žodžio *motyvas* nurodomos šios reikšmės: 1. skatinamoji priežastis, veiksnys, veikimo pagrindas; 2. įrodymas, argumentas; 3. mažiausias meno kūrinio turinio, prasmės vienetas; 4. *muz.* paprasčiausias ritminis melodijos vienetas. TŽ teikiamos net septynios žodžio *motyvas* reikšmės: 1. skatinamoji priežastis, veiksnys; 2. įrodymas, argumentas; 3. *psichol.* vidinis veiksnys, skatinantis kokią nors veiklą; 4. *lit.* mažiausio turinio vieneto tema arba kūrinio temos schema (ppr. pagrįsta literatūrine, kultūrine tradicija); 5. būdinga muz. kūrinio melodijos atkarpa, muz. temos dalis; 6. mažiausias muz. formos darinys, turi 1 akcentą; 7. pagrindinis, lengvai atpažįstamas dailės kūrinio kompozicijos elementas. Mažiau reikšmių nurodoma iš šio daiktavardžio padaryto veiksmažodžio *motyvuoti*. DLKŽ rodo bendrą šio veiksmažodžio reikšmę 'pateikti argumentų, įrodymų, motyvų, pagrįsti'. Ta pati veiksmažodžio *motyvuoti* reikšmė nurodoma ir TŽ – 'pagrįsti, pateikti argumentų, įrodymų, motyvų'. Iš veiksmažodžio *motyvuoti* formų dažnai vartojamas neveikiamasis dalyvis *motyvuotas*, *-a*. DLKŽ jis neaptariamas. TŽ rodo šio žodžio dvi reikšmes: 1. pagrįstas argumentais, įrodymais; 2. *kalbot.* motyvuotas žodis – darinys, kurio komponentai primena kt. žodžius ir jų komponentus. „Didysis anglų–lietuvių kalbų žodynas“ teikia šias daiktavardžio *motive* reikšmes: 1. motyvas; akstinas, skatulus; 2. = *motif* 1 pagrindinė tema/mintis, leitmotyvas; būdvardžio *motive* rodomos reikšmės: 1. varomasis, skatinamasis; 2. judinamasis. Šiame žodyne anglų kalbos veiksmažodžio *motivate* teikiamos taip pat dvi reikšmės: 1. skatinti, būti priežastimi; 2. išdėstyti/parodyti motyvus, pagrįsti, motyvuoti.

Pastaruoju metu administracinėje kalboje, kaip ir apskritai bendrinėje lietuvių kalboje, linkstama neįprastai vartoti neveikiamąjį dalyvį *motyvuotas*, *-a*. Jis vartojamas vertinant patį žmogų, dažniausiai vienos ar kitos srities specialistą, valdininką, pareigūną ir kt. Šiuo atveju žodžio *motyvuotas*, *-a* reikšmė dažniausiai sietina su TŽ nurodoma žodžio *motyvacija* pirmąja reikšme – 'tam tikro elgesio, veiklos paskatų, motyvų veikti turėjimas', t. y. 'kuris turi paskatų, motyvų dirbti tam tikrą darbą, atlikti tam tikras pareigas'. Kitaip tariant, – 'kuris atsidavęs darbui'. Tikėtų vartoti (kartais tai ir pastebima) *turintis*, *-i motyvaciją* arba *atsidavęs*, *-usi specialistas*, *-ė, valdininkas*, *-ė, pareigūnas*, *-ė* ir kt., pvz.: *Lietuvai reikia kvalifikuotų ir motyvuotų*

(=turinčių motyvacija, atsidavusių) *teisininkų* LŽ 2006 10. *Lietuvoje trūksta motyvuotų* (=turinčių motyvacija, atsidavusių) *policininkų* rš. *Mums trūksta motyvuotų* (=turinčių motyvacija, atsidavusių) *valdininkų* šnek. Tokia žodžio *motyvuotas*, *-a* vartoseną yra ne kas kita, kaip pažodinis vertimas iš anglų kalbos. Bet kas tinka vienai kalbai, nebūtinai gali tikti kitai kalbai. Pagal lietuvių kalbos normas žmogus negali būti *motyvuotas*, jo gali būti *motyvuotas* elgesys, *motyvuota* veikla, *motyvuoti* veiksmai. Taigi visiškai kas kita ir priimtina, kai vartojama, pvz.: *motyvuota nutartis dėl žemės gražinimo* rš. *motyvuotas teismo nuosprendis* rš, *motyvuotas Vilniaus miesto savivaldybės sprendimas „Dėl šilumos ūkio valdymo“* rš.

Kartais vartosenoje randama lietuviškų arba bent aiškesnių, suprantamesnių žodžio *motyvuotas*, *-a* atitikmenų, pvz.: *Kad pagerėtų žemės ūkio reforma turime ieškoti motyvuotų*, t. y. *atsidavusių žemėtvarkininkų* rš. *Verslininkai turi būti motyvuoti*, t. y. *suinteresuoti mokėti mokesčius, žinoti, kad tie mokesčiai bus reikiamai panaudoti* rš.

Dabar pastebimas ypač ydingas polinkis – nusitveriamas vienas ar kitas tarptautinis žodis, kaip ir apskritai skolinys, jis kaišiojamas, kur reikia ir nereikia, pamirštant turimus ar turėtus tos pačios reikšmės lietuvių kalbos žodžius. Administracinė kalba turi būti aiški, tiksli, o savi, lietuviški žodžiais visada yra suprantamesni. Labai svarbus dalykas, – ar tarptautinis žodis pavartotas ta reikšme, kuria jis seniai vartojamas lietuvių kalboje (plg. Paulauskienė, 2004:114). Priešingu atveju neišvengiama ir dviprasmybių, kartais ir nesusikalbama. Taigi visada reikėtų pamąstyti, ar tarptautinio žodžio negalima pakeisti lietuvišku žodžiu. Kitaip tariant, jeigu galima neiškraipant informacijos pasakyti lietuviškai, reikia ir sakyti lietuviškai. Kita vertus, be atodairiškai vartojant tarptautinius žodžius dažnai žeidžiamos administracinėje kalboje vartojamos leksikos normos. Be kita ko, vartojant tarptautinius žodžius vietoj įprastų, lietuviškų žodžių, kenkiama ir lietuvių kalbos savitumui.

Išvados

Panagrinėjus tarptautinių žodžių *balansuoti*, *balansavimas*; *konstruoti*, *konstravimas*; *startas*, *startinis*, *-ė*, *startuoti*, *startavimas*; *formatas*; *dimensija*; *aktualus*, *-i*; *motyvuoti*, *motyvuotas*, *-a* ir jų analogų anglų kalboje semantiką, įvertinus šių žodžių vartoseną administracinėje kalboje lietuvių kalbos normų atžvilgiu, galima daryti ir keletą bendresnių išvadų:

1) ryški anglų kalbos įtaka administracinės kalbos leksikai, ypač jos semantiniams pokyčiams;

2) tarptautiniams žodžiams suteikiama naujų, lietuvių kalbai nebūdingų reikšmių, dažnai paremtų atitinkamų anglų kalboje vartojamų žodžių reikšmėmis;

3) verčiant nesigilinama į visas anglų kalboje vartojamų tarptautinių žodžių reikšmes, t. y. jie paprasčiausiai neišverčiami į lietuvių kalbą; dažniau-

siai remiamasi tik tuo, kad vienas ar kitas tarptautinis žodis įtrauktas į „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“, į „Tarptautinių žodžių žodyną“.

4) menkėja polinkis ieškoti tarptautiniams žodžiams lietuviškų atitikmenų; vartojant tarptautinius žodžius naujomis reikšmėmis, stumiama iš vartosenos lietuviški žodžiai, dažnai žeidžiamos administracinėje kalboje vartojamos leksikos normos.

Literatūra ir šaltiniai

1. DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
2. Koženiauskienė, R. *Juridinė retorika*. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
3. Lietuvių kalbos enciklopedija. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999.
4. LR – *Lietuvos rytas* (dienraštis).
5. LŽ – *Lietuvos žinios* (dienraštis).
6. Paulauskienė, A. *Teisininkų kalba ir bendrosios normos*. – Vilnius: Justitia, 2004.
7. Piesarskas, B. *Didysis anglų-lietuvių kalbų žodynas*. – Vilnius: Alma littera, 1998.
8. Pikčilingis, J. *Lietuvių kalbos stilistika*. – Vilnius: Mintis, 1971, t. 1.
9. rš – oficialieji raštai.
10. šnek. – šnekamoji kalba.
11. TŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*. – Vilnius: Alma littera, 2004.
12. Vlardarskienė, R. Dėl teisės aktų vertimo. – *Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba*. – Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2004, 177–188.
13. VŽ – *Vakaro žinios* (dienraštis).

ON THE SEMANTIC VARIATION OF INTERNATIONAL WORDS IN THE LANGUAGE OF MANAGEMENT

Summary

The article focuses on the usage of international words in unusual senses in the language of management. A study of the semantics of such international words as: *'balansuoti'*, *'balansavimas'*, *'konstruoti'*, *'konstravimas'*, *'startas'*, *'startinis'*, *-e*, *'startuoti'*, *'startavimas'*, *'formatas'*, *'dimensija'*, *'aktualus'*, *'aktuali'*, *'motyvuoatas'* -a and of that of the analogous English words, and an assessment of the use of these words in the language of management with respect to standard Lithuanian highlight an influence of the English language on the vocabulary of Lithuanian in management. Semantic changes in the vocabulary of Lithuanian in management are shown to be a specifically sensitive point. International words in the language of management develop new senses, unusual in Lithuanian, which appear to derive from the meaning of the respective English words. This is an issue of the superficial translation of official papers and documents: in the process of translation thus limited in quality, the meaning of international words current in English is treated randomly. Consequently, these words bypass translation. Random entries of international words in „The Dic-

tionary of Contemporary Lithuanian“ and in „The Dictionary of International Words“ are the only and sole reference in explaining the consequences. As a result, a tendency to search Lithuanian equivalents to international words fades. While using international words in the new senses, a part of Lithuanian vocabulary is ousted from usage and the standard use of the Lithuanian vocabulary in the language of management is affected. While giving preference to international words over the common Lithuanian vocabulary, the uniqueness of Lithuanian is made suffer a damaging influence.

EUROPOS SAJUNGOS POLITINIO DISKURSO METAFORIKA

Saulius Šileikis

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 4583, el. paštas saulius.sileikis@gmail.com*

Šio straipsnio tikslas yra ištirti konceptualiųjų metaforų vartojimą ES politikų kalbose, kuriose apibūdinama ES ir išsakomos ES raidos perspektyvos. Tyrimui buvo panaudota apie 30 ES politikų pasisakymų, kurie yra pateikiami Europos Komisijos kuruojamoje debatų apie Europos ateitį svetainėje¹.

Atliktas tyrimas remiasi diskurso analizės metodologija, teigiančia, kad kalba nėra vien socialinės tikrovės atspindys, bet ji pati prisideda prie socialinės tikrovės kūrimo [23]. Šios metodologijos taikymas yra laikytinas tinkamu tirti ES politines metaforas, nes ES yra novatoriškas projektas, kuriantis naują politinę, socialinę ir kultūrinę tikrovę, taigi, ES politikai neišvengiamai turi surasti ir naujų kalbėjimo būdų, naujų metaforų, kurios padėtų suvokti naujas realijas ir politikos raidos kryptis.

Novatoriškas kalbėjimas negali būti atitrūkęs nuo įprastos kalbėjimo praktikos ir tikrovės patirties, bet jis turi transformuoti pirminę informaciją į naujas struktūras. Viena iš įtakingiausių teorijų, paaiškinančių šį transformacijos procesą, yra konceptualiosios metaforos teorija. Ši Lakoff'o ir Johnson'o sukurta teorija suteikė gilesnį supratimą apie metaforą ir parodė, kad metafora nėra vien kalbos figūra, fiksuojanti objektyvius panašumus, bet ji gali būti naudojama sukuriant naujus panašumus ir taip praplečiant tikrovės supratimą [24]. Šią teoriją Lakoff'as pritaikė atlikdamas JAV respublikonų ir demokratų politinės retorikos tyrimus ir nustatė, kad šie skirtumai remiasi skirtinga šeimos instituto samprata ir šio instituto projekcijai federacinę valstybę [25]. Lakoff'o tyrimas parodė, kad valstybės struktūros formavimas remiasi tomis pačiomis vertybėmis, kurios pripažįstamos mažiausiame socialiniame junginyje – šeimoje.

Lakoff'o tyrimo metodologija gali būti taikoma ES tyrimui tik su tam tikromis išlygomis. Skirtingai nei JAV, ES nėra homogeniška federacija su aiškiu galios centru. ES formavimasis yra tebesitęsiantis procesas, todėl dar

¹ http://europa.eu.int/constitution/futurum/index_en.htm, žiūrėta 2006-09-28.

nėra nusistovėję ir šio politinio junginio konceptualizavimo būdai. Be to, dėl ES daugiakultūriškumo politinis diskursas yra labiau heterogeniškas nei JAV. Tiesa, jau dabar galima kalbėti apie susiformavusią transnacionalinę ES kalbos bendruomenę, kuri, nors ir neturėdama vienos bendros kalbos, glaudžiai dalinasi informacija, turi bendras reikšmių sistemas ir artimas vertybes. Tokiai transnacionalinei ES kalbos bendruomenei galima priskirti politikus, pareigūnus, verslininkus, žurnalistus ir mokslininkus, savo veikla dalyvaujančius transnacionalinėje komunikacijoje¹. Neturėdama vienos kalbos, ši bendruomenė kuria savą leksiką pagalbinėmis anglų arba prancūzų kalbomis ir sukurtosios sąvokos yra perimamos į nacionalines kalbas. Šios sukurtosios sąvokos yra gana nutolusios nuo anglų ir prancūzų kaip nacionalinių kalbų ir išreiškia vien ES būdingas realijas, pavyzdžiui, „*acquis communautaire*“, „*methode communautaire*“, „*pooled sovereignty*“ arba „*subsidiarity*“.

Bendrų ES sąvokų kalbinė raiška yra smarkiai apsunkinama ES dinamizmo. Kadangi ES struktūra kinta, yra sunku suformuluoti apibūdinimus, kurie tiksliai išreikštų vykstančius procesus. Kurdami naujus apibrėžimus ir metaforas politikai turi derinti tradicines idėjas prie besikeičiančios politinės realybės. Viena iš tradicinių metaforų, iki šiol įsitvirtinusių politinėje retorikoje ir tarptautinių santykių analizėje, yra valstybės suvokimas kaip asmens. Ši metafora pirmiausia sietina su valstybės suverenitetu kaip asmens laisvės metaforine išraiška. Kita vertus, ši metafora ilgą laiką tiko perteikti valstybių tarpusavio santykius. Pagal šią metaforą valstybės gali būti varžovės, sąjungininkės, priešės arba draugės. Šios metaforos yra taip įsitvirtinusios tarptautinių santykių aiškinime, kad gali būti sunku pajusti šių koncepcijų metaforinį pobūdį. Valstybės kaip asmens metafora taip pat suponuoja, kad valstybei pirmiausia turi rūpėti jos asmeniniai interesai ir ji turi nuolat stiprinti savo galią, nes jai tenka konkuruoti su kitomis panašiai besielgiančiomis valstybėmis. Vienintelė tokių valstybių tarpusavio koegzistavimo forma – jėgų pusiausvyra, kuri sulauko didesnes valstybes nuo neteisėtų veiksmų. Ši metaforizacija matyti kai kuriuose pasisakymuose apie Europos ateitį, kuriuose Europos Sąjunga yra įvardinama kaip geriausia priemonė ginti savo nacionalinius interesus², valstybių tarpusavio santykiai yra suprantami kaip partnerystė³, bendradarbiavimas¹ ar sąjungos kūrimas (*alliance-building*) [5].

¹ Pirminį, kiek siauresnį Europos transnacionalinės bendruomenės apibrėžimą pateikė Sandholtz'as ir Sweet'as; „[ES transnacionalinę bendruomenę] sudaro nevyriausybiniai veikėjai, kurie dalyvauja EB socialiniuose, ekonominiuose ir politiniuose mainuose ir tokiu būdu tiesiogiai ar netiesiogiai paveikia politikos formavimo procesus bendraeuropiniame lygmenyje“ [26, 9].

² „ES buvimas ir vystymasis parodė, kad bendradarbiavimas yra efektyviausias būdas ginti savo nacionalinius interesus“ [1]. „Kontinento ekonominės galios stiprinimas nėra vien integracijos šalininkų siekis: tai mūsų nacionalinis interesas“ [2].

³ „Europos Sąjunga yra didžiausia pasaulyje ekonominė ir politinė demokratiškos šalių partnerystė“ [3].

Tačiau ši valstybės kaip asmens metafora tampa problemiška tada, kai Europos Sąjunga imama traktuoti ne kaip ES valstybių, bet kaip ES piliečių visumą. Politikai pastebi, kad lygybė tarp valstybių ir lygybė tarp piliečių yra priešaringi dalykai. Kalbėdami apie šį prieštaravimą, politikai nepateikia aiškaus sprendimo, bet siūlo siekti kompromiso². Valstybės kaip asmens metafora sukelia sunkumų ir kuriant bendrus projektus tarp valstybių. Visada atsiranda manančių, kad kelios valstybės susitarimo pasiekė ne siekdamos visuotinės naudos, bet tenkindamos savo pačių interesus. Buvęs Vokietijos kancleris Gerhard'as Schröder'is pastebi: „Iš savo patirties žinau, kad, jei Vokietija ir Prancūzija susitaria, visada atsiranda tokių, kurie kritikuoja šį susitarimą, tačiau, jei Vokietija ir Prancūzija nesusitaria, kyla dar didesnė kritika dėl žalos Europai“ [7]. Taikant valstybės kaip veikiančiojo asmens metaforą, bet kokie valstybių susitarimai gali atrodyti abejotini, nes jie pažeidžia jėgų pusiausvyros principą, užtikrinantį valstybių sugyvenimą.

Kadangi Europos kalbų politinė leksika formavosi tokioje terpėje, kai tarptautinėje politikoje pagrindiniai veikiantieji asmenys buvo valstybės, šioje leksikoje itin glaudžiai suaugo valstybės ir valdžios sąvokos. Bet kadangi Europos Sąjunga yra kuriama taip, kad valstybės deleguoja dalį savo galių ES institucijoms, politikams yra nelengva įvardinti naująjį politinį junginį. Politikai savo kalbose arba tiesiog konstatuoja ES unikalumą³ arba kuria naujus pasakymus, kurie neretai sudaromi oksimorono principu: „nacionalinių valstybių federacija“ [10], „konstitucinė sutartis (*treaty*)“ [11], „suverenumo padalinimas“ [12]. Tokie priešaringi pasakymai apie ES rodo, kad politikai įprastinėje kalbos leksikoje neranda tinkamų terminų išreikšti naujas politines sąvokas.

Siekdami išvengti tokių priešaringų ES apibūdinimų, politikai dažnai vartoja bendresnius metaforinius pasakymus, perteikiančius ES idėją. Pavyzdžiui, ES suvokiama kaip statinys: „Europos namas“ [13], „Europos statinys“ [14], „pamatai“. Kituose pasisakymuose ES pateikiama kaip homogeniška erdvė, kurioje siekiama išvengti „skiriamųjų linijų“⁴ arba teigiama, kad siekiama sukurti „vieningą Europos teisinę erdvę“ [16]. Tokie ES apibūdinimai yra bendresnio pobūdžio ir gana netikslūs, bet jais išvengiama politinio ES apibrėžimo ir politinių terminų neadekvatumo.

Be to, tinkamų politinių terminų stoką politikai bando kompensuoti metaforomis, kurios fiksuoja ne politinių darinių struktūrą, bet politinių procesų eigą. Tokiuose pasakymuose ES yra suvokiama per kitimo ir judėjimo meta-

¹ „Bendradarbiavimas Europoje yra mūsų bendra ateitis“ [4].

² „Reikia pasiekti kompromisą tarp dviejų priešaringų reikalavimų: lygybės tarp valstybių ir lygybės tarp piliečių“ [6]. „ES prigimtis yra dvejopa: valstybių sąjunga ir piliečių sąjunga“ [7].

³ „ES visuomet buvo unikalus junginys“ [8]. „ES buvo ir išliks organizacija *sui generis*“ [9].

⁴ „Vienas didžiausių iššūkių yra išvengti naujų skiriamųjų linijų atsiradimo“ [15]. „Mes turime kurti bendrą Europą (*shared Europe*), bet ne naujas skiriamąsias linijas“ [4].

foras: „mes turime užtikrinti, kad ES traukinys galėtų sustoti bet kurioje stotyje ir priimti naujus narius“ [17], „drašūs žingsniai į neištirtą teritoriją“ [18], „dviejų greičių Europa“ [18], „nuolatinis sutarties keitimas“ [20], „pastovūs pokyčiai“ [21], „integracijos kryptis ateityje“ [22], „pagreitinanti integraciją“ [23]. Šiomis metaforomis ES yra perteikiama dinamiškai kaip nuolatinis procesas, nefiksuojant jos politinio statuso.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad ES politikai kūrybingai vysto savo profesinę kalbą. Nors jų paveldėtas konceptualinis žodynas nebeatitinka šiandieninių realijų, politikai nevengia oksimoronų, metaforinių formuluočių, kurios padeda perteikti naujas sąvokas. Naujų konceptualiųjų metaforų formavimas rodo, kad ES politinis diskursas pasižymi naujų idėjų gausa ir aktyviai ieško kalbos priemonių šias idėjas išreikšti.

Šaltinių sąrašas

Pastaba: šaltiniuose pateikiamos politikų kalbos yra paimtos iš interneto svetainės http://europa.eu.int/constitution/futurum/index_en.htm, žiūrėta 2006-09-28, jei nėra nurodyta kitaip.

1. The European Union – the way it is and the way we want it to be, Indulis Berzins, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Latvia, 31/05/2001.
2. Strength in Europe begins at Home, Jack Straw, Britain's Foreign Secretary – Edinburgh, 27/08/2002.
3. Tony Blair, Prime Minister of the United Kingdom to Polish Stock Exchange – Warsaw, 06/10/2000.
4. Lecture by the President of the Republic of Finland Tarja Halonen: An expanding and evolving European Union – 3 theses on its future, Warsaw School of Economics, 25/04/2001.
5. National Forum on Europe - outcome of the European Convention, Brian Cowen, Minister for Foreign Affairs of Ireland - Dublin, 03/07/2003.
6. Speech by Mr Valery Giscard d'Estaing, Chairman of the European Convention – Seville, 21/6/2002.
7. Vortrag von Bundeskanzler Gerhard Schröder an der Erasmus Universität „World Leader Cycle“, Rotterdam, 15/04/2004.
8. Speech by the Prime Minister of Denmark Poul Nyrup Rasmussen: Our Common Europe for the Future - Prague, 23/08/2001.
9. Wachau in Göttweig European Forum „Mobility and Stability in a Uniting Europe“ Address by the Austrian Minister for Foreign Affairs, Benita Ferrero-Waldner, 23/06/2001.
10. Speech by the Portuguese President, Jorge Fernando Branco de Sampaio, on the occasion of a seminar on the future of Europe and its enlargement - Porto, 09/10/2001.
11. Preliminary draft Constitutional Treaty - Reference texts. http://www.europa.eu.int/constitution/futurum/forum_convention/reftext_en.htm (žiūrėta 2006-09-28).
12. Lecture by the British Foreign Secretary, Jack Straw, Royal Institute of International Affairs - London, 27/07/2001.
13. A Europe that matters to all its citizens, speech by Atzo Nicolai, Dutch State Sec-

- retary for European Affairs, at the International Conference on a European Constitution - The Hague, 29/11/2002.
14. Speech on the Future of an Enlarged Europe, Lionel Jospin - Paris, 28/05/2001.
 15. Speech by Finnish Foreign Minister Erkki Tuomioja: „The Challenges of Enlargement - Pitfalls and Opportunities“, Copenhagen, 02/03/2004.
 16. Speech by Kostas Simitis, Greek Prime Minister, at the event „The future of the European Union and Greece“ organised by the EKEM (Hellenic Center for European Studies) - Zappeio Megaro, 11/07/2001.
 17. Democracy and Sovereignty in Europe „A new track for Europe“ Seanad Éireann (Irish Senate), Dublin, 14 November 2001. 01.11.2001, Speech by David Byrne.
 18. Ireland and Europe: Embracing Change, speech by the Taoiseach Bertie Ahern, Thomas Davis Lecture - 27/01/2003.
 19. Press conference given by the UK Prime Minister, Tony Blair, on the outcome of the European Council of 12 and 13 December 2003, 14/12/2003.
 20. The future functioning of the European Union, speech by Jan Kavan, Deputy Prime Minister and Minister of Foreign Affairs of the Czech Republic, at the European Policy Centre - Brussels, 22/02/2002.
 21. Future of Europe - the Finnish Model, speech by Paavo Lipponen, Prime Minister of Finland, at the London School of Economics - London, 14/02/2002.
 22. Speech given by the Greek Prime Minister, Kostas Simitis, on „Twenty years of Greek membership of the European Union - fifty years of European integration“ - Thessaloniki, 31/04/2001.

Literatūros sąrašas

23. Beer, Francis A. and Robert Harriman. Post-Realism: the Rhetorical Turn in International Relations. – East Lansing: Michigan State University Press. 1996.
24. Lakoff, George and Johnson, Mark. Metaphors We Live By. – Chicago: Chicago University Press. 1980.
25. Lakoff, George. Moral Politics: How Liberals and Conservatives Think. – Chicago: Chicago University Press. 2002.
26. Sandholtz, Wayne and Alec S. Sweet. Integration, Supranational Governance, and the Institutionalization of the European Polity. – Oxford: Oxford University Press. 1998, 9.

METAPHORS IN THE EU POLITICAL DISCOURSE

Summary

The paper deals with the metaphorical representation of EU in the speeches of EU politicians. The analysis reveals several conceptual metaphors in the discourse. The traditional metaphor of state as person is still valid in the discourse, but it is found that the equality of all states-persons is not quite compatible with the idea of equality of all citizens. The politicians tried to adopt the traditional state conception in the description of EU and this resulted in several oxymoronic expressions. In order to avoid the traditional terminology, the politicians developed new conceptual metaphors, including the metaphor of change and movement which represented EU dynamically.

TEISĖS TERMINIJOS KAITA 1918–1940 M. LIETUVOJE VEIKUSIO BAUDŽIAMOJO PROCESO KODEKSO VERTIMUOSE

Alvydas Umbrasas

*Valstybinė lietuvių kalbos komisija
Žvejų g. 14A, LT-09310 Vilnius
Lietuvių kalbos institutas
Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
tel. (8 5) 272 2022, el. paštas alvydas@lki.lt*

Per visą pirmosios Nepriklausomybės laikotarpį (1918–1940 m.) Lietuvoje galiojo Rusijos baudžiamojo proceso kodeksas. Oficialus jo tekstas buvo Rusijos įstatymų sąvado (Сводъ законовъ Россійской имперіи) XVI tomo 1 dalyje (1914 m. leidimo). 1918 m. prie Lietuvos Tarybos sudaryta Teisių komisija turėjo tikslą išversti kalbamąjį kodeksą į lietuvių kalbą [2: 168–169, 4: 27], tačiau nežinia, ar šio darbo ėmėsi. Daugiausia nuopelnų dėl lietuviško baudžiamojo proceso kodekso vertimo atsiradimo reikia priskirti Vyriausiojo Tribunolo pirmininkui A. Kriščiukaičiui. Jis, matyt, pirmasis išvertė šį kodeksą. Vertimas, pavadintas „Baudžiamojo proceso įstatymas“, palaipsniui buvo skelbiamas kaip „Teisės“ žurnalo priedas 1924–1926 metais (6–10 numeriai) (BP₂₄). Kaip teigiama „Aiškinamajame rašte“, pridėtame vertimo gale, versti kodeksą A. Kriščiukaičiui pavedė teisingumo ministras A. Tumėnas. Jam buvo leista tekstą keisti, papildyti, pridėti naujų straipsnių. Darbas užsitęsė daugiau nei dvejus metus. Pripažinta, kad dėl to atsirado ir šiokių tokių vertimo nevienodumų. Vis dėlto rezultatas išėjo neblogas ir įdomus. Šiandien galima pasakyti, kad tai vienintelis anuomet pasirodęs Rusijos kodekso vertimas į lietuvių kalbą, kuriame mažiausiai laikytasi originalo. Kai kurie sakiniai versti gana laisvai, straipsniai skaidyti ir kaitalioji vietomis (trumpinti arba išplėsti). Šis kodekso projektas teisininkams greičiausiai nebuvo patogus, nes vis vien galiojo rusiškas originalas, o jį atitinkančias vietas vertime surasti buvo painu. Daug svarbiau buvo vertime vartojami terminai, kalbos sklandumas. Amžininkai labai giria A. Kriščiukaičių už indėlį į teisės kalbą. Nors jis per 30 metų praleido Rusijoje, lietuvių kalbą mokėjo puikiai (žinoma jo grožinė kūryba) ir ją puoselėjo Lietuvos teismuose, skiepijo studentams, dėstydamas universitete baudžiamojo proceso teisę [5: 152]. Rašoma, kad jis parengė pavyzdinius Vyriausiojo Tribunolo raš-

tus ir blankus, mokė sekretorius taisyklingai, geru stiliumi rašyti baudžiamųjų bylų sprendimus, protokolus [3: 43].

Kitas baudžiamojo proceso kodekso vertimas pasirodė po kelių metų – Baudžiamojo proceso įstatymas. J. Byla, K., 1930 (BP_[30]). Prakalboje J. Byla sako, kad vertimo pagrindu paėmęs minėtą A. Kriščiukaičio vertimą, tik skirtumas tas, kad čia stengtasi atitikti originalą. Žinoma, Lietuvoje negaliojantys straipsniai praleisti, atsižvelgta į kitokias realijas, matų skirtumus, turinys suderintas su galiojančia Konstitucija, Baudžiamuoju statutu, naujai išleistais įstatymais. Įdėta šiek tiek priedų. Paiešką lengvina Veržbavičiaus sudaryta rodyklė. Verčiant buvo tartasi su A. Kriščiukaičiu. Teigiama, kad jis vertimą patikrino, pataisė kalbą ir terminus, davė nurodymų ginčytiniais teisės klausimais.

Praėjus trejiems metams išėjo paskutinis kalbamojo kodekso vertimas – Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didž. Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę. Red. M. Kavolis, K., 1933 (BP_[33]). Tai išsamiausias kodekso leidimas. Jau iš pavadinimo matyti, kad jame gausu įvairių priedų: Rusijos Senato, Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kt. Tik vieninteliame šiame vertime nemažai dėmesio skiriama Klaipėdos krašto teisės savitumui. Redaktorius M. Kavolis pateikia ir nemažai savo komentarų. Verčiant laikytasi originalo, tačiau negaliojantys straipsniai praleisti, kiti suderinti su pasikeitusiais įstatymais. Pasakyta, kad kodeksą ir Rusijos Senato sprendimus vertė, Vyriausiojo Tribunolo sprendimus parinko J. Abramavičius, S. Fridmanas. Rodyklę sudarė J. Vaidelys. Kalbą taisė St. Češūnas.

Palyginti šiuos tris kodeksų vertimus buvo nepatogu, nes, kaip minėta, A. Kriščiukaitis pakeitė straipsnių numeraciją, įdėjo šiek tiek naujų straipsnių, o dalį originaliųjų perkėlė į kitas vietas, suskaidė arba sutraukė. Padeda tik tai, kad skliaustuose buvo pateikiamas ir originalo straipsnio numeris. Be to, A. Kriščiukaitis savo projekte dalį straipsnių praleido, vienos iš kodeksą sudarančių knygų (trečiosios) neįdėjo visai. Jo tekstą sudaro 855 straipsniai, o originale – 1254. Vėlesniuose vertimuose, kurie labiau derinti prie originalo, straipsnių yra maždaug tiek, kiek originale (praleisti tik neaktualūs).

Turimi duomenys rodo, kad teisės terminijos atžvilgiu BP_[vertimai skiriasi mažiausiai iš visų ano meto kodeksų¹. Rasta tik netoli 150 skirtumų².

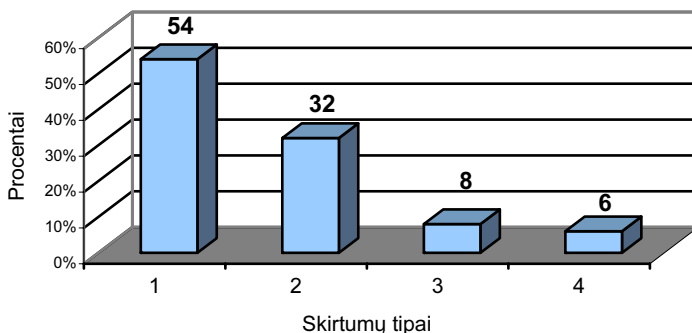
¹ Kiti kodeksai taip pat buvo rusiški. Apie baudžiamojo ir civilio kodeksų vertimų terminijos skirtynes žr. kituose autoriaus straipsniuose [7, 8].

² Priedų palyginti beveik neįmanoma, todėl lyginama tik tai, kas buvo originale. Tiriama, ar skiriasi teisės terminai tuose pačiuose skirtingų vertimų straipsniuose (atitinkamose vietose), todėl toliau pateikiant pavyzdžius straipsnio numeris rašomas prieš skirtųjų eilutę. Atramos tašku imamas pirmasis kodekso vertimas. Žiūrima, ar terminai buvo pakeisti vėlesniuose vertimuose. Skaičiuojama po vieną, paprastai pirmą, tam tikro termino keitimą kitu atveju; jeigu terminas vienodai keičiamas skirtinguose straipsniuose, tai laikoma vienu skirtumu. Informatyvumo dėlei čia įtrauktos ne tik daiktavardžių, bet ir

Trečdalis skirtumų yra tik tarp BP_{l30} ir BP_{l33} , nes pirmajame vertime straipsnių gerokai mažiau. Jei žiūrėsime tik į tuos straipsnius, kurie yra visuose kodeksuose, bus matyti, kad dauguma BP_{l24} ir BP_{l30} terminų sutampa, o kitoks terminas pavartotas tik BP_{l33} . Tokių atvejų yra maždaug 80 iš 100 (čia atmestas minėtas trečdalis, kur skiriasi tik vėlesni vertimai, o BP_{l24} tų straipsnių nėra). Duomenis galima pavaizduoti diagrama (pav.):

Pav.

Teisės terminų skirtubių santykis BP_l vertimuose

1. BP_{l24} ir BP_{l30} sutampa, BP_{l33} skiriasi;
2. BP_{l30} ir BP_{l33} skiriasi, o BP_{l24} tų straipsnių nėra;
3. BP_{l30} ir BP_{l33} sutampa, BP_{l24} skiriasi;
4. Visuose BP_l skiriasi.

Kaip matyti, daugeliu atvejų (apie 54 %) pirmųjų dviejų vertimų terminija sutampa, skiriasi tik paskutiniojo, pvz.: 27¹ *civilinė asmens padėtis* BP_{l24} , BP_{l30} – *civilinis asmens būvis* BP_{l33} (*права состояния* UUS); 119 (137) *kaltybė* BP_{l24} , BP_{l30} – *kaltumas* BP_{l33} ; 357 (356) *įrodymasis daiktas* BP_{l24} , BP_{l30} – *daiktinis įrodymas* BP_{l33} (*вещественное доказательство* UUS); 45 *skundikas* BP_{l24} , BP_{l30} – *skundėjas* BP_{l33} (*жалобщикъ* UUS); 94 (112) *tiesioginiai giminės* BP_{l24} , BP_{l30} – *tiesioginiai giminiečiai* BP_{l33} (*родственники по прямой лини* UUS); 77/1 (88) *vaikų priežiūros įstaiga* BP_{l24} , BP_{l30} – *vaikų globojimo įstaiga* BP_{l33} (*заведение для призорныхъ дѣтей* UUS);

terminiškai vartojamų veiksmažodžių ir jų junginių skirtybės. Kad būtų lengviau suprasti terminų reikšmes, būtų matyti terminų tikslumas, dažnai šalia dar nurodomas ir atitikmuo iš originalaus rusiško kodekso (UUS).

¹ Čia ir toliau vienas skaičius rodo, kad originalo ir A. Kriščiukaičio vertimo straipsnio numeris sutampa. Jei skiriasi – pirmiau rašomas originalo numeris, o skliaustuose – A. Kriščiukaičio. Po pasiviro brūkšnio pateikiamas postraipsnio numeris.

113 (130) *žinovas* BP₂₄, BP₃₀ – *ekspertas* BP₃₃. Atvejų, kai terminas BP₃₀ buvo pakeistas ir keitinyš perimtas BP₃₃, visai nedaug (vos 8 % skirtybių), pvz.: 85 (99) *gentis* BP₂₄ – *svainis* BP₃₀, BP₃₃ (*свойственник* UUS); 114 (131) *liudytojas* BP₂₄ – *kviestinis* BP₃₀, BP₃₃ (*понятой* UUS); 274 (288) *pašalinimas* BP₂₄ – *nušalinimas* BP₃₀, BP₃₃ (*отводъ* UUS); 11 valstybės *gynėjas* BP₂₄ – *prokuroras* BP₃₀, BP₃₃ (*прокуроръ* UUS); 285 (299) *vice-prokuroras* BP₂₄ – *prokuroro padėjėjas* BP₃₀, BP₃₃ (*товарищъ прокурора* UUS). Tokių skirtybių, kai visuose atitinkamuose kodeksų straipsniuose pavartoti nevienodi terminai, rasta vos keletas (apie 6 %), pvz.: 43 *nukentėjėlis* BP₂₄ – *nukentėjęs asmuo* BP₃₀ – *nukentėjusysis* BP₃₃ (*потерпевший* UUS); 6 *nusikalstas darbas* BP₂₄ – *nusikalstamas darbas* BP₃₀ – *nusikaltamasis darbas* BP₃₃; 681 (616) *šalių prakalbos* BP₂₄ – *šalių kalbos* BP₃₀ – *ginčai* BP₃₃ (*прения* UUS); 275 (289) *pašalinimo reikalavimas* BP₂₄ – *nušalinimo reikalavimas* BP₃₀ – *atmetimas* BP₃₃ (*отводъ* UUS).

Kaip minėta, nemažai (apie 32 %) skirtybių yra tik tarp BP₃₀ ir BP₃₃, nes A. Kriščiukaičio kodeksas trumpesnis, pvz.: 1171 *atstovas* BP₃₀ – *deputatas* BP₃₃ (*депутатъ* UUS); 205/1 *bendras sprendimas* BP₃₀ – *sprendimas iš sudėties* BP₃₃ (*приговоръ по совокупности* UUS); 1151/1 *gyvenamas būstas* BP₃₀ – *gyvenamos patalpos* BP₃₃; 951 *pasmerktasis* BP₃₀ – *nusmerktasis* BP₃₃ (*осужденный* UUS); 1120 *tarnautojas* BP₃₀ – *valdininkas* BP₃₃ (*должностное лицо* UUS); 1012 *vedybos* BP₃₀ – *santuoka* BP₃₃ (*бракъ* UUS); 1173 *vežėjas* BP₃₀ – *gabentojas* BP₃₃.

Daugiau nei trečdaliu atvejų kodeksuose buvo keičiami vienažodžiai terminai. Šiek tiek jų jau minėta, štai dar keletas: 1028 *degradavimas* BP₃₀ – *degradacija* BP₃₃ (*снятие духовнаго сана* UUS); 61 (68) *darbas* BP₂₄, BP₃₀ – *verslas* BP₃₃ (*занятие* UUS); 622 (564) *giminės* BP₂₄, BP₃₀ – *giminiečiai* BP₃₃ (*родственники* UUS); 198 (234) *tokesnis* BP₂₄, BP₃₀ – *tokestis* BP₃₃ (*пошлина* UUS); 119 (137) *nekaltybė* BP₂₄, BP₃₀ – *nekalumas* BP₃₃; 1204 *nusižengimas* BP₃₀ – *peržengimas* BP₃₃ (*нарушение* UUS); 771 (694) *pasenėjimas* BP₂₄, BP₃₀ – *nusenėjimas* BP₃₃ (*давность* UUS); 1204 *pranešėjas* BP₃₀ – *įskundėjas* BP₃₃ (*доноситель* UUS); 27 *subankrutavimas* BP₂₄, BP₃₀ – *neišgalėjimas* BP₃₃ (*несостоятельность* UUS); 120 (138) *susitaikinimas* BP₂₄, BP₃₀ – *susitaikymas* BP₃₃ (*примирение* UUS); 1012 *vedybos* BP₃₀ – *sutuoktuvės* BP₃₃ (*бракосечетание* UUS); 335 (342) *vertybė* BP₂₄, BP₃₀ – *vertė* BP₃₃ (*стоимость* UUS).

Dvižodžių terminų skirtybių truputį mažiau. Paprastai keičiamas tik vienas dėmuo, pvz.: 771/1 (88) *atsakominga priežiūra* BP₂₄, BP₃₀ – *atsakinga priežiūra* BP₃₃ (*отвѣтственный присмотръ* UUS); 742 (666) *baudžiama atsakomybė* BP₂₄ – *baudžiamoji atsakomybė* BP₃₀, BP₃₃ (*уголовная отвѣтственность* UUS); 866 (736) *dirbamoji diena* BP₂₄, BP₃₀ – *darbo diena* BP₃₃ (*присутственный день* UUS); 1161 *kredito lakštas* BP₃₀ – *kredito popierius* BP₃₃ (*кредитная бумага* UUS); 691 (625) *mikroskopiškas tyrimas* BP₂₄,

BP₃₀ – *mikroskopinis tyrimas* BP₃₃; 32 (33) *neteisėtas kaltinimas* BP₂₄, BP₃₀ – *neteisingas kaltinimas* BP₃₃ (неправильное обвинение UUS); 315 (328) *nusikalstamasis įvykis* BP₂₄, BP₃₀ – *nusikaltimo įvykis* BP₃₃ (событие преступления UUS); 573 (525) *priruošiamieji veiksmai* BP₂₄, BP₃₀ – *prirengiamieji veiksmai* BP₃₃ (приготовительные распоряжения UUS); 378 *stojimo diena* BP₃₀ – *atvykim o diena* BP₃₃ (день явки UUS); 1226 *svaigieji gėralai* BP₃₀ – *svaigieji gėrimai* BP₃₃ (кряпкие напитки UUS); 89 (103) *tvirkinami veiksmai* BP₂₄, BP₃₀ – *tvirkinantys veiksmai* BP₃₃ (соединенные с соблазном дѣйствія UUS); 1015 *vedybų byla* BP₃₀ – *santuokos byla* BP₃₃ (дѣло брачное UUS).

Ilgesnių terminų, pakeistų atitinkamo ilgio terminais, tėra keliolika. Skiriasi dažniausiai tik vienas ar du dėmenys, pvz.: 1248 *nusikalstamasis darbas prieš drausmę* BP₃₀ – *nusikaltimas prieš disciplinos įstatymus* BP₃₃ (преступление против законов дисциплины UUS); 303 (318) *pagrindas tardymui pradėti* BP₂₄, BP₃₀ – *vada tardymui pradėti* BP₃₃ (поводъ къ начатию слѣдствія UUS); 1172 *prekių apžiūrėjimo sąrašas* BP₃₀ – *prekių apžiūrėjimo žinionešė* BP₃₃ (вѣдомость о досмотрѣ товаровъ UUS); 828/2 *teismo nutarimas nutraukti kaltinimą* BP₃₀ – *teismo nutarimas nutraukti bylą* BP₃₃ (постановление суда о прекращеніи дѣла UUS).

Beveik penktadalis skirtybių yra nevienodo ilgio, t. y. naujesniuose kodeksuose, lyginant su pirmuoju, terminai turi daugiau arba mažiau (dažniausiai mažiau) dėmenų, pvz.: 191 (226) *nusmerktasis* BP₂₄, BP₃₀ – *nusmerktasis kalėti* BP₃₃; 273 (288) *reikalavimas pasišalinti* BP₂₄ – *reikalavimas nusišalinti* BP₃₀ – *atmetimas* BP₃₃ (отводъ UUS); 295 (309) *šventa diena* BP₂₄, BP₃₀ – *šventadienis* BP₃₃; 187 (223) *nusmerktasis asmuo* BP₂₄, BP₃₀ – *nusmerktasis* BP₃₃; 108 (125) *kviestinis liudytojas* BP₂₄, BP₃₀ – *kviestinis* BP₃₃ (понятой UUS); 21 *nusikalstamasis darbas* BP₂₄, BP₃₀ – *nusikaltimas* BP₃₃ (преступление UUS); 691 (625) *chemiškas tyrimas* BP₂₄, BP₃₀ – *teismo cheminis tyrimas* BP₃₃ (судебно-химическое изслѣдование UUS); 69 (78) *nubaudimas pinigais* BP₂₄, BP₃₀ – *nubaudimas pinigine bauda* BP₃₃; 978 (809) *atlyginimas už keliją* BP₂₄, BP₃₀ – *kelpinigiai* BP₃₃ (деньги на прогоны UUS). Beje, vietoj pirmuosiuose vertimuose vartotų dviejų terminų *įsūnijimas ar įdukrinimas* (BP₂₄, BP₃₀ 96 (114), *усыновление* UUS), *įsūnytasis ar įdukrintasis* (vyriškoji giminė!) (BP₂₄, BP₃₀ 85 (99), *усыновленный* UUS) M. Kavolio atitinkamose vietose teikiama tik *įsūnijimas, įsūnytasis. Įvaikio dar nėra*.

Aptariamuose kodeksuose rasta ir pora dešimčių terminologijai aktualių veiksmažodžių ir jų junginių skirtumų. Skirtumų esama ir to paties, ir skirtingo dėmenų skaičiaus, pvz.: 771 (694) *atleisti nuo bausmės* BP₂₄, BP₃₀ – *atleisti nuo atsakomybės* BP₃₃ (освободить отъ отвѣтственности UUS); 448 (393) *atsikirsti prieš parodymus* BP₂₄, BP₃₀ – *griauti parodymus*

BP₃₃ (*опровергать показаниа UUS*); 592 (540) *atvesti* BP₂₄, BP₃₀ – *varu atvaryti* BP₃₃ (*подвергать приводу UUS*); 308 *bausti* BP₃₀ – *traukti tieson* BP₃₃ (*подвергать отвѣтственности UUS*); 852 (832) *nežinia kur dingti* BP₂₄, BP₃₀ – *nudingti* BP₃₃ (*безѣстно отсутствовать UUS*); 875 *nubausti laisvės atėmimu* BP₃₀ – *nusmerkti kalėti* BP₃₃ (*присудить къ содержанию подѣ стражею UUS*); 528 *patraukti atsakomybėn* BP₃₀ – *patraukti tieson* BP₃₃ (*привлечь къ отвѣтственности UUS*); 1016 *perskirti* BP₃₀ – *atituokti* BP₃₃ (*расторженіе брака UUS*); 452 (399) *statyti akis į akį* BP₂₄, BP₃₀ – *statyti akistaton* BP₃₃ (*очная ставка UUS*); 951 *uždėti turtui globą* BP₃₀ – *imti turtą globon* BP₃₃ (*взятіе имущества въ опеку UUS*).

Apibendrinant galima pasakyti, kad 1924–1926 m. išleistas baudžiamojo proceso kodekso vertimas turėjo labai daug įtakos vėlesnių to paties kodekso vertimų teisės terminijai. Šį A. Kriščiukaičio vertimą J. Byla paėmė BP₃₀ pagrindu. Palyginus sutampančių straipsnių atitinkamose vietose pavartotus terminus, matyti, kad J. Byla pakeitė tik porą dešimčių terminų. Nė vienas kitas kodeksas neturėjo tokių terminologinių atžvilgiu panašių dviejų vertimų. 1933 m. M. Kavolio redaguotame vertime terminija pakeista labiau, tačiau ir jis akivaizdžiai rėmėsi ankstesniais vertimais, daugelį terminų perėmė, skirtumų nėra labai daug. Taisyklingumo atžvilgiu visi vertimai panašūs, didelių trūkumų nėra. Tai, kad terminija šiek tiek skiriasi nuo šiandieninės, nėra trūkumas. Raida – natūralus procesas. Viena iš priežasčių, skatinusių M. Kavolį keisti ankstesnių vertimų terminus, buvo siekimas kuo geriau atspindėti originalą (būdingas ir kitų kodeksų vertimams). Tai pasakytina ir apskritai apie kalbą. Pratarinėje teigiama – „jei dėl kalbos sklandumo vietomis būtų galėjęs nukentėti įstatymo vertimo tikslumas, tad pirmaiti davėme pastarajam“ (XVIII p.). Derinimas su originalu kartu skatino terminus viendinti, nes A. Kriščiukaitis kai kuriuos rusiškus terminus skirtingose vietose vertė nevienodai. Dažnai tie nevienodumai buvo perimti ir J. Bylos vertime. Pavyzdžiui, *опекунъ* buvo verčiama *globotojas* (BP₂₄ 107, BP₃₀ 90/1) ir *globėjas* (BP₂₄ 99, BP₃₀ 85), o BP₃₃ šiose vietose vertė tik *globotojas*; *осужденный* versta *pasmerktasis* (BP₃₀ 951), *nubaustasis* (BP₂₄ 216, BP₃₀ 180/10), *nuteistasis* (BP₂₄ 791, BP₃₀ 950), o BP₃₃ minėtose vietose tik *nusmerktasis*. Originalo *должностное лицо* BP₃₀ dažniausiai atitinka *tarnautojas* (1120), kartais – *valdininkas* (1117), BP₃₃ – tik *valdininkas* (BP₂₄ 2 teikta *valdžios organas* ir motyvuota, kad tai tiksliau išreiškia mintį); *провозитель* BP₃₀ atitinka *vežėjas* (1173) ir *vežikas* (1149), o BP₃₃ šiose vietose *gabentojas*. Tiesa, ankstesnio vertimo *vežikas* buvo BP₃₃ pakeistas ir *vežėju* (1230), tačiau ten originale *извозчикъ*. *Лиудytojas* (*свидѣтель*) visuose kodeksuose vartotas vienodai, tačiau stebėti kviečiamas liudytojas (*понятой*) verstas nevienodai. BP₃₃ dėsningai šiam reikalui vartota *kviestinīs* (tai teikiama ir pirmajame spausdintame teisės terminų žodyne [6]), o ankstesniuose vertimuose kaitaliota: kartais atitinkamuose straipsniuose ra-

šyta *liudytojas* (BP₂₄ 127, BP₃₀ 110), kartais *liudytojas-kviestinis* (BP₂₄ 168, BP₃₀ 144) ar *kviestinis liudytojas* (BP₂₄ 125, BP₃₀ 108). Yra atvejų, kai BP₂₄ rašyta *liudytojas* (126, 131), o BP₃₀ keista į *kviestinis* (114), *kviestinis liudytojas* (126). Originale buvę terminai *преступное дѣяніе*, *преступное дѣйствие* ar junginys *преступление или проступокъ* BP₃₃ versta *nusikalstamasis darbas*. Ankstesniuose vertimuose būta įvairiai. Kartais BP₂₄, BP₃₀ taip pat versta *nusikalstamasis darbas* (17, 46), kartais vartoti neįprasti terminai *nusikalstas darbas* (BP₂₄ 92, BP₃₀ 80), *nusikalstasis darbas* (BP₂₄ 15). Pastarųjų terminų nėra nė viename iš kitų kodeksų vertimų. Tai gali būti tik A. Kriščiukaičio terminai. Juos perėmė J. Byla, nors kartais ir keitė į *nusikalstamasis darbas* (BP₃₀ 6, 15). Beje, *преступление* BP₂₄, BP₃₀ taip pat yra versta *nusikalstamasis darbas* (21), o BP₃₃ šiuo atveju – *nusikaltimas*.

Nors nemažai terminų BP₃₃ suvienodinta, įvairavimo vis tiek liko. Pavyzdžiui, *мѣсто заключенія* iš pradžių buvo versta *suimtųjų namai* (BP₂₄ 802, BP₃₀ 967), *arešto namai* (BP₂₄ 408, BP₃₀ 395), o BP₃₃ abu šiose vietose pakeisti į *namai suimtiesiems*, tačiau kitur liko *suimtųjų namai* (BP₃₃ 950). Be to, kilmininką keisti naudininku visai nebuvo reikalo. Nemotyvuotas ir kai kurių terminų įvardžiuotinių ir neįvardžiuotinių formų varijavimas, pavyzdžiui, kai kuriuose straipsniuose visuose vertimuose yra terminai su įvardžiuotinėmis formomis *kardomoji priemonė* (316), *gyvenamoji vieta* (46), tačiau yra atvejų, kai buvusios įvardžiuotinės formos BP₃₃ pakeistos į neįvardžiuotines *kardoma priemonė* (257/1), *gyvenama vieta* (34). Pirmuosiuose dviejuose vertimuose rašyta *vyras*, *žmona* (*супругу*), o paskutiniame vertime vienur keista tinkamai – *sutuoktiniai* (BP₃₃ 962), tačiau kitur be reikalo – *susituokėliai* (BP₃₃ 861).

Paminėtinas ir vienas sintaksės dalykas. Originalo terminas *преступленія и проступки противъ общественнаго благоустройства и благочинія* J. Bylos verstas *nusikaltimai ir nusizengimai visuomenės tvarkai ir nepavojumui* (BP₃₀ 1216/3), *nusikalstamieji darbai prieš visuomenės tvarką ir nepavojumą* (BP₃₀ 1215), o M. Kavolio suvienodinta – *nusikalstamieji darbai prieš visuomenės tvarką ir rimtį*. Pastarajame vertime yra nemažai tokio tipo terminų su prielinksniu *prieš*, tačiau vienovės trūksta: *nusizengimas prieš įstatus* (BP₃₀ 1129) atitinkamame straipsnyje keistas *nusizengimas įstatams* (*нарушение уставовъ* UUS). Dabar tokiais atvejais teikiamas būtent naudininkas [1: 223].

Šie trūkumai nėra esminiai. Galima tvirtinti, kad baudžiamojo proceso terminija, puoselėta daugiausia A. Kriščiukaičio, per Nepriklausomybės laikotarpį keitėsi mažai. Nors kalbamojo autoriaus kodekso vertimas buvo neoficialus (tai buvo lyg siūlomo kodekso projektas), jo įtaka kodifikuojamos srities terminijai buvo didelė.

Išvados

1918–1940 m. Lietuvoje galiojusio baudžiamojo proceso kodekso vertimuose rasta mažiau nei 150 teisės terminų skirtubių. Vertimai nėra lygia-verčiai, nes 1924–1926 m. palaipsniui išspausdintas A. Kriščiukaičio vertimo projektas gerokai skyrėsi nuo originalo (buvo patrupintas, pertvarkytas), o 1930 m. J. Bylos parengtas ir 1933 m. M. Kavolio redaguotas vertimai labiau derinti su originalu, todėl jų lyginimas nėra labai tikslus. Vis dėlto aiškiai matyti, kad A. Kriščiukaičio vertimo terminija turėjo daug įtakos vėlesniems vertimams. J. Byla daugeliu atvejų ją perėmė. Šie du vertimai terminijos atžvilgiu yra panašiausi iš visų 1918–1940 m. galiojusių kodeksų vertimų. Dažniausiai (daugiau nei pusė rastų atvejų) pirmųjų dviejų vertimų terminija sutampa, o kitokia yra tik 1933 m. vertimo terminija. Paskutiniame vertime esminių pakeitimų nepadaryta, terminija tik šiek tiek patvarkyta, labiau suvienodinta, nors trūkumų neišvengta.

Šaltinių sąrašas

- BP^[24]: Baudžiamojo proceso įstatymas. Red. A. Kriščiukaitis // Teisė 6–10 [priedas], Kaunas, 1924–1926.
- BP^[30]: Baudžiamojo proceso įstatymas. J. Byla, Kaunas, 1930.
- BP^[33]: Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didž. Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę. Red. M. Kavolis, Kaunas, 1933.
- UUS: Уставъ Уголовнаго Судопроизводства (Свод зак. т. XVI, ч. 1, изд. 1914 года) съ позднѣйшими узаконеніями, законодательными мотивами, разъясненіями Правительствующаго Сената и циркулярами министерства юстиціи. Составленъ М. П. Шрамченко и В. П. Ширковымъ, Рига, 1923.

Literatūros sąrašas

1. Kanceliarinės kalbos patarimai. Parengė P. Kniūkšta. – Vilnius, 1998.
2. Maksimaitis, M. Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 metais. – Vilnius, 2001.
3. Stravinskas, P. Mūsų neužmirštamieji: Antanas Kriščiukaitis // Teisininkų žinios. Nr. 27–28. 1965. P. 42–43.
4. Sugintas, A. Šis tas iš darbuotės teismo srity // Teisininkų žinios. Nr. 23–24. 1958. P. 27–28.
5. Šmulkštys, L. Antanas Kriščiukaitis // Lietuvių enciklopedija. – South Boston, T. XIII, 1958. P. 152–153.
6. Teisinių terminų žodynas. Sudarė A. Žiurlys. – Vilnius, 1954.
7. Umbrasas, A. Lietuvos Respublikoje (1918–1940) veikusio *Baudžiamojo statuto* vertimų teisės terminijos skirtybės // Terminologija. Nr. 9. 2002. P. 78–94.

8. Umbrasas, A. Teisės terminijos kaita 1918–1940 m. Lietuvoje veikusio civilinio kodekso vertimuose // Terminologija. Nr. 10. 2003. P. 55–83.

DIFFERENCES IN THE TERMINOLOGY OF LAW IN TRANSLATIONS OF THE CRIMINAL PROCEDURE CODE, WHICH WAS IN FORCE IN LITHUANIA IN 1918-1940

Summary

In 1918-1940 in Lithuania, the Russian criminal procedure code was in force. Three unofficial translations of this code into Lithuanian – by A. Kriščiukaitis (1924-1926), J. Byla (1930) and M. Kavolis (1933) – were published. This article deals with differences in terminology of law in these translations – there were slightly less than 150 of them. The analysis shows that the first translation had a very big influence over the terminology of law in later translations of the same code. J. Byla changed only about twenty terms from the translation of A. Kriščiukaitis. The terminology in the translation edited by M. Kavolis in 1933 showed more changes, although he also obviously followed the earlier translations and incorporated many terms, so there are not very many differences. The last translation did not have substantial changes and its terminology was slightly adjusted and more unified, but it did not succeed in avoiding certain shortcomings.

NUO PROVOCATIO LIGI PROVOKACIJOS

LOTYNIŠKŲ ŽODŽIŲ REIŠMIŲ EVOLIUCIJA NUO ANTIKOS LIGI MŪSŲ DIENŲ

Aleksandra Teresė Veličkienė

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 4583, el. paštas kkk@mruni.lt*

Šis darbas tėra fragmentas išsamaus lotyniškų teisės, politikos, mokslo terminų reikšmių evoliucijos nuo jų atsiradimo iki pat šių laikų tyrinėjimo. To reiškinių supratimas, mūsų manymu, svarbus tiek studijuojantiems teisę, teisės filosofiją ar jos istoriją, tiek ir kalbininkams, įvairių žodynų bei žinytų sudarytojams ir skaitytojams, kaip kad visada buvo ir yra svarbu atsigręžti *ad fontes*. Tuo tikslu bus pasitelktas nemažas skaičius žodynų: tarptautinių žodžių, dabartinės lietuvių kalbos, idėjų etc.

Daugybė minėtos srities lotyniškų žodžių reiškė ne visai tą patį, arba net visai ne tą patį, ką reiškia mūsų laikais. Tad pradėkime, kaip sakė romėnai, *ab ovo* – 'nuo kiaušinio', t. y. nuo pradžios, o mūsų atveju nuo A. Lotyniškas žodis *actio* (*ago, egi, actum, agere* – 'veikti, daryti, vesti, varyti' etc.) davė šiuolaikinį žodį *akcija*, kuris žodynuose aiškinamas taip: 1. politinis veikimas kuriam nors tikslui pasiekti, 2. vertybinis popierius, duodantis dividendo. Reikėtų pridurti, kad parduotuvių salėse matomas šis žodis jau reiškia tiesiog *atpiginimas*. Romėnų laikais žodis *actio* turėjo daugybę reikšmių: 'judėjimas, veikla, poelgis, įvykdymas, pasitarimas' etc. Mums rūpimoje teisės srityje šio žodžio reikšmių ypač gausu: 'teismo procesas, byla, skundas, ieškinyš, nurodymas, procesinė formulė, teismo posėdis'. Markas Fabijus Kvintilianas¹ [1, X, 3] „De institutione oratoria“ rašo, kad terminą *actio* Ciceronas supratęs kaip pačios teismų oratoriaus kalbos tekstą ir kaip oratoriaus mimiką bei gestikuliaciją: <...> *actionem Cicero alias quasi sermonem, alias eloquentiam quandam corporis dicit*.

Labai įdomi žodžio *barbaras* evoliucija. Sen. graikų kalboje *barbaros* reiškė 'plepys, miknius, lalėtojas' ir juo buvo apibūdinamas negraikiškai kalbantis žmogus, pvz., italikas, romėnas (Titus Maccius Plautus), frigas ar persas (Quintus Horatius Flaccus, Marcus Valerius Maximus, Cornelius Nepos etc.). Publius Ovidius Naso² [IV, 13] savo „Laiškuose iš Ponto“ rašė: „*Barbarus hic ego sum, quia non intelligor ulli*“ – 'aš čia esu barbaras, nes niekas

manęs nesupranta'. Tiesa, Gaius Julius Caesar³ [VI, 10, 1], charakterizuo-
damas kai kurias Galijos gentis, šiam žodžiui suteikia tą reikšmę, kurią tei-
kiame dabar ir mes: 'laukinis, žiaurus' *homines barbari atque imperiti*. Eida-
mas iš antikos, šis žodis pamažu kūrė paniekinamai vadinamo priešininko
paveikslą. Įdomu pastebėti, kad žydai antikiniiais laikais nebuvo vadinami
nei graikams artimais, nei barbarais.

Žinomas žodis *bakalauras* antikoje neegzistavo. Tačiau egzistavo du at-
skiri žodžiai: *bacca, baca* – 'uoga, medžio vaisius, alyvuogė' ir *laureus* –
'lauro, lauro medžio'. Viduramžiais šie du žodžiai buvo sujungti į vieną ir iš
pradžią reiškė: 'nevedęs vasalas', galbūt todėl, kad lauro medis vaisių neturi
(jo vaisiai – lapai). Kiek vėliau *bacalaureus* reiškė paprasčiausiai 'viengungis'.
Nuo XII a. tą titulą gaudavo dvasininkas, įveikęs pirmąją studijų pakopą ir
turėjęs ribotą teisę skaityti paskaitas. Šita reikšmė atsirado, matyt, dėl to,
kad lauro medžio lapų vainikais buvo apdovanojami laimėjusieji menų ir
mokslų srityje, mat lauras nuo antikos laikų buvo paskirtas šios srities glo-
bėjui Apolonui. Bakalauro laipsnis, leidžiantis dėstyti universitetuose, dabar
suteikiamas baigusiems pirmąją studijų pakopą Britanijoje, JAV ir kitose ša-
lyse, nors, pvz., Prancūzijoje, Šveicarijoje *bakalauru* vadinamas asmuo, iš-
laikęs vidurinės mokyklos egzaminus.

Neabejotinai neigiamą atspalvį dabartinėje lietuvių (ir ne tik!) kalboje turi
žodis *kazuistika*. Štai, *kazuistišku* žodynai vadina 'suktą, supainiotą aiškini-
mą'. Tačiau teisės srityje šis žodis ligi šiol reiškia tam tikrų pavyzdžių nagri-
nėjimą teismų bylose teisės normų taikymo požiūriu. Kurgi slypi to skirtumo
šaknys? Lotyniškas daiktavardis *casus* yra kilęs iš daugybę reikšmių turin-
čio veiksmazodžio *cado, cecidi, casum, cadere* – 'kristi, tekėti, baigtis, pa-
rgriūti, atsidurti, atsitikti, mažėti' etc. Iš jų mums svarbiausia reikšmė – 'atsi-
tikti'. Daiktavardis *casus* lotynų kalboje reiškė 'kritimą, likimą, nelaimę', bet
taip pat ir 'nuotyki, atsitikimą': (*casus Victoriae* – Gaius Sallustius Crispus;
casus navigandi – Gaius Julius Caesar). Minėtasis Saliustijus⁵ knygoje „Co-
niuratio Catilinae“ rašė: „...> *fortuna illi casum praeclari facinoris dedit*“ – 'li-
kimas jam suteikė galimybę atlikti puikų poelgį' [12, 4]. Tačiau jau mūsų mi-
nėtajam Horacijui ir pirmąkart minimam Svetonijui (Gaius Suetonius
Tranquillus) *casus* reiškia būtent 'nelaimingą atvejį, nelaimę'. Įdomu, kad
gramatikos moksle šis žodis reiškė ir dabar reiškia 'linksni' (*casus Nominati-
vus, casus Dativus* etc.), o tarptautinėje teisėje – 'pretekstą': *casus belli* –
'Karo pretekstas'. Baudžiamojoje romėnų teisėje *casus* reiškė 'teisės gina-
mą be kėslo pakenktą turtą', o *casus fortuitus, casus maior* buvo suprantami
kaip 'nepermalduojama jėga, nenumatytas ir nenumalimas dalykas, kuris
nepriklauso nuo skolininko valios ('potvynis, gaisras, piratų užpuolimas, gal-
vijo kritimas' etc.), už ką jis atsakyti negali'. Panašiai šį žodį vartoja ir romė-
nų teisės žinovas Ulpianas (Ulp. D. 50, 17, 23): *casus a nullo praestatur* –
'nuo atsitiktinumo niekas neapsaugotas'. Žodis *kazuistika* šių laikų ne teisės
srityje turįs, kaip minėta, neigiamą atspalvį, viduramžiais reiškė elgesio re-

guliavimo praktika ir teorija, pagrįstą prielaida, kad kiekvienas paskiras veiksmas turįs atitikti visuotines moralės normas.

O dabar pasidomėkime lotyniško žodžio *inquisitio* gyvenimo peripetijomis. Kilęs iš veiksmazodžio *inquiero, inquisivi, inquisitum, inquirere* – 'ieškoti, klausinėti, tyrinėti', šis žodis jau romėnų laikais kai kada turėjo šiek tiek neigiamą atspalvį. *Inquisitio* čia galėjo reikšti 'kaltinimo įrodymų ieškojimą, tardymą' (tokios reikšmės sutinkamos Cicerono (Marcus Tullius Cicero), Senekos (Lucius Annaeus Seneca) bei kitų autorių tekstuose. Kaip teismų institucijos dalis *inquisitio* buvo baudžiamojo proceso elementas, atėjęs iš *quaestiones extraordinariae* (senato skiriami *ad hoc* ypatingi baudžiamųjų bylų teismai) praktikos, žemesnioji policinė instancija, pirmiausia tirdavusi visas nusikaltimo aplinkybes. *Inquisitio* buvo vartojama taip pat kai kurių ginčų atvejais, pvz., kaimynų ginčiuose, nustatant, ar globėjas yra mokus ir patikimas etc. Viduramžiais *inkvizicija* buvo katalikų bažnyčios teisminis politinis institutas kovai su bažnyčios priešais ir eretikais. Inkvizitoriais buvo vadunami inkvizicijos teismo nariai. Kadangi šis institutas ir jo nariai, ypač kai kuriose Europos valstybėse, praktikavo labai žiaurius metodus, vėliau *inkvizicija* ėmė reikšti paprasčiausiai žiaurų persekiojimą ir kankinimą. Šiomis dienomis šis žodis tą ir tereiškia.

Darbo pabaigoje – tam tikra provokacija, jeigu atkreipsime dėmesį tik į vieną lotyniško veiksmazodžio *provoco, provocavi, provocatum, provocare* reikšmę: 'iššaukti, sugundyti'. Taigi, norint sukelti susidomėjimą šiuo žodžiu, reikėtų pabrėžti, kad *provocatio* romėnų teisėje reiškė 'piliečio apeliaciją į Tautos susirinkimą prieš magistrato nuosprendį'. Tad *provocatio ad populum* buvo politinis protestas prieš pareigūnų įgaliojimų viršijimą, reglamentuojamas daugybės *leges de provocatione*. Jeigu balsavimas krypdavo blogon pusėn, būsimas nuteistasis turėjo teisę savo valia, kol dar nebus balsavusi paskutinė centurija, išvykti iš Romos ir šitaip automatiškai netekti Romos pilietybės. Žinant, kad šiuolaikinės žodžio *provokacija* reikšmės yra: 1. pastangos dirbtinai sukelti kokius nors veiksmus; 2. asmenų, organizacijų ar šalių kurstymas kam nors kenkti; 3. policijos arba priešiška nusiteikusios partijos agento, prasiskverbusio į organizaciją, veikla, kuria stengiamasi jai kenkti, kyla klausimas, kaip gi romėnų teisės pozityvaus atspalvio terminas tapo tokią neigiamą reikšmę turinčiu žodžiu? Matyt, įtakos tam turėjo kai kurios, dar neminėtos, veiksmazodžio *provocare* reikšmės: 'mesti iššūkį, iškviešti į kovą' – *provocare aliquem ad pugnam* (Ciceronas), 'siundyti, kiršinti' – *provocare aliquos sermonibus* (Cezaris), 'erzinti' – *aliquem iniuria provocare* (Gaius Velleus Paterculus, Gaius Cornelius Tacitus). Taigi, perfrazuojant ir pratęsiant žinomą lotynišką pastebėjimą *habent sua fata libelli* – 'knygelės turi savo likimus', galima būtų daryti išvadą: *habent sua fata et verba* – 'savo likimus turi ir atskiri žodžiai'.

Tyrinėjimo laukia vingiuoti *lustratio, corruptio, agens, constitutio, plebiscitum, sacramentum, ovatio, immunitas* ir daugelio kitų dažnai girdimų žodžių keliai.

Literatūra

Šaltiniai:

1. Kvintilianas. Marci Fabii Quintiliani de Institutione Oratoria libri duodecim. – Hannoverae, 1826.
2. Ovidius. Ovide Pontiques. – Paris, 1993.
3. Cezaris. Cai Julii Caesaris Commentarii de bello Gallico. – Kaunas, 1932.
4. Juthner J., Hellenen und Barbar, London, 1923.
5. Saliustijus. Sallustius. Catilina. Iugurtha. – Lipsiae, 1917.

Žodynai:

1. Dabartinis lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius, 2000.
2. Idėjų žodynas. – Vilnius, 2001.
3. Lotynų–lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius, 2004.
4. Politinės minties enciklopedija. – Vilnius, 2005.
5. Viduramžių žodynas. – Vilnius, 2004.
6. Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius, 1995.
7. Латинско–русский словарь. – Москва, 1976.

FROM PROVOCATIO TO PROVOCATION

Summary

The Latin words have transformed their meanings from the Roman Empire through the Middle Ages and Modern Times to the contemporary use. The kind of change can be noticed in the meanings of many legal terms. The change was caused by many reasons, which are discussed in the article.

ŽODŽIŲ TVARKA IR JOS PROBLEMAS ADMINISTRACINĖJE KALBOJE

Rasuolė Vladarskienė

*Lietuvių kalbos institutas
Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
tel. (8 5) 234 7193, el. paštas rasuole@lki.lt*

Administracinė kalba yra bendrinės kalbos dalis, todėl jai privalomi bendrieji norminės kalbos reikalavimai, dėsniai ir taisyklės. Lietuvių administracinės kalbos pagrindą sudaro bendrieji, visuotiniai paplitę kalbos reiškiniai. Taigi ir bendrieji žodžių tvarkos dėsningumai yra tokie patys. Tačiau administracinė kalba turi ir savo specialiųjų poreikių, pagal kuriuos priderinami bendrinės kalbos reiškiniai.

„Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ teigiama, kad lietuvių kalbos žodžių tvarka daugiausia priklauso nuo jų sintaksinių ryšių ir prasminių santykių sakinyje ir nuo aktualiosios skaidos, t. y., nuo bendraujant kylančių poreikių išryškinti bei pabrėžti tam tikras sakinio dalis. Sakinio sintaksinės sandaros požiūriu skiriama laisva ir gramatiškai apibrėžta žodžių tvarka (DLKG 2005: 645).

Lietuvių kalbotyroje apie žodžių tvarką rašoma nedaug, nes ji laikoma mažai problemų keliančiu dalyku, daugeliu atvejų lietuvių kalbos žodžių tvarka yra laisva. Tokia žodžių tvarka pasirenkama atsižvelgiant į pasakymo tikslą, kontekstą, stilistinius atspalvius. „Lietuvių kalbos enciklopedijoje“ nurodoma, kad šis žodžių tvarkos tipas lietuvių kalbai būdingiausias, nes kalbos dalių ryšius sakinyje rodo turtinga žodžių kaitybos sistema (LKE 1999: 743).

Lietuvių kalboje griežtai apibrėžta pažymimojo sakinio šalutinio dėmens vieta po pažymimojo žodžio (DLKG 2005: 646). Gramatiškai apibrėžta žodžių tvarka nėra griežtai atribota nuo laisvos, tarp jų gali būti pereinamųjų atvejų, pavyzdžiui kilmininko vieta prieš pažymimajį žodį (*tėvo kambarys, miško žvėrys*) mokslinėje ir kanceliarinėje kalboje artėja prie gramatiškai apibrėžtos (DLKG 2005: 646). Dar aiškiau pažyminio vieta apibrėžta Didžiųjų kalbos klaidų sąrašė, kur nurodoma, kad derinamasis arba kilmininku išreikštas nederinamasis pažyminys neturi eiti po pažymimojo žodžio atskirai vartojamuose prekių ir kitų gaminių pavadinimuose (DKS 1998: 174). „Kalbos patarimų“ antroje „Sintaksės“ knygelėje „Ivairūs dalykai“ pateikiama ir daugiau netinkamos žodžių tvarkos atvejų (KP S3 2005: 41–43). Išnagrinė-

jus atvejus, kurie laikomi neteiktinos žodžių tvarkos pavyzdžiais, galima teigti, kad griežtesnė žodžių tvarka yra oficialiuosiuose stiliuose. Laisvuosiuose stiliuose žodžių tvarka mažiau reglamentuojama.

Reikėtų pakalbėti apie pora neaiškių žodžių tvarkos atvejų, kurie būdingi administracinei kalbai.

Pirma problema, susijusi su derinamojo pažyminio vieta – jis turi eiti prieš pažymimajį žodį, kitokia žodžių tvarka administracinėje kalboje negalima. Tačiau pažyminys administracinėje kalboje ne visada rašomas žodžiu, kartais jis žymimas skaitmenimis ar raidėmis. Atvejais su skaitmenimis yra aiškesnis, nes skaitmenis galima perskaityti žodžiais ir suderinti su pažymimuoju žodžiu:

*Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 84 **straipsnio 2 punktu**¹; 5 **lentelėje** pateiktos apskaičiuotos atmosferos teršalų vertės 2005 metais; Naudojamas legalizavimo įrašo tekstas, nurodytas 1 ir 2 **priede**; 5 kategorijos **virėja**; Išsamias pirkėjo deklaracijų taisykles reikia nustatyti III **priede**; 3 **laukelyje** gyventojas įrašo gyvenamosios vietos adresą.*

Tačiau kartais įvairios dalys, priedai, kategorijos ir panašūs dalykai žymimi raidėmis. Paprastai tos raidės atlieka tą pačią numeravimo funkciją kaip ir skaitmenys, todėl ir jų vieta pažymimojoje žodžių grupėje turėtų būti ta pati – prieš pažymimajį žodį:

*Nuorodos taikomos 8 **straipsnio 1 dalies (b) ir (c) pastraipose** pateiktiems teiginiams; [...] pateikia apie struktūrinio padalinio vadovą duomenis, nurodytus 2.1.3 **punkto b, c, d, e dalyse**; Patalpų ir įrengimo schemos pateiktos **C ir D prieduose**; Jeigu nustatyta, kad **A ir C langeliuose** nurodyti bendrojo dokumento numeriai nesutampa, atliekamas tikrinimas; **A, B ir C kategorijų** kelių transporto priemonių vairuotojų mokymas; Lietuvos bankas gali įsigyti ir turėti **A kategorijos** ginklų profesinei veiklai. Taisytinis sakinyss: Užsakovas privalo sumokėti Administratoriui už jo teikiamas paslaugas pagal įkainius, nurodytus sutarties **priede D (=D priede)**.*

Aptarti atvejai yra aiškūs ir didesnių problemų nekelia, tačiau neretai lentelės, priedai ir kt. gali turėti ne tik eilės numerį žymintį skaitmenį ar raidę, bet ir pavadinimą, rašomą kabutėse: *Tiesioginis sandoris yra sudaromas nurodant vieną iš sandorio tipų, kurie pateikti ir apibrėžti šių taisyklių 5 **priede** „Tiesioginių sandorių tipai“; Nuomininkas, kaip numatyta šios Sutarties 2 **priede** „Investicijų planas“, atlieka nuomojamo nekilnojamo turto rekonstrukciją.*

Kai aprašoma, kaip pildyti įvairias dokumentų formas, nurodomi langeliai ar laukeliai gali būti žymimi ir raidžių ir skaitmenų deriniu, tokius derinius irgi galima laikyti derinamaisiais pažyminiais ir rašyti prieš pažymimajį žodį: **B10 langelyje** formulę reikia patikslinti; **V1 laukelyje** gyventojas įrašo individualios veiklos rūšies kodą. Tačiau gali būti rašoma ir kitaip: **Langelyje E37 ne-**

¹ Pavyzdžiai rinkti internete, naudojant paieškos įrankį Google (adresas www.google.lt).

teisingai apskaičiuojamas rodiklis, čia E37 suvokiamas kaip langelio pavadinimas, o ne jo eilės numeris, taip pat suprantama ir šiame sakinyje: **Lan-gelyje C10 įrašykite skaičių 2, langelyje D10 – skaičių 3.**

Taigi riba lieka neaiški – kada skaitmuo atlieka pažyminio funkciją, o kada kaip priedėlis žymi vardą. Kad tokius dalykus nelabai lengva atskirti, rodo įvairuojanti vartoseną: L1 laukelyje nurodo **kodą 6** ir Abiejuose IV skyriaus punktuose langelyje „Turto rūšis“ įrašomas **71 kodas**. Nors kodų numeriai gali būti suteikiami iš eilės, tačiau dažniausiai juos sudaro ne vienas skaitmuo, todėl kodo numerį skaityti kaip kelintinį skaitvardį nėra patogu, toks numeris labiau panašus į vardą, taigi daugiaženkliai kodų numeriai rašytini po žodžio *kodas* – *kodas 13271*, kaip ir *skaičius 2*. Jeigu kodą sudaro tik vienas skaitmuo, jis gali būti rašomas prieš žodį *kodas*, pvz., *6 kodas* (kaip derinamasis pažymins).

Dėl poreikio administracinėje kalboje įvairius dokumentus ar jų dalis žymėti skaitmenimis kartais gali pasitaikyti ir tokių atvejų: *Vokietijos standarto DIN 4109 priedo Nr. 3 priede B teigiama (=standarto DIN 4109 3 priedo B priede)* – raidė B šiame sakinyje buvo nukelta po pažymimojo žodžio tikriausiai todėl, kad nesusedarytų neaiškūs raidžių ir skaitmenų deriniai.

Kitas administracinei kalbai aktualus žodžių tvarkos atvejis – simboli-nių pavadinimų vartojimas. Problema kaip ir aptartuoju atveju susijusi su pažyminio vieta, tik šį kartą kalbama apie nederinamąjį pažyminį, bet ir jo vieta, kaip ir derinamojo pažyminio – prieš pažymimąjį žodį. Taigi kyla klausimas, ar simbolinį pavadinimą laikyti nederinamuoju kilmininkiniu pažyminiu ir rašyti prieš gimininį žodį, ar kaip priedėlį rašyti po gimininio žodžio?

Administracinėje kalboje labiau nustatyta įmonių, įstaigų ir organiza-cijų pavadinimų vartoseną. Dabartiniai oficialieji simboliniai pavadinimai yra vardininkiniai, tik tokie ir registruojami: AB „Pieno žvaigždės“, VĮ „Alytaus regiono keliai“, SĮ „Susisiekimo paslaugos“, ŽŪB „Naujasodžio ar-tojas“, AB „Achema“, UAB „Margūnas“, AB „Rokiškio sūris“. Tiesa, lietuvių kalbos polinkius labiau atitinka kilmininkiniai, tokie išliko simboliniai mo-kyklų pavadinimai: Vilniaus „Šviesos“ pradinė mokykla, Šiaulių „Juv-en-tos“ pagrindinė mokykla, „Saulėtekio“ vidurinė mokykla, Kauno „Aušros“ gimnazija. Apie simbolinių pavadinimų vartoseną ir kaitymą nemažai yra rašęs Pranas Kniūkšta (2004: 29–33; 2005: 117–119).

Šios dvi vartosenos formos skiriasi žodžių tvarka: vardininkiniuose pavadinimuose pirma eina gimininiai žodžiai arba teisinio statuso nuoro-da, o paskui – simbolinis pavadinimas: AB bankas „Hansabankas“. Kilmi-ninkiniuose pavadinimuose pirmas eina simbolinis vardas, kuris yra ne-kaitomos formos – kilmininko linksnio: „Žemynos“ gimnazija.

Šiuo metu įmonės, turinčios simbolinius pavadinimus, pradėjo jungtis į grupes, todėl reikia sukurti tokių įmonių grupių pavadinimus. Kai įmo-nės simbolinį pavadinimą sudaro žodis su lietuviška galūne, tokią įmonių grupę įvardyti nesunku, net kai simbolinį pavadinimą sudaro žodžių jun-

ginys su priklausomuoju žodžiu: *Koncernas „Achemos grupė“; Šiais metais „Hrono“ įmonių grupė planuoja pasiekti 130 mln. litų apyvartą; „Lietuvos telekomo“ įmonių grupė yra didžiausia interneto, viešojo fiksuoto telefono ryšio, duomenų perdavimo ir kitų paslaugų teikėja Lietuvoje; Viena didžiausių IT bendrovių šalyje – „Penkių kontinentų“ įmonių grupė.*

Sudėtingiau, kai simbolinis pavadinimas sudarytas iš nekaitomo žodžio ar žodžių: *„Hansabank“ grupė steigia lizingo bendrovę Kaliningrade; Į AUTOMIX verslo grupę įmonės susibūrė 2003 m. vasarą; PAREX grupė turi padalinius bei atstovybes 15 pasaulio valstybių; UAB „DOMI grupė“ strateginiai tikslai ir uždaviniai.*

Šiais atvejais nekaitomi žodžiai *Hansabank, Automis, Parex, Domi*, rašomi prieš žodį *grupė*, užima nederinamojo pažyminio vietą ir juos suvokiame kaip kilmininkus, taip pat, kaip tuos žodžius, kurie turi lietuviškas linksniuojamas galūnes, pvz. *„Hrono“ įmonių grupė, koncernas „Achemos grupė“*. Tačiau rašomojoje kalboje normine vis dėlto reikėtų laikyti tokią žodžių tvarką, kai nekaitomas simbolinis vardas vartojamas po gimininio žodžio: *Įmonių grupės „Lukoil Baltija“ pagrindinės veiklos kryptys yra...; Europos finansų įmonių grupės SEB narys SEB Vilniaus bankas yra didžiausias Lietuvos komercinis bankas; Didžiosios Britanijos kapitalo įmonių grupė „Northway“ Lietuvoje veiklą pradėjo 2003 metais; „Tele2“ pristato naują rinkoje – ypač pigų planą „Čempionas“.*

Šiuo metu administracinėje kalboje įprasta – jei simbolinį pavadinimą sudaro nelinksniuojamas žodis, jo vieta po gimininio žodžio, jis vartojamas kaip priedėlis, žymintis vardą. Tačiau ir administracinę kalbą veikia lietuvių šnekamosios kalbos žodžių tvarkos dėsniai: nors simbolinį pavadinimą sudaro nekaitomas žodis, neretai jis suvokiamas kaip nederinamasis kilmininko formos pažyminytis ir eina prieš gimininį žodį. Tokių atvejų vartosenoje apstu: *Pasirinkus „Sky silver“ planą Interneto sparta Lietuvoje siekia 10 Mb/s; „VIVATTUR 2006“ parodoje rajono meras bendravo ir dalijosi idėjomis su kitų rajonų valdžios atstovais; UAB „Penki kontinentai“ yra oficialus „ZyXEL“ kompanijos partneris Lietuvoje; Nuo vasario 23 d. bendrovė suteikia galimybę šviesolaidinio „Skynet“ tinklo vartotojams internete naršyti dar greičiau; Dukart, 2003 ir 2005 m., nusipirkusi amerikiečių fondo ir kompanijos akcijų, „Penkių kontinentų“ įmonių grupė darė finansinę įtaką „Ashburn International“ kompanijai.*

Taigi žodžių tvarka administracinėje kalboje priklauso ir nuo atskiro kalbos reiškinių vertinimo – kaip jis suvokiamas, kokia jam funkcija skiriama sakinyje. Problemų kelia neaiškūs, pereinamieji atvejai, kai tą patį reiškinį galima ir vienaip, ir kitaip aiškinti.

Išvados

Lietuvių administracinei kalbai būdingi bendrinės kalbos dėsniai ir taisyklės, kurias ji priderina pagal savo vartojimo specifiką. Administracinėje kal-

boje gramatiškai apibrėžta pažyminių ir pažymimųjų žodžių tvarka, ir derinamasis, ir nederinamasis kilmininkinis pažymynys turi eiti prieš pažymimąjį žodį. Kai pažyminiai žymimi raidėmis ar skaitmenimis, jie turi būti rašomi prieš pažymimuosius žodžius. Pereinamasis atvejis yra, kai žodį apibūdina raidžių ir skaitmenų derinys, kuris kaip derinamasis pažymynys gali būti rašomas prieš pažymimąjį žodį arba kaip priedėlis rašomas po to žodžio. Simboliniai pavadinimai administracinėje kalboje kaip priedėliai šliejami po gimininių žodžių, išskyrus mokyklų pavadinimus, kurie turi vardo kilmininką, einantį prieš gimininį žodį. Kadangi reglamentuotoje administracinėje kalboje įteisinta dvejopa įmonių, įstaigų ir organizacijų simboliųjų pavadinimų vartoseną, pagal analogiją dvejai vartojami ir kitokie pavadinimai. Nemažos reikšmės, kad simbolinis nekaitomas pavadinimas vartojamas prieš gimininį žodį, turi ir natūralūs šnekamosios kalbos dėsniai.

Literatūros sąrašas

1. DKS 1998: Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas (nutarimas Nr. 68). – *Lietuvių kalbos komisijos nutarimai (1977–1998)*. 3-ias pataisytas ir papildytas leidimas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 123–176
2. DLKG 2005: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, (4-as pataisytas leid.). Red. Vytautas Ambrasas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
3. Kniūkšta, P. 2004: *Įstaigų, įmonių ir organizacijų pavadinimai: darybos ir vartosenos aptarimai*. – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
4. Kniūkšta, P. 2005: *Administracinė kalba ir jos vartoseną*. – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
5. KP S3 2005: *Kalbos patarimai*. Kn. 2: *Sintaksė: 3. Įvairūs dalykai (2-as leid.)*. Teksto aut. Vitas Labutis, Aldonas Pupkis. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
6. LKE 1999: *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Parengė Kazys Morkūnas, redagavo Vytautas Ambrasas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

WORD ORDER AND INACCURACIES IN THE ADMINISTRATIVE LANGUAGE

Summary

Administrative language is the part of the standard language, so the common requirements of standard language and consistent patterns of word order are obligatory to administrative language too. In some cases, the word order of Lithuanian can be free, but the order of agreeing and non-agreeing attributes is strictly determined. The problems of administrative language are related to some specific forms of attributes that are expressed by numbers or letters. The other case of word order is usage of symbolic titles. The attention should be paid to the very long sentences of administrative language. In order to understand them better the correct word order should be chosen.

TARPTAUTINĖS TEISĖS LIETUVIŠKOSIOS TERMINIJOS BRUOŽAI IR PROBLEMOS

Justinas Žilinskas

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 4669, el. paštas justisz@mruni.lt

Lygindami lietuvišką tarptautinės teisės terminiją su kitų teisės šakų terminija, nesunkiai pastebime pagrindinį dėsningumą: tarptautinėje teisėje vartojama ypač daug nelietuviškų terminų. Tai – gana dėsninga, kadangi ši teisės šaka ir jos terminai bei terminizuoti žodžiai formavosi labai stipriai veikiami kitų kalbų. Istorškai tarptautinė teisė yra skirstoma į keletą periodų, kurie net vadinami pagal valstybes, kurios tuo metu dominavo pasaulyje (pvz., ispaniškoji era, prancūziškoji era, angliškoji era¹). Taigi atitinkamai į tarptautinę teisę skverbėsi ir tuo metu dominavusių šalių terminija. Dauguma lietuviškų terminų, vartojamų tarptautinės teisės vadovėliuose, monografijose, straipsniuose ar tarptautinių dokumentų vertimuose, yra tarptautiniai žodžiai arba tiesioginis kitų kalbų terminų vertimas. Galima sakyti, kad šioje teisės šakoje mes beveik neturime originalių lietuviškų terminų.

Šio straipsnio **tikslas** – paanalizuoti tarptautinės teisės šaltinių lietuvių kalba terminiją, jos ypatybes, iškelti egzistuojančias problemas.

Šio straipsnio **objektas** – tarptautinės teisės darbai (vadovėliai, monografijos, šaltiniai, kt.), taip pat kiti enciklopedinio pobūdžio leidiniai, kuriuose apibrėžiamos sąvokos, kartu esančios ir tarptautinės teisės terminais.

Tyrimo **metodai** – rašant straipsnį taikyti istorinis, lyginamasis, sisteminis, analitinis ir kiti metodai.

Tarptautinės teisės terminai, jų šaltiniai ir skirtingų apibrėžimų problemos

Tarptautinės teisės literatūroje vartojama grynai lietuviškų terminų, terminų junginių, pvz., *karo belaisvis*, *karo teisė*, *atsakomoji priemonė*, *savigyna*, *nukariavimas*, *pabėgėlis*, *pripažinimas*, *įgaliojamieji raštai*, *tarptautinė sutartis*, *tautinis išsivadavimas*. Tačiau didesnė šios srities terminų dalis yra tarptautiniai žodžiai: *restitucija*, *reparacija*, *represalija*, *satisfakcija*, *retorsija*,

¹ Žr. Vadapalas, V. Tarptautinė teisė: bendroji dalis. – Vilnius, 1998. P. 65–92.

depozitaras, optacija, eksteritorialumas, kontinentinis šelfas, protektoratas, plebiscitas, filiacija, humanitarinė intervencija. Kaip matyti, vieni iš tarptautinių terminų yra dažniau vartojami ir daugeliui žinomi, kiti – būdingi tik specialiesiems tekstams ir jų reikšmę neretai tenka pasiaiškinti ar pasitikslinti, ypač asmeniui, tiesiogiai nesusidūrusiam su tarptautinės teisės sritimi.

Be to, lietuvių autoriai vartoja ir gana žinomus paprastai neverčiamus terminus: *persona non grata*, *force majeure*, *de jure*, ir žinomus tik specialistams: *ad referendum*, *ad hoc*, *le domain réservé*, *res communis*, *soft-law*, *estoppel*, *jus cogens*, *erga omnes*.

Kai nėra šiuolaikinio teisės terminų žodyno, jau nekalbant apie tarptautinės teisės terminų žodyną, be to, tarptautinės teisės srityje vartojant daug tarptautinių terminizuotų žodžių, dažnai kyla tokia problema, kad skirtingi šaltiniai (paprastai nespecializuoti, nes specializuotų nėra) tą patį terminą apibrėžia nevienodai¹. Pvz., „Tarptautinių žodžių žodynas“ pateikia terminą *kombatantai* ‘asmenys, įeinantys į kariaujančios valstybės ginkluotųjų pajėgų sudėtį, dalyvaujantys kar. veiksmuose, išskyrus kar. žurnalistus, juristus, intendantus, med. darbuotojus, aptarnaujantįjį personalą’². V. Vaitkevičiūtės „Tarptautinių žodžių žodyne“ pateikiama kiek kitokia žodžio *kombatantas* reikšmė: ‘buvęs reguliariosios kariuomenės, partizanų ar pasipriešinimo judėjimo dalinių kareivis; ginklo bičiulis’³. Dar viename „Tarptautinių žodžių žodyne“ vėl yra daugiskaitinė forma *kombatantai* ir jau skiriamos dvi šio žodžio reikšmės: 1. *asmenys, teisėtai įeinantys į kariaujančios valstybės ginkluotųjų pajėgų sudėtį ir dalyvaujantys kar. veiksmuose; prie jų priskiriamos ir ginkluotų civilių grupuotės, jeigu jos laikosi tarptautinių karo teisės normų*; 2. *kovų bendražygiai, ginklo draugai*⁴. Tarptautinės teisės požiūriu tik pastarajame žodyne pateiktas apibrėžimas yra išsamesnis ir tikslesnis, kadangi tarptautinės teisės šaltiniuose *kombatantas* – tai bet kuris teisėtas ginkluoto konflikto dalyvis, kuris turi teisę naudoti ginkluotą jėgą ir už tai asmeniškai neatsako, bet taip pat gali būti ginkluotos jėgos naudojimo objektu iki pat jo fizinio sunaikinimo⁵. Tokių pavyzdžių galima rasti ir daugiau. Įvairias tarptautinės teisės sąvokas ir terminus apibrėžia ne tik tarptautinių žodžių žodynai, bet ir enciklopedijos bei kiti šaltiniai. Kai nėra terminus sisteminančio autoritetingo šaltinio, tai, be abejo, atsiranda daug painiavos. Kita painiavos priežastis – lietuvių tarptautinės teisės darbų autoriai yra priversti daugiausia naudotis literatūra originalo kalba ir kartais jie net tuos pačius terminus verčia skirtingai (žr. žemiau apie sąvoką *soft-law*), tuo sukeldami naujų nesutapimų.

¹ Be abejo, bendrieji žodynai terminų ir neprivalo apibrėžti labai tiksliai. Jų tikslas – paaiškinti žodžio reikšmę.

² Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius, 1985. P. 253.

³ Vaitkevičiūtė, V. Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius, 2004. P. 541.

⁴ Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Alma litera, 2001. P. 382.

⁵ Čiočys, P. Tarptautinė humanitarinė teisė. – Vilnius, 2004. P. 85.

Kalbos, padariusios daugiausiai įtakos tarptautinės teisės terminijai lietuvių kalba

Kaip jau minėjau, tarptautinės teisės terminijos formavimui ypač daug įtakos darė kitos kalbos.

Pirmiausia, tai – lotynų kalba, kuria buvo parašyta dauguma ankstyvųjų tarptautinės teisės traktatų (pvz., Hugo Grotiaus „Mare Liberum“, „De jure belli ac pacis“). Tarptautinės teisės tekstuose lietuvių kalba paprastai net be vertimo vartojamos tokios kategorijos, atėjusios iš lotynų kalbos: *jus cogens*, *erga omnes*, o lietuviškai pateikiami tik išplėstiniai paaiškinimai, kad *jus cogens* – tai ‘bendrosios tarptautinės teisės imperatyvinė norma’, o *erga omnes* – ‘valstybių įsipareigojimai visai tarptautinei bendrijai’¹. Versti į lietuvių kalbą tokią sąvoką vargu ar verta. Pažodžiui būtų: *jus cogens* – ‘priverčiamoji teisė’, *erga omnes* – ‘visų atžvilgiu’. Be to, pradėjus intensyvių tokių žodžių lietuvinimą, neretai kiltų problemų skaityti tekstus kitomis kalbomis. Mat lotyniškų terminų vartoseną originalo kalba šiuo atveju lemia patogumas ir taip pat jų paplitimas kitose kalbose. Nei *jus cogens*, nei *erga omnes* paprastai neverčia ir kitos kalbos.

Tarptautinės teisės tekstuose dažnai vartojamos ir ištisos lotyniškos formulės: pvz., *ex injuria jus non oritur, uti possidetti juris*, kartais lotyniškai rašomi klasikinių teisės šakų pavadinimai: *jus ad bellum, jus in bello*².

Kiti lotynų kalbos kilmės terminai ir terminizuoti žodžiai dažniausiai yra aprobuoti tarptautiniai žodžiai: pvz., *norma, kredencialai, lokalus, regionas, nacionalinis* ir kt. Pastebėtina, kad dauguma tokių terminų turi lietuviškus atitikmenis: *lokalus* – *vietinis*, *nacionalinis* – *tautinis*, *vidaus* (su tam tikromis reikšmių išimtimis ir konteksto požiūriu), *kredencialai* – *įgaliojamieji raštai* ir kt., *debiliacija* – *nukariavimas*, *cesija* – *perleidimas*.

Dalis tarptautinės teisės terminų yra atėjusi iš prancūzų kalbos, čia vėlgi vieni iš jų yra vartojami originalo kalba arba vartojami lygiagrečiai su lietuvišku vertimu: pvz., visuotinai žinomas *force majeure* (‘nenugalima jėga’) arba ne taip plačiai žinomas *travaux preparatoire* (‘parengiamieji dokumentai’ (‘darbai’)). Kiti – kaip tarptautiniai žodžiai, pvz., *kombatantas* (pranc. *combattant*), *ambasada* (pranc. *ambassade*). Iš anglų kalbos į lietuvių tarptautinės teisės terminiją atėję terminai dažniausiai yra verčiami. Pvz., *self defence* – *savigyna*, *counter – measure* – *atsakomoji priemonė*, *due diligence* – *tinkamas rūpestingumas*. Reikia paminėti, kad „angliškas“ laikotarpis tarptautinėje teisėje prasidėjo tada, kai klasikinė tarptautinė teisė buvo visiškai susiformavusi, todėl ypač didelės įtakos anglų kalbos terminija nepadarė, nors, pvz., tarptautinė teisė vartoja ir labai specifines bendrosios (anglų – saksų) teisės sistemos sąvokas, pvz., *estoppelis*. Tačiau yra ir to-

¹ Vadapalas, V. Tarptautinė teisė: bendroji dalis. – Vilnius, 1998. P. 35.

² Akehurst, M., Malanczuk, P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius, 2000. P. 367.

kių terminų, kurie (dažniausiai dėl vertimo sunkumų) vartojami originalo kalba, pvz., *soft-law*.

Dėsninga, jog ir sovietinis laikotarpis taip pat turėjo tam tikros įtakos lietuviškai tarptautinės teisės terminijai. Pvz., turime terminą *tarptautinio pobūdžio nusikaltimas*¹, kuris yra tiesioginis vertinys iš rusiškojo *преступление международного характера*. Reikia pastebėti, kad su sąvokomis, apibūdinančiomis tarptautinius ir tarptautinio pobūdžio nusikaltimus yra įdomus reiškinys. Pvz., anglų kalba šie nusikaltimai yra vadinami *international crime* ir *transnational crime*. Mėginant šiuos terminus tiesiogiai išversti į lietuvių kalbą, ir *international*, ir *transnational* būtų labai sunku versti kitaip nei *tarptautinis*, nors sąvokų apibrėžimai leidžia kalbėti apie skirtingas nusikaltimų rūšis. Taigi, paliktas iš rusų kalbos atėjęs sudėtinis terminas *tarptautinio pobūdžio nusikaltimas*, manyčiau, yra geras sprendimas. Ilgą laiką tekstai lietuvių kalba vartojo taip pat dar sovietmečiu sukurtą pavadinimą *Suvienytųjų Tautų Organizacija*² ir tik po Nepriklausomybės jis buvo pakeistas *Jungtinių Tautų Organizacija*, *Jungtinės Tautos*.

Kai kurios terminų vertimo ir vartojimo problemos

Tarptautinėje teisės tekstuose pasitaiko atvejų, kai vartojami terminai, kuriems iki šiol neturime sukūrę lietuviškų atitikmenų, nėra jie ir tarptautiniai žodžiai, o netgi jų aprašymas yra gana sudėtingas, pvz., *soft-law*. Prof. V. Vadapalas siūlo jį versti *guminė teisė*³, o dr. A. Paksas, A. Akehrsto ir P. Malanczuko vadovėlio „Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas“ vertėjas, verčia *švelni teisė*⁴. Tačiau nei vienas, nei kitas vertimas neatspindi tikrojo termino turinio, kuris matomas tik iš aprašymo: tai rekomendacinio pobūdžio normos, kurios nėra tiesiogiai privalomos tarptautinės teisės subjektams. Jų galia remiasi ne teisine sankcija, o subjektų geranoriškumu, nauda sau, reputacija, moraliniais privalumais, įtaigumu. Manychiau, vertimas *švelni teisė* yra tinkamesnis nei *guminė teisė*, kita vertus, teisininkas formalistas iš viso suabejotų, ar čia tinkamas žodžio *teisė* vartojimas (reikia prisiminti, jog anglų kalboje žodis *law* reiškia ir *įstatymą*, ir *teisę*, ir netgi *dėsnį*). Tačiau, kad ir koks vykęs lietuviškas terminas būtų sukurtas, jam suprasti vis tiek bus reikalingas išplėstinis apibrėžimas.

Tam tikra problema yra tai, kad tarptautinės teisės tekstuose galima nesunkiai pastebėti ir vadinamojo „tarptautinių santykių žargono“ požymių, kuris pasižymi ypač gausiu ne tik tarptautinių žodžių, bet ir įvairiausių kitokių

¹ Vadapalas, V. Tarptautinė teisė: bendroji dalis. – Vilnius, 1998. P. 312.

² Suvienytųjų tautų organizacijos įstatatai; Tarptautinio teismo statusas / ats. red. Pranas Kūris. – Vilnius, 1981.

³ Vadapalas, V. Tarptautinė teisė: bendroji dalis. – Vilnius, 1998. P. 24.

⁴ Akehrst, M., Malanczuk, P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius, 2000. P. 85.

lietuvių kalbai svetimų konstrukcijų vartojimu. Pvz., *kosponsorai, multipoliškumas, bipoliškumas, valstybių elgesio modifikatoriai, imanentinių galių doktrina* ir kt.¹

Siekiant išvengti minėto „tarptautinių santykių žargono“, pirmiausia reikėtų, kad patys autoriai tarptautiniais terminais nepiktinaudžiautų, ypač kur nėra tokios būtinybės. Kita vertus, nors teoriškai ir būtų nesunku didesnę dalį tarptautinių žodžių, ypač turinčių lietuviškus atitikmenis, vartoti gimtąja kalba, tačiau kartais tai gali kelti kitų problemų, pvz., bendrinio žodžio ir termino santykis. Pvz., *kombatantas* iš tiesų gali būti verčiamas *kovotoju*, tačiau problema ta, kad pagal tarptautinės teisės šaltinius *kombatantu* laikomas ne kiekvienas *kovotojas*, o tik *teisėtas kovotojas*, vadinasi, tuomet jau reikėtų ir versti *teisėtas kovotojas*.

Lietuvos teisė sistemoje pasitaiko ir atveju, kai, perkeltant tarptautinės teisės normas į Lietuvos Respublikos teisę, vertimo metu iš esmės iškraipoma terminų prasmė. Taip nutiko su labai specifiniais tarptautinės humanitarinės teisės terminais. Pvz., jau minėtos „Ženevos konvencijos“, konkrečiai – „1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija dėl sužeistųjų, sergančiųjų ir skęstančiųjų ginkluotųjų pajėgų narių jūrose padėties pagerinimo“ turi specialią sąvoką: *asmenys, patyrę laivo sudužimą*² (reikia pastebėti, kad angliškame konvencijos tekste vartojamas žodis *shipwrecked*³, kuris lietuviškai galėtų būti verčiamas ir kaip *sudužėlis*). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 101, 103 straipsniuose⁴, kurie numato atsakomybę už nusikaltimus tokiam asmeniui, pavartota visiškai kita sąvoka – *žūvančio karo laivo jūreiviai*, kuri, be jokios abejonės, taip pat buvo sukurta, mėginant versti konvenciją. Didžiausia neatitikimo problema ta, kad *žūvančio karo laivo jūreiviai* yra daug siauresnė sąvoka nei *asmenys, patyrę laivo sudužimą*⁵.

Problemų kyla ir dėl tarptautinių sutarčių vertimo. Minėtose 1949 m. „Ženevos konvencijose dėl karo aukų apsaugos“ terminas *aircraft*, kuris anglų kalboje reiškia bet kurį *orlaivį*, minėtose konvencijose išverstas kaip *lėktuvas*, nors lietuviškai *lėktuvas* reiškia tik tam tikros rūšies *orlaivius*, tačiau

¹ Žalimas, D. ir kiti. Tarptautinės organizacijos. – Vilnius, 2001. P. 22, 79, 81, 89, 217.

² 1949 m. Ženevos konvencijos ir jų papildomieji protokolai // Valstybės žinios. 2000. Nr.: 63, 1907.

³ The Geneva Conventions of August 12, 1949, International Committee of the Red Cross. – Geneva. P. 55.

⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr.89-2741; Baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, 4, 7, 9, 23, 25, 37, 39, 44, 46, 47, 48, 51, 61, 62, 65, 67, 74, 75, 90, 92, 95, 97, 102, 105, 118, 119, 143, 175, 178, 186, 187, 188, 189, 199, 202, 212, 213, 215, 227, 249, 250, 251, 257, 260, 263, 272, 281, 291 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Kodekso papildymo 39(1) ir 306(1) straipsniais įstatymas // Valstybės žinios. 2003. Nr. 38-1733; Valstybės žinios. 2003. Nr. 39 (atitaisymas).

⁵ Plačiau žr. Žilinskas, J. Karo nusikaltimų reglamentavimas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse ir jų atitikties tarptautinei teisei problemos // Jurisprudencija. 2006. T. 80. P. 144–157.

šiuo atveju tai labiau vertėjų išmanymo, o ne terminologinių problemų klausimai.

Išvados

Tarptautinės teisės kaip teisės šakos pobūdis ir jos istorinė raida lemia tai, jog dauguma lietuvių autorių darbuose vartojamų specialiųjų terminų yra ne lietuviškos kilmės, o kartais net neturi lietuviškų atitikmenų. Dauguma tokių terminų – įvairūs tarptautiniai žodžiai, kartais – itin specifinės sąvokos, vartojamos netgi originalo kalba be vertimo, pateikiant tik aprašymus (pvz., *jus cogens*). Rimtesnės terminų vartojimo problemos iškyla tada, kai skirtingi autoriai pradeda skirtingai versti terminus, kurie lietuvių kalboje neturi atitiktens nei kaip lietuvių kalbos, nei kaip tarptautiniai žodžiai. Tarptautinės teisės tekstuose pastebimas savotiškas tarptautinių santykių žargonas, kai tarptautiniai terminai vartojami labai gausiai, dažnai nepagrįstai, neatsižvelgiant į tai, kad egzistuoja ir lietuviški atitikmenys.

Daugumą tarptautinės teisės terminų problemų išspręstų bent jau teisės terminų aiškinamasis žodynas, kurio tam tikrą dalį turėtų sudaryti tarptautinės teisės terminai. Toks žodynas leistų susisteminti lietuvišką tarptautinės teisės terminiją.

Literatūra ir šaltiniai

1. 1949 m. Ženevos konvencijos ir jų papildomieji protokolai // Valstybės žinios. 2000, Nr.: 63, 1907.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000 Nr. 89–2741; Baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII–1968, 4, 7, 9, 23, 25, 37, 39, 44, 46, 47, 48, 51, 61, 62, 65, 67, 74, 75, 90, 92, 95, 97, 102, 105, 118, 119, 143, 175, 178, 186, 187, 188, 189, 199, 202, 212, 213, 215, 227, 249, 250, 251, 257, 260, 263, 272, 281, 291 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Kodekso papildymo 39(1) ir 306(1) straipsniais įstatymas // Valstybės žinios. 2003. Nr. 38–1733; Valstybės žinios. 2003. Nr. 39 (atitaisymas).
3. The Geneva Conventions of August 12, 1949, International Committee of the Red Cross, Geneva.
4. Akehurst, M., Malanczuk, P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000.
5. Čiočys, P. Tarptautinė humanitarinė teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
6. Vadapalas, V. Tarptautinė teisė: bendroji dalis. – Vilnius: Eugrimas, 1998.
7. Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Žodynas, 2004.
8. Suvienytųjų tautų organizacijos įstatai; Tarptautinio teismo statutas / ats. red. Per. Kūris. – Vilnius: Mintis, 1981.
9. Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Alma littera, 2001.
10. Žalimas, D. ir kiti. Tarptautinės organizacijos. – Vilnius: Justitia, 2001.

11. Žilinskas, J. Karo nusikaltimų reglamentavimas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse ir jų atitikties tarptautinei teisei problemos // Jurisprudencija. 2006. T. 80. P. 144–157.

FEATURES AND PROBLEMS OF LITHUANIAN TERMINOLOGY IN INTERNATIONAL LAW

Summary

International Law throughout its existence developed rather specific terminology. Sources of this terminology stems from Latin to major European languages (French, English, even Russian) due to the impact of the states that played important role in development of International Law or in science of International Law in Lithuania. Lithuanian legal works, texts and sources (textbooks, books, translations of treaties, etc.) contains almost none of original Lithuanian terms. Most of the specific terms used in Lithuanian texts are either international terms (e.g. *norma*, *rezoliucija*, *kre-dencialai*), either direct translations (*counter measure* – *atsakomoji priemonė*), or even original words and concepts not lituanized in any way (e.g. *jus cogens*, *force majeure*). In the latter case these terms are accompanied by more or less detailed descriptions or explanations.

Most of the problems in the use of terms concerns either inaccurate translation of the terms when translator does not have sufficient legal background or knowledge, either different translations of the same term in works of different authors.

The creation of genuine Lithuanian terminology in International Law probably is not necessary, nevertheless the authors of Lithuanian legal texts shall not forget that many of the terms they are using has Lithuanian versions.

VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO STUDIJŲ MOKOMŲJŲ LEIDINIŲ KALBA

Vida Žilinskienė

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 274 0618, el. paštas vizili@mruni.lt*

Dabartinės rinkos poreikis – ne tik geras savo srities specialistas, bet ir komunikabilus, gerai mokantis valstybinę kalbą, vieną ar net kelias užsienio kalbas darbuotojas. Ieškant pretendentų į darbo vietas, be kitų kriterijų dažnai pabrėžiamas užsienio kalbos, dažniausiai anglų, mokėjimas. Tai žinoma svarbu. Ir belieka tik apgailestauti, kad dažnai nesuvokiama, jog kur kas svarbiau mūsų šalies valstybinės kalbos, tiek rašomosios, tiek šnekamosios, igūdžiai. Kiekvienos mokslo, valdymo ar gamybos srities atstovams labai svarbu tinkamai bendrauti specialybės kalba, t. y. gerai išmanyti specialybės terminus, mokėti naudotis terminų žodynais ir terminų bankais, sugebėti tinkamai sudaryti sintaksines konstrukcijas ir sakinius, lengvai kurti ir tvarkyti tekstą. Tai, žinoma, taikytina ir viešojo administravimo specialistams. Tik tokiu atveju bus greičiau ir paprasčiau įgyvendinama įstatymais ir kitais teisės aktais reglamentuojama valstybės ir vietos savivaldos institucijų veikla.

Kokia kalba rašo ir kalba specialistas pirmiausia priklauso nuo jo sąmoningumo, bet didele dalimi ir nuo to, kokius kalbos pagrindus jis susiformavo mokydamasis vidurinėje mokykloje ar gimnazijoje ir studijų metu. Taisyklingos bendrinės kalbos turi būti išmokstama vidurinėje mokykloje, o su specialybės kalba, jos terminija susipažįstama aukštojoje mokykloje. Be to, dar reikia turėti galvoje ir tai, kad šiuo metu Lietuvos visuomenė vis dar išgyvena politinio, ekonominio ir kultūrinio gyvenimo pokyčius, o dažniausiai tokiais laikotarpiais kalba kinta ne lėtai, o itin sparčiai [6: 28; 5: 3].

Kaip mokoma ir mokomasi specialybės kalbos universitete. Specialybės kalbos dėstytojų lituanistų įtaka studentams vargu ar yra didelė, nes jie su studentais bendrauja tik vieną semestrą. Litanistų pareiga – supažindinti studentus su specialybės terminų žodynais, nuolat stebėti bendrinės kalbos pokyčius ir aptarti kalbos, ypač terminų, vartojimo polinkius, norminimo dėsningumus ir rekomendacijas [3: 35]. Nėra jokios abejonės, kad studentų specialybės kalbai didžiausią įtaką daro specialybės dėstytojų (ypač tų, ku-

rie imponuoja studentams) kalba paskaitų metu, taip pat vadovėlių bei kitos literatūros, kuri rekomenduojama studentams, kalba.

Šio darbo tikslas – išnagrinėti studijų procese naudojamų specialybės dalykų vadovėlių ir monografijų kalbą.

Tyrimo objektas – atsitiktinai pasirinkti keli leidiniai įvertinus tik tai: kad būtų lietuvių mokslininkų darbai ir verstos užsienio autorių knygos, kad leidiniai būtų leisti neseniai ir kad būtų studentų nuolat naudojami studijų procese¹. Iš kiekvienos knygos kelių skirtingų (irgi atsitiktinai parinktų) vietų buvo peržiūrėta kelių ar keliolikos puslapių kalba.

Duomenų surinkta tiek, kad šiame darbe apsiribojama tik žodžių (ypač terminų), jų gramatinių formų ir darybos nagrinėjimu. Palyginus atskirų leidinių duomenis, paaiškėjo, kad kalbos požūriu nagrinėtus leidinius galima skaidyti į tris grupes:

- parašytus taisyklinga kalba,
- turinčius nemažai taisytinių kalbos dalykų,
- parašytus labai prasta kalba.

Prie pirmos grupės priskirtinas Stasio Puškoriaus vadovėlis **Matematiniai metodai vadyboje**.

Profesoriaus S. Puškoriaus vadovėlio tekstas tikrai galėtų būti pavyzdys kitų vadovėlių rašytojams ir redaktoriams. Atidžiai perskaičius atsitiktinai pasirinktus puslapius, leksikos klaidų nepastebėta, nebent būtų galima suabejoti dėl kai kurių įvardžiuotinių formų vartojimo. Pvz.: *Ekspertas paaiškina gautuosius (= gautus) rezultatus užsakovui* (P 15 p.); *Paprasciausiai atveju stengiamasi sujungti visus kriterijus į vieną bendrąjį (= bendrą)* (P 17 p.); *Pirmajame (= pirmame) etape naudojamas turimais laiko rezervais, antrajame (= antrame) – papildomais laiko rezervais* (P 212 p.).

Kitų trijų nagrinėtų leidinių: Aleksandro Vasiliausko vadovėlio **Strateginis valdymas**, Antano Makštučio monografijos **Strateginio valdymo principai** ir Peter F. Drucker verstinio leidinio **Valdymo iššūkiai XXI amžiuje** kalbą reikėtų taisyti, didesnę dėmesį reikėtų skirti leksikai ir įvardžiuotinių formų vartosenai sudėtiniuose terminuose.

Peržiūrėjus A. Vasiliausko parengtą vadovėlį, atkreiptinas dėmesys į tai, kad tekste vartojamas terminas **žmonių ištekliai**. Tai aiškus, taisyklingas ir tinkamesnis nei daugelio autorių vartojamas *žmogiškieji ištekliai* ar *žmogiškieji resursai*. Labai sveikintina, kad vadovėlyje paaiškintos pagrindinės sąvokos ir yra dalykinė rodyklė.

Pažymėtina, kad monografijoje vykusiai pasirenkami žodžiai *plėtra*, *plėtoti*, o ne *vystyti(s)*, *vystymas(is)*, tuo tarpu ne tik šiuose trijuose, bet ir visuose kituose peržiūrėtuose leidiniuose dažniausiai vartojami du pastarieji žodžiai ir tada atsiranda sakiny *Subjektas organizaciją vysto, o ji tik „žiūri“, kaip tai daroma* (ZKA 265 p.).

¹ Tai matyti iš to, kad leidiniuose yra daug pabrauktų ar kitaip pažymėtų eilučių, įvairių paryškinių, pastabų.

Verstinio leidinio tekstas labai lengvai suprantamas, sakiniai aiškūs.

Įdėmiau panagrinėjus šiuos tris leidinius, reikėtų aptarti pastebėtus leksikos dalykus. Abejonių kelia junginio *Lietuvos Respublika* vartojimas. Šis junginys paprastai vartojamas valdymo institucijų ar įstatymų pavadinimuose – taip parodoma valdymo forma. Monografijoje *Lietuvos Respublika* daug kur vartojamas paprastuose sakiniuose. Pvz.: *Tad Lietuvos Respublikoje būtina atlikti tam tikrus uždavinius, <...>* (M 100 p.). Neretai vartojamas ir vienas žodis *Respublika* (pradėtas didžiąja raide). Čia tikrai reikia vartoti arba *Lietuva*, arba *šalis*, arba *valstybė*. Pastebėtos kelios nuo seno taisomos klaidos: *<...> organizacijos struktūrą įtakojantys (= lemiantys) parametrai <...>* (V 322 p.); *<...> organizacijos struktūrą apsprendžiantys (= lemiantys) veiksniai <...>* (V 339 p.); *Tai svarstoma sekančiame (= kitame) šios knygos skyriuje* (D 110 p.); *<...> daug metų vyks gilios (= didelės) permainingos* (D 112 p.); *<...> būtina parengti išvestinius atraminius (= pagrindinius, pamatinius) planus* (V 25 p.). Čia, manyčiau, reikšmės viena kitai prieštarauja. *Išvestinis* reiškia išvestas iš kito, o *atraminis (= pagrindinis, pamatinis)* yra tas, iš kurio išvesta – taigi tas pats *planas* negali būti kartu *išvestinis* ir *pagrindinis*. Niekaip neatprantama nuo *motininių* ir *dukterinių įmonių, kompanijų* ir pan.: *<...> ne tradicinis modelis – motininė (= pirminė, pagrindinė) kompanija su visiškai jai priklausančiais filialais <...> tanpa augimo modeliais, <...>* (D 138 p.). Vadovėlyje žodis *nukrypimas* vartojamas ne veiksmui, o rezultatui nusakyti, todėl turi būti terminas *nuokrypis* (V 24 p.). Čia taip pat keistokai pavartota *motyvuoti vykdytojus* (V 24 p.), juk *motyvuoti* reiškia *pateikti argumentų, įrodymų, motyvų*.

Yra ir iš anglų kalbos atėjusių negerovių. Visame verstinio leidinio tekste vartojamas *marketingas*, kurį, kaip žinoma, priklausomai nuo reikalingos reikšmės reikia atitinkamai keisti: 1. *rinkodara*; 2. *rinkotyra*; 3. *prekyba*. Pvz.: *Tokie atvejai visada aiškinami <...>, geresniu marketingu ar ekonomiškesne gamyba* (D 136 p.); *<...> viceprezidentė marketingo klausimais galėjo ateiti iš pardavimų sferos* (D 215 p.); *Jis buvo ne finansininkas, o inžinierius su gera marketingo nuojauta* (D 213 p.). (Šiame sakinyje reikėtų taisyti ir prielinksninę konstrukciją). Šnekamojoje kalboje nuolat vartojama konstrukcija *harmonizuoti įstatymus* jau patenka ir į knygas. Pvz.: *Šie uždaviniai: <...>, harmonizuoti (= derinti) šalyje politinių, ekonominių, socialinių veiksmų raidą; <...>* (M 100 p.). Vadovėlyje vartojama anglybė *trendas: Trendo (= ?) modeliai skirti kiekybinių rodiklių dinamikos dėsninųjų analizėi <...>* (V 18 p.); *<...> ją (dinaminę eilutę) galima apibūdinti funkcijos nuo laiko parametro pavidalu, kuri vadinama trendo (= ?) funkcija <...>* (V 19 p.). Neaišku, koks čia žodis tiktų. Tiesiogiai išvertus *trend* būtų *kryptis, tendencija, srovė*. Akivaizdu, kad čia tai netinka, o žodynuose *trendo funkcijos* ar *trendo modelių* irgi nėra.

Iš gramatinių formų vartojimo negerovių didžiausią dalį sudaro įvardžiuotinių formų bėdos: kartais įvardžiuotinių formų nėra rūšiniuose termininių junginių žodžiuose, kartais jos vartojamos be reikalo, o kartais net neaišku,

kokios formos reikia. Pavyzdžiai, kuriuose reikalingos įvardžiutinės formos: <...> *smulkūs* (= **smulkieji**) verslai <...> (V 120 p.); <...> *smulkios* (= **smulkiosios**) ir vidutinės įmonės <...> (V 120 p.); <...> *kur gerai išplėtota ekonomika, stabili teisinė (=teisės) sistema privačiam smulkiam (= smulkiajam) ir vidutiniam verslui plėtoti, <...>* (M 101 p.); <...> *nesugeba prisitaikyti prie laisvos (= laisvosios) rinkos veiksmų, <...>* (M 101 p.); *Šis produktas laisvos (= laisvosios) rinkos sąlygomis parduodamas paklausos ir pasiūlos kainų ribose (= pagal paklausos ir pasiūlos kainas)* (M 200 p.); *Teigiama (= Teigiamoji) kaupimo funkcija <...>* (M 192 p.) <...>, o <...> *absoliutaus efektyvumo kaupimo funkcija yra neigiama (= neigiamoji)* (M 193 p.). Minėtų formų nereikėtų vartoti: *Tipiški pavyzdžiai yra amerikiečių firmų vidurinėsios (= vidurinės) grandies vadovai* (D 219 p.); <...> *lyderio pirmasis (= pirmas) biudžetas yra veiklas biudžetas* plg. <...> *lyderis turi ir antrą atskirą biudžetą <...>* (D 108 p.); *Pirmasis (= pirmas) žingsnis ta linkme – rasti organizacijoje sritį <...>* (D 182 p.); <...> *vadovai turi organizuoti ir valdyti ne tik išlaidų grandinę, bet ir visa kita – ypač bendrąją (= bendrą) strategiją* (D 137 p.); *Darbo realieji (= realūs) rezultatai rinkoje yra pirminių duomenų šaltinis <...>* (M 108 p.). Abejotini atvejai: *Pinigai, palikti akcijoms aptarnauti, nėra joks pelnas, o dažniausiai tik grynos¹ išlaidos* (D 139 p.); <...> *bet kuriam laikotarpiui tai yra pastoviosios² išlaidos* (D 134 p.), be to, plg. *Garsusis išlaidų suskirstymas į pastovias ir kintamas, paslaugų srityje neturi prasmės. Išlaidos vienam klientui bet kurioje svarbiausioje bankininkystės srityje yra pastovios išlaidos* (D 134 p.); *Tačiau reikia apibrėžti realiųjų išlaidų žmogaus gyvenime (= per visą gyvenimą?) – čia nei iš sakinio, nei iš konteksto neaišku, kas turima galvoje) normatyvinį (?)³ minimumą* (M 190 p.). Tačiau vienas iš tame pat puslapyje esančių sakinių (*Normatyvas žmogaus optimalių sąlygų veiklai pagrįsti išreiškiamas realiųjų pajamų ir realiųjų išlaidų normatyvine priklausomybe, <...>*) normatyvą nusako išlaidų normatyvine priklausomybe (???), o kitas sakinytis (*Visais atvejais realiųjų išlaidų normatyvas yra priklausomybė reikmių, kurios yra grupuojamos griežta sisteme seka: pirmojo (= pirmo) būtinumo reikmės, antrojo (= antro) būtinumo reikmės, trečiojo (= trečio) būtinumo reikmės, n-tojo (= n-to) būtinumo reikmės.*) Kaip matyti, išlaidų normatyvą nusako reikmių priklausomybe. Taigi viskas supainiojama. Jokiame žodyne nepasisekė rasti normatyvinio minimumo, normatyvinės priklausomybės. Abejonių sukėlė ir būdvardžio *realus*

¹ Enciklopediniame žodyne [1] pateikiamas terminas tik *grynosios pajamos, grynujų išlaidų* nėra, kituose ekonomikos terminų žodynuose šių terminų išvis nėra. Kompiuteriniame žodyne [2] yra tik *grynosios išlaidos*.

² Nė viename iš ekonomikos žodynų nepateiktas terminas *pastoviosios išlaidos*, tik viename iš jų [7] yra *pastoviosios pajamos*. Tik kompiuteriniame žodyne [2] yra *pastoviosios išlaidos*.

³ Šis žodis tikriausiai padarytas iš žodžio *normatyvas* – 'ekonomikos, technikos, gamybos eksploatacijos, sporto normų rodiklis'.

įvardžiutinė forma, kurią autorius vartoja visame tekste. Jei tai ir *pajamų*, ir *išlaidų* rūšis, tada ši forma tinka. Tačiau *realiosios pajamos* yra tik enciklopediniame [1] žodyne, tačiau čia nėra *realiųjų išlaidų*, kituose dviejuose ekonomikos žodynuose [7; 9] ir kompiuteriniame žodyne [2] nėra nei *realių* ar *realiųjų pajamų*, nei *realių* ar *realiųjų išlaidų*. Taigi, kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, įvairių *pajamų* ir *išlaidų* pateikimas skiriasi ir aptariamuose leidiniuose, ir žodynuose.

Iš kitų gramatinių formų vartojimo negerovių pasitaikė tik nebūdingas daugiskaitos vartojimas: <...> *privalo turėti atitinkamas apskaitos ir biudžeto politikas* (= **atitinkamą** <...> **politiką**) (D 108 p.).

Viena kita pastaba dėl žodžių darybos. Monografijoje visur vartojamas terminas *pridėtoji vertė* (yra net skyrelio pavadinimas *Darbo pridėtoji vertė* (M 200 p.)). Ekonomikos terminų žodynuose šis terminas įvairuoja: viename iš jų [1] pateikta *pridedamoji vertė*, kituose dviejuose ir kompiuteriniame žodyne [2] – *pridėtinė vertė*. Nuolat girdime vartojant terminą *pridėtinės vertės mokestis*. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ yra pateikta *pridedamoji vertė* ir yra nuoroda, kad tai ekonomikos terminas. Kaip įprasta terminijoje, pvz., *išperkamoji nuoma*, *kaupiamoji sąskaita*, *perkamoji galia*, būtų geriau vartoti *pridedamoji vertė*, bet *pridėtinė vertė* turi vartojimo tradiciją. Taigi specialistai turėtų apsispręsti dėl vieno termino ir nereikėtų pradėti vartoti trečio – *pridėtoji vertė*.

Dar keli pavyzdžiai: *O aptarnautojas, kuriuo paprastai būdavo skiriamas technologininkas* (= **technologas**), *tapo tikru „sprendimų priėmėju“* (kam kabutės?) (D 181 p.); <...> *turėti paruoštų protiniam darbui išsilavinusių ir apmokytų* (= **mokytų**) *žmonių* (D 184 p.); <...> *atsižvelgiant į organizacijos išteklinį* (= **išteklį**) *potencialą* (= **organizacijos išteklius**) <...> (V 22 p.); <...> *tikslai yra normatyvinio* (= **norminio**?) *pobūdžio* <...> (V 224 p.).

Įvertinus šią leidinių grupę, reikėtų pasakyti, kad taisytinių ir svarstytinų dalykų tikrai yra.

Kitų trijų leidinių kalba ypač prasta – kiekviename puslapyje yra po kelias klaidas (neretai ir tame pačiame sakinyje yra ne po vieną klaidą). Klaidų yra ne tik iš leksikos, žodžių darybos, gramatinių formų vartojimo ar sintaksės, bet ir elementariausių rašybos (*klijentas*, *vystymėsi*, *mąstas* (reikšme *užmojįs*, *dydis*), *gal būt*, *nevisuomet*). Labai krinta į akis defiso ir brūkšnio painiojimas, jų nereikalingas vartojimas, be jokio reikalo žodžiai imami į kabutes¹.

Leidiniuose **Pokyčiai organizacijose** ir **Vadyba** ištisai netaisyklingai vartojami seniausiai taisomi (rusų kalbos reikšmėmis vartojami) žodžiai. Pvz.: *Tačiau tai, matyt, jam gaunasi* (= **išeina**) *nesąmoningai*, <...> (Z03 31 p.); *Organizacija dažniausiai būna didelė, pastovi* (= **nuolatinė**), *formali, antrinė grupė* (Z03 15 p.); <...> *neleidžia ekspertams iš karto suformuoti*

¹ Pagaliau jei autorius nepajėgus taisyklingai rašyti, kalbos klaidas turi ištaisyti redaktoriai (redaktorės pavardė knygoje nurodyta).

bendros nuomonės ar vieningos (= **vienodos**) sampratos (Z03 58 p.); <...> padalinio vietą ir svarbą struktūroje apsprendžia (= **lemia**) būtent jo vykdomos funkcijos, <...> (Z03 31 p.); <...> teorija yra ypatingai (= **ypač**) svarbi, <...> (Z03 17 p.); Ši sąvoka *tampriai* (= **glaudžiai**) susijusi su besivystančios organizacijos sąvoka, <...> (Z03 30 p.); Kaip taisyklė (= **pa-prastai, dažniausiai**) – organizacija yra daugiafunkcinė sistema (Z03 21 p.); <...> šis procesas jungia visą eilę (= **daug**) sudedamųjų procesų (= **kelis sudedamuosius procesus**), <...> (Z03 23 p.); Naudojant (= **Varto-jant**) lietuvišką terminologiją, šiuos pokyčius tiksliausiai galima būtų vadinti „pakeitimais“ (gal pakitimais, nereikia kabučių). (Z03 38 p.) Centralizuotas vadovavimas riboja jų iniciatyvą ir iššaukia (= **sukelia**) nepasitenkinimą (Z03 48 p.); Veiklos rezultatai turi būti pastoviai (= **nuolat**), tiksliai, pilnai (= **visiškai, iki galo**) ir patikimai apskaitomi (= **apskaičiuojami, suskaičiuojami**) ir įvertinami. Jų neįmanoma pakeisti, pakreipti kita linkme ar kaip nors įtakoti (= **kitaip juos nulemti**) (Z03 38 p.); <...> – vadovai turi būti reiklūs, tačiau jie niekada neturi būti grubūs (= **nemandagūs, atžarūs**) (Z03 59 p.); <...> organizacijos savistoviai (= **savarankiškai**) vykdo visas <...> funkcijas, <...> (Z03 35 p.); Organizacijos funkcionavimo ir santykių su aplinka stovis (= <...> **funkcionavimas ir santykiai su aplinka**) priklauso nuo aplinkos savybių (Z98 92 p.).

Greta nuolat kartojamų tokių klaidų, yra netaisyklingų terminų – senokai taisomų anglybių. Nors autorius paaiškina, kad vadybos pradininkas Lietuvoje Vytautas Graičiūnas pasiūlė lietuvišką terminą **vadyba**, tačiau vadovėliuose niekuo negrįsdamas visur vartoja *menedžmentą*. Pvz.: *Šiuolaikinės menedžmento teorijos teigia, kad organizacijos veiklos reguliavimo pagrindinis elementas yra sprendimas* (Z03 9 p.). Pagaliau iš *menedžmento* padaromas ir vartojamas netaisyklingas žodis *menedžerizmas*. Pvz.: *Profesionalaus menedžerizmo (= Profesionalios vadybos?) teorijos atstovai, <...>, galutinai suformulavo šiuolaikinę vadovavimo stilių sampratą: <...> (Z03 59 p.); Smulkaus biznio (= Smulkiojo verslo) organizacijose per daugelį dešimtmečių sukauptas didžiulis antrepreneriško (???) vadovavimo patyrimas* (Z03 30 p.); *Antrepreneriškumas (???) labiausiai reiškiasi smulkaus biznio (= smulkiojo verslo) organizacijose* (Z03 32 p.); <...> *modernizuojami marketingo (= rinkodaros) ir gamybos organizavimo procesai <...>* (Z03 46 p.); <...> *formos požiūriu funkcionuoja tokios organizacijos: <...> venčiurinio¹ tipo organizacija* (Z98 90 p.). Žodžiams *menedžerizmas, antrepreneriškas*², venčiurinis taisyklingus atitikmenis turėtų rasti patys vadybos specialistai.

¹ Paaiškinta, kad *venčiurinio tipo organizacija* bus tada, kai „stambios įmonės viduje atskiriems padaliniais suteikiama autonomija, sąlyginis savarankiškumas be juridinio asmens teisių“.

² Iš vadovėlių sakinių matyti, kad Patarimuose [4, 46] siūlomas *antreprenerio ir entreprenerio* keitimas *įmonininku* retai kada tiks.

P. Zakarevičius dar vartoja žodį *tezaurus*. Pvz.: *Šią savybę vadina tezaurus* (Z98 83 p.). Lietuvių kalboje yra vartojamas iš graikų kalbos kilęs žodis *tezaurus*, kuris reiškia bendrąjį arba kurios nors srities žodyną, nurodantį prasminius žodžių ryšius. O pateiktame sakinyje savybę vadina žodžiu *tezaurus* (?) Kitame sakinyje jau žodžiu *tezaurus* vadina sukaupią informaciją: *Todėl praktiškai, tezaurus yra naudinga sistemoje sukaupta informacija apie išorės aplinką (= aplinką) ir save, sistemos informacinis resursas (= informacijos resursai), įgalinantis pažinti ir įvertinti situaciją, valdyti save* (Z98 83 p.).

Pasitaiko sakinių, kuriuose supainiotos veiksmožodinių ir būdvardinių abstraktų reikšmės. Pvz.: *Suprantama, kad organizacija turi visas, sistemoms būdingas savybes (vientisumas, dalumas, unikalumas, izoliavimasis (= izoliuotumas), neapibrėžtumas, identifikavimas (= identifikuo-tumas?), įvairumas)* (Z03 21 p.).

Panašių leksikos negerovių, irgi nuolat besikartojančių, yra ir trijų autorių knygoje¹: *<...> savo darbuose nagrinėja ir priešpastato (= supriešina) <...> koncepcijas, <...> (ZKA 79 p.); <...> santykiai <...> [takoja (= lemia) grupės <...> mikroklimatą. (ZKA 80 p.); Vadybos, kaip integratyvaus (= integralaus) mokslo, traktavimo pradžia yra taip vadinamos (= vadina-mosios) industrinės sociologijos atsiradimas (ZKA 84 p.); <...> jas analizuodama kaip tarpusavyje tampriai (= glaudžiai, artimai) susietus dalykus. (ZKA 84p.); čia pat – tampriai (= glaudžiai, artimai) susieti procesai; Ypatingai (= Ypač) reikia atkreipti dėmesį į pirmąsias (= pirmas) dvi pozicijas, nes <...> (ZKA 85 p.); skyrelio pavadinimas. – Profesionalaus menedžerizmo² teorija (ZKA 86 p.); <...> plečiamas vadovavimo procesas, nes didėja įveiktintų (= įtrauktų į veiklą (vadovavimą) žmonių skaičius (ZKA 178 p.); <...> laikytis dviejų skirtingų principų: arba funkcijos vieningumo (= vienos funkcijos) vienoje organizacinėje struktūroje principo, arba funkcijų sujungimo vienoje organizacinėje struktūroje principo (ZKA 180 p.); Ar bet kokių organizacijos galimybių didinimas sudaro vystymosi uvertiūrą (= įžangą, pradžia) (sakinio logika?) (ZKA 262 p.); <...> o jeigu tai būtų dėl organizacijos marketingo (parinkti pagal reikiamą suteikti reikšmę: 1. rinkodara; 2. rinkotyra; 3. prekyba.) funkcijos sustiprinimo, tai būtų vidinė galimybė (ZKA 263 p.); O vien siekių didinimas nepadidinus vidinių galimybių bus „netyčiuokų“ (???) gaudymas arba entrepreneuriška (???) organizacija, neturinti nieko bendra su organizacijos vystymusi³ (ZKA*

¹ Gaila, kad pasitaikė sakinių su įvairiomis klaidomis, kurie žodis į žodį perkelti iš vieno leidinio į antrą ir į trečią. Jie tokie išlikę po trijų redaktorių skaitymo ???

² Specialistai turėtų parinkti ar sukurti ir vartoti taisyklingą teorijos pavadinimą.

³ Reikėtų ne tik pataisyti netaisyklingą žodį, bet ir mintį perteikti kitais žodžiais.

264 p.); *Antrepreneris*¹ (= **įmonininkas**) yra tarsi grybautojas (???), kuriam sekasi: <...> (ZKA 266 p.).

Taip pat rasta daug žodžių darybos klaidų. Ypač daug vartojama netaisyklingų dūrinių, turinčių dėmenį *org-*: *Pagrindinis klasikinių orgvadybinių* (= **organizacijų vadybos**) teorijų pasiekimas <...> (Z03 38 p.); *Antra vertus, orgvadybinės* (= **organizacijų vadybos**) teorijos organizaciją ir jos sudėtinės dalis nagrinėja panašiai kaip sudėtingą mašiną – visi elementai sujungti į vieningą (= **viena, bendrą**) mechanizmą ir <...> (Z03 39 p.); *Jie pradėjo bandymus jungti orgvadybines* (= **organizacijų vadybos**) teorijas su motyvavimo teorijomis, <...> (ZKA 81 p.); *Optimalus darbo pasidalijimas, subalansuotų orgstruktūrų* (= **organizacijos struktūrų**) sudarymas, <...> (Z03 40 p.); *Yra partisipatyvinė* (matyt, su dalyvavimu susijusi) teorija (ZKA 81 p.); *O tai jau korporatyvinio* (ar iš žodžio *korporacija*, ar grupinio???) valdymo reikalas (ZKA 178 p.); Iš kitų netaisyklingų dūrinių minėtini: <...> skiriamos *superdidelės* (= **labai didelės**) organizacijos; *kaip taisyklė* (= **paprastai**) tai susivienijimų tipo organizacijos, <...> (Z03 90 p.); *Gamybinės posistemės organizacinė blokschema* (= **sandaros schema, struktūrinė schema**) pateikta 6 paveiksle (Z98 106 p.). Gausu netaisyklingų priesaginės darybos žodžių: *Ši nuostata kaip tik ir reiškė vadybos, kaip integratyvaus* (= **integralaus**) mokslo, traktavimo pradžią (Z03 55 p.); <...> tai trijų pagrindinių sistemos charakteristikų (funkcinės, morfologinės ir procesualinės (= **procesinės?**)) nustatymas (Z03 21 p.); *Procesualinė* (= **procesinės?**) charakteristika apibūdina procesus, vykstančius sistemoje, <...> (Z98 79 p.); <...> dar yra procesualinės (= **procesinės?**) charakteristikos dalis (Z98 80 p.); *Valdomą sistemą nagrinėjant procesualiniu* (= **procesas?**) požūriu, kaip minėta, analizuojamas *informacinis procesas* (Z98 82 p.); <...> atsiranda vienoks ar kitoks (medžiaginis, intelektualinis (= **intelektinis**) ar kt.) produktas (Z98 85 p.); *Žmoniškųjų* (= **žmonių**) santykių teorijos pradininkų darbai buvo <...> (Z03 44 p.); <...> bedarbystės (= **nedarbo**) lygis <...> (Z98 92 p.). Reikėtų vengti ir tokių dūrinių: *Sociopsichologinių* (= **Socialinių psichologinių**) teorijų tyrinėtojai jau suprato, kad <...> (Z03 52 p.); *Analizuojant sociokultūrinę*² (= **socialinę kultūrinę**) organizaciją, svarbiausia <...> (Z03 29 p.). Abejonių kelia žodžio produktinis reikšmė: „*Federalinio*“ (neaišku, kodėl vartojamos kabutės?) valdymo principo pagrindu vėliau buvo organizuojamos struktūros, įgavę (= **įgavusios**) geografinių, produktinių (= ar iš produkto, ar iš produkcijos, ar ...?), gamybos ciklo etapų ir panašius pavadinimus (Z03 62 p.); Šie pavadinimai atspindėjo autonomiškumo esmę: jei autonomi-

¹ Patarimuose [4, 46] šį netaisyklingą žodį siūloma keisti žodžiu *įmonininkas*, tačiau iš perskaitytų vadovėlių aišku, kad šio vieno žodžio neužtenka, nes taip vadina skirtingus vadovus, *vadybininkus* ir pan., todėl reikia kelių terminų.

² *Orgvadybinės, sociokultūrinės, sociopsichologinės* teorijos ir *žmogiškieji santykiai* vartojami ištisuose puslapiuose.

ją turėjo skirtingose teritorijose išdėstytos įmonės – geografinis federalizmas, jei skirtingus produktus gaminančios įmonės – produktinis federalizmas, jei atskiri gamybos ciklo etapai – etapų federalizmas (Z03 62).

Pastebėta nemažai gramatinių formų vartojimo klaidų. Pateikiama tik tokių pavyzdžių, kurių klaidos nuolat kartojamos.

Ji formuojasi (= **formuojama**) valdymo praktikos pažinimo, analizės ir apibendrinimo pagrindu (Z03 11 p.); Skiriami keturi organizacijos gyvavimo ciklo etapai: 1) atsiradimas (= **pradžia?**) (steigimasis (= **steigimas**) ir organizavimasis (= **organizavimas**), <...> išnykimas (nuosmukis, likvidavimasis (= **likvidavimas**)) (Z98 95 p.); Organizacija, <...>, turi stengtis, kad <...> visos organizacijos interesai susiderintų (= **būtų suderinti**) su visuomenės interesais. (ZKA 82 p.); <...> apjungiami (= **jungiami**) veiklos pagerinimai ir sukuriama didesni pokyčiai – nuolat vertinama ir atsisakoma pokyčių realizavimo būdų, struktūrų ir procedūrų, nesuderančių (= **nederančių**) su vizija <...> (Z03 65 p.); <...> darbą organizuoti taip, kad įrengimai neprastovėtų (= **nestovėtų**), <...> (Z03 24 p.); <...> pateikdamas tokį suskirstymą (= **skirstymą**), H. Fajolis administravimą laiko <...> veikla, <...> (Z03 30 p.); V. Graičiūnas išskyrė (= **skyrė**) tris ryšių tipus: <...> (Z03 37 p.); <...> joje atsiranda ir vidurinytis (= **vidurinis**) bei žemutinis vadybininkų sluoksniai (Z03 48 p.); <...> pirmąjį (= **pirmą**) klausimą jis siūlo spręsti <...>. Antrąjį (= **antrą**) klausimą geriausia spręsti organizuojant <...> (Z03 48 p.); Gal būt (= **Galbūt**) nėra griežtos ribos tarp 4-ojo (= **ketvirtą**) ir 5-ojo (= **penktą**) poreikių lygio (ZKA 78 p.); <...> realiai pasiekiamas būsimo (= **būsimas**)¹ rezultatas (Z03 24 p.); <...> natūralioji (gamtinė) aplinka (miškai, vandens telkiniai, dirbama (= **dirbamoji**) žemė, naudingos (= **naudingosios**) iškasenos, <...> ir kt.) (Z98 91 p.); <...> žmonių grupes skiria į sąlygines ir realiąsias (= **realias**) plg. Realų grupę – (tekste defisas) tarpusavyje bendraujančių žmonių grupę <...>. Akivaizdu, kad organizacija yra reali socialinė grupė (Z98 103 p.); Pagal pobūdį ryšiai skiriami į tiesioginius, grįžtamuosius ir neutralius (Z98 79 p.) – aišku, kad abiejų paskutinių žodžių forma turi būti vienoda; teisinė aplinka (teisinė (= **teisės**) sistema, įstatyminė (= **įstatymų**) bazė, įstatymų vykdymo tvarka ir kt.) (Z98 92 p.); <...> kurie iš visų įvardytų pokyčių yra labiausiai realūs (= **realiausi**), <...> (Z03 57 p.); <...> labiausiai siektinos (= **siektiniausios**) organizacijos ateities situacijos apibūdinimas – idealo nustatymas (Z03 63 p.); <...> daugiau savarankiškos (= **savarankiškesnės**) organizacijos <...> (Z98 62 p.).

Aptarus trečią leidinių grupę, reikia pabrėžti, kad nemaža dalis minėtų klaidų (ypač leksikos) yra moksleiviško lygio, lengvai pastebimos ir pataisomos.

Taigi, kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, leidinių, kurie naudojami studijų procese, kalba reikia rimtai susirūpinti. Ypač svarbu sutvarkyti terminus,

¹ Visame tekste yra daug be reikalo vartojamų įvardžiuotinių firmų.

terminizuotomis reikšmėmis vartojamus žodžius. Gaila, kad išleisto aptariamoms srities terminų žodynelio [8] apimtis yra labai maža, todėl specialistams reikiamos informacijos dažnai net nėra kur rasti.

Išvados

1. Peržiūrėtus leidinius kalbos požiūriu galima skirti į tris grupes: parašytus taisyklingą kalbą, turinčius nemažai taisytinų kalbos dalykų ir parašytus labai prastą kalbą. Pastarosios grupės leidinių nereikėtų naudoti studijų procese.

2. Prasta kalba parengtuose leidiniuose yra daug netaisyklingų rusų kalbos reikšmėmis vartojamų žodžių ir iš anglų kalbos atėjusių terminų, pavartotų vietoj turimų lietuviškų terminų.

3. Didžiausia gramatinių formų vartojimo negerovė – įvardžiuotinių būdvardžių ir dalyvių formų neavartojimas sudėtinuose terminuose.

4. Dažniausios žodžių darybos klaidos: netaisyklingi dūriniai ir iš svetimų kalbų atėjusių priesagų vediniai, pavartoti terminizuotomis reikšmėmis.

Šaltinių sąrašas

- M Makštutis, A. Strateginio valdymo principai: monografija. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2001, 380 p. (redaktorė Roma Nikžentaitienė).
- D Drucker, P. F. Valdymo iššūkiai XXI amžiuje. – Vilnius: D. Ratkevičiaus PĮ Rgrupė, 2004, 232 p. (vertė ir redagavo Leonas Tamas).
- P Puškorius, S. Matematiniai metodai vadyboje. – Vilnius: TEV, 2001, 392 p. (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo Aukštųjų mokyklų bendrųjų vadovėlių leidybos komisijos rekomenduota) (redaktorė Rita Julija Klimkienė).
- V Vasiliauskas, A. Strateginis valdymas. – Kaunas: Technologija, 2004, 383 p. (Aukštųjų mokyklų bendrųjų vadovėlių leidybos komisijos rekomenduota) antrasis leidimas (redaktorius nenurodytas).
- ZKA Zakarevičius, P., Kvederavičius, J., Augustauskas, T. Organizacijų vystymosi paradigma: monografija. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2004, 512 p. (redagavo Ramunė Šarkauskienė).
- Z03 Zakarevičius, P. Pokyčiai organizacijose. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2003, 176 p. (redaktorė A. Baužytė).
- Z98 Zakarevičius, P. Vadyba: genėzė, dabartis, tendencijos. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1998, 224 p. (redaktorė N. Abaravičienė).

Literatūros sąrašas

1. Auštrevičius, A., Pupkevičius, D., Treigienė, D. Šiuolaikinių ekonomikos terminų enciklopedinis žodynas. – Vilnius: Lietuvos komersantas, 1991.
2. EUROVOC <<http://www3.lrs.lt/pls/ev/ev.main>> [žiūrėta 2006-09-20].
3. Girčinė, J. Lietuvių kalbos pokyčiai ir kalbų dėstymas. *Kalbų studijos aukštojoje mokykloje*. – Kaunas: Kauno medicinos universitetas, 2005. P. 33–38.

4. Kalbos patarimai: leksika: skolinių vartojimas (L 1). – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
5. Misiūnaitė, R. Nauji kalbos reiškiniai: natūralioji ir dirbtinė atranka. *Acta Linguistica Lithuanica / Lietuvių kalbotyros klausimai*. – Vilnius, 2000, Nr. 42. P. 3–14.
6. Palionis, J. Kalbos mokslo pradmenys. – Vilnius: Jandrija, 1999.
7. Pass, CH., Lowes, B., Davies, L. Ekonomikos terminų žodynas. – Vilnius: UAB Baltijos biznis, 1997.
8. Vadovai ir vadybininkai: dvikalbis aiškinamasis žodynelis. Parengė D. Andriuškevičienė, A. Tamulevičius, V. Valiukėnas. – Vilnius: Agora, 2003.
9. Vainienė, R. Ekonomikos terminų žodynas. – Vilnius, 2005.

THE LANGUAGE OF MANUALS IN PUBLIC ADMINISTRATION STUDIES

Summary

The aim of this work is to investigate the language of manuals and monographs used as subject studies. The object of investigation is some manuals and textbooks chosen at random which: a) are written by Lithuanian scholars or by foreign authors translated into Lithuanian; b) are new and continuously used by students in their studies. The language of some pages selected at random from each book has been studied. Comparison of separate publications has allowed to make the following conclusions: 1. Publications can be grouped as: a) written in correct language, b) some language correction is needed and c) written in poor language. Publications of the latter group should not be used in learning process. 2. Publications written in poor language contain many wrong words used with the Russian language meaning and terms used in English rather than Lithuanian language. 3. The malady of grammatical forms is that pronominal adjectives and participle forms are not used in compound terms. 4. The most often occurring word building mistakes: irregular combinations and suffix derivatives from foreign languages used in terminological sense.

Sp-17 Specialybės kalba: tyrimas ir dėstymas. Mokslinės konferencijos darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006. – 176 p., 13 lentelių, 2 schemas, 11 grafikų, 2 paveikslai.

Bibliogr.: p. 10, 20, 21, 28, 35, 36, 42, 48, 49, 56, 65, 72, 73, 80, 87, 96, 97, 105, 121, 122, 132, 137, 138, 146, 147, 151, 156, 162, 163, 173, 174.

ISBN 9955-19-043-4

Leidinyje pateikti Mykolo Romerio universiteto Kalbos kultūros katedros ir Vals-tybinės lietuvių kalbos komisijos surengtos konferencijos, skirtos specialybės kalbai, dar- bai. Autoriai nagrinėja tam tikrus terminijos klausimus, specialybės kalbos dėstymo ir mokymosi problemas, kai kuriuos viešojo kalbėjimo dalykus.

UDK 808.82:34(06)

SPECIALYBĖS KALBA: TYRIMAS IR DĖSTYMAS

Mokslinės konferencijos darbai

Korektūrą skaitė *Gintautas Akelaitis, Rūta Brūzgienė, Laima Pečkuvienė,
Vida Rudaitienė, Vida Žilinskienė*
Maketavo *Regina Silkovienė*
Viršelio dailininkė *Stanislava Narkevičiūtė*

SL 585. 2006 11 09. 10,78 leidyb. apsk. l.

Tiražas 70 egz. Užsakymas .

Išleido Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius.

Tinklapis internete www.mruni.eu

El. paštas leidyba@mruni.eu

Spausdino UAB „Baltijos kopija“, Kareivių g. 13 b, LT-09109 Vilnius.

Tinklapis internete www.kopija.lt

El. paštas info@kopija.lt